

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**İSTANBUL'DA NEOLİBERAL KENTLEŞME DİNAMİKLERİ: KAMU
YARARI VE KENTSEL REJİM ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

Seçil ÖZALP

Şehir ve Bölge Planlaması Anabilim Dalı

Şehir ve Bölge Planlama Programı

NİSAN 2017

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**İSTANBUL'DA NEOLİBERAL KENTLEŞME DİNAMİKLERİ: KAMU
YARARI VE KENTSEL REJİM ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

**Seçil ÖZALP
(502062906)**

Şehir ve Bölge Planlaması Anabilim Dalı

Şehir ve Bölge Planlama Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gülden ERKUT

NİSAN 2017

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502062906 numaralı Doktora öğrencisi Seçil ÖZALP, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “İSTANBUL’DA NEOLİBERAL KENTLEŞME DİNAMİKLERİ: KAMU YARARI VE KENTSEL REJİM ANALİZİ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı: **Prof. Dr. Gülden ERKUT**

İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri: **Prof. Dr. İclal DİNÇER**

Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Ş. Şence TÜRK

İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Nilgün ERGUN

İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Fatma ÜNSAL

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Teslim Tarihi : 7 Mart 2017
Savunma Tarihi : 14 Nisan 2017

ÖNSÖZ

Mesleki açıdan ileri düzeyde bir öğrenme süreci olarak tariflediğim tez çalışması boyunca her daim desteğini, ilgisini gösteren, bilgisini ve deneyimini paylaşan, teşvik eden Tez Danışmanım Prof. Dr. Gülden Erkut'a, yapıcı ve ufuk açıcı katkıları dolayısıyla Tez İzleme Komitesi üyeleri Prof. Dr. İclal Dinçer ve Doç. Dr. Ş. Şence Türk'e çok teşekkür ederim. Süreç boyunca maddi manevi desteğini esirgemeyen babam Ömer Kamuran Özalp'e ve aileme ayrıca teşekkür ederim. Hocalarımla ve ailemin desteği ve katkılarıyla şekillenen bu çalışmanın gelecekte yapılacak araştırmalar için faydalı olması temennisiyle...

Mart 2017

Seçil Özalp
(Yüksek Şehir Plancısı)

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
ÇİZELGE LİSTESİ	xi
ŞEKİL LİSTESİ	xiii
ÖZET	xv
SUMMARY	xvii
1. GİRİŞ VE ARAŞTIRMA ÇERÇEVESİ	1
1.1 Giriş	2
1.2 Araştırma Sorunsalı, Araştırma Soruları ve Çalışmanın Amacı	3
1.3 Araştırma Yaklaşımı.....	6
1.4 Araştırma Yöntemleri ve Araştırma Tasarımı.....	7
1.5 Çalışmanın Kapsamı.....	9
2. KAPİTALİZMİN NEOLİBERAL SÜRECİNDE PLANLAMADA KAMU YARARI VE KENTSEL REJİM KURAMI	11
2.1 Neoliberal Dönem Öncesi İktisat Kuramları.....	11
2.2 Neoliberal Süreç	16
2.2.1 Devletin yeniden yapılandırılması	19
2.2.2 Kentleşme/planlama politikalarında/yaklaşımlarında değişimler	22
2.2.3 Kent yönetimlerinde yaşanan değişim	28
2.2.4 Kent mekanına etkiler	30
2.2.5 Toplumsal etkiler	33
2.3 Şehir Planlamanın Temel İlkesi Olarak “Kamu Yararı”	36
2.4 Kentsel Rejim Kuramı/Analizi	41
2.5 Bölüm Sonucu	52
3. KAMU YARARI PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL KENTLEŞME POLİTİKALARI VE İSTANBUL’DA KENTSEL MÜDAHALELER	55
3.1 Türkiye’de Neoliberal Kentleşme Politikaları ve Planlama Alanındaki Yasal Düzenlemeler	56
3.1.1 1980’ler	61
3.1.2 2000’ler	67
3.2 İstanbul’da Kamu Yararı Açısından Tartışmalı Kentsel Müdahaleler	71
3.2.1 1980’ler	78
3.2.2 2000’ler	83
3.3. Bölüm Sonucu	88
4. NEOLİBERAL POLİTİKALAR VE KENTSEL MÜDAHALELER EKSENİNDE İSTANBUL’DA FARKLILAŞAN SİYASİ DÖNEMLER	91
4.1 1980’den Bugüne Genel ve Yerel Seçim Sonuçlarının Değerlendirilmesi.....	91
4.2 1980-1990 Politika Değişiminin Başlangıç Dönemi: Gündem, Koalisyon, Kaynaklar ve İşbirliği Şeması.....	96

4.3 1990-2000 Politika Değişiminin Çatışma/Gelişme Dönemi: Gündem, Koalisyon, Kaynaklar ve İşbirliği Şeması	107
4.4. 2000 Sonrası Politika Değişiminin Kurumsallaşması Dönemi: Gündem, Koalisyon, Kaynaklar ve İşbirliği Şeması	115
4.5 Bölüm Sonucu	124
5. İSTANBUL'DA KENTSEL REJİM DEĞİŞİKLİKLERİNİN BEYOĞLU ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN ANALİZİ.....	127
5.1 Beyoğlu'nun Önemi	127
5.2 Kentsel Rejim Değişikliklerinin Analizi	130
5.2.1 Örnekleme seçimi	131
5.2.2 Araştırma yöntemi ve veri toplama teknikleri.....	134
5.3 Analiz.....	136
5.3.1 Park Otel.....	136
5.3.1.1 Gündem	137
5.3.1.2 Koalisyon	140
5.3.1.3 Kaynaklar	143
5.3.1.4 İşbirliği şeması	148
5.3.2 Cercle d'Orient.....	150
5.3.2.1 Gündem	151
5.3.2.2 Koalisyon	153
5.3.2.3 Kaynaklar	156
5.3.2.4 İşbirliği şeması	157
5.3.3 Tarlabası Kentsel Yenileme	158
5.3.3.1 Gündem	158
5.3.3.2 Koalisyon	161
5.3.3.3 Kaynaklar	162
5.3.3.4 İşbirliği şeması	163
5.3.4 Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası	164
5.3.4.1 Gündem	165
5.3.4.2 Koalisyon	166
5.3.4.3 Kaynaklar	166
5.3.4.4 İşbirliği şeması	166
5.4 Bulgular	167
5.5 Tartışmalı Kentsel Müdahaleler Üzerinden Kamu Yararına İlişkin Değerlendirme	173
6. SONUÇLAR	179
KAYNAKLAR.....	193
EKLER.....	205
ÖZGEÇMİŞ.....	219

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
A.Ş.	: Anonim Şirketi
AVM	: Alışveriş Merkezi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokrat Türkiye Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
FP	: Fazilet Partisi
GEEAYK	: Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GYO	: Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı
ICOMOS	: International Council on Monuments and Sites (Uluslar arası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslar arası Para Fonu)
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KTVKK	: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
ÖİB	: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
QUANGO	: Quasi-Autonomous Non-Governmental Organization (Yarı Otonom Hükümet Dışı Organizasyon)
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TDİ	: Türkiye Denizcilik İşletmeleri
TDK	: Türk Dil Kurumu
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
WTO	: World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1.1 : Kentsel Rejim Analizinin Temel Bileşenleri.....	8
Çizelge 2.1 : Kamu Yararı Kavramsallaştırmaları.	40
Çizelge 2.2 : Neoliberal Sürecin Aktörleri ve Genel Eğilimleri.....	53
Çizelge 3.1 : Türkiye’de Şehircilik Uygulamaları/Kentleşme Politikaları ile Toplumsal/Ekonomik Politika İlişkisi.	58
Çizelge 3.2 : Planlama Alanına İlişkin Kanunlardaki Değişiklik Sayıları.	60
Çizelge 3.3 : Dönemlere Göre Kentsel Müdahalelerin Yasal Altyapıları.	73
Çizelge 3.4 : 1980-2000 Dönemi Kentsel Müdahaleler ve Kamu Yararı.....	82
Çizelge 3.5 : 2000 Sonrasında Kentsel Müdahaleler ve Kamu Yararı.	87
Çizelge 3.6 : Dönemlere Göre Tartışmalı Kentsel Müdahaleler.	89
Çizelge 4.1 : 1980-2016 Yılları Arası Türkiye Genel ve Yerel Seçim Tarihleri.....	93
Çizelge 4.2 : 1980-2016 Yılları Arası Türkiye’de Genel Seçim Sonuçları ve Kurulan Hükümetler.	94
Çizelge 4.3 : 1980-2016 Yılları Arası İstanbul’da Yerel Seçim Sonuçları ve Yönetimler.	94
Çizelge 5.1 : Kentsel Rejim Analizinde Kullanılan Kentsel Müdahaleler.	133
Çizelge 5.2 : Görüşme Gerçekleştirilen Kişilerin Müdahalelerle İlişkisi ve Çalışmada Kullanılan Görüşmeci Kodları.....	135
Çizelge 5.3 : Çalışma Kapsamında Araştırma Süresince Takip Edilen Etkinlikler.	136
Çizelge 5.4 : Park Otel - Yerel Yönetişim Modeli Bileşenleri (Gündem, Koalisyon, Kaynaklar, İşbirliği Şeması) Çerçevesinde Kentsel Rejim Analizi....	169
Çizelge 5.5 : Cercle d’Orient - Yerel Yönetişim Modeli Bileşenleri (Gündem, Koalisyon, Kaynaklar, İşbirliği Şeması) Çerçevesinde Kentsel Rejim Analizi.....	170
Çizelge 5.6 : Tarlabası Kentsel Yenileme - Yerel Yönetişim Modeli Bileşenleri (Gündem, Koalisyon, Kaynaklar, İşbirliği Şeması) Çerçevesinde Kentsel Rejim Analizi.....	171
Çizelge 5.7 : Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası - Yerel Yönetişim Modeli Bileşenleri (Gündem, Koalisyon, Kaynaklar, İşbirliği Şeması) Çerçevesinde Kentsel Rejim Analizi.	172

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1 : Yasal Altyapıları Bağlamında Tartışmalı Uygulamalar	74
Şekil 3.2 : Tartışmalı Kentsel Müdahalelerin Dönemlere Göre Mekansal Dağılımı.	74
Şekil 5.1 : Kentsel Müdahalelerin Kamu Yararı İhlallerinde Farklılaşma	176

İSTANBUL'DA NEOLİBERAL KENTLEŞME DİNAMİKLERİ: KAMU YARARI VE KENTSEL REJİM ANALİZİ

ÖZET

1970'li yılların sonunda küresel piyasalardaki durgunluk ve beraberinde kapitalist sistemde yaşanan krizin etkilerinin azaltılması ve bir yeniden yapılandırma süreci olarak tariflenen neoliberalizm, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 1980'li yıllardan itibaren etkisini göstermektedir. Neoliberal politikalar; devletin ve kent yönetimlerinin yapısından, kentleşme/planlama politika ve yaklaşımlarına, kent mekanından toplumsal yapılara kadar yaşamın her alanında süregiden bir değişim ve dönüşüme sebep olmaktadır. Neoliberal süreçte, planlama alanı ile ilişkili çeşitli yapılarda yaşanan değişim ve dönüşümlerin anlaşılması meslek alanının geleceği açısından önemli görülmektedir.

Şehir planlama, niteliği gereği kamu ve toplum yararını esas alan bir kamu hizmetidir. 1980'li yıllarla birlikte, neoliberal politikaların etkisiyle planlamanın itibarsızlaştırıldığı, kamu yararının göz ardı edildiği uygulamaların arttığı, meslek alanının daraltıldığı yönündeki görüşler özellikle eleştirel düşünürler tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Günümüz dünyasında kapitalist kentler yalnızca metalaştırmanın gerçekleştiği alanlar olmanın ötesinde, bizzat kendileri yoğun olarak meta haline dönüş(türül)mektedir. Sermaye bakışıyla kent mekanları üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerinin düzenlendiği alanlar olmanın yanı sıra sermaye birikim süreçleri açısından ve değişim değerleri bağlamında önemli bir konumda görülmektedir. Bu anlamda, şehir planlamanın temel ilkesi ve esası niteliği taşıyan kamu yararı, kentsel müdahaleler ekseninde tartışmalı bir konu haline gelmektedir.

Her alanda olduğu gibi planlama alanında da yönetim yapıları ve politik karar verme süreçleri karmaşık bir yapıya sahiptir. Ulusal ve yerel politik süreçlerin daha iyi anlaşılması ve analiz edilmesine yönelik çalışmalar 1960'lı yıllardan itibaren farklı yaklaşımlara sahip araştırmacılar tarafından sürdürülmektedir. 1980'li yıllarda geliştirilen ve geçmiş yaklaşımların bir sentezi niteliğini taşıyan kentsel rejim teorisi ilerleyen dönemlerde, kentsel politikanın işleyişinin açıklanmasında sıklıkla başvurulan kuramsal yaklaşımlardan biri haline gelmiştir. Kentsel rejim analizi, yerel düzeyden yararlanılarak daha geniş ölçeklerdeki politika süreçlerinin anlaşılmasını amaçlamaktadır. Bu çalışmada amaçlanan ise, bir kırılma noktası olarak 1980 yılından itibaren kentsel politika süreçlerinde yaşanan değişimi, kamu yararı açısından tartışmalı kentsel müdahaleler üzerinden kentsel rejim analizi yöntemi yardımıyla anlamaya çalışmaktır.

24 Ocak (1980) kararları ile neoliberal politikaların etkisi altına giren Türkiye'de, söz konusu politikaların kent mekanına yansımalarının nitelik ve nicelik açısından en yoğun görüldüğü yer İstanbul'dur. Türkiye'de planlama alanını ilgilendiren yasal düzenlemeler, basında geniş yer tutan, kamu yararı açısından dava konusu edilen, kamu-özel sektör işbirliği içinde yürütülen, doğal, kültürel, tarihi, sosyal vb. zararlara

yol açan İstanbul'daki tartışmalı kentsel müdahale süreçleri, merkezi ve yerel seçim süreçleri ile birbirinden farklılaşan siyasi dönemlerin yapısı çalışmada ele alınan başlıca konulardır. Tüm bu araştırma süreci boyunca elde edilen veriler ve ön bulgular ışığında, Beyoğlu kent merkezinin politika süreçlerindeki önemi ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, İstanbul'daki kentsel rejim değişiklikleri Beyoğlu örneği üzerinden analiz edilmektedir. Seçim dönemleri ve seçim sonuçlarına ilişkin yapılan değerlendirmeler sonucunda, 1980 sonrası için İstanbul kentsel yönetimlerinin 3 farklı dönemde ele alınabileceği ortaya konmuştur. Söz konusu dönemler, 1980-1990 dönemi, 1990-2000 dönemi ve 2000 sonrası dönem olarak belirlenmiştir. 2010 sonrası dönem ise, planlama alanını ilgilendiren önemli yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve özellikle İstanbul'da büyük ölçekli, tartışmalı kentsel müdahalelerin açıklanması/başlatılması açısından diğer dönemlerden ayrı bir özellik göstermektedir. Buna göre, Beyoğlu kentsel sit alanından, başlangıç yılları dikkate alınarak, dört dönem için sırasıyla Park Otel, Cercle d'Orient, Tarlabası Kentsel Yenileme, Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası tartışmalı kentsel müdahaleleri seçilmiştir. Söz konusu kentsel müdahale süreçleri, yerel yönetim modelinin bileşenleri olan gündem, koalisyon, kaynakların mobilizasyonu ve işbirliği şeması çerçevesinde analiz edilmektedir. Çalışmada, 1980-2016 yılları arasında yaşanan İstanbul'daki kentsel rejim değişiklikleri ortaya konmaktadır. Bunun yanında, tartışmalı kentsel müdahaleler üzerinden kamu yararı kavramının içeriğine ilişkin değerlendirmelere yer verilmektedir.

NEOLIBERAL URBANISATION DYNAMICS OF ISTANBUL: PUBLIC INTEREST AND URBAN REGIME ANALYSIS

SUMMARY

Neo-liberalism, described as the period of reconstruction after the recession of global economy leading to a crisis in late 1970s, has started to take effect in Turkey in early 1980s, as it is all over the world. The implementation of neoliberal policies has brought an ongoing conversion and transition in all fields of life, from state and city governance structures to urbanization and planning policies and approaches, from city space to social structures. Regarding the future of the urban planning profession, it is crucial to understand the transformations occurred during the neo-liberal period, on various structures related to the urban development.

Since Second World War in Western World, real estate market was regulated through urban planning, whose legitimization is based on the idea of limiting the private ownership rights to maintain public interest. Public interest has always been a debatable concept for philosophers and political science theoreticians. Definition of public interest is ambiguous due to differing views about political, ethical and ideological dimensions of it. Even so, it is not possible to ignore the concept. Urban planning, by its nature, is a public service for the benefit of the society. Therefore, public interest is considered as a practical tool to evaluate and legitimize the planning decisions. It is an ethical reference point to maintain equity and justice in urban interventions. Controversy around the concept of public interest in planning practice continue regarding urban interventions shaped by neoliberal economy. The difference between the public interest perceptions of decision makers, practitioners and users forms the basis of the debate.

In today's world, capitalist cities are not only the spaces of commodification but also, they are the object of it. In terms of capital, urban space is not only the place where relations of production, circulation and consumption take place, but also bearer of exchange value. Because of the discrepancies between use and exchange values of urban space, neoliberal urban policies result in contradictions and conflicts in all cities around the world. Since 1980s, it has been frequently spoke out particularly by critical thinkers, that the planning act has been discredited with the effect of neo-liberal policies, that the practices tending to ignore the public interest have risen and that the profession field has been reduced. Therefore, public interest, as a principle and basis of urban planning, became a controversial issue considering urban interventions.

Management structures are complex in urban planning, as it is in many other fields. Studies for better understanding of national and local political processes have been conducted by researchers of different school of thoughts since 1960s. Urban Regime Theory, which was developed in 1980s and which is based on previous theories, has become one of the most frequently referenced theories explaining the mechanisms of

urban politics. Urban Regime Analysis aims to define general political processes through analyzing the behavior of local actors on urban decision making processes. In this respect, urban regime analysis is considered as an appropriate method to examine the controversial urban interventions in terms of public interest. Within this framework, this thesis is a critical reading of the “planning” as a public action whose primary concern should be (or assumed to be) to maintain public interest. Framed by the public interest perspective, this study examines the behaviors of the actors of the urban interventions. The conceptual framework of the study consists of two main components: “public interest” and “urban regime analysis”. In accordance with urban regime analysis, four components of local governance model – agenda setting, coalition building, resource mobilization and devising schemes of cooperation- are incorporated into the research.

1980 is defined as the breaking point in transition to neoliberal political economy. Owing to 24 January 1980 Regulations, Istanbul as the most industrialized city of Turkey, became subjected to the new urban practices under the policies shaped by Turkey’s economic transformation. Since then, Istanbul has gradually become the major focus for capital owners and central government because of its high number of voters compared to the other cities, economic dominance and pioneering role in the integration to global capital. Therefore, Istanbul continues to be the arena of differing interests resulting in changing controversial urban practices. What is aimed in this study is to understand the changes in urban political processes in Istanbul since 1980 until present day, through historically analyzing controversial urban interventions with the help of urban regime analysis.

The study has six main chapters. The first chapter is the introduction, consisting of the research problematic and questions, methods and the scope of work. In second chapter, neoliberal processes of capitalism, including transformations in the structure of state, urbanism and urban planning policies and urban governance together with the impacts of these on space and society has been defined. In addition to these, in this chapter, public interest concept in urban planning and urban regime theory and analysis clarified in order to piece together the theoretical framework of the research.

Third chapter, includes the assessment of neoliberal urban policies in Turkey and urban interventions in İstanbul through the perspective of public interest since 1980s. Planning legislations and amendments and controversial urban interventions operated by public and private sector leading to natural, cultural and social hazards, which are largely covered in media and sued for public interest, are reviewed. In fourth chapter, Turkish general elections and municipal elections in İstanbul is examined, to differentiate the structure of political periods in the framework of urban regime theory.

The fifth chapter is the presentation of original research. The data found throughout the study and preliminary findings demonstrated the importance of Beyoğlu City Center in terms of urban interventions. Thus, analysis of the urban regime changes about Beyoğlu case, forms the basis of the study. By reviewing and interpreting documents and reports on election periods and election results, it has been concluded that Istanbul city management can be examined in 3 major periods since 1980. The periods are defined as 1980-1990, 1990-2000 and period after 2000. The period after 2000 divided into two, because of the unique characteristics of the legal and institutional changes and urban interventions after 2010, the period in which controversial policies and projects are presented and implemented. Accordingly,

these four controversial urban intervention processes, Park Hotel, Cercle d'Orient, Tarlabası Kentsel Yenileme (Tarlabası Urban Renewal) and Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası (Taksim Square Pedestrianization and Topçu Kışlası) have been selected chronologically for each period. In this chapter given urban intervention processes are examined in the context of local governance model's constituents which are agenda setting, coalition building, resource mobilization and devising schemes of cooperation. In addition to this, the concept of public interest is elaborated based on urban interventions.

The last chapter, which is the conclusion, includes the results derived from the findings of the original research. According to the results, İstanbul is the primary area of interest and implementation of urban policies and practices for all central governments in each period. Findings show that, the role of the central governments is primary in each component of the local governance model in İstanbul. It is not possible to speak of an urban regime without central government actors, which makes it sensitive to the changes in the government. 1980s represents the rise of a neoliberal urban regime established after the coup d'état. 1990s is a period of conflict and development, in which this new urban regime is questioned and new approaches are mapped out. Finally, after the transition period of 1990s, through the assertive role of central government, neoliberal urban regime is institutionalized after 2000.

1. GİRİŞ VE ARAŞTIRMA ÇERÇEVESİ

Dört yıllık şehir ve bölge planlama eğitimi alan her şehir plancısının eğitim süresi boyunca neredeyse aldığı tüm derslerde sözü geçen ve şehir planlama mesleğinin temel ilkesi olarak tanımlanan kamu yararı kavramının planlama uygulamalarında karşılığını hemen hemen hiç bulamadığı bir dönemden geçtiğimiz bu günlerde, ‘kamu yararı aslında kimin yararı’ sorusunun sorulması bu çalışmanın başlangıç noktası olarak kabul edilmelidir. Şehir plancısı olarak lisans ve yüksek lisans eğitimini tamamlamış bir meslek insanı olarak, akademik eğitimin ardından mesleğin icra edilmesi süreci ile karşı karşıya gelindiğinde yaşanan sıkıntılar sonucunda tez çalışmasına başlanmıştır. Kamu yararı planlamanın ana ilkesi, esası ve bir anlamda meslek alanının anlamlandırılmasında başvurulan temel bir kavram olarak kabul edilmektedir. Günümüz kentlerinde kamu yararının göz ardı edildiği uygulamaların giderek artması, eşitlik ve sosyal adaletin planlamanın ana unsurları olmaktan çıkması gibi sorun alanlarının yalnızca kamu yararı çerçevesinden açıklanamayacağı, süregiden durumun planlama meslek alanının tümünü ilgilendirdiği ve daha geniş kapsamlı bir incelemeye ihtiyaç olduğu fark edilmiştir. Bu doğrultuda, literatürde bir kırılma noktası olarak ele alınan ve 1980’li yılların başlangıcından günümüze kadar yaşanan sürecin tariflenmesinde başvurulan neoliberalizm kavramı ve beraberinde ortaya çıkan değişiklikler planlama ile ilişkileri doğrultusunda incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmada, neoliberal süreç ve buna bağlı olarak geliştirilen politikalara odaklanılmış, söz konusu süreci anlamak çalışmanın temel amacı olmuştur. Araştırmanın başlangıcından itibaren sorgulayıcı tutumdan vazgeçilmemiş ve bununla birlikte çalışmanın eleştirel bir bakış açısı ile sürdürülmesine yönelik çaba sarfedilmiştir.

Bu bölümde, çalışmanın arka planı ile birlikte, araştırma sorunsalı ve soruları tanımlanmakta, çalışmanın amacı, araştırma yaklaşımı, araştırmada kullanılan yöntemler ve çalışmanın kapsamına yer verilmektedir.

1.1 Giriş

1970’li yılların sonu 1980’li yılların başları küresel piyasalardaki durgunluk ve kapitalist sistemde yaşanan krizin damgasını vurduğu yıllar olarak tanımlanmakta, 1980’li yıllardan günümüze kadar devam eden süreç, yalnızca planlama düşünürleri tarafından değil, hemen hemen tüm alanlarda faaliyet gösteren düşünürler tarafından küreselleşme ve neoliberalizm kavramları ile açıklanmaktadır. Bununla birlikte, ortaya çıkışından beri kamu yararını esas alan ve bu doğrultuda meşruiyet zemini kazanan planlama disiplinde (Campbell & Marshall, 2002, Ersoy, 2007b) 1980’li yıllardan itibaren yaşanan kırılma birçok düşünür tarafından ifade edilmekte, bu süreç planlama meslek alanında bir aşınma (Şengül, 2007) olarak adlandırılmaktadır.

Brenner ve diğ. (2012)’nin belirttiği gibi güncel küresel finansal krizlerin çıkış noktaları ve sonuçlarının ve krizlerin etkilerine verilebilecek alternatif, ilerici, radikal ya da devrimci cevap olanaklarının kentler bağlamında şifrelerinin çözülmesi radikal düşünürler ve aktivistler açısından temel bir görevdir. Bu açıdan eleştirel kentsel çalışmalar, kapitalizmin krizlerinin yarattığı sorunların önlenmesine yönelik süregiden çabalara önemli katkılar sunabilir. Bu düşünsel alan 1960’ların sonları ve 1970’lerin başlarında Henri Lefebvre, Manuel Castells ve David Harvey gibi radikal düşünürlerin ilerici müdahaleleri doğrultusunda güçlenmiştir. Teorik, metodolojik ve siyasal farklılıklarına rağmen, bu düşünürler kapitalizmin etkisi altında metalaştırma süreçleri için stratejik alanlar gibi işleyen kentleri anlama konusunda ortak bir kaygıya sahiptir.

1970’lerden itibaren yukarıda adı geçen düşünürlerin öncülüğünde, kapitalist kentleşmenin farklı boyutları ve sonuçlarını anlamaya yönelik eleştirel çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların temel konularını ise;

sanayi yığılmaları ve firmalar arası ilişki modelleri; kentsel işgücü pazarlarının gelişimi; gayrimenkul ve kentsel arazi ilişkilerinin politik ekonomisi; konut, ulaşım, eğitim ve altyapı yatırımlarını kapsayan sosyal yeniden üretimin problemleri; sınıf çatışmalarının ve üretim, yeniden üretim ve kentsel yönetim çerçevesinde diğer sosyal çatışmaların evrimi; çeşitli mekansal ölçeklerde, kentsel yeniden yapılandırma süreçlerinde arabulucu olan devlet kurumlarının rolü; kentsel yönetim rejimlerinin yeniden organizasyonu; kentleşmiş sosyal yapıların evrimi ve kentsel sosyal hareketlilik, çatışma ve tartışmaların farklı biçimlerinin bir araya getirilmesi (Brenner ve diğ., 2012, s.4) oluşturmaktadır.

Bu çerçevede tez çalışmasında öncelikle, içinde bulunduğumuz neoliberal süreçte planlama alanı ile ilişkili çeşitli yapılarda yaşanan değişim ve dönüşümlerin eleştirel kentsel yazın temel alınarak anlaşılması amaçlanmaktadır. Tez çalışması, planlamanın ‘kamu ve toplum yararını gözeten bir kamusal eylem ve iş olması’ gereğinden (belki de günümüzde kabulü demek daha doğru olabilir) yola çıkılarak eleştirel bir süreç okuması olarak tasarlanmıştır. Çalışma, kamu yararı genel çerçevesi ile birlikte aktör temelli bir bakış açısı ile şekillendirilmiştir. Bu doğrultuda, araştırmanın iki bileşenini ‘kamu yararı’ ve ‘kentsel rejim analizi’ oluşturmaktadır.

1.2 Araştırma Sorunsalı, Araştırma Soruları ve Çalışmanın Amacı

Günümüzde ‘kamu yararı’ olarak tarif edilen kavramın özünün tarih boyunca tartışmalı bir konu olduğu ve felsefeden siyaset bilimine, hukuktan planlamaya birçok alanda konu edildiği bilinmektedir. Bu bağlamda, araştırmayı yönlendiren ve hatta ana hatlarını oluşturan çerçeveyi, Platon (Eflatun)’un Devlet’inin (2002) önsözünde ifade edilen, Atina’da demokrasi ve felsefenin iç içe geçtiği ya da birbirleri ile çatıştığı yıllarda sofistler arasında tartışılan iki düşüncenin aktarıldığı şu cümleler özetlemektedir:

- İnsanlar doğuştan iyi ve eşittirler; toplumun kötü düzeni onları bozuyor, güçlüler güçsüzleri eziyor. Kanunlar güçlülerin elinde güçsüzlere karşı bir silah oluyor.
- İnsanlar doğuştan ne iyi ne de eşittirler. Yalnızca güçlü ve güçsüzler vardır. Güçlünün güçsüzü yönetmesi, doğa gereğidir ve doğrudur. İnsan haklı olmaya değil, güçlü olmaya bakmalıdır (Platon (Eflatun), 2002, Eyuboğlu ve Cimcoz’un önsözü, 1962, s. 10).

Giriş bölümünde de belirtildiği gibi çalışmanın çıkış noktasını, kamu yararının günümüz planlama pratiklerinde gün geçtikçe daha fazla göz ardı edilmesi ve kamu yararına aykırı uygulamaların sayıca ve ölçek olarak artış göstermesi sonucunda ortaya çıkan problemler ve bir meslek insanı olarak duyulan rahatsızlık oluşturmaktadır. Bu genel tespit sonrasında, ortaya çıkan durumun analiz edilmesine yönelik neden?, nasıl?, nerede?, kim tarafından? gibi temel sorular akla gelmektedir. Çalışmada tüm bu temel soruların, kimi zaman bütüncül bir bakış açısıyla, kimi zaman da mekana odaklanılarak yanıtlanması için çaba sarfedilmektedir. Bu doğrultuda çalışma, 1980 yılından günümüze Beyoğlu kentsel koruma alanında yer

alan, kamu yararı açısından dava konusu edilen ve kamu oyunda bilinen kentsel müdahalelerden yararlanılarak İstanbul ölçeğinde kentsel rejim değişikliklerinin analiz edilmesini amaçlamaktadır.

Kamu-özel sektör işbirliği modeli, 1980'lerden itibaren gündemde olan ve başta ekonomi politikaları olmak üzere kentleşme politikaları açısından da uygulamaya geçirilen bir yaklaşımdır. Bununla birlikte, Clarence Stone'un 1980'lerin sonunda Atlanta'da yaptığı araştırmanın sonucunda ortaya koyduğu ve sonrasında birçok düşünürün araştırmaları ile geliştirdiği kentsel rejim kuramı, yıllar boyunca kamu ve özel sektör aktörleri arasındaki yoğun ve süregiden işbirliğini tariflemek, yerel yönetim yapılarını açıklamak ve politika/karar verme süreçlerini anlamak üzere kullanılmıştır. Stone 2005 yılında yayımlanan bir makalesinde, geçmiş çalışmalarını ve kentsel rejim kuramına getirilen eleştirileri değerlendirerek, kentsel rejim analizini çoğulcu yaklaşımlardan farklılaştırmayı amaçlamıştır. Buna göre; gündem oluşturmak (agenda setting), koalisyon kurmak (coalition building), kaynak mobilizasyonu (resource mobilization) ve işbirliği şemalarının düzenlenmesi (devising schemes of cooperation) yerel yönetim modelini oluşturan esas bileşenlerdir (Stone, 2005). Tez çalışmasında, Beyoğlu kentsel koruma alanında yer alan, farklı dönemlerde başlatılan kentsel müdahaleler üzerinden İstanbul'daki kentsel rejim değişiklikleri analiz edilmektedir. 1980'lerden günümüze kadar geçen süreçte, kentsel müdahalelerin gerçekleştirilmesi amacıyla geliştirilen yerel yönetim (işbirliği) modelinin yapısının ve değişiminin, kentsel rejim kuramı kapsamında Stone (2005) tarafından tarif edilen yönetim modelinin bileşenleri çerçevesinde analiz edilmesi çalışmanın temel amacıdır. 2.3 Bölümü'nde detaylı olarak ele alınan kentsel rejim kuramına göre, yerel yönetim modelinin bileşenlerini;

- Belirli problemleri ele alan bir GÜNDEM,
- Gündem etrafında şekillenen, resmi ya da sivil üyeleri bulunan bir yönetim KOALİSYONu,
- Gündemi gerçekleştirmek üzere, yönetim koalisyonu üyelerince ortaya konan KAYNAKLARın mobilizasyonu,
- Yönetim koalisyonu üyelerinin yönetim görevine katkılarının sıralandığı İŞBİRLİĞİ ŞEMASI (Stone, 2005) oluşturmaktadır.

Tez çalışması sürecinde incelenen kentsel müdahaleler, raporlar, dava metinleri, gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ve izlenen paneller, sempozyumlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde; kentleşme politikaları ve kentsel müdahaleler anlamında 1980'lerden itibaren iktidarın artan baskısı ve söz konusu süreçlerin hız kazandığı görüşünün, özellikle yönetim koalisyonları içerisinde bulunmayan taraflarca sıkça dile getirildiği görülmüştür. Bu durum, kamu yararı ihlallerinin artması, toplumsal yararlar yerine sermayenin yararlarının ön planda tutulması, planlama meslek alanında aşınma vb. gibi değerlendirmeleri de beraberinde getirmektedir. Bu görüş ve değerlendirmeler ışığında, çalışmada 1980'lerden itibaren kamu yararı açısından tartışmalı kentsel müdahale süreçlerinden yararlanılarak İstanbul'da kentsel yönetim yapılarında (kentsel rejimler) yaşanan değişimlerin analizi yapılmaktadır. Buna göre, çalışmanın temel sorusu ve buna bağlı alt soruları aşağıdaki gibi kurgulanmıştır:

Kentsel rejim analizine ilişkin temel soru: İstanbul'da kentsel rejim(ler)in yapısında 1980'lerden itibaren yaşanan değişimler nelerdir?

Alt sorular:

1. 1980-2016 yılları arasında kentsel rejim(ler)in GÜNDEMinde yaşanan değişimler nelerdir?

1.1. Gündem ne?

1.2. Gündem nasıl gelişti?

2. 1980-2016 yılları arasında kentsel rejim(ler)in KOALİSYONLARında yaşanan değişimler nelerdir?

2.1. Gündemin gerçekleştirilmesine kimler katkı sağlıyor?

2.2. Koalisyon nasıl oluştu?

3. 1980-2016 yılları arasında kentsel rejim(ler)in KAYNAKLARında yaşanan değişimler nelerdir?

3.1. Gündemi uygulamak için kaynaklar neler?

3.2. Kaynaklar nasıl geliştirildi?

4. 1980-2016 yılları arasında kentsel rejim(ler)in İŞBİRLİĞİ ŞEMALARında yaşanan değişimler nelerdir?

4.1. Koalisyon nasıl biraraya geliyor?

4.2. Koalisyon üyelerinin katkıları neler?

İstanbul'da kentsel rejim değişikliklerinin analizinin yanında, 1980'lerden günümüze sürdürülen kamu yararı tartışmaları da çalışmada önemli bir yere sahiptir. İstanbul genelinde incelenen kamu yararı açısından tartışmalı, kamu oyunda çokça bilinen kentsel müdahale süreçleri, neoliberal süreçte kamu yararı tartışmaları hakkında değerlendirme yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın özgün bölümünde, söz konusu kentsel müdahale süreçlerinin yardımıyla kamu yararına ilişkin değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu çerçevede geliştirilen sorular aşağıdaki gibidir:

Kamu yararına ilişkin temel sorular:

1. İstanbul'daki kentsel müdahaleler üzerinden kamu yararı ihlallerinde 1980-2016 yılları arasında yaşanan değişimler nelerdir?

2. Kamu yararı ihlalleri üzerinden kamu yararının içeriği tanımlanabilir mi?

Araştırmanın kamu yararı ve kentsel rejim analizi olmak üzere iki ana çerçevesi bulunmaktadır. Araştırma bu iki kavram üzerinden eleştirel bir süreç okuması olarak yürütülmüştür. Çalışmanın nihai amacı; İstanbul'da kentsel rejim değişikliklerinin Beyoğlu örneği üzerinden analizi ve kamu yararı ihlallerinin değerlendirilmesi sonucunda, kent yönetimlerinin yapısı ve planlamada kamu yararı hakkında tespitlerde bulunmak ve geleceğe ilişkin değerlendirme yapmaktır.

1.3 Araştırma Yaklaşımı

Eleştirel kentsel kuram, baskın kurumsal düzenlemeler, uygulamalar ve ideolojilerle baskı altına alınmış olsa da, kentleşmenin daha demokratik, sosyal olarak adil ve sürdürülebilir biçimlerinin mümkün olduğu konusunda ısrarcı bir tutuma sahiptir. Eleştirel kentsel kuram, kentlerde ve kentler arası bağlamda, ideolojinin eleştirisini ve yanısıra gücün, eşitsizliğin, adaletsizliğin ve sömürünün eleştirisini içermektedir (Brenner, 2009). Bu çerçevede, çalışmada ekonomi politik bakış açısı ile eleştirel kentsel yazın temel alınarak, şehir planlamanın temel ilkesi kamu yararı bağlamında ve aktör temelli bir yaklaşım benimsenmiştir. Tez çalışması bir süreç okuması olarak kurgulanmış, tarihsel bir bakış açısı ile sürdürülmüştür. Neoliberal süreç açısından

kırılma noktası olarak kabul edilen 1980 yılı başlangıç kabul edilmiş, kentsel yönetim modelinin (Stone, 2005) bileşenlerinden yararlanılarak, belirlenen dönemler arasındaki değişiklikler/farklılıklar üzerinden bir analiz çalışması yürütülmüştür. Çalışma süreci boyunca bir ölçeklendirme üzerinde durulması da araştırma yaklaşımının temel özelliğidir. Araştırmanın kuramsal bölümünün temelini oluşturan neoliberal süreç okuması, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Türkiye, İstanbul, Beyoğlu ölçeklerinde devam ettirilmiştir. Tüm dünyayı etkisi altına alan neoliberalleşme sürecinin ülkemize yansımalarının anlaşılması adına, Türkiye’de uygulanan neoliberal politikalar kentleşme alanını ilgilendiren yasal düzenlemeler üzerinden incelenmektedir. Türkiye açısından büyük öneme sahip İstanbul kenti ve İstanbul’un ve dolayısıyla Türkiye’nin en değerli kentsel mekanı ve merkezi niteliğindeki Beyoğlu kentsel koruma alanındaki kentsel müdahaleler temel alınarak, 1980’lerden itibaren yaşanan değişim, kentsel yönetim modelinin bileşenleri bağlamında ortaya konmaktadır.

1.4 Araştırma Yöntemleri ve Araştırma Tasarımı

Araştırma bir süreç okuması olarak kurgulanmıştır. Temel hedef neoliberal sürecin Türkiye’de kentleşme/planlama politikalarına yansımalarının anlaşılmasıdır. Yazında neoliberal sürece ilişkin bir kırılma noktası olarak kabul edilen 1980 yılı başlangıç olarak alındığında, 1980-2016 yılları arası süreç araştırmanın zaman dilimini oluşturmaktadır. Söz konusu 36 yıllık süre, araştırma sürecinde elde edilen bilgiler ve bulgular çerçevesinde 1980-1990,1990-2000, 2000-2010 ve 2010 sonrası olmak üzere dört ayrı dönemde ele alınmaktadır. Araştırma kapsamının daraltılması adına söz konusu süreç okuması kamu yararı kavramı ve kamu yararı açısından tartışmalı kentsel müdahale süreçlerinin anlaşılması ile sınırlanmıştır. Araştırmanın ilk aşamasını literatür taraması oluşturmaktadır. Literatür taraması sonucunda, araştırmanın kuramsal bakış açısı ve teorik çerçevesi oluşturulmuştur. Araştırma alanı olarak, Türkiye’de neoliberal politikaların etkisinin en yoğun yaşandığı ve gözlendiği İstanbul kentine odaklanılmıştır. Tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen saha araştırması ise Beyoğlu kentsel koruma alanında bulunan ve yukarıda sözü geçen dört dönem kapsamında başlangıç yılları temel alınarak belirlenen kentsel müdahaleler üzerinden yürütülmüştür.

Saha araştırmasında kullanılan yöntem, tez çalışmasının teorik çerçevesinde ele alınan kentsel rejim kuramı/analizidir. Kentsel rejim kuramı, kentsel politika süreçlerinin açıklanması ve kentsel gücün anlaşılması amacıyla ortaya konan çoğulcu ve yapısalcı yaklaşımların sentezlenmesiyle, 1980'lerde kentsel politika araştırmacıları tarafından geliştirilen teorik bir yaklaşımdır (Mollenkopf, 1989). Allmendinger (2002)'e göre, planlama konumu itibarıyla rejimlerin en önemli aktörlerinden biri haline gelmektedir. Planlamanın rejimler ile ilişkileri açısından uyum göstermesi/boyun eğmesi durumu, onu kamu yararı ve yansızlık gibi ilkeler bağlamında sorgulanabilir kılmaktadır (Uzbek & Dinçer, 2009'da aktarıldığı gibi). Literatürde kentsel rejim kuramını ele alan çok sayıda makale yer almaktadır. Bunlardan bazıları teorik çalışmalardan oluşurken bazıları ise kentsel rejim kuramından yararlanarak belirli kentlerin politika süreçlerini açıklamak üzere gerçekleştirilen saha çalışmalarıdır (van Ostaaijen, 2010). Kentsel rejim kuramının ilk olarak Amerika'da ortaya çıkması ve saha çalışmalarının ilk örneklerinin Amerikan kentleri olması dolayısıyla kuram, kentsel politik ekonomiye Amerikan yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır. Ancak, 1990'lardan sonra başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok kentinde kentsel politika araştırmalarında kullanılmıştır. Ülkelerin merkezi yönetim yapılarında farklılıklar olmasına rağmen, ABD dışındaki kentsel politika analizi için de elverişli ve kullanışlı olarak nitelendirilmektedir (Strom, 1996). Bu çerçevede, neoliberal sürecin kentsel politikaya etkilerini anlamak için kentsel rejim analizi araştırmada yöntem olarak kullanılmaktadır. Kentsel rejim analizinde, Stone (2005) tarafından belirlenen kentsel yönetim modelinin bileşenlerinden (gündem oluşturma, koalisyon, kaynakların mobilizasyonu ve işbirliği şemaları) yararlanılmaktadır.

Çizelge 1.1 : Kentsel Rejim Analizinin Temel Bileşenleri.

	Gündem	Koalisyon	Kaynaklar	İşbirliği Şeması
Kentsel Rejim Analizi	-Gündem ne? -Gündem nasıl gelişti?	-Gündemin gerçekleştirilmesine kimler katkı sağlıyor? -Koalisyon nasıl oluştu?	-Gündemi uygulamak için kaynaklar neler? -Kaynaklar nasıl geliştirildi?	-Koalisyon nasıl bir araya geliyor? -Koalisyon üyelerinin katkıları neler?

Kaynak: Stone, 2005; van Ostaaijen, 2010'dan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Araştırmanın veri toplama aşamasında, birincil ve ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan ikincil veri kaynakları; kanun metinleri,

Resmi Gazete arşivi, TBMM tutanakları, hükümet programları, seçim beyannameleri, bilirkişi raporları, dava metinleri, gazete haberleri, bültenler, seminer, kollokyum ve panellere ilişkin basılı dokümanlar, bloglar, TV programlarıdır. Araştırma kapsamında ikincil veri kaynaklarının yanında, saha araştırmasına ilişkin 20 Ekim 2015-16 Şubat 2016 tarihleri arasında 18 adet derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılacak kişiler, 1. Meslek Odası Temsilcileri, 2. Dernek Temsilcileri, 3. Bilirkişiler, 4. Aktivistler, 5. Koruma Kurulu Temsilcileri, 6. Uygulama Sürecinde Görevli Kişiler, 7. Kamu Görevlileri şeklinde gruplanmıştır. Bunların haricinde tez çalışması kapsamında, konusunda uzman 3 profesyonel meslek insanı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın alan araştırmasını oluşturan 5. Bölüm kapsamında söz konusu bilgilere daha detaylı olarak yer verilmektedir.

1.5 Çalışmanın Kapsamı

Tez çalışması, araştırma sürecinin başlangıcından itibaren gelişiminin aktarıldığı, araştırma sorunsalı ve sorularının tanımlandığı, çalışmanın amacı, araştırma yaklaşımı, yöntemleri ve kapsamının yer aldığı 1. Giriş ve Araştırma Çerçevesi'nin ardından teorik arka planın aktarıldığı 2. Kapitalizmin Neoliberal Sürecinde Planlamada Kamu Yararı ve Kentsel Rejim Kuramı Bölümü ile devam etmektedir.

2. Bölüm'de aktarılan çalışmanın teorik arka planı üç temel başlık üzerinden oluşturulmuştur. İlki bütüncül bir çerçeve sunan ve dönemsel okumanın temelini oluşturan neoliberal sürecin anlaşılmasına ilişkindir. Bu kapsamda, 1980'li yılların başlarından itibaren devletin yapısında, kentleşme ve planlama politikalarında, kent yönetimlerinde, tüm bunlara bağlı olarak kent mekanında ve toplumsal yapıda yaşanan dönüşüm ve değişiklikler eleştirel kentsel yazın temel alınarak aktarılmaktadır. Ardından, çalışmanın yapısını oluşturan planlamada 'kamu yararı' ve 'kentsel rejim kuramı/analizi'ne ilişkin teorik açıklamalara yer verilmektedir.

Çalışma bu noktadan sonra, teorik çalışmaların pratikte karşılığını nasıl bulduğuna yönelik bir inceleme ve araştırma doğrultusunda ilerletilmiştir. Planlama politika ve uygulamaları incelenirken bir ölçeklendirmeye başvurulduğu söylenebilir. Kamu Yararı Perspektifinden Türkiye'de Neoliberal Kentleşme Politikaları ve İstanbul'da Kentsel Müdahaleler adını taşıyan 3. Bölüm'de, neoliberal sürecin Türkiye'ye ve İstanbul'a etkisi incelenmektedir. Bu kapsamda, Türkiye'de planlama alanını

İlgilendiren yasal düzenlemeler kamu yararı bağlamında ele alınmakta ve söz konusu yasal düzenlemeler doğrultusunda gerçekleştirilen, İstanbul'da kamu yararı açısından tartışmalı müdahalelere yer verilmektedir. 3. Bölüm'de, 1980'li yılların başlangıcından itibaren günümüze kadar geçen süreç 1980'ler ve 2000'ler olmak üzere iki dönem kapsamında değerlendirilmektedir.

Tez çalışmasının 4. Bölümü Neoliberal Politikalar ve Kentsel Müdahaleler Ekseninde İstanbul'da Farklılaşan Siyasi Dönemler'dir. Bu bölümde, 1980'lerden itibaren genel ve yerel seçim sonuçları değerlendirilmekte, söz konusu değerlendirmeler çerçevesinde İstanbul kenti özelinde farklılaşan siyasi dönemler üç alt başlık altında incelenmektedir.

Kamu yararı açısından tartışmalı kentsel müdahaleler üzerinden İstanbul'da kentsel rejim değişikliklerinin analiz edilmesinin amaçlandığı 5. Bölüm, çalışmanın saha araştırması bölümüdür. İstanbul'da Kentsel Rejim Değişikliklerinin Beyoğlu Örneği Üzerinden Analizi başlığını taşıyan bu bölümde, Beyoğlu'nun Türkiye ve İstanbul ölçeklerinde siyasi, toplumsal, ideolojik, kültürel vb. konulardaki önemi vurgulanmakta, kentsel rejim analizine ilişkin örneklem seçimi, araştırma yöntemi ve veri toplama teknikleri aktarılmaktadır. Beyoğlu kentsel koruma alanında 1980 yılından itibaren gerçekleştirilmeye başlanan kentsel müdahaleler (Park Otel, Cercle d'Orient, Tarlabaşı Kentsel Yenileme, Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası) temel alınarak, 1980-1990, 1990-2000, 2000-2010 ve 2010 sonrası olmak üzere 4 döneme ilişkin yönetim yapıları, gündem, koalisyonlar, kaynakların mobilizasyonu ve işbirliği şeması bileşenleri çerçevesinde ayrı ayrı analiz edilmektedir. Bunların yanısıra, İstanbul'daki kentsel müdahaleler temel alınarak, 1980'den itibaren kamu yararı ihlalleri ve planlamada 'kamu yararı' kavramı çerçevesinde bir değerlendirmeye yer verilmektedir.

Çalışma tüm araştırma sürecinin bütün olarak değerlendirildiği, elde edilen bulguların, analiz sonuçlarının bütüncül bir çerçevede ele alındığı 6. Bölüm ile son bulmaktadır. Sonuç bölümünde farklı dönemlerde kentsel yönetim modellerinin yapısının nasıl değiştiği, kamu yararı ihlallerinin dönemler arasında nasıl farklılaştığı üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bunun yanısıra, Türkiye kentleşmesinin neoliberalleşme süreci, İstanbul ve Beyoğlu örnekleri çerçevesinde neoliberal politikaların kent mekanı üzerindeki etkisi bağlamında ele alınarak, irdelenmektedir.

2. KAPİTALİZMİN NEOLİBERAL SÜRECİNDE PLANLAMADA KAMU YARARI VE KENTSEL REJİM KURAMI

Kapitalist sistemde 1980'lerden itibaren tüm dünyada etkili olarak yaşanmaya başlanan neoliberalizm ve neoliberal politikalar süreci çeşitli alanlarda yapısal değişimlere sebep olmaktadır. Ekonomi politikalarının şekillendirdiği sistemin anlaşılması açısından iktisat teorileri önemli görülmektedir. Kapitalizmin neoliberal sürecinin ayrıntılı olarak ele alınmasından önce, tarih boyunca ortaya konan farklı iktisadi öğretilerden bahsedilmesi yerinde olacaktır. Bu bölümde, sanayi kapitalizmi ile birlikte ortaya çıkan iktisadi öğretilere kısaca değinilmekte, neoliberal süreç ve beraberinde yaşanan değişimler devletin yapısı, kentleşme ve planlama politikaları, kent yönetimleri, kent mekanı ve toplumsal yapı başlıklarında eleştirel kentsel literatürden yararlanılarak ele alınmaktadır. Neoliberal sürece ilişkin değerlendirmelerin ardından araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturan planlamada kamu yararı ve kentsel rejim kuramı/analizi bölümlerine yer verilmektedir.

2.1 Neoliberal Dönem Öncesi İktisat Kuramları

Ortaçağın bitişinden Sanayi Devrimi'ne kadar geçen dönem, Batı Avrupa ülkelerinde feodalizmin yıkılışı ve güçlü merkezi devletlerin kurulması süreçlerini kapsamaktadır. Bu dönem iktisadi anlamda kapital birikimi ve piyasa ekonomisi koşullarını hazırlayan ticari kapitalizmin hakim olduğu süreçtir. Yeni ticari kapitalist sınıfın ideolojisini yansıtan politik iktisadi sistem olarak merkantilizm, bu dönemde ulusal devletlerin ekonomi politikalarını oluşturmuştur. Piyasa ekonomisi şartlarının oluşumunu sağlayan ticari kapitalizm, aynı zamanda kapital birikimi yoluyla sanayi kapitalizminin ortaya çıkışını da içermektedir. 18.yy'da Fransa ve İngiltere'de ticari kapitalizme tepki olarak ortaya çıkan sanayi kapitalizmi beraberinde liberal iktisadi öğretiyi getirmiştir. Sanayi alanındaki gelişmelerle birlikte yükselen yeni girişimci sınıf, faaliyetlerini sınırlayan merkantalist tekellere, kamu denetimine, ayrıcalıklara, soyluların toprak mülkiyetinden doğan gücüne karşı kendi çıkarı için özgürlük, bireysel girişim ve bireysel denetim isteyerek iktisadi liberalizm yaklaşımını

geliştirmiştir. İktisat teorisinin arkasındaki liberal felsefe, 18 yüzyıl sonlarından itibaren sanayileşme süreci yaşayan Batı toplumlarındaki kapitalist-girişimci sınıfın dünya görüşü olmuştur. Bu sınıfın ve sanayileşen ülkelerin meselelere bakış açısı, liberal felsefe gereği, *laissez-faire* (bırakınız yapsınlar; devletin sanayi ve ticaret alanına müdahale etmemesi) olmuştur. İktisat teorilerinde ikinci bakış açısı, liberalizmden kısmen ayrılanların oluşturduğu akımlardır. Bu tepkiler de kapitalizmle eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Düşünürlerin farklı inanışları sebebiyle farklı teoriler ve yöntemler ileri sürülmüş, sonuç olarak katıksız *laissez-faire* reddedilmiştir. Üçüncü bakış açısı, kapitalizmle eş zamanlı olarak ortaya çıkan işçi sınıfı ve sömürge siyasetiyle ön plana çıkan az gelişmiş ülkelere odaklanmıştır. Kapitalizmin köklü eleştirisini yapan ve liberal öğretinin karşıt tezi olan bu bakış açısı sosyalist öğretilerdir (Kazgan, 2000).

18. yüzyılın sonunda temelleri atılan klasik iktisat, modern iktisadın ilk düşünce akımı olarak kabul edilmektedir. Klasik iktisat, başlangıcı Adam Smith'in *Milletlerin Refahı* kitabının basıldığı 1776 yılı, bitişi ise J.S. Mill'in öldüğü 1873 yılı olmak üzere yaklaşık yüz yıllık bir zaman diliminde egemenliğini sürdürmüştür. Adam Smith, ekonominin mevcut durumuyla bir düzen içinde olduğunu ve bu düzene herhangi bir devlet müdahalesinin gerekmediğini (*laissez-faire*: bırakınız yapsınlar) savunmuştur. Chang (2009) iktisat politikası tarihini ele alırken, kapitalizmin resmi tarihi olarak adlandırdığı sürecin başlangıcını şu şekilde aktarmaktadır: “18. yüzyıldan itibaren *laissez-faire* politikaları uygulayan İngiltere, sanayileşmedeki başarısıyla serbest piyasa ve serbest ticaret politikalarının üstünlüğünü o günkü en büyük rakibi olan müdahaleci Fransa'ya üstünlük sağlayarak kanıtlamış ve kendini dünyanın en yüce ekonomik gücü olarak ortaya koymuştur” (s.90). Klasik iktisat genel olarak üretim ve rekabet unsurları üzerinde yoğunlaşmıştır. Tümünü İngiliz düşünürlerin oluşturduğu klasik okul iktisatçıları, teorilerini oluştururken akılcı ve tündengelimci bir yaklaşım benimsemişlerdir. Buna göre ekonomik faaliyetler, dünyanın doğal düzeninde ‘görünmez bir el’ aracılığıyla kendiliğinden gerçekleşmektedir ve dolayısıyla devletin müdahalesi gereksiz görülmektedir. Klasik yaklaşımda Smith, kullanım değeri ve mübadele değeri olmak üzere iki tür değerden bahsetmektedir. Marx, Smith'in geliştirdiği emek-değer teorisini, değerlerle ilgili analizlerinde kapitalizmin eleştirisi ve sosyalizmi savunmak amacıyla kullanmıştır.

İktisadi liberalizmi savunan bir diğer yaklaşım, kapitalistleşen bütün Batı Avrupa ülkeleri ve ABD içinden çıkan düşünürlerin oluşturduğu neo-klasik okuldur. 1870'lerden 1920'ye kadar geçen süreçte hakim olan neo-klasik yaklaşım, 1929 krizi sonrasında hakimiyetini, başta Keynes olmak üzere liberal öğretiyile bağlantılı uzlaştırma teorilerine bırakmıştır. 1980'lerden itibaren ise yeni teoriler ile hakimiyetini yeniden kazanmış ve dünyanın çok geniş bir bölümüne yayılmıştır. Batı Avrupa'da 'büyük depresyon' olarak nitelenen, 1873-1898 yılları arasında düşük fiyatlar, yaygın işsizlik, iflas olaylarının yaşandığı dönem, neo-klasik yaklaşımın geliştirilmesinde etkilidir. Neo-klasik okul, klasik değer teorisine köklü değişiklikler getirmiş, marjinalist değer ve bölüşüm teorisini ortaya koymuştur. Marx'ın klasik iktisadın emek-değer teorisini kapitalizmin eleştirisi için kullanması, neo-klasikleri değeri yeni bir biçimde açıklamaya götürmüştür. Yeni değer teorisinde fayda ön plana çıkartılmış, değer belirleyicisi olarak emek-zaman yerini öznel zahmete bırakmıştır. Neo-klasik yaklaşımın bir diğer yeniliği, üçlü sınıf ayrımını kabul eden klasik yaklaşımdan farklı olarak, öznelci yaklaşım ile toplumsal sınıf yapısının terkedilmesidir. O dönemde işçi sınıfı hareketlerinin artması sebebiyle klasik teorideki toplumsal sınıf yapısı savunulamaz olmuştur. Bu kapsamda neo-klasik teorilerde toplum, bireyler topluluğu olarak görülmekte ve *atomlaştırılmaktadır*.

Klasik okul, sanayi kapitalizmiyle birlikte yeni ortaya çıkan sanayicinin ve ideolojisinin sözcülüğünü yaparken, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki neo-klasik okul düşünürleri, var olan düzenin sürdürülmesi için yerleşmiş çıkarları savunmuşlardır. Sanayi kapitalizminin dünya pazarlarını kendisine açacak serbest dış ticaretten sonsuz çıkarı vardır ve bu sebeple neo-klasik yaklaşımda serbest dış ticaret koşulsuz savunulmaktadır (Kazgan, 2000). Neo-klasik teorilerle geliştirilen yeni liberal dünya ekonomik düzeni, "ulusal düzeyde *laissez-faire* (bırakınız yapınlar) sanayi politikalarına, mal, sermaye ve emek piyasalarına yönelik olarak uluslar arası serbest dolaşım önündeki engellerin azaltılmasına ve altın standartı ve denk bütçe ilkesiyle güvence altına alınan ulusal ve uluslar arası düzeyde makroekonomik istikrar"a (Chang, 2009, s.91) dayanmaktadır. 1. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte dünya ekonomik ve siyaset sisteminde ortaya çıkan istikrarsızlık ülkelerin dış ticareti engelleyici tedbirler almasına yol açmıştır. 1930'da ABD, 1932'de İngiltere'nin serbest ticaretten vazgeçip gümrük vergilerini yükseltmeleri/yürürlüğe koymaları sonucunda dünya serbest ticaret sistemi sona ermiştir (Chang, 2009).

Özetle söylemek gerekirse, 18. ve 19. yüzyıllarda çok sayıda destekçisi olan liberal düşünceye (klasik ve neo-klasik yaklaşımlar) göre, doğal uyum ve bütünleşmeye sahip olan meta üretim ve değişim sistemine, ne devlet eliyle ne de başka, dışarıdan müdahale yapılmamalıdır. Müdahaleci olmayan devlet görüşünü savunan neo-klasik yaklaşım, Keynezyen refah devleti anlayışı ile bir süre kesintiye uğramış, ardından refah devletinin krizi ile birlikte geliştirilen yeni düşüncelerle, yeniden ve daha baskın şekilde (neoliberalizm) egemen hale gelmiştir (Dağdelen, 2004).

1. Dünya Savaşı'nın ardından 1929'da yaşanan Büyük Dünya Krizi ve beraberindeki işsizlik ve toplam talepteki yetersizlikleri giderme arayışları çerçevesinde, J.M. Keynes'in 1936'da yayımlanan 'İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi' kitabı Keynezyen iktisatın doğuşu olarak kabul edilmektedir. Keynezyen politikaların benimsendiği ve uygulandığı, 2. Dünya Savaşı sonrasında 1970'lerin ortalarına kadar geçen dönem bir çok düşünür tarafından 'altın çağ' olarak nitelendirilmektedir (Boratav, 2005). Klasik ve neo-klasik iktisatçıların aksine Keynes, ekonominin içinde bulunduğu kriz durumundan çıkılabilmesi için devlet müdahalesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Kriz sonrası süreçte, devletin ekonomiye müdahalesini öngören politikalar bir çok Batılı ülkede gündeme gelmiş, Keynezyen iktisat politikalarının kapitalizmin krizinin aşılmasında çözüm olarak kabul edilmesi ile devlet müdahalesi meşrulaşmıştır. Bu durum beraberinde planlama fikrinin gelişmesine yol açmıştır (Soyak, 2003). Kazgan (2000)'in deyişiyle; Keynes, devletin ekonomik sisteme işsizlik durumunda müdahale gereğini göstererek politik kararları iktisat teorisine getirmiş, hatta iktisat yeniden 'politik iktisat'a dönüşmüş, üretim ve işsizlik (bölüşüm) öncelikli sorunlar olmuştur. Keynes'in teorisi gelenekçi teorideki bazı tabuları yıkararak bireyle toplum çıkarının her zaman bağdaştığı varsayımını ortadan kaldırmıştır. Keynes, özel girişim düzenini ideale en yakın sistem olarak görmüş, bir yandan da kamu harcamalarının yükseltilmesi gereğini göstermiştir. Bu durum sonucunda devlet, özel girişim alanına el atmadan 'klasik kamu hizmetleri' sayılan harcamalarını yükseltmiştir. Purcell (2009), 1970'lere kadar devam eden Keyneşçi ekonomik politika rejimini; kuvvetli bir ulus gücü, ekonomide dikkate değer ulus devlet müdahaleleri, maddesel eşitlik ölçütü ve görece gelişmiş ulusal refah devleti araçlarını sağlamak olarak tariflemektedir. Devletin müdahale yetkisi özetle, vergilendirme ile finansmanı sağlanan bir modelle devletin kamusal hizmetleri üstlenmesi anlamına gelmektedir. Toplumun tüm kesimlerine açık ve eşit

olarak ulaşılabilir olanaklar biçiminde, devlet tarafından güvence altına alınmış hak alanları olan eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, barınma ve istihdam ihtiyaçlarının karşılanması gibi kamusal hizmetler, vergilendirme ve kamu üretimleri ile sağlanmaktadır (Güler, 2006). Keleş (1988), refah devletinin “ya belli bir hizmetin doğrudan doğruya sağlanması görevini üstlenerek ya kimi kamu hizmetlerinin fiyatlarını piyasa fiyatının altına, hatta sıfıra indirmek amacıyla sübvansiyon yoluyla ya da o mal ya da hizmetin miktarını, fiyatını ve kalitesini hukuk kurallarıyla düzenlemek amacıyla” (s.38) ekonomik yaşam alanına girdiğini belirtmektedir.

İktisat teorilerinde, liberal yaklaşımların yanında yine 19. Yüzyılda temelleri atılan sosyalist öğreti büyük yer tutmaktadır. Sosyalist öğreti Marx’ın katkılarıyla tutarlı bir iktisat teorisi kurabilmiştir. Sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan kapitalist sınıfın yanında ücretli işçi sınıfının doğuşu beraberinde bu iki sınıf arasındaki sorunları da getirmiştir. İşçi sınıfı gün geçtikçe üretim araçları mülkiyetine sahip kapitaliste daha bağımlı hale gelmiştir. Bunun yanında, kapitalizmin yaşadığı ekonomik krizler, işsizlik ve buna bağlı olarak işgüvenliğinin ortadan kalkması gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, sosyalist eleştirinin temel konularını ekonomik krizler ve kapitalist mülkiyet ilişkileri oluşturmaktadır. Kapitalizmin tutarlı ve sistemli eleştirisini Marx yapmıştır, bunu yaparken de klasik iktisattan yararlanmıştır. Marksizmin doğuşunda, bütün insanların mutluluğunu sağlamak vaadiyle gelen kapitalizmin, ücretli işçiler için ortaya koyduğu sefil şartlar ve sistemin istikrarsızlığı güncel gerçekler olarak kaynak oluşturmuştur. Marksist iktisat, kapitalist sistemi iki açıdan incelemiştir. Bunlardan ilki kapitalizmin insanın sömürülmesine yol açan bir sistem olduğunu göstermek, diğeri sömürüye dayanan sistemin iç çelişkileri sebebiyle çökmeye mahkum olduğunu ve yerini yeni bir toplum düzenine bırakacağını ispatlamaktır. Marksist ekonomik analizler, ekonomik krizleri sistemin işleyişinin doğal sonucu olarak görmektedir (Kazgan, 2000).

Sanayi kapitalizminin ortaya çıkışından itibaren geliştirilen iktisat teorileri yukarıda temel hatları ile ele alınmıştır. Neo-klasik liberal iktisat teorilerinin kapitalizmin 1970’lerde yaşadığı krizden çıkış için yeniden ele alınıp, tüm dünyada etkili bir yapıya kavuşturulduğu ve bu yeni anlayışın neoliberalizm olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Bu doğrultuda, ilerleyen bölümlerde tez çalışmasının da zaman dilimini oluşturan 1980 sonrası süreçte etkili olan ve yarattığı değişim her geçen gün daha fazla görünür olan neoliberal yaklaşım, eleştirel bir bakış açısı ele alınmaktadır.

2.2 Neoliberal Süreç

“Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir” (Herakleitos, M.Ö.535-475).

Zamanın değiştirici ve dönüştürücü gücü yadsınamaz bir gerçektir. Bu güç doğrultusunda kavramlar, yapılar (kurumlar vb.), politikalar, roller, insanlar ve dolayısıyla mekanlar bağlamında süregiden bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Söz konusu değişim ve dönüşümler büyük-küçük, kalıcı-geçici, yapıcı-yıkıcı olabilirler. Bu doğrultuda, içinde yaşadığımız kapitalist sistemde 20. yüzyılda derin sosyal çalkantılara yol açan kapitalizmin büyük krizleri, etkileri ve dönüştürme güçleri bağlamında birer kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. Krizler sistemi eleştirenler ve savunanların bakış açılarına göre şiddetleri ve sonuçları açısından farklılıklar göstermektedir (Marcuse, 2012). Eleştirel yazının önde gelen temsilcilerinden Harvey (2015) krizleri, “kapitalizmin yeniden üretiminin zorunlu koşulu” (s.9) olarak tanımlamaktadır. Harvey (2015)’e göre, kriz dönemlerinde kapitalist sistemin istikrarsızlıkları yaşanır, yeniden biçimlendirilir ve yeniden planlanır; bu sayede sonuç olarak kapitalizmin yeni bir biçimi ortaya çıkar. Krizler ve devamında yaşanan süreç kapitalizmin kendini yeniden inşa etme sürecidir. Kapitalist sistemin istisnasız olarak dünyanın her yerinde ve toplumun her alanında etkili olduğu zamanlarda yaşamaktayız. Kapitalizmin krizlerinin etkileri farklı bakış açılarına göre değişse de, dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu etkisi altına almaktadır. 1980’lerin başında temelleri atılan neoliberal süreç, “1960’ların sonlarında uluslar arası döviz piyasalarındaki kargaşa ve pek çok şehirde yaşanan 1968 olaylarıyla işaretini veren, 1944’te kurulan Bretton Woods uluslar arası para sisteminin 1970’lerin başlarında çöküşüyle¹ ilerleyen kriz” (Harvey, 2015, s.10) ve buna bağlı olarak devam eden yıllarda krizin yarattığı etkilerin ortadan kaldırılması amacıyla yürürlüğe konan yapısal değişiklikler sürecidir.

Küresel piyasalardaki durgunluğun ve kapitalist düzende yaşanan krizin damgasını vurduğu yıllar olan 1970’lerin sonları ve 1980’lerin başlarında ekonomik, yönetsel (politik) ve toplumsal tüm alanlarda bir düzenleme, yeniden yapılandırma, dönüştürme süreci yaşanmaya başlamıştır. Sanayileşmiş ülkelerde geleneksel seri üretim endüstrilerinin karlılık oranlarının düşmesi ve Keynesçi refah politikalarının krizi ile karşılaşan ulusal ve yerel yönetimler, savaş sonrasında yapılan anlaşmalarla

¹ Detaylı bilgi için <https://www.imf.org/external/about/histend.htm>

oluşturulan temel kurumsal unsurlarını dağıtmaya ve piyasa kontrolünün genişletilmesi, rekabet ve toplumun tüm kesimlerinin metalaştırılması amacıyla bir dizi politikaları harekete geçirmeye başlamıştır (Brenner ve Theodore, 2002). Her ülkenin kendi koşulları ve mevcut düzenine bağlı olarak farklılıklar içermekle birlikte, genel olarak bakıldığında benzer değişiklikler, düzenlemeler içeren neoliberal politikalar ve yeniden yapılandırma programları ile birlikte “emeğin yeniden üretimini ön plana çıkararak devlet merkezli kentleşme deneyimleri geri plana itilmiş ve sermayenin desteklenmesine yönelik politikalar öne çıkarılmaya başlanmıştır” (Şengül, 2004, s.221).

1980’li yıllar boyunca devam eden neoliberal politikalarla ilişkin yeniden yapılandırma programları, Birleşik Krallık’ta Thatcherizm ve ABD’de Reaganizm olarak dönemin devlet başkanlarının isimleri ile anılmış, aynı dönemlerde Kanada, Yeni Zelanda, Hollanda, Almanya, İtalya, Fransa gibi geleneksel olarak sosyal demokrat ya da hristiyan sosyal demokrat olan ülkelerde de uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu programlar 1973’te yaşanan Petrol Krizi sonrasında dünyanın GSMH’si en yüksek ülkelerinin bir araya gelmesi ile oluşturulan güç birliğine üye G7 ülkelerinin² girişimleri ile dünya genelindeki piyasaların kontrol edilebilmesi amacıyla diğer ülkeler mecbur bırakılarak küresel olarak genişletilmiştir (Brenner & Theodore, 2002; Jessop, 2002; Peck & Tickell, 2002). Boratav (2005) 1970’lerin sonunda, mevcut gidişatı değiştirmek için metropol ülkelerin egemen sınıflarınca karar verilen neoliberalizm modelinin, “metropol ülkelerde emeğin yeni baştan disiplin altına alınmasını, metropol/çevre ilişkilerinde ise Üçüncü Dünya’dan gelen ve ‘çizmeyi aşan’ talepleri topluca susturacak bir dizi ‘dış şok’un yaratılması ve yönetilmesini” hedeflediğini belirtmektedir. Neoliberalizm ideolojisinin etkileri gelişmiş kapitalist ülkelerden dünyanın geri kalanına yayıldığından beri farklı ülkeler kendi politikalarına bağlı olarak politik ekonomik dönüşümlerini deneyimlemektedir (He & Wu, 2009). Bu yayılmanın sağlanması adına, Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Dünya Bankası, Uluslar arası Para Fonu (IMF) gibi kurumlar uluslar arası neoliberalizm temsilcilerine dönüştürülmüş ve üçüncü dünya ülkelerinde çeşitli yapısal düzenlemeler ve mali kemer sıkma programları çerçevesinde piyasa güçlerini

² ABD, Birleşik Krallık, Almanya, Fransa, İtalya, Japonya ve Kanada ile birlikte 1998’de Rusya’nın da katılımıyla G8 olarak adlandırılmaya başlanmıştır. G7 ülkeleri 2013 yılı verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık olarak %11’ine sahipken, dünya ekonomisi içindeki payları (GSMH) %32,7’dir (TC Kalkınma Bakanlığı, 2015).

ve metalaştırmayı kurumsallaştırmak için seferber edilmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren politika gündemlerinin dünya genelinde değişimiyle birlikte, neoliberalizm kapitalist küreselleşmenin en baskın ve yaygın politik ve ideolojik biçimi haline gelmiştir (Brenner & Theodore, 2002; Peck & Tickell, 2002; Harvey, 2006; Keskinok, 2006; Şengül, 2004).

Neoliberal politikalar doğrultusunda yaşanan dönüşüm süreci hem gelişmiş hem de az gelişmiş kapitalist ülkelerin karşı karşıya kaldığı kriz ortamına ve küresel piyasa durgunluğuna karşı stratejik politik bir cevap olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanısıra, neoliberalizmin yalnızca politik değil aynı zamanda ideolojik ve hegemonik bir proje olduğuna ve devletle sermaye arasındaki ilişkinin yeniden yapılandırılması olarak görülebileceğine ilişkin görüşler çok sayıda araştırmacı tarafından ifade edilmektedir (Brenner & Theodore, 2002, Purcell, 2009; He & Wu, 2009). Jessop (2002)'a göre neoliberalizm, kapitalizm içinde temel bir rejim değişikliği yoluyla, sınırlı politika düzenlemeleriyle başka çeşit bir sermaye birikimi rejimini ve onun düzenleme biçimlerini sürdürmek için planlanan, devlet sosyalizminden pazar kapitalizmine radikal bir sistem değişikliği projesidir. Harvey (2006) de neoliberalizmi bir proje olarak değerlendirerek; özelleştirme, finanslaştırma, krizlerin yönetimi ve manipülasyonu, devletin yeniden bölüştürme/dağıtım politikaları olmak üzere 4 temel unsurla açıklamaktadır. Kamuya ait malların şirketleştirilmesi, metalaştırılması ve özelleştirilmesi neoliberalizmin birincil özelliğidir. Her şeyin finanslaştırılması ve sermaye birikiminin güç merkezinin mülkiyet sahipleri ve finans kurumları etrafında yeniden belirlenmesi de neoliberalizmin bir diğer temel özelliğidir. Bu doğrultuda, finansal kurumların desteklenmesi ve finansal sistemin bütünlüğü G7 ülkeleri gibi neoliberal devletler birlikteliğinin ana ilgi alanıdır. Finansal sistem, neoliberalizmin yeniden bölüştürme/dağıtım politikalarına ilişkin faaliyet alanını oluşturmaktadır. Neoliberal sistemde, küresel düzeyde krizlerin yaratılması, idaresi ve manipülasyonu ise yoksul ülkelere zengin ülkelere servetin yeniden bölüştürülmesi/dağıtılması süreçlerinin koşuludur. 1980'lerde ve 1990'larda bir çok ülkede yaşanan borç krizleri (IMF, Dünya Bankası borçları vb.) sonucu iflasa sürüklenen ülkeler, yapısal anlaşmalara mecbur bırakılarak hem sistemin rasyonalizasyonu sağlanmış hem de mülklerin yeniden bölüştürülmesi/dağıtılması için uluslar arası güçlerce yönetilmiş, kontrol altına alınmıştır. Bu noktada, mülksüzleştirme yoluyla sermaye birikimine fırsat tanıyacak şekilde olası halk

hareketlerini bastırarak krizleri ve devalüasyonları yönetmek devlet müdahalelerinin ve uluslar arası kurumların temel işlevi olmuştur. Halk ayaklanmaları küresel güçlerin askeri yardımlarıyla desteklenen darbelerle bastırılmaya çalışılmıştır. Neoliberalizmin dördüncü unsuru olan devletin yeniden bölüştürme/dağıtım politikaları çerçevesinde özelleştirme, vergi kanunlarında revizyonlar yoluyla şirketlere vergi indirimleri, sübvansiyonlar, gayrimenkul sektörünün desteklenmesine ilişkin faiz düzenlemeleri, konut sahipliğinin özendirilmesi, tüm bunların yanında muhalif hareketlere karşı fiili baskı gösterilebilir.

Yukarıda neoliberalizm ya da neoliberal süreç; ortaya çıkışı, yönlendiricileri, küresel olarak yayılımı ve temel unsurları çerçevesinde kısaca değerlendirilmiştir. İlerleyen bölümlerde neoliberal süreç, etki ettiği alanlar ve buna bağlı olarak dünya genelinde uygulanan neoliberal politikalar sonucu yaşanan değişim ve dönüşümler bağlamında ele alınmaktadır. Söz konusu etki alanları ve yaşanan dönüşümler, devletin yapısı ve işleyişi üzerindeki etkiler, kentleşme/planlama politikalarında yaşanan değişimler, kent yönetimlerinin nasıl şekillendiğine ilişkin görüşler, kent mekanına etkiler ve toplumsal yapıya etkiler çerçevesinde değerlendirilmektedir.

2.2.1 Devletin yeniden yapılandırılması

Neoliberal sürecin en temel etkilerinden biri devlet aygıtının yapısında ve işleyişinde yarattığı değişikliklerdir. Neoliberalizmle birlikte sosyal-refah devleti politikaları terk edilmektedir. 1930'larda temelleri atılan ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra olgunlaşan bir kavram olan sosyal devleti Güler (2006), "ekonomik ve toplumsal yaşama kamusal araçlarla doğrudan ve dolaylı olarak müdahale yetkisiyle donatılmış devlet" olarak tanımlamaktadır. Neoliberalizmde serbest piyasa koşulları hakimdir, devletin ekonomik sisteme müdahalesi ve düzenleyici gücü deregülasyon politikaları ile sınırlandırılmakta hatta ortadan kaldırılmaktadır. Neoliberal devletin temel görevi, sorunsuz işleyen bir iş ortamı yaratmaktır ve istihdam ya da toplumsal refah açısından olumsuz sonuçlara yol açması riskine rağmen sermaye birikimi için koşulları en uygun hale getirmektir. Bu noktada, toplumun tümüne istihdam sağlanması ve refah seviyesinin artırılmasını amaçlayan sosyal devlet anlayışı ile farklılıklar içermektedir. Peck (2004) ileriye dönük büyük çaplı devlet stratejilerini kapsayan neoliberal reçete ile devletin ekonomik ilişkilerinin elit gruplaşmaları, yönetsel ve finansal çıkarlar etrafında yeniden tasarlandığını belirtmektedir.

Neoliberal devlet anlayışında, sermaye birikimi oranları için uygun ve daimi koşulların korunması büyüme ve yeniliği teşvik edecek ve bu sayede yoksulluk ortadan kalkacak ve uzun vadede toplumlar daha yüksek yaşam standartlarına kavuşacaktır (Harvey, 2006). Sosyal devlette toplumların refahı doğrudan devletin sorumluluğunda iken, neoliberal devlet anlayışında bu durum sermaye birikiminin koşullarına bağlanmakta ve sorumluluk dolaylı olarak sermaye kesimine aktarılmaktadır. Neoliberal devletin sorumluluğu; vergi indirimleri, sübvansiyonlar, özel sektörün maliyetini karşılayamayacağı alanlarda altyapı yatırımlarının yapılması gibi araçlarla bütün ticari kazançların teşvik edilmesi ve kolaylaştırılması, dolayısıyla sermaye birikiminin artırılması yönündedir.

Purcell (2009)'e göre neoliberalizm klasik liberal ekonomik görüşün yeniden ifadesidir. Buna göre; toplum fonksiyonlarının başka bir mantık altında olmasındansa - özellikle devlet temelli – piyasa mantığı altında olması daha iyidir. Neoliberal görüşe göre, firma ve bireylere egemenlik serbestisi verilmelidir ve onların özel ekonomik çıkarları açık ve rekabetçi pazarlarda rasyonel olarak maksimize edilmelidir. Sermayenin küreselleşmesi ve dünya ölçeğinde bütünleşmesi hedefine sahip neoliberal anlayışta, ulus devletlerin kısıtlayıcı önlemleri başta olmak üzere, uluslar arası sermayenin önünde engel oluşturan tüm sınırlamaların kaldırılması ve sermaye hareketlerinin küresel ölçekte serbestleştirilmesi birincil önceliktir. Aynı zamanda ulus devletin küçültülmesine, ulus devletin kamusal ve toplumsal refah niteliklerinin tasfiyesine, ulus devletle ilişkiler yerine kentlerle ya da kentler arası ilişkilerin ön plana çıkarılmasına, hükümet dışı kuruluşlar ve benzeri gönüllü kuruluşlarla ilişkilerin yüceltilmesine dayanan bir yaklaşım söz konusudur (Keskinok, 2006).

Neoliberalizm, ekonomik hareketliliğin liberalizasyonu ve deregülasyonunu, kamu mülkiyetindeki işletmelerin ve devlet hizmetlerinin özelleştirilmesini, geriye kalan kamu sektöründe de piyasa yetkilerinin kullanılmasını gerektirmektedir (Jessop, 2002). Neoliberal devletin inşası sürecinde devlet kurumlarında ve politikalarında kapsamlı bir değişiklik ve yeniden yapılandırmaya gidilmektedir. Genellikle borç krizi altında olan ülkeler borcu yeniden programlamaya karşılık, refah giderlerinde kesintiler, emek yasalarında esneklik, özelleştirme, yabancı sermaye yatırımlarının teşviki gibi kurumsal reformları ve yapısal düzenlemeleri içeren programları uygulamak durumunda bırakılmaktadır (Harvey, 2006). Bu doğrultuda ortaya konan

neoliberal ilkeler, büyük endüstriler üzerindeki devlet kontrolünün yeniden düzenlenmesini, şirket vergilerinin azaltılmasını, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesini, refah programlarının ortadan kaldırılmasını, uluslar arası sermaye hareketlerinin arttırılmasını, yerel rekabetçiliğin güçlendirilmesini meşrulaştırmak amacıyla uygulanmaktadır (Brenner & Theodore, 2002).

Neoliberal süreçte uygulanan en kapsamlı ve etkili politikaların başında özelleştirme yer almaktadır. Keleş (1988), özelleştirmeyi kamunun etkinliğinin azaltılması ve çalışma alanının daraltılması şeklinde anlamlandırmaktadır. Güler (2006) özelleştirmeyi, devletin sahip olduğu malların ve işletme yetkilerinin özel sektöre devredilmesi politikası olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de KİT’lerin (Kamu İktisadi Teşebbüsleri) satışı, devlet taşınmazlarının satışı, yap-işlet, yap-işlet-devret uygulamaları, hizmetleri ihale yoluyla taşeron eliyle görme işleyişi bu politikanın örnekleridir. Keskinok (2006)’a göre özelleştirme, piyasa güçlerinin sınırsız serbestleştirilmesi demektir. Özel kesim eliyle de kamu hizmeti üretilebileceği şeklindeki ideolojik görüş ile başlatılan özelleştirme uygulamaları, ulusal devletin iktisadi temelini ortadan kaldırılmasına yol açmaktadır. Sosyal yardım hizmetleri, sosyal güvenlik hizmetlerinin özelleştirilerek küresel sermayenin yetkisine devredilmesi, devletin toplumun refahına ilişkin tüm sorumluluklarından el çekmesi anlamına gelmektedir (Güler, 2005). Devlete ait değerli mülklerin özelleştirilmesi, daha önce sermaye tarafından el değmemiş alanların sermaye birikimi için açılmasının bir aracı olarak kullanılmaktadır. İletişim, taşımacılık, doğal kaynaklar, madenler, elektrik/su/ısıtma hizmetleri, sosyal konut, eğitim, sağlık, kültür vb. kamu hizmetleri gibi daha önce devlet tarafından işletilen ya da devletin düzenlediği sektörler özelleştirme yoluyla özel sektöre devredilmekte ya da devlet denetimi kaldırılmaktadır. Harvey (2006), Irak’ta silahlı kuvvetlerle birlikte çalışan özel sözleşmeli ordu örneği ile savaş halinin bile özelleştirildiğini vurgulamaktadır.

Neoliberalizmde yönetim anlayışı yerine yönetişim anlayışı hakimdir. Risklerin kamu sektörü tarafından karşılandığı ancak karın sermaye tarafından alındığı kamu-özel ortaklıkları desteklenmektedir. Devletin karar verme süreçlerinde olduğu kadar işlerin yürütülmesi süreçlerinde de bu sistem uygulanmaktadır (Güler, 2005). Politik bir proje olarak neoliberalizm, karma ekonomi ve Keynesyen refah devleti ile ilişkilendirilen devletin normal ya da rutin kabul edilen müdahale biçimlerinin yanısıra sermaye birikim rejimleri ve rejimlerin düzenleme biçimlerinin krizlerini

yönetmeyi ya da ertelemeyi amaçlayan istisnai müdahale biçimlerini etkisizleştirmek için uğraşmaktadır (Jessop, 2002). Bu, bütün düzenleyici faaliyetlerin ya da hükümet müdahalesinin ortadan kaldırılması anlamına gelmemektedir (Harvey, 2006).

Neoliberalizm, piyasa temelli küreselleşen ekonomiye daha uygun olan yönetişimin yeni biçimlerini ortaya koymak için gelişmiş devlet müdahalesi gerektirmektedir. Bu durumda örneğin, sorunsuz biçimde işleyen dünya pazarı için güvenli ortamların yaratılması ve ulusal düzeyin altında ya da üstünde çeşitli ölçeklerde arz rekabetçiliğinin geliştirilmesi umuduyla yeniden ölçeklendirilen müdahalelerde olduğu gibi mevcut devlet kapasiteleri içinden seçici transferler yapılması gerekmektedir. Bu değişen şartlarda, kentsel ve bölgesel yönetimler ve büyüme koalisyonları, iş dünyasının stratejik ortakları olarak kilit bir rol üstlenmektedir. Ayrıca, hükümetlerden piyasa güçleri ve yönetişimin ortaklık temelli biçimlerine doğru bir değişim gerçekleşmektedir (Jessop, 2002, s.454).

Neoliberal devlet sermayeyi düzenlemekten vazgeçip, serbest piyasaya (piyasadaki güçlü aktörlere) kararların çoğunu transfer etmekte, insanların ve mekanların kaderlerini tayin etmek de bu aktörlere kalmaktadır. Neoliberalizasyon demokratik bir eksiklik yaratmakta, çünkü gücü demokratik vatandaşlardan şirketlere aktarmaktadır. Devlet; hizmetlerini gönüllü organizasyonlar, toplum birlikleri, kar amacı olmayan birlikler, kurumlar ve özel firmalarla anlaşmalar yaparak özelleştirmekte ya da yarı özel hale getirmektedir ya da hükümet fonksiyonlarını üstlenmeleri için sözde kamu kurumları (QUANGO gibi– yarı otonom hükümet dışı organizasyon) geliştirerek rekabet konseyleri, kentsel gelişim birlikleri ve kamu-özel işbirliklerini görevlendirmektedir (Purcell, 2009). Neoliberal anlayışta, ulusal devletin merkezi düzenleme araçları yerel yönetimler düzeyine, sivil toplum örgütlerinin alanına bırakılmaktadır (Keskinok, 2006).

Neoliberal süreçte devletin yeniden yapılandırılmasına ilişkin ortaya konan temel değişiklikler özelleştirme, kamu-özel ortaklıkları, yönetim çerçevesinde yukarıda ana hatlarıyla aktarılmaya çalışılmıştır. Devletin yapısında ve işleyişinde radikal dönüşümlere yol açan bu düzenlemeler ülkelerin hukuki sistemlerinde yapılan kalıcı ve etkili değişikliklerle gerçekleştirilmektedir.

2.2.2 Kentleşme/planlama politikalarında/yaklaşımlarında değişimler

Özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde 1930’larda yaşanan Büyük Buhran Döneminin yarattığı yıkımdan çıkış için uygulamaya konan kentlerin yeniden inşasında, planlama kavramına başvurulmuştur. Planlama etkinlikleri ile ekonomik gelişme ve

iyileşme sağlanması, Keynesçi politikaların hakim olduğu 1950-1970 döneminde oldukça etkili olmuştur. Temel ilkesi kamu yararı olan ve devlet eliyle ve kontrolünde gelişen planlamanın yükselişi 1980'li yıllara kadar sürmüştür (Ersoy, 2007b). 2. Dünya Savaşı'nın ardından yıkılan kentlerin yeniden inşası ve ekonomik kalkınma amacıyla arazi ve emlak pazarına müdahale aracı olarak ortaya çıkan planlama, kamu yararı adına bireysel mülkiyet haklarına sınırlamalar getirilebileceği görüşü ile meşruiyet kazanmıştır (Campbell & Marshall, 2002). 20. yy başlarında ortaya çıkan kapsamlı akılcı (bütüncül) planlama yaklaşımı, çeşitli teknikler kullanarak kaynakların etkin dağılımını sağlamayı ve sorunlara sistemli çözümler üretmeyi temel almaktadır (Yılmaz, 1999). Yaklaşım 1940'lı yıllarda sosyal bilimler alanı da eklenmiş, kapsamı ve içeriği genişlemiştir. Kapsamlı akılcı planlama savaş yıllarının ardından tüm batı dünyasının en yaygın yaklaşımı haline gelmiştir (Erkut, 2006). Kapsamlı planlama yaklaşımına 1950'li yılların sonunda Lindblom tarafından geliştirilen aşamalı planlama yaklaşımı ile sistemli bir eleştiri getirilmiştir. Aşamalı planlamada; toplumda birbirinden farklılaşan çıkarları savunan çok sayıda grup olduğu, bu sebeple kapsamlı planlamanın bu çıkarların tümünü temsil ettiğini kabul ettiği kamu yararı kavramının gerçekçi olmadığı savunulmaktadır. Bu yaklaşım çoğulcu bir politik yapı anlayışına sahip olması ve kapitalist toplumlarda karar verme süreçlerinde toplumun tümünün yararından çok egemen olan çıkar gruplarının yararının gözetileceği sebebiyle eleştirilmiştir (Ersoy, 2007c). Savunucu planlama, planlama sürecine katılımı zorlaştırmakla eleştirilen kapsamlı planlama yaklaşımına karşı 1960'lı yıllarda geliştirilen bir diğer planlama yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda, toplumdaki dezavantajlı grupların çıkarlarının savunulması ve kentin ihmal edilen güçsüz kesimlerinin plancılar aracılığıyla planlama süreçlerine katılımının sağlanması savunulmaktadır (Yılmaz, 1999).

1980'lerde ekonomik politikalar temelinde başlatılan neoliberal yeniden yapılanma programları ile birlikte başlayan değişim hareketinin etki ettiği alanlardan biri de kentleşme ve planlamaya ilişkin politikalar. Sermaye yöneldiğinde her yerde her şeyin imara açılacağı anlayışı, büyük kentlerde kamusal olarak yaratılmış değerler, üretimleri sona erdirilen kamu işletmelerine ait arsa ve arazilerin dünya sermayesine rant olanakları sunması, yerel yönetimlerin işletme düzeyine indirgenmesi ve özelleştirme yetkileriyle donatılması, yabancı sermaye yatırımlarının teşviki ile büyük ölçekli kentsel müdahaleler, parasız kamu hizmeti ve kamu yararı

yerine piyasaların karlılık düzeyine uygun mal ve hizmet sunumu gibi döneme ilişkin özellikler dikkat çekmektedir (Keskinok, 2006). Bu dönem, kamu kurumları küçültülerek ya da kaldırılarak, kaynaklar özelleştirilerek planlamanın toplumsal zemininin daraltıldığı (Balamir, 2007), planlama meslek alanında bir aşınma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte, kamu yararı kavramının planlama alanında çalışanların temel değeri olmaktan çıkmaya başladığı ifade edilmektedir (Şengül, 2007). Keleş (2000) neoliberal süreçle birlikte tüm üçüncü dünya ülkelerinin yanı sıra Türkiye’de de yaşanan hızlı kentleşmeyi kamu/toplum yararı çerçevesinde değerlendirerek, söz konusu durumun özellikle büyük kentlerde, bireysel çıkarlarla toplum yararı arasındaki bağdaşmazlığı gün geçtikçe daha görünür kıldığına dikkat çekmektedir. Bununla birlikte; kentleşme hızının aynı şekilde devam etmesi halinde, “topraktaki iyelik hakkının özüne ve sağladığı kullanım yetkilerine kıskançlıkla sahip çıkmak isteyen bireylerle, toplumun uzun dönemdeki yararları arasındaki karşıtlığın daha da büyük boyutlar kazanmasının kaçınılmaz olacağı”nı (s. 12) ifade etmektedir. Bu süreçte, planlama kurumu ve planlama anlayışlarındaki dönüşüm ve planlama hukukunda yapılan değişikliklere bağlı olarak planlamanın itibarsızlaştırıldığına, şehirciliğin temel ilkesi olan kamu yararının göz ardı edildiği uygulamalarla kent mekanına güçlü olanların lehine müdahalelerde bulunulduğuna ilişkin görüşler ön plana çıkmaktadır. Şengül (2002)’e göre 1980’lerden önce sosyalist devletler, Keynesçi refah devletleri ya da ithal ikameci politikalarla yönetilen devletlerin kalkınma stratejilerinin iki temel ortak özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki devletin kalkınma süreçlerinde merkezi bir role sahip olması, diğeri ise gelişme sürecine yön veren en stratejik aracın devletin elinde olan planlama kurumu olmasıdır. Bu sebeple, devlet ve sermaye arasındaki ilişkinin yeniden düzenlendiği neoliberal süreçle birlikte planlama kurumu, politikaları ve anlayışları neoliberal politikalardan yoğun şekilde etkilenmekte ve gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında bir ayrım olmaksızın önemli dönüşümlere uğramaktadır. Neoliberal anlayışta, kar oranlarının yeniden canlandırılması açısından sermayenin sektörler ve bölgeler arasındaki serbest dolaşımı kritik önemdedir ve bu sınırsız harekete karşı tüm sınırlamalar kaldırılmadığı (Harvey, 2006). Planlama ile getirilen düzenleme ve kurallar bütünü, serbest piyasa ekonomisinin gelişmesi önünde engel oluşturduğu görüşü hakimdir. Planlamanın içinde olduğu bu durum, meslek insanları tarafından planlamanın meşruiyet zemininin aşındırıldığı bir kriz olarak adlandırılmaktadır (Ersoy, 2007b).

Girişimciliğin, kentler içinde ve arasında rekabetçiliğin ve yarışmacılığın, özellikle büyük ölçekli sermaye yatırımcılarının çıkarları doğrultusunda ekonomik büyümenin, yerelliğin ve yerel değerlerin, yerel ve bölgesel yönetimlerin desteklendiği neoliberal süreçte, “ulusal politika öncelikleri ve gündem değişiminin bir sonucu olarak planlama yaklaşımları ve paradigmaları sürekli olarak değişmektedir. Bu değişim, planlamanın kapsamı/faaliyet alanı ve ölçekleri ile ilişkili bir duruma gelmiştir” (Allmendinger & Haughton, 2010, s.809). 1980’lerde özellikle gelişmiş ülkelerde yaşanan deneyimlerle, planlara güncel veri ve bilgilerin eklenebilmesi için sürekli bir revizyona ihtiyaç olduğu ortaya konmuş, bunun sonucunda da uzun vadeli ve geleneksel planlama anlayışlarının yerini esnek, kısa ya da orta vadeli planlama anlayışları almıştır. Planlama uygulamalarında projelere ve parçacı yaklaşımlara odaklanılmış, planlama, eğilimleri değiştirmektense arazi kullanım kararları ile düzenlemeye dönüşmüştür. 1990’lardan itibaren de arazi temelli kentsel gelişme için etkisiz ve işlevsiz görülen geleneksel planlamanın yerini stratejik planlama yaklaşımları almıştır (Şengül, 2002; Taşan-Kok, 2011). Güler (2005)’in deyişiyle, ulusal kalkınma planlılığının yerine güncel durumun ihtiyaçlarına göre piyasadaki yeni aktörlerin özgürce hareket etmelerini ve karar vermelerini sağlayacak stratejik planlama düzeni hakim kılınmaktadır. Küreselleşme, neoliberal yaklaşımlar ve sermaye hareketlerindeki artışla birlikte, büyük ölçekli sermaye yatırımları, kentlerde özellikle büyük ölçekli arazi geliştirme projeleri biçiminde gerçekleştirilmeye başlamıştır. Taşan-Kok bu süreçte kentleşme ve planlama ilişkisini aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

Arazi kullanım planlaması noktasından bakıldığında, kentlerde büyük sermaye yatırımı müdahalelerini kontrol etmek ve düzenlemek bütün kente yayılan küçük ölçekli yatırımları kontrol etmekten daha kolaydır. Kent, arazi geliştirmek (ya da yeniden geliştirmek) için en fazla ücreti vermek isteyen ana sermaye sahipleri ile arazi piyasasının kalanında yatırım yapan küçük ölçekli arazi yatırımcıları arasında bölünmüştür. Kentsel toprak ve arazi piyasasındaki bu bölünme, küçük ve büyük arazi yatırımcılarının ikisinin de birbirlerinin eylemlerini engellemeden kentte var olmalarına yol açmaktadır. Açıkça, sert ve düzenleyici bir arazi kullanım planlama süreci ile karşılaştırıldığında, daha esnek ve müzakereye açık stratejik planlama süreci toprak ve arazi piyasası dinamiklerini teşvik etme/destekleme konusunda daha fazlasını verecektir ve planlamanın neoliberalleşmesinin yönlendiği eğilim budur (Taşan-Kok, 2011, s.2).

Habermass’ın iletişimsel eylem yaklaşımı, Birleşik Krallık’taki kentsel yönetim, planlama ve arazi geliştirme süreçlerinin analizi sonucu geliştirilen işbirlikçi

planlama yaklaşımı (Healey, 2003) ve ABD'deki deneyimlerle ortaya koyulan uzlaşma inşası teorileri özetle, karar alma süreçlerine demokratik katılımın sağlanabilmesi amacı taşımaktadır. Purcell (2009)'e göre Habermas'ın iletişimsel eylem düşüncesi, demokratik bir yönetim için evrensel bir temel olarak, öznellikler üstü bir anlayış ideali önermektedir. İletişimsel eylem ile herkes için ortak iyinin öznellikler üstü bir anlayış çerçevesinde müzakere edilerek, tüm katılımcıların bunun için çalışması üzerinde durulmaktadır. İletişimsel eylem, biz/onlar ayrımını minimize etmeyi, "paylaşılan" yararları vurgulamayı ve geniş kapsamlı bir "biz" oluşturmayı gözetmektedir. Uzlaşma inşası da iletişimsel eylem ideali ile benzerlikler taşımaktadır. Bunun yanı sıra, aktörlerin kendi çıkarlarını korumak için sürece dahil oldukları kabul edilmekte ve her grubun kendi yararlarını gözeterek (ortak yararın menfaatine olabilir ya da olmayabilir) yaratıcı yeni bir çözüm üretmek için birlikte çalışması öngörülmektedir. Burada aktörler birbirleriyle iletişim halinde olmadan önce düşünemedikleri yeni çözümler keşfetmeye çalışmakta, ayrıca tüm aktörlerin sonuçtan tatmin olması beklenmektedir.

Geleneksel planlamadan neoliberal planlama anlayışına geçiş sürecinde ortaya çıkan katılımcı, uzlaşmacı, iletişime dayalı planlama anlayışları, teori ve pratikte yaşananlar arasındaki çelişki, hegemonyanın ve gücün nötralize edilmesi, güçlü olanın karar alma süreçlerindeki baskın durumunun dikkate alınmaması ve neoliberal bakış açısına sahip olanlara ihtiyacı olan demokratik meşruluğu vermesi açısından eleştirilmiştir. Neoliberal sürecin hakim planlama biçimini oluşturan stratejik mekansal planlamanın temel özelliklerinden birinin de katılımcılık olduğu düşünüldüğünde ve uygulama sürecinde gerçekleştirilen paydaş toplantıları değerlendirildiğinde benzer eleştiriler neoliberal planlama yaklaşımları için de getirilebilir. Purcell (2009)'e göre söz konusu süreçlerin uygulanması sırasında, kararlardan daha çok etkilenen aktörler ya da temsilcileri masaya oturtulmakta ve görece daha az etkilenenler dışarıda bırakılmaktadır. Bunun sonucunda, alınan kararlar süreçte fazla yer almamış kesimlere dayatılmaktadır. Söz konusu dışarıda bırakma da rastlantısal olarak değil, sistematik olarak yapılmaktadır.

Günümüzde, bu durumun benzerleri katılımcı olduğu iddia edilen tüm planlama ve karar alma süreçlerinde yaşanmaktadır. Dışarıda bırakılan kesimler ülkelerin birbirinden çeşitli sosyo-ekonomik şartları ve kültürel durumuna göre farklılık gösterse de temel olarak ekonomik durumu kötü, dezavantajlı gruplar dışarıda

bırakılırken özellikle büyük sermaye sahipleri (sermaye sahipleri de kendi içlerinde bir derecelendirmeye tabii tutularak) süreçlere dahil edilmektedir. Aynı zamanda, “güncel kentsel toplumlarda katılımcılık ve aşağıdan yukarıya yaklaşımlar desteklenir ve düzenlenirken, bu yaklaşımların etkinliği, ilkeleri belki de piyasa güçlerinin baskısı sonucu oluşan kamu adına karar vericiler tarafından sınırlanmaktadır” (Taşan-Kok, 2011, s.2). “Uzlaşma temelli planlama yaklaşımları sorunları çözmekten çok onları maskeleyen ya da sorunları uzman desteği ve maddi imkanlar gerektiren yasal alanlar³ olmak üzere başka düzlemlere taşımaktadır” (Allmendinger & Haughton, 2012, s.100). Purcell (2009) bu durumu şu şekilde özetlemektedir: herhangi bir konuda muhaliflik içeren politika/rejimlerde, tartışmalı durumun üstesinden öznel çıkarlar bir kenara bırakılarak gelinmiyorsa, üzerinde anlaşılmalı ya da uzlaşılmalı görünen her şey, gerçekte bazılarının diğerleri üzerindeki geçici hegemonyasıdır.

Neoliberal süreçte kentleşme/planlama politikalarında/yaklaşımlarındaki değişimler değerlendirildiğinde; devletin sermaye ile işbirliği içinde olması ve sosyal devlet anlayışından vazgeçilmesi ile birlikte toplumsal yarar yerine sermayenin çıkarını gözetilen bir politik anlayışın hakimiyeti, şehircilik ve planlamanın temel dayanağı olan kamu yararının göz ardı edilmeye başlanması, planlama anlayışlarındaki değişim çerçevesinde bütüncül planlama yerine parçacıl planlama, geleneksel planlama anlayışından stratejik planlama anlayışına geçiş ve planlamanın işlevsizleştirilmesine ilişkin görüşler eleştirel düşünürler tarafından üzerinde sıklıkla durulan konulardır. Bunun yanı sıra döneme ilişkin ön plana çıkan diğer konular; uzlaşma temelli yaklaşımlarla birlikte katılımcı süreçlerin planlama uygulamalarında kullanılmaya başlaması ve bu durumun yarattığı eşitsizlik ve adaletsizlikler ile güçlü olanın lehine sonuçlanan karar alma süreçleridir. “Neoliberalizmin araçları farklı zamanlarda farklı politik bağlamlarda hayata geçirilmektedir ve doğal olarak farklı kurumsal durumlarda birbirinden değişik anlamlara ve sonuçlara karşılık gelmektedir. Neoliberal gündemler, stratejiler ve politikaların ortaklaştığı nokta ise kentsel gelişim planlamasının ilkeleri ve uygulamaları (pratikleri) arasında çelişkiler/karşıtlıklar yaratmalarıdır” (Taşan-Kok, 2011, s.2). Egemen devlet

³ Benzer durumlar Türkiye’de özellikle yenileme ve dönüşüm gibi kentsel müdahale süreçlerinde sıklıkla yaşanmaktadır. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu 4 Şubat 2011 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemenin 114. ve 120 maddeleri ile davanın açılması ve dilekçeler aşamasında, gider avansı yatırma mecburiyeti getirilmiştir (Kuru ve Budak, 2011).

anlayışının yok olmaya başlaması ve sermayenin siyasi güç karşısında güçlenmesi, demokrasiye verilen önemin artmasına ve her alanda demokrasi ihtiyacının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu durumda, neoliberal dönemde toplumsal ve siyasi bir süreç olan planlama alanında eşitlik ve adalet kavramlarına her zaman olduğundan daha fazla ihtiyaç duyulduğu açıktır.

2.2.3 Kent yönetimlerinde yaşanan değişim

Neoliberal devlet ve politikalarının, neoliberal yönetimlerin ciddi demokratik eksikliklere yol açtığı ve bütünüyle anti-demokratik bir yapıya sahip olduğu eleştirel düşüncüler tarafından sıklıkla dile getirilmektedir (Harvey, 2006; Purcell, 2006, 2009). Temel amacı sermaye birikimi önündeki engelleri ortadan kaldırmak olan ve toplum yerine sermayenin çıkarlarını ön planda tutan neoliberal anlayışla yönetilen devletlerin yanında kentsel yönetimler de benzer özellikler göstermektedir. Sermaye aktörlerinin politik karar alma süreçleri ve işleyişe dahil olduğu kamu-özel ortaklıkları yöntemi ve sivil toplum örgütlerinin katılımıyla, yönetim yerine yönetişim anlayışı çerçevesinde devletler ve kentler idare edilmektedir.

Sermayenin ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamak üzere kentsel yönetim kurumlarının yeniden yapılandırılmasıyla, bu kurumlar karar almada vatandaşlar için daha az demokratik alanlara dönüşürken, sermaye yatırımları için etkin şekilde mücadele edilen alanları sağlayan araçlar haline gelmektedir. Neoliberal anlayışta demokratik karar alma yapıları yavaş, karışık ve verimsiz görülmektedir. Bu çerçevede, kamu-özel ortaklıkları, görevlendirilen rekabetçilik kurumları ve yarı devlet kuruluşları, daha önce halk tarafından seçilmiş ve denetlenebilen resmi yetkililerin sorumluluğunda olan karar alma süreçlerinde karar verici konumuna getirilmektedir. Özetle söylemek gerekirse, kenti şekillendiren kararlar giderek artan biçimde demokratik vatandaşlardan şirketlere aktarılmaktadır. "Neoliberal projenin yapısal eğilimi kentsel yönetişimi demokratik karar almadan uzaklaştırmaktır" (Purcell, 2006, s.1923). Harvey (2006)'e göre neoliberalizmde elitlerin yönetişimi onaylanmaktadır ve temsili demokrasinin sağladığı her olanak yasal olarak sermaye gücü tarafından ortadan kaldırılmakta ya da bastırılmaktadır. Yeni oluşturulan işbirlikleri ve yarı devlet kurumları sorumluluk ve denetimlerin dışında tutulmaktadır. Tercih edilen yönetişim biçimi olan kamu-özel ortaklıkları modeli sonucunda, kamunun karar alma süreçleri giderek belirsizleşmekte ve yeni düzenin

devamlılığına ilişkin düzenleme kuralları oluşturulmaya başlanmaktadır. Şengül (2004) kamu-özel işbirlikleri modeli ile kent yönetimlerinin artık devletin ötesinde bir boyut kazandığının vurgulandığını, bu anlayışta yerel aktörlerin desteğini almayan bir yönetim biçiminin kenti temsil etmesinin mümkün görülmediğini ifade etmektedir. Devletin kentsel hizmetlerin sağlanmasından çekildiği gibi, kentsel yönetimler de sundukları kentsel hizmetlerin çoğunu özel sektöre ait şirketler üzerinden (taşeronlaşma) vermeye başlamaktadır.

Neoliberal anlayışla birlikte yerel rekabetçilik de teşvik edilmektedir (Brenner & Theodore, 2002). Sassen (1991)'e göre ekonomik gelişmenin odakları haline gelen kentler, yerel girişimcilerin liderliğinde, uluslararası mekansal işbölümünde konumlarını güçlendirmek adına birbirleriyle yarışır duruma gelmekte, dünya kentleri hiyerarşisi içinde kendilerine yer edinmek için çaba göstermektedir (Şengül 2004'te aktarıldığı gibi). Yarışan kentler kapsamında yerel yönetimler de, ekonomik büyümenin sağlanmasına ilişkin koalisyonların oluşturulması ve stratejilerin belirlenmesine yönelik bu eğilimin merkezinde yer almaktadır (Mayer, 1994, Şengül 2004'te aktarıldığı gibi). Bu çerçevede, yalnızca ulusal yönetimler değil yerel yönetimler de neoliberal projelerin yönetilmesi ve desteklenmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Harvey (2006)'e göre, "rekabetin erdemleri öne çıkarılmasına rağmen gerçek olan, birkaç merkezileşmiş çokuluslu şirket içerisinde tekelci iktidarın artan kuvvetidir" (s.79).

Şehir planlama ve kentsel gelişme açısından değerlendirildiğinde, neoliberal süreçle birlikte kentlerin yönetiminde ciddi karşıtlıklar/çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Yönetişim çerçevesinde kentsel gelişme, bireysellik ve girişimcilik etrafında şekillenen, farklı amaçlar peşinde olmanın sorumlulukları ve risklerini paylaşan kamu kuruluşları, yarı bağımsız kamu organizasyonları, özel şirketler ve kamu-özel ortaklıkları gibi farklı paydaş gruplarının ortak aktivitesi haline gelmektedir. Politika yapıcılar, plancılar, belediye başkanları, karar vericiler, belediye meclisi üyeleri, özel sektör temsilcileri, STK'lar, mahalle birlikleri, kent sakinleri gibi neoliberal kentsel ve bölgesel yönetim paydaşları planlama alanı içinde doğrudan ya da dolaylı olarak yer almaya başlamışlardır (Taşan-Kok, 2011). Bunun yanında, temsili demokrasilerde karar verme hakkını seçilmişlere devreden halkın tercihlerini ve isteklerini yansıtmayı ve uygulamasını beklenen kamu aktörleri çoğu zaman özel sektörle birlikte hareket etmektedir. Bir çok ülkede temsili demokrasinin kurumları

ayrıcalıklara, kulis ve lobi çalışmalarına ve patronaj ilişkilerine dayanmaktadır. Bu durum, söz konusu ilişkilerin dışında kalan farklı kesimlerin sistem içinde kendine yer bulamamasına yol açarak, çatışmaları arttırmaktadır (Köroğlu ve Yılmaz, 2004). Neoliberalizasyon süreci, neoliberal uygulamalar ve sosyal direniş arasında çatışmalara, merkezi ve yerel yönetimler arasında gerilimlere neden olan tartışmalar ve tutarsızlıklarla dolu bir süreç olarak tarif edilmektedir. Neoliberal politikalar doğrultusunda devam eden kentleşme, yerel yönetimin neoliberal deneyimleri daha etkili şekilde asiste etmesi ve kriz yönetimleri ile alt-ulusal ölçekte daha somut biçimde görülmektedir (He ve Wu, 2009).

2.2.4 Kent mekanına etkiler

Neoliberal sürecin etkilerinin yoğun olarak kent mekanlarında görünür olduğu birçok araştırmacı tarafından ifade edilmektedir (Brenner & Theodore, 2002; Brenner, 2000; He & Wu, 2009; Şengül, 2009). Günümüz dünyasında kapitalist kentler yalnızca metalaştırmanın gerçekleştiği alanlar olmanın ötesinde, bizzat kendileri yoğun olarak meta haline dönüş(türül)mektedir. Sermaye bakışıyla kent mekanları üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerinin düzenlendiği alanlar olmanın yanı sıra sermaye birikim süreçleri açısından ve değişim değerleri bağlamında önemli bir konumda görülmektedir. Kentler; binalar ve yapıları çevreden arazi kullanım biçimlerine, üretim ve lojistik ağlarına ve metropoliten ölçekli altyapı düzenlemelerine kadar sahip oldukları temel sosyo-mekansal formlar bağlamında sermayenin kar üretim kapasitelerini arttırmak amacıyla şekillendirilmekte ve sürekli olarak yeniden düzenlenmektedir (Brenner & diğ., 2012; Şengül, 2009). Bu çerçevede kentler, piyasa rekabetinin ve ekonomik büyümenin temel alanlarına dönüşmekte ve kent mekanları arazi yaratma, kentsel geliştirme birlikleri (Türkiye’de gayrimenkul yatırım ortaklıkları), kamu-özel ortaklıkları, yerel güçlendirme modelleri ve mülkiyet temelli dönüşümler gibi çeşitli neoliberal deneylerin hedefi haline gelmektedir. Söz konusu neoliberal kentsel politika deneylerinin temel amacı, kent mekanını hem piyasa temelli ekonomik büyüme hem de elit tüketim pratiklerinin sahnesi olarak harekete geçirmektir (Brenner & Theodore, 2002; He & Wu, 2009).

Lefebvre, ‘*The Production of Space*’ kitabının son bölümünde, modern dünyada mekanın, politik mücadelenin merkezinde yer almaya başladığını, mekanın yalnızca sosyopolitik bir çatışma “alanı” ya da “sahnesi” olmaktan öte, çatışmaya esas teşkil

eden boyutlardan biri olduğunu ifade etmektedir (Brenner, 2000, s.373). İlk olarak Lefebvre'in 1974 tarihinde yayımlanan kitabında sözünü ettiği mekanın çatışmanın temelinde yer aldığı düşüncesi, günümüz koşullarında neoliberal politikalarla şekillenen kentlerde görünür hale gelmiştir. Neoliberal politikaların etkisinde kentler; belirli ve nispeten sınırlı bir alan olmanın ötesinde sermaye birikiminin, politik-ekonomik yaşamın düzenlenmesinin, günlük sosyal ilişkilerin yeniden üretilmesinin, doğa ve insanlığın birarada olası geleceklerine ilişkin çatışmaların eşzamanlı olarak organize olduğu, sürekli bir mücadele içinde yer alan alanlardır ve dünya ölçeğinde genellenmiş bir hale gelmiştir (Brenner, 2009).

Şengül (2009) kentsel çalışmalar yazınında kentsel çelişki ve değişime ilişkin olarak, toplumsal sınıflar, sermaye birikim süreci ve devlet olmak üzere üç temel ögenin merkezi konumda olduğunu söylemektedir. Bu değerlendirmeye ulaşırken, modern kentin çelişen çıkarların en önemli çatışma alanlarından biri olduğunu ve bu mücadelelerin sadece (kentsel) mekanda değil, aynı zamanda kent mekanı üzerine de verilmekte olduğunu dile getirmektedir. Kent mekanının da söz konusu mücadeleler gerçekleşirken, bu çatışma ve mücadelelerde yer alan toplumsal güçler tarafından bilinçli ya da bilinçsiz olarak yeniden üretildiğini ve dönüştürüldüğünü öne sürmektedir. Buna göre mekan, toplumsal iktidar mücadelesinin taşıyıcısıdır. Söz konusu süreçte farklı sınıf, grup ve bireylerin farklı amaç ve çıkarları, bu temelde ortaya çıkan çelişki ve mücadeleler sosyo-mekansal değişimin maddi temelini oluşturmaktadır. Harvey (2015) ise günümüz kentlerinde yaşanan durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Sermaye kendi yeniden üretimi ve daha sonraki gelişimi için elverişli coğrafi mekan yaratmaya çalışır. Kapitalizmin coğrafi mekanı, zengin ve kararsız doğal çeşitliliğe sahip bir dünyadaki çeşitli teknik, ekonomik, sosyal ve politik baskılar nedeniyle sürekli istikrarsızlığa maruz kalır. Sermaye vahşice evrilmekte olan bu dünyaya uyum sağlamak zorundadır. Ama aynı zamanda bu dünyanın şekillendirilmesinde kilit rol üstlenmiştir. Sermaye ile emek, rekabet ile tekel, özel mülkiyet ile devlet, merkezileşme ile ademi merkezileşme, sabitlik ile hareketlilik, dinamizm ile atalet, yoksulluk ile zenginlik arasındaki çelişkiler, ayrıca farklı faaliyet ölçekleri arasındaki çelişkiler, tümüyle coğrafi mekanda bariz ve maddi olarak şekillendirilir (Harvey, 2015, s. 153).

Şengül (2009), kent mekanında ve kentsel mekan üzerine yaşanan çatışmalar ve çelişkilerin yol açtığı kentsel sorunların çözümüne kapsamlı bir bakış açısı geliştirebilmeye yönelik çabanın başlangıç noktasının Lefebvre tarafından ortaya

konduğunu belirtmektedir. Buna göre, kent mekanına yönelik olarak birbiriyle çelişen iki tür bakış ve çıkardan söz edilebilir. Birincisi, kent mekanını bir yaşam mekanı olarak algılayan ve bu anlamda da kenti *kullanım değeri* etrafında kavrayan bir anlayıştır. Buna göre, kent somut bir yaşam mekanıdır. İkincisi ise, kenti sermaye birikiminin ve rant sağlamanın bir aracı olarak görüp, kent mekanını *değişim değeri* etrafında algılar. Bu anlayışa göre kent, alınıp satılan soyut bir mekandır. Kapitalist kent, değişim değerinin kullanım değerine genel bir baskınlığının olduğu mekandır.

Neoliberal süreçte kentler, değişim değerleri bağlamında önemli sermaye birikim araçları olarak görülmektedir. He & Wu (2009) neoliberal değişimlerin düzenleyici-kurumsal mimari ve kentsel mekansal yapıyı temelde yeniden yapılandırıldığını kabul etmekte ve bu süreçte neoliberal kentleşme adıyla yeni bir kentleşme türü ortaya çıktığını belirtmektedir. Neoliberal kentleşmeyi, kentleşmenin rönesansı ve kent merkezli sermaye birikiminin hızlı bir süreci olarak tanımlamaktadır. Neoliberal politikaların etkisiyle özellikle büyük kentlerde yaşanan sanayi desantralizasyonu (sanayisizleşme) süreçleri, sermaye birikiminin sanayi üretimi yerine kentsel topraklar üzerinden sürdürüldüğü neoliberal kentleşmenin tetikleyicilerindedir. Bunun yanında, küresel kentsel strateji olarak soylulaştırmanın (gentrification) dünya geneline yayılması neoliberal kentleşmenin özellikleri arasında yer almaktadır (Smith, 2002). Harvey (2013) neoliberal süreçte, 1980'lerin ortalarından itibaren, neoliberal kent politikalarına bağlı olarak geri kalmış mahalle, şehir ve bölgelere yatırım yapmak yerine kaynakların girişimci büyüme odaklarına aktarılması gerektiğinin benimsendiğini ifade etmektedir. Bu tespitte özellikle Avrupa Birliği kapsamında uygulanan neoliberal kent politikalarını örnek göstermektedir. Swyngedouw & diğ. (2002) Avrupa'nın neoliberal kentleşmesini inceledikleri çalışmalarında, neoliberal ekonomik politikalar ile ilişkilendirdikleri 'Yeni Kentsel Politika (New Urban Policy)' ve büyük ölçekli kentsel gelişme projelerini konu almaktadır. Yerel yönetimler, 1980'lerin ortalarından itibaren rekabet edebilirlik düzeylerini arttırabilmek adına kimi zaman özel sektörle işbirliği yaparak, müzeler, kıyı yapıları, sergi alanları, parklar, iş merkezleri, uluslar arası simgesel karşılaşmalar gibi büyük ölçekli kentsel projelerin planlanması ve uygulanmasına yönelmişlerdir. Çalışmada planlama yerine projeci bir yaklaşımla gerçekleştirilen, kentlerin büyüme stratejilerinin bir parçası olarak nitelenen 13 büyük ölçekli kentsel proje uygulaması incelenmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Büyük ölçekli kentsel projeler, planlama ve siyaset yöntemlerinde kuraldışı ölçütler oluşturmak için bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu, neoliberal ‘Yeni Kentsel Politika’ yaklaşımının ve onun ‘orta ve üst sınıf’ demokrasisinin bir parçasıdır. Bu yaklaşım, kentsel müdahaleleri yönetmenin yeni biçimleriyle ilişkilendirilmekte, daha az demokratik ve daha çok elit odaklı önceliklerle nitelendirilmektedir.
- Yerel demokratik katılım mekanizmalarına itibar gösterilmemekte ya da elit gücünün yeni bir düzenlemesi ile sonuçlanan ‘şekilci’ yollar uygulanmaktadır. Halk tabanı hareketleri zaman zaman olayların gidişatını yerel katılım lehine çevirebilmektedir.
- Büyük ölçekli kentsel projeler, planlama sistemi ve geniş kapsamlı kentsel süreçlere çok zayıf biçimde entegre olmaktadır. Bunun sonucu olarak, buldukları alanlara ya da tüm kente etkileri belirsiz kalmaktadır.
- Büyük ölçekli kentsel projelerin çoğu, emlak pazarının işleyişi (değer artışları ve sosyal ya da düşük gelirli konutların yer değiştirmesi), sosyal amaçlar yerine yapı çevreye yapılan yatırımlara yöneltilen kamu bütçesi önceliklerinde değişimler ve işgücü pazarının yeniden yapılandırılması dolayısıyla sosyo-ekonomik kutuplaşmayı şiddetlendirmektedir.
- Büyük ölçekli kentsel projeler, yönetişimin değişen mekansal ölçekleri ile ilişkili olarak bir dizi süreci yansıtmakta ve kapsamaktadır. Bu değişimler, kentleşmenin yönetiminde dönüşen güç biçimlerini göstermektedir (Swyngedouw & diğ., 2002, s. 542-543).

Neoliberal kentleşmenin bir biçimi olan büyük ölçekli kentsel projeler Barselona’dan İstanbul’a, Berlin’den Hong Kong’a, New York’tan Londra’ya dünyanın dörtbir yanında büyüme odağı olan kentlerde görülmektedir. Kentsel dönüşüm, kentsel yenileme projeleri, büyük alt yapı projeleri (köprüler, otoyollar, tüneller, havalimanları vb.), büyük spor müsabakalarına hazırlık kapsamında yapılan projeler (olimpiyat oyunları, kış oyunları vb. için inşa edilen tesisler, konaklama alanları vb.), kıyı alanlarının canlandırılmasına ilişkin projeler büyük ölçekli kentsel geliştirme projeleri (mega projeler) arasında yer almaktadır.

2.2.5 Toplumsal etkiler

Kapitalizmin krizlerinin aşılmasına ilişkin ekonomi politikaları çerçevesinde geliştirilen yeni yaklaşımların toplumsal alanda da büyük etkileri olmaktadır. Gücü elinde tutanlar mevcut sistemin devamlılığını sağlamak üzere yeni düzenlemeler getirmekte ve bu düzenlemeler tüm toplumun yararına ya da toplumun refahı için değil, sermayenin işleyişinin devamlılığını esas almaktadır. Bu durum tarih boyunca olduğu gibi neoliberal süreçte de toplumsal çatışmalara ve karşıtlıklara sebep olmaktadır. Purcell (2009)’e göre neoliberalizmin ana problemi eşitsizliktir, çünkü

temel mantığı kazananları güçlendirirken kaybedenleri cezalandırmaktır. Kendi içinde resmi siyasi bir eşitlik sağlamaktadır ancak aynı zamanda sosyal eşitsizliğe sebep olmaktadır. Liberal düşünce için sosyal eşitsizlik ve siyasi eşitlik arasındaki gerilim her zaman problem yaratmaktadır. Bu çerçevede, neoliberal kentleşme süreçlerine ve bu süreçlerin etkilerine tepki olarak toplumsal muhalefetler oluşmaktadır. Söz konusu muhalefetler farklı ölçek ve büyüklüklerde olabilmektedir. Kimileri dünya çapında etki gösterirken, kimileri spesifik uygulamalara karşı oluşturulan birlikler, dernekler şeklinde kendini göstermektedir.

Harvey (2008), içinde yaşadığımız yüzyılı politik ve etik açılarından insan haklarının merkeze alındığı bir yüzyıl olarak tanımlamaktadır. Daha iyi bir dünya yaratmak için büyük bir enerji harcadığını vurgulamakta; ancak çoğu zaman kavramların, egemen liberal ve neoliberal pazar mantığı ya da devlet eylemi ve meşrulaştırmanın baskın şekilleri ile başa çıkamadığını savunmaktadır. Bunun yanında, özel mülkiyet haklarının ve kar oranlarının tüm diğer hakları gölgede bıraktığı bir dünyada yaşadığımızı; ancak başka tip bir insan hakkının mevcut olduğunu ve bunun da “the right to the city-kent hakkı” (RTTC) olduğunu ifade etmektedir. Harvey neoliberalleşen dünyayı; büyük firmaların pazardaki yerlerinin sağlamlaşması, tekelleşme ve merkezi çok uluslu bir kaç şirketin uluslararası bir güce sahip olması olarak karakterize etmektedir. Harvey, ‘neoliberalizmin egemen sınıf gücünün yeniden yapılandırılması projesini başarı ile kurguladığını ve gücün parçalanmasının en az avantajlı durum kabul edildiğini fark ediyorsak, bunun karşısında olmak için çok farklı bir stratejiye ihtiyaç var’ fikrini öne sürmektedir. Purcell (2009), hegemonik bir proje olarak tanımladığı neoliberalizmle mücadelede karşı-hegemonik hareketleri savunmaktadır. Buna göre karşı-hegemonik hareketlerin amacı, gücü ortadan kaldırmak ya da etrafını çevrelemek değil, onu seferber etmek, harekete geçirmektir. Karşı-hegemonik hareketler mevcut neoliberal sistem kurallarına karşı, kent mekanını yaşamaya elverişli hale getirmek, kullanım değerini değişim değerinden üstün tutmak ve karar vermede kilit rol oynamak gibi farklı kuralları savunmaktadır. Bazı hareketler mevcut hegemonyayı reddedip yeni bir tane kurmak için uğraşmakta ve neoliberalizme karşı “başka bir dünya mevcut” fikrini savunmaktadır. Purcell, demokrasinin liberal ve müzakereci formlarının neoliberal projeyi desteklemeye gönüllü olduklarını söylemekte ve bu nedenle, liberal ve müzakereci geleneğe dayanmayan alternatif bir demokrasiye ihtiyaç olduğunu

belirtmektedir. Bu çerçevede, Harvey'in de savunduğu gibi, olası bir alternatifin Lefebvre'nin "right to the city" fikri ile birlikte işleyen; radikal, katılımcı ve devrimci bir demokrasi olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte, plancılar olarak bundan ders alınmasını ve bunun daha adil ve sivil kentler için planlamanın bir meselesi haline getirilmesini önermektedir. Aynı şekilde, Sandercock da, planlama için bu değişimin "karşı-hegemonik planlama pratiği"ne ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir.

"Right to the City" ilk olarak, Henri Lefebvre'nin 1968 tarihli 'Le droit à la ville' kitabında geliştirilen bir kavramdır. Lefebvre'nin teorisine göre, "Right to the City" kentsel mekanda var olan güç ilişkilerini yeniden yapılandıracak, kontrolü sermaye ve devletten kent sakinlerine aktaracaktır. "Right to the City" kentsel yaşam, yenilenen merkezîyet, mücadele ve değişim alanı, yaşamsal uyum ve zaman kullanımı, anların ve yerlerin tam ve bütün kullanımına olanak verilmesi hakkıdır. Harvey'e göre Lefebvre'nin kavramı, kentte zaten var olanlara erişim hakkı değil, var olanları isteklerimize göre değiştirme hakkıdır. Lefebvre'nin "Right to the City" kavramını geliştirdiği tarih olan 1968'den bu yana kentte sosyal ve politik ilişkilerde değişimler yaşanmıştır; ancak kavram bugünün kentlerine uyarlanabilir durumdadır. Bugünün kentleri için de geçerli olan Lefebvre'nin düşünceleri, kentsel siyasete ve çevrelerini şekillendiren kararlara tüm kent sakinlerinin katılma hakkı olacak şekilde kentlerdeki karar verme süreçlerinin tekrar şekillendirilmesi gerektiğidir. Lefebvre tarafından geliştirilen konsepti kullanarak, araştırmacılar "Right to the City"yi kentlerde meydana gelen sosyal hareketleri tanımlamak için kullanmışlardır. Bu hareketler, farklılıklar içinde belirli kimlikler (etnik, sınıf, cinsiyet, cinsel tercih, yaş, engelli olmak, evsizlik gibi) ve ekonomik, çevresel, sosyal ve mekansal adalet amaçları üzerine yapılandırılmıştır. Kavram tüm kent sakinlerini korumayı amaçlamakta ve özellikle yoksul ya da düşük gelir grupları, evsizler, kadınlar, şiddet mağdurları, yaşlı insanlar, engelli insanlar, gençler, çocuklar ve etnik azınlıklar, yersizleşen insanlar, göçmen işçiler ve mülteciler gibi tehdit altında olan gruplar üzerine yoğunlaşmaktadır. Lefebvre analizlerinde sınıflar arası eşitsizliklere dikkat çekerken, güncel araştırmacılar Lefebvre'nin farklılık tanımını günümüzde kentlerde var olan çeşitlilik üzerine kurgulamaktadır (UN Habitat, 2005). Kent hakkı savunucularının kilit aktörleri arasında; meslek odaları, sendikalar, siyasi partiler, sivil toplum örgütleri, öğrenci grupları (örgütlü-örgütsüz), akademisyenler, mahalle

dernekleri, muhalif basın/sosyal medya kuruluşları, lgbt örgütleri, feminist örgütler yer almaktadır. Harvey (2008)'e göre, ne çeşit bir kent istediğimiz sorusu ne çeşit sosyal bağlar, doğayla iletişim, yaşam biçimi, teknoloji ve estetik değerler istediğimizden ayrı düşünülemez. Kent hakkı, kentsel kaynaklara ulaşmada bireysel özgürlüklerden uzaktır: o kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır. Bireysel haktan daha çok, ortak haktır. Her ne kadar bu çalışma kapsamında kısaca değinilmiş olsa da, neoliberalizmin toplumların yaşam alanları olan kentlerde yarattığı etkilere karşı geliştirilen toplumsal muhalefetin; yapıları, yaklaşımları, biçimleri, etkileri bağlamında kapsamlı çalışmalarla ele alınması karşı-hegemonik hareketlerin gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır.

2.3 Şehir Planlamanın Temel İlkesi Olarak “Kamu Yararı”

Arazi ve emlak pazarına müdahale aracı olan planlamanın meşruiyeti, 2. Dünya Savaşı döneminden bu yana, özel ve sektörel çıkarlar yerine kamu yararı sağlanması adına bireysel mülkiyet haklarına bazı sınırlamalar getirilebileceği görüşü üzerine kurulmuştur (Campbell & Marshall, 2002). Felsefeciler ve siyaset bilimi teorisyenleri tarafından varlığı tartışılrsa da plancılar ve planlama mesleği için kamu yararı her zaman bir meşrulaştırma ilkesi ve pratikte bir ölçü olarak yararlı görülmektedir (Alexander, 2002). Şehir planlama, niteliği gereği kamu ve toplum yararını esas alan bir kamu hizmetidir. Diğer bir deyişle şehir plancısı ister özel sektör isterse kamu sektöründe çalışsın kamu hizmeti yapan bir uzmandır (ŞPO, 1995a). Kent planlarının kamu yararı temel alınarak hazırlanan belgeler (Ersoy, 1995) olması ve planlamanın başlıca amaçlarından birinin de piyasa eğilimleri içinde ortaya çıkan gelişmeleri kamu yararı ilkesi çerçevesinde yönlendirmek (ŞPO, 1995b) olduğu düşünüldüğünde; kamu yararının planlama alanında eşitlik ve adalet ilkelerinin etik kurallar çerçevesinde uygulanmasına yönelik olarak başvurulabilecek önemli bir üst anlam taşıdığı görülmektedir.

Alexander (2002), planlama ve kamu yararı arasındaki ilişkinin geleneksel olarak çeşitli şekiller aldığını belirterek, aralarındaki ilişkiyi üç farklı şekilde açıklamaktadır. Bunlardan ilki, kamu yararının devlet aktiviteleri olarak mekansal planlama, arazi kullanım planlaması ve büyüme kontrolünün meşrulaştırılmasında (yasal statüye sokulmasında) bir norm (kural, standart) olmasıdır. Bir diğeri meslek açısından, plancıların mesleki yargı ve uzmanlığı için normatif bir temel sağlama

etkisi olan kurumsal bir ilke olmasıdır. Son olarak kamu yararı, uygulama yapan planlılar için etik bir norm, planlamayı ve onun ürünlerini (politikalar, projeler ve planlar) değerlendirmek için bir kriter olarak tanımlanmaktadır. Campbell & Marshall (2002), planlamada kamu yararı kavramsallaştırmalarının yakın geçmişte eleştirel tartışmalarla zayıflatıldığını ileri sürmektedir. Yazarlara göre planlama akademik çevresindeki baskın güncel görüş, kamu yararının kullanışlı olmak için çok belirsiz olması ya da elitist ve potansiyel olarak antidemokratik olması sebebiyle dışlanmasıdır. Bunun yanında kamu yararı düşüncesi bütünüyle terk edilmemiştir ve farklı zamanlardaki farklı kavramsallaştırmalarla varlığını sürdürmektedir. Günümüzde kamu yararı düşüncesi saldırı altında olsa da bu fikri savunmaya çalışan bazı planlama teorisyenleri, kamu yararına başvuran planlama uygulayıcıları bulunmaktadır (Moroni, 2004). Keleş (2000)'e göre planlamada kamu yararı ilkesinin kent ve çevre değerlerinin korunması anlamında nasıl yorumlanacağını ve içeriğini belirlemek, kamu yararının siyasal, etik ve ideolojik boyutlarının olması dolayısıyla oldukça zorlu bir durumdur. Ancak bu durumun zorluğu kamu ya da toplum yararı kavramının yok sayılması anlamına gelmemektedir.

İdari-kamu hukukçuları ve siyasal bilimciler birbirinden farklı kamu yararı anlayışlarına sahiptir. Bunun yanında kamu yararının temelde iki anlamı olduğunu kabul etmektedirler. Bunlardan ilki kamu yararının hukuki, teknik ve dar anlamı diğeri ise geniş, siyasal ve ideolojik anlamıdır. Dar anlamı ile kamu yararı, “mülkiyet hakkının sınırlarının belirlenmesinde ve bu hakkın özüne yapılacak müdahalelerde bir ölçü olarak kullanılır” (Keleş, 1975, s.14). Örneğin TC Anayasası'nda taşınmaz mal üzerindeki mülkiyet hakkının sınırlandırılması (kamulaştırma) yalnızca kamu yararının gerektirdiği hallerde yapılabilir ve kamulaştırma işlemini gerçekleştiren yönetimler tarafından kamu yararı kararı alınırken söz konusu karardan halkın yararlandırılması amacı gözetilmelidir. Geniş anlamıyla kamu yararı, hukuki ve teknik bir kavram olmanın ötesinde anayasaların dayandığı siyasal ve toplumsal ilkelerle ilgilidir. Devletin anayasalar tarafından belirlenen görevleri ile ilgili, değer yargıları içeren, etik bir kavramdır. Bu doğrultuda, kamu yararı kavramının içeriği ülkeden ülkeye ya da rejimden rejime farklılaşmaktadır (Keleş, 1975; 2000). Farklı ülkelerdeki somut olaylarda ortaya çıkan kamu yararı tartışmalarına bakıldığında bu durum daha net olarak anlaşılabilir. Örneğin, Almanya'da sosyal devlet ilkesi gereği kamu hizmeti olarak sunulan mahallelerdeki yüzme havuzlarının tasarruf politikaları

sonucunda kapatılmaya başlanması kamu yararı açısından tartışmalara sebep olurken (Belina, 2014); İngiltere’de arazi geliştiricilerin projeler kapsamında uygun fiyatlı (affordable) konut inşa etme sorumluluklarının neoliberal politikalar ve siyasi anlaşmalarla belirli bir oranda azaltılması ya da tamamen kaldırılması kamu yararı tartışmalarına yol açmaktadır (Wainwright, 2014).

Doğanay (1974) geniş anlamdaki kamu yararını toplum yararı olarak adlandırmaktadır. Doğanay’a göre, kamu yararı kurulu düzenin korunmasındaki çıkarıdır ve kurulu düzenin özel mülkiyete dayandığı durumda kamu yararı özel mülkiyetin korunmasındaki çıkar anlamına gelir. Toplum yararı ise kurulu düzenin niteliğidir ve ülkede yaşayan tüm insanların çıkarıdır. Keleş (1975) kamu yararının geniş anlamını toplum yararı olarak tanımlamayı uygun bulmakla beraber, kavramları birbirinden kesin olarak ayırmanın ve kamu yararına olumsuz bir anlam vermenin her zaman gerçeği yansıtmayacağını belirtmektedir. Kamu yararı, hukuki bir terim olarak TDK Güncel Türkçe Sözlük’te “devletin gereksinimlerine cevap veren ve bu ihtiyaçları karşılayan, topluma yarar sağlayan değerler bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi ülkemizde ‘kamu’ sözcüğü genellikle ‘devlet’ ile özdeşleştirilmektedir. Aynı zamanda ikinci bir anlam olarak ‘kamu’ sözcüğünün ‘halk’ sözcüğüne karşılık gelmesi, ‘devlet’ ile ‘halk’ sözcüklerini birbirine yaklaştırmakta, devletin bütünüyle halkı temsil ettiği ve halk ile devletin birbirini tamamlayan ve ortak çıkarlar doğrultusunda hareket eden yapılar olduğu algısını ortaya çıkarmaktadır. Ancak kapitalist yönetim sisteminin neoliberal politikalarla şekillendiği günümüzde devlet ile halkın ortak çıkarlara sahip ve birbirini bütünleyen yapılar olduğunu söylemek gerçekçi olmaktan uzak olacaktır. Kamu yararı ile kastedilen kamu kuruluşlarının değil, halkın, genelin yararı olmalıdır (Karaca & Kiper, 2011).

Kamu yararının geniş anlamının tanımlanmasında farklı bakış açılarına göre şekillenen kavramsal yaklaşımlardan söz edilebilir. Keleş (1975, 2000), Campbell & Marshall (2002) ve Alexander (2002)’in çalışmalarında söz konusu yaklaşımlar açık ve anlaşılır biçimde sınıflanmaktadır. Keleş (2000) söz konusu yaklaşımları dört başlık (bireycil, ortak-genel yarar, tekçi, özelleştirmeci) altında değerlendirirken, Campbell & Marshall (2002) ve Alexander (2002) yaklaşımları temel olarak eylemlerin içeriği ve sonuçlarıyla ilgilenen sonuç odaklı olanlar ile karar verme ve planlama süreçlerinin niteliğine odaklanan süreç odaklı yaklaşımlar biçiminde ikiye

ayırmaktadır. Sonuç odaklılar birleştirici/toplamcı (yararcılık, değişikliğe uğramış yararcılık) ve tekçi/bölünmez/üniter yaklaşımlar, süreç odaklılar ise hak temelli ve diyaloga dayalı yaklaşımlardır. Campbell & Marshall ve Alexander'ın sonuç odaklı sınıflamaları, Keleş'in ilk üç sınıflaması ile örtüşmektedir. Bunlardan ilki olan bireycil yaklaşıma göre kamu yararı, bireylerin yararlarının toplamından ibarettir ve bireylerin çıkarlarının ortak paydasıdır. Bu yaklaşım yararcı ya da toplamcı olarak da adlandırılmaktadır. Teorik olarak yararcılığın merkezinde birey yer almaktadır. Pratikte ise yararcılık yaklaşımı, en azından kamu tercihleriyle ilgili sorunların belirlenmesinde bir araç olarak kamusal ve özel çıkarlar arasındaki çatışmayı tanımlar ve devlet, bireylerin peşinden koştuğu özel çıkarların genel refah tarafından temsil edilen ortak iyi ile uyumlu olduğunu garanti altına alma konusunda bir role sahiptir. Kamu yararıyla özel menfaatin en fazla ilişkili olduğu durumu neyin oluşturduğunu belirlemek entelektüel 'uzman'a düşmektedir. Yararcılık öznel bir yarar bakışına dayanmaktadır. Pratikte bir kişinin yararını diğerinin üzerinde tutma tercihi, ortak iyiyi belirleme rolü tahsis edilen biri tarafından yapılan etik bir değerlendirmedir. İkinci görüş nesnel bir bakış açısına sahip olan ortak-genel yarar (değişikliğe uğramış yararcılık) yaklaşımıdır. Bu görüşe göre kamu yararı, bir topluluğun bütün üyelerinin ortak olarak sahip oldukları yararların toplamından ibarettir. Kamu yararı, birbiriyle çatışan bireysel yararlar ya da bunlar arasındaki tercihlere değil, çatışma durumunda olmayan ya da oybirliğiyle paylaşılan yararlar dayanmaktadır. Bu bakış açısını savunanlar arasında devletin tüm işleri kamu yararına yaptığı, devlet sisteminin bütünüyle kamu yararına işlediği görüşünde olanlar yararcı bakış açısına sahip olanlarla görüş birliği içindedir. Bu yaklaşımda, refah devleti tarafından toplumun genel refahını sağlamak üzere sunulan hizmetlerin kendisi (adalet, savunma, sağlık, eğitim vb.) kamu yararınadır. Keleş'in tekçi yaklaşımlar olarak sınıfladığı bir diğer kamu yararı anlayışı 'unitary public interest', 'bölünmez/üniter' şeklinde de ifade edilebilir. Bu bakış açısına göre kamu yararı normatif ve değer yargılarına dayanan bir siyasal tercih konusudur. Bu yaklaşımda kamu yararının belirlenmesinde bireysel çıkarlar önemli görülse de, dışarıdan bir bakış açısı ya da objektif bir değerlendirme ihtiyacına vurgu yapılmaktadır. Bu ihtiyaç üç etmene dayandırılmaktadır: 1. Statü, kaynaklar ya da diğer kişisel özellikler gibi çok çeşitli eşitsizlikler vardır ve birileri (iktidar/yönetim) tarafından bu farklılıkların dengelenmesi gerekmektedir. 2. Bireyler kendi çıkarları konusunda yanılabilirler. 3. Özel çıkarlar ve onların toplamının ötesinde ortak (kolektif) değerler

ve ilkelerin varlığı kabul edilmelidir. Keleş (2000)'in tekçi (bölünmez/üniter) yaklaşımların farklı bir biçimi olarak değerlendirdiği bir diğer yaklaşım, yeni dünya düzeninin tüm dünyaya benimsetmeye çalıştığı özelleştirmeci, kamu karşıtı kamu yararı anlayışıdır. Buna göre kamu yararı, dünya genelinde kamunun (resmi sektörün) toplumsal ve ekonomik alanlardaki etkinliğinin azaltılması ve hatta tümüyle ortadan kaldırılmasıdır. Bu bakış açısı, kamu mülkiyetinin yerini tamamıyla özel mülkiyetin almasını, bütünüyle bir özelleştirmeyi beraberinde getirmektedir.

Çizelge 2.1 : Kamu Yararı Kavramsallaştırmaları.

Odak	Yaklaşım	Yarar Temeli	Öznel/Nesnel
Sonuç Odaklı	Yararcılık	Bireysel	Öznel
	Değişikliğe Uğramış Yararcılık	Bireysel	Nesnel
	Bölünmez/Üniter	Kolektif	Nesnel
Süreç Odaklı	Hak temelli	Bireysel	Nesnel
	Diyaloğa bağlı	Grup/paydaşlar	Öznellikler üstü

Kaynak: Campbell & Marshall, 2002

Sonuç odaklı yaklaşımların yanında hak temelli ve diyaloga bağlı kamu yararı anlayışları, ahlak bilimsel açıklamalardan yola çıkan ve güncel katılımcı planlama teorileri dikkate alınarak ortaya konan yaklaşımlarıdır (Campbell & Marshall, 2002; Alexander, 2002). Hak temelli kamu yararı yaklaşımı, planlama ya da politika oluşturma süreçlerinde herkesin hakkının adil ve eşit olarak dikkate alınmasına odaklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, değerler öznel ve başkalarının da aynı şekilde davranmasına engel olmadıkları sürece bireyler iyi bir yaşama ilişkin görüşlerini gerçekleştirmekte özgürdür. Diyaloğa bağlı kamu yararı yaklaşımının temelinde, uzlaşma ve anlaşmaya varmak üzere tartışmak yer almaktadır. Bu yaklaşımda üzerinde durulan nokta usule ilişkin ilkeler ve kurallardır ve çoğunlukla katılımcı demokrasi biçimleriyle ilişkilidir.

Yukarıda genel olarak ele alınan kamu yararı kavramsallaştırmaları değerlendirildiğinde planlamada “kamu yararı” kavramı, farklı bakış açıları ile farklı anlamlara bürünen, durulan noktaya göre anlamı değişen veya değiştirilen, üzerinde uzlaşmış bir tanımı ve içeriği olmayan, ancak netlik kazanması sosyal (toplumsal) adalet, eşitlik vb. gibi şehircilik ilkelerinin uygulanabilirliği ve demokratik süreçlerin geliştirilmesi anlamında zorunlu olan bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. Friedmann (2008) plancıların, kamu yararının savunucuları olduğunu ifade ederken,

günümüzde bu durumu korumanın zor olup olmadığını sorgulamakta ve “plancılar, dünyada kendi mesleki uygulamalarına taban oluşturacak değer-temelli bir felsefe geliştirebilirler mi?” sorusunu sormaktadır. Bu soruya verdiği kişisel cevapta ise, plancılardan önce materyalist, bireyci ve doğal çevre üzerindeki insan etkilerine duyarsız bir dünyaya meydan okumanın asıl mesele olduğunu belirtmektedir. Kamuya ait değer ve hizmetlerin her geçen gün özelleştirme politikaları ile sermaye lehine el değiştirdiği, toplumun tümünün yararı yerine ayrıcalıklı kesimlerin çıkarları doğrultusunda planlama kararlarının verildiği, eşitlik yerine güçlü olanın yararını ve rantı gözetilen bir işleyişin devam ettiği, doğal/tarihi/kültürel değerlerin yatırım aracı olarak görüldüğü neoliberal süreçte kamu yararını savunmak her zaman olduğundan daha önemlidir. Ekonominin, kentlerin, planlamanın, yaşamın işleyişinin derinden değiştiği günümüz koşullarında temel evrensel insan hakları ve değerlere saygılı, “barışçıl bir toplum düzeninin korunması, insan onuruna yaraşır bir yaşamın sağlanması, eğitim ve kültürün geliştirilmesi, çevrenin korunması, ekonomik ve sosyal fırsat eşitliğinin güvence altında tutulması gibi toplumsal değerleri” (Azrak, 2002, s.1) içeren bir kamu yararı anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır.

2.4 Kentsel Rejim Kuramı/Analizi

Ulusal ve yerel politik süreçleri daha iyi anlamak amacıyla siyaset bilimciler tarafından geliştirilen kuramlar, toplum bilimciler ve coğrafyacılar tarafından daha geniş bağlamlarda ele alınmaktadır. Kentsel gücü açıklamaya çalışan çoğulculuk yaklaşımı ve bu yaklaşıma getirilen yapısalcı eleştiriler 20. yy’ın son çeyreğinde zengin bir yazına sahiptir. 1960’ların başlarında çoğulcu siyaset bilimciler elit merkezli çalışmalara kapsamlı bir cevap verirken, 1970’lerin ortalarından itibaren de bazı araştırmacılar çoğulculuk yaklaşımına yapısalcı eleştiriler getirmiştir. Ancak yapısalcı eleştiriler kendi eksiklikleri sebebiyle çoğulculuğun yerini alamamıştır. 1980’lerde ise kentsel politika üzerine çalışan araştırmacılar iki yaklaşımın güçlü yanlarının sentezlenmesi üzerine çalışmalar yapmıştır (Mollenkopf, 1989).

Robert A. Dahl’ın 1961 tarihli *Who Governs?: Democracy and Power in an American City* isimli kitabında açıkladığı çoğulculuk yaklaşımında, politika geliştirme ve karar verme sürecine hakim olmak üzere uygun kaynakları elinde bulunduran tek bir grup yoktur. Bu sebeple söz konusu süreçler, toplumdaki farklı gruplar tarafından büyük ölçüde paylaşılmaktadır. Siyaset çok sayıda ve birbirinden

farklı gruba açık bir alan olarak tarif edilmektedir (Goldsmith, 1980; Mollenkopf, 1989). Dahl, ‘dağınık eşitsizlikler (dispersed inequalities)’ terimi ile hiçbir grubun farklı türdeki kaynakların (örn. toplumsal saygınlık, meşruiyet, refah, bilgi vb.) tümüne sahip olmadığını açıklamakta ve gücün kullanılabilmesi için bu kaynakların bir araya getirilmesinin gerekli olduğunu vurgulamaktadır (Domhoff, 2014). ‘Dağınık eşitsizlikler’, karar verme süreçlerine aktif bir azınlığın katılımının sağlandığı bir modeldir. Bu modele göre, kararlar üzerinde nüfuz sahibi olan azınlık, pasif çoğunluğun sürece kendi adına dahil olmaya ihtiyaç duymayacağı şekilde politik süreçlere nüfuz etmektedir. Aktif azınlık tarafından uygulanan güce, çoğunluk tarafından güvenilmektedir. Politika geliştirme süreci meşru ve kabul edilebilirdir (Goldsmith, 1980). Mollenkopf (1989)’a göre çoğulcu çalışmalar, kentsel gücün ve nüfuzun organizasyonunun, birleşik bir ekonomik veya yönetim eliti tarafından doğrudan kontrolü açıklayan herhangi bir modelden daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Çoğulculuk yaklaşımında, politik kararları alanlar çoğunluğun değişen ihtiyaçlarına duyarlıdır ve seçimlere ilişkin bir etki gördüklerinde bu ihtiyaçlara cevap vermeye çalışmaktadır. Toplum karşılıklı anlaşmaya dayalı gören bu yaklaşım, toplumda mevcut olan farklı çıkarlar arasındaki mutabakatın sağlanmasını garanti altına almaktadır. Stone (2005) çoğulculuğun merkezindeki fikri, evrensel oy hakkının politikayı açık ve nüfuz edilebilir bir sürece dönüştürmesi şeklinde açıklamaktadır. Buna göre, seçmenler kendilerine uygun gelen, belirli çıkarlar etrafında bir araya gelen aktif azınlığa oy vererek politik süreçlere katılmaktadır. Hiçbir grubun politik süreçler üzerinde hakimiyet sağlayacak kaynakların tümüne sahip olmadığı bu yaklaşıma göre, koalisyonlar değişken/gelipgeçicidir ve değişen zamanlar ve durumlarla farklılaşan konularda olduğu gibi yeniden düzenlenmektedir. Böylece, hiçbir grup daimi bir politik dışlama/hariç tutma durumu ile kısıtlanmamaktadır.

Çoğulculuk yaklaşımı, devlet ve ekonomi arasındaki ilişkiyi teorik açıdan dikkate almamakta ve yerel politikacıların özel sektör tarafından temel yapısal bir mantık çerçevesinde baskı altında tutulmasını ve yönlendirilmesini açıkça reddetmektedir. Çoğulcu çalışmalar, çatışmalara ve tartışmalara yer vermemeleri ve demokratik bir süreçte güç ilişkilerindeki meşruluk ve anlaşma zeminini şekillendiren ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin ne kadar derin olduğunu analiz etmemeleri, yalnızca karar verme süreçlerine odaklanmaları sebebiyle eleştirilmiştir (Mollenkopf, 1989).

Bunların yanında, pasif çoğunluğun aktif azınlığın politikalarına güvenmesi, politika geliştirme süreçlerinin kabul edilebilirliği ve farklı çıkarlar arasındaki uzlaşma vurguları sebebiyle çoğulcu yaklaşımlar özü itibarıyla statükoyu desteklediği yönünde eleştirilere sebep olmuştur. Bu doğrultuda, çoğulcu yaklaşımların eleştirisi olarak ortaya konan Marksist/Neo-Marksist yapısalcı yaklaşımlarda, çatışmanın toplumun merkezinde yer aldığı kabul edilmekte, değişim ve görüş ayrılıkları vurgulanmaktadır. Bu yaklaşımlara göre, kaynakların kıtlığı ve birbiriyle çelişen çıkarlar sebebiyle çatışma yaygın olarak görülmektedir. Statüko, kendi çıkarları adına yöneten, hükmeden bir sınıf ya da elitin dayatmasıdır (Goldsmith, 1980). Mollenkopf (1989)'a göre, yapısalcılar çoğulculuk yaklaşımlarına getirdikleri eleştirilerle birlikte, sistemik, çoğalan ve politik eşitsizlik yaratan mekanizmaların açıklanması ve analiz edilmesini hedefleyerek kurumsal pratiklerdeki değerler ve tarafsızlığın ne kadar bütünlük olduğuna bakılması gerektiğini ortaya koymuşlardır. Ancak hangi mekanizmaların diğerlerini önemsizleştirirken bazı çıkarları ve konuları teşvik ettiğini açıkça belirleme konusunda bir ilerleme kaydedememişlerdir. Marksist/Neo-Marksist bakış açısına sahip Harvey ve Castells gibi yazarlar için kent, kapitalist sanayileşme sürecinin mekansal manifestosudur ve politika geliştirme süreci, kararlar ve politikaların kapitalist üretim araçlarının devamlılığını sağlamaya yardımcı olduğu bir süreçtir. Marksist modele adapte etmeden de birçok yazar, çoğunlukla sosyologlar, kentsel karar verme ve politika geliştirme süreçlerini elitist olarak tarif etmektedir. Bunlara göre, kentlerdeki politika geliştirme süreçleri oldukça kapalıdır. Güç, sıklıkla sosyoekonomik bir eliti oluşturan azınlığın elinde toplanmaktadır. Bu model, elit karar vericilerin kullandığı kaynak yığılmasına vurgu yapmakta ve elitlerin gücü kendi çıkarları için kullandığını ileri sürmektedir (Goldsmith, 1980).

Poggi (2007)'ye göre her toplumda bazı insanlar hedeflerine giden yolda ilerlerken diğer insanlara göre daha net ve tutarlı bir çizgi izleme becerisi gösterir. Kendi hedefleri diğer insanlar tarafından öngörülenlerle uyuşmayacak olursa onların tercihlerini gözardı etmeyi ya da umursamamayı bir şekilde başarır. Hatta çoğu zaman diğer insanların enerjilerini, onların iradesi dışında bile kendi amaçları doğrultusunda seferber edebilir. Toplumsal iktidar denilen şey özünde bundan ibarettir. Bu çerçevede neoliberal dönemle birlikte, toplumsal iktidarı elinde tutanların sosyal ve ekonomik baskılarına karşı demokrasi ve eşitlik imkanlarının ve

bu yöndeki araştırmaların geliştirilmesi ayrı bir önem kazanmaktadır. oğulcu ve yapısalcı yaklaşımlara getirilen eleştirilerle birlikte, 1980’lerde her iki yaklaşımın gcl yanlarını sentezlemeyi amaçlayan çalışmalar yapılmıştır. 1980’lerin sonlarında ise çoğulculuk ve yapısalcılık arasındaki çekişme; “kentsel politik düzen ile onun etkilediği ekonomik ve sosyal çevreler arasındaki ilişkiyi, bu çevrelerdeki etkisi ve özerklik derecesini, kentsel gücü ilişkilerini kavramsallaştırmanın uygun yollarını, gücü süreçlerini ve baskın kentsel politik koalisyonlar içindeki parçalanmayı anlamak açısından bir değerlendirme noktası sunmuştur” (Mollenkopf, 1989, s.119). Bu noktada, Stone gücün kavramsallaştırılmasını kararlardan ayırarak, bazı çıkarların nasıl sistemik ya da stratejik üstünlüğe sahip olduklarına ve buna ilişkin mekanizmaların belirlenmesine odaklanmıştır. Stone (1982)’a göre, “zel kaynakların eşitsiz dağılımı politik aktörler arasında belirli gündemler yaratmak, belirli kararlar almak gibi oyunun temel kurallarının biçimini ve elde edilen kazanımları etkileyen bir değer farkı yaratmaktadır” (Mollenkopf, 1989’da atıfta bulunulduğu gibi, s.121).

Clarence N. Stone’un 1989 yılında yayımlanan, çoğulcular ve yapısalcıların çalışmalarından yola çıkarak Amerika’nın Atlanta kentinin yönetim yapısını rejim politikaları çerçevesinde açıkladığı *Regime Politics: Governing Atlanta, 1946-1988* kitabı kentsel rejim kuramına ilişkin temel araştırmalardan biri olarak kabul edilmektedir. Stone kitabında, politikanın bir düzenleme/anlaşma (arranging) sanatı olduğunu ve politikanın merkezinde yönetilen bir toplum ya da topluluk aracılığıyla ilişkileri yapılandırma kapasitesi olduğunu savunmaktadır. Bu kapasite büyük lde parçalanmış değildir ve belirli bir politik kararı etkilemek için harcanan kısa vadeli, dar odaklı bir çabadan farklıdır (Stone, 2005). Stone (1989)’un Atlanta araştırması bulgularına göre “Atlanta’nın iki ırkı ilgilendiren uzun süreli koalisyonu ekonomik büyüme ve ırksal değişim ortak amaçlarına dayanmaktadır” (Stone, 2002’de aktarıldığı gibi, s.8). Kentsel rejim teorisi ilerleyen dönemlerde, kentsel politikanın işleyişinin açıklanmasında sıklıkla başvurulan kuramsal yaklaşımlardan biri haline gelmiştir. van Ostaaijen (2010)’e göre ‘kentsel rejim’ başlığı taşıyan onlarca makale olmasına rağmen teorinin kaynağına/başlangıç noktasına değinen sınırlı sayıda araştırma yapılmıştır. Teorik konuları açıklamaya ya da değerlendirmeye çalışan az sayıda araştırmada da bir fikir birliği bulunmamaktadır. Kentsel rejimde özel sektörün varlığı, kentsel rejimin sürekliliği (zamanı), tanımı ve özellikleri, yerel

olmayan unsurlarla ilişkiler üzerinde farklı görüşler olan konular olarak kentsel rejim literatüründe yer almaktadır. Bu kapsamda, kentsel rejim teorisine ilişkin farklı araştırmacıların görüşlerine aşağıda yer verilmektedir.

Lauria (1997)'ya göre kentsel rejim teorisi, nasıl ve hangi durumlarda farklı türlerde yönetim koalisyonlarının ortaya çıktığını, güçlendiğini, hegemonik hale geldiğini ya da kötüye gittiğini ve değiştiğini sormaktadır. Feldman (1997)'a göre kentsel rejim teorisi, kalkınma/gelişme politikaları ve iş çevrelerinin genellikle hakim konumda olduğu yönetim koalisyonlarının yerel kentsel kalkınma/gelişme politikalarını nasıl şekillendirdiği ile ilgilenmektedir. Baskın politika koalisyonlarının yönetim kapasitesini nasıl kurdukları ve sürdürdükleri üzerinde durmaktadır. Kentsel rejim teorisi, yerel aktörler arasındaki bağlantıların ve daha geniş çerçevedeki kurumsal durumlarının kuramsallaştırılmasıdır. Feldman, bu yönüyle teorinin genellikle metropoliten ya da daha geniş mekansal ölçekleri gözardı ettiğini belirtmektedir. Stone (1993) kentsel rejim teorisinin, yönetim kapasitelerinin yalnızca seçim süreçleri ile açıklanamayacağı önermesi ile başladığını ifade etmektedir. Yönetim kapasitesi, resmi hükümetin yanısıra sivil üyelere de sahip olabilen koalisyonun yeterli kaynaklarla birlikte bir araya getirilmesiyle oluşturulmakta ve sürdürülmektedir. Bir yönetim koalisyonunun varlığını sürdürebilmesi için ana politika gündemi ile ilişkili kaynakları mobilize edebilmesi gerekmektedir. Özellikle kamu çalışanı olmayanların yönetime katılmaları büyük oranda başarmak istedikleri amaçlara bağlı olmaktadır. Orr & Stoker (1994) kentsel rejim teorisinin klasik elitist çalışmalardan farkını şu şekilde açıklamaktadır:

Klasik elitist çalışmalar iş çevresi ve yönetim (government) arasında bir ittifak olduğunu ve iş çevresinin çıkarları (özellikle yerel arazi sahipleri) ile yerel yönetimler arasındaki bu işbirliğinin otomatik olarak gerçekleştiğini savunur. Elitist ve büyüme koalisyonu yazınında, gündem oluşturma konusunda liderliğin kilit özel sektör aktörlerinin zayıf politik liderlere hükmetmesiyle ortaya çıktığı varsayılır. Tersine kentsel rejim teorisi, parçalı ve belirsiz bir dünyada işbirliğinin başarılması önermesi ile başlar. Kentsel rejim teorisi, başarılı bir koalisyon kurulması için her iki sektörden de liderlik ve bağlılık gereksinimini ileri sürer. Kentsel rejim yaklaşımının özü, resmi ve sivil aktörlerden oluşan elit bir işbirliğini tanımlamak değil, oluşturulan ve sürdürülen herhangi bir işbirliğinin şartlarını keşfetmektir (Orr & Stoker, 1994).

Stone (2005) kentsel rejim teorisinin çoğulculuktan farkını açıkladığı makalesinde, çoğulculuğun politik doğruluğun tüm boyutlarını yansıttığını, bu durumun kentsel

rejim teorisini çoğulculuktan ayırdığını belirtmektedir. Çoğulculuk, siyaseti neyin açık ve nüfuz edilebilir yaptığını açıklarken, kentsel rejim analizi⁴ siyasetin neden önemli eşik testleriyle karşılaşılabilenler için erişilebilir olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Toplumsal sınıfları büyük oranda göz ardı eden çoğulculuğun aksine kentsel rejim analizi, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin bir kaynağı olarak toplumsal sınıf sistemine ve siyasetin açık ve nüfuz edilebilir bir biçimine karşı bu sınıf düzeninin nasıl çalıştığına önem vermektedir. Fainstein & Fainstein (1983) Amerikan kentlerinde yaptıkları araştırmaların sonuçlarına dayanarak kentsel rejimlerin niteliğini politik ekonominin iki yapısal özelliğinin oluşturduğunu ileri sürmektedir. Bunlardan ilki, yerel yönetim teşkilatının mali borçlarını ödeyebilme gücünün emlak vergilerine dayanmasıdır. Bu sebeple, belediyeler mevcut emlak yatırımlarını arttırarak ve daha fazla yatırım çekerek gelirlerini sürdürmelidir. Aynı zamanda, düşük gelirli nüfuslar yerel gelirler için bir yükür. İkincisi ise, kapitalist bir ekonominin temel özelliğinin üretimdeki özel sektör kontrolü olmasıdır. Nüfus genel olarak özel yatırıma bağlıdır ve işgücünün çıkarları önemlidir. Bu sebeple, devlet vatandaşlarının maddi faydalarını geliştirmek için birikime olanak sağlamalıdır. Bu yapısal özellikler yerel politikadaki iş çevresinin baskınlığını açıklamaktadır (Lauria, 1997’de atıfta bulunulduğu gibi). Stone (2005)’a göre, siyaset hiçbir gruba tamamen kapalı bir süreç değildir. Ancak, anlamlı politik etki (nüfuz) elde etmek önemli eşik testleriyle karşılaşma yeteneğine bağlıdır. Buna göre, sosyal sınıf sisteminin alt katmanlarında bulunanlar için bu testlerle karşılaşmak zorlu ve uzun bir yolculuk gerektirmektedir. Bu yolculuğu anlamak kentsel rejim analizinin hedefleri arasında yer almaktadır.

Stone (1993) yönetim kapasitelerinin oluşturulmasını ele aldığı çalışmasında, politik gündemlere bağlı yönetim hedeflerinin zorluklarına göre birbirinden farklılaşan dört rejim türü ortaya koymaktadır. Rejim türlerinden ilk üçünün Amerikan kentlerinde gerçekleştirilen kapsamlı araştırmalara dayandığını, sonuncusunun ise çalışmayı ilerletmek adına geliştirilen, varsayımsal bir rejim türü olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında, merkezi yönetim yapısı, ulusal politika ve parti sistemlerindeki farklılıkların, yerelden yerele kıyaslamaları karmaşık hale getirmesi sebebiyle rejim

⁴ Yazar, güçlü ve etkin yönetim düzenlemelerini oluşturan bileşenlere ilişkin bir model önerdiği makalesinde kentsel rejim teorisi yerine kentsel rejim analizi ifadesini kullanmayı tercih ettiğini belirtmektedir.

türlerini uluslar arası bir düzlemde ele almadığını ifade etmektedir. Birbirinden farklılaşan dört rejim türü aşağıdaki gibidir:

1. Muhafaza (maintenance) rejimleri: Mevcut sosyal ve ekonomik pratikte herhangi bir değişim çabası gösterilmez, özel kaynakların kapsamlı bir mobilizasyonuna ihtiyaç yoktur. Merkezde rutin hizmetlerin sağlanması yer alır ve oy sandığının periyodik olarak onaylanmasına gereksinim duyulur.

2. Geliştirme (development) rejimleri: Büyüme sağlamak ya da gerilemeyi engellemek adına arazi kullanımlarını değiştirmekle ilgilenir. Mevcut sosyal ve ekonomik yapının değiştirilmesi için çaba gösterilir. Kamu icraatları ile özel yatırım arasındaki bağlantıları içermektedir. Özel yatırımcıların kaynaklarını kullanmaları için değişimin elverişli olduğuna inanmaları gerekir. Özel sektör, arazinin sağlanması, temizlenmesi, altyapı hizmetlerinin inşası gibi bir takım kamusal eylemlere ihtiyaç duyar. Değişim ve yıkım getirmeleri sebebiyle geliştirme projeleri tartışmalara sebep olurlar. Muhalefete neden olurlar ve projeleri destekleyen resmi yetkililer için bir risk oluştururlar. Kurumsal elitler arasında koordinasyona ihtiyaç duyulur. Geliştirme eylemi, yeni iş imkanları, anlaşmalar, yeni kentsel hizmetler (okul, park vb.) sunar. Bunlar, çatışmaların yönetilmesi, muhalefetin yumuşatılması ya da bölünmesine yardımcı olur. İhtiyaç duyulan kaynaklar resmi otorite (öncelikle kamulaştırma), özel sektör yatırımı, uzmanlık, iş sektörleri arasında işlem bağlantıları, çeşitli sübvansiyonlar için kamu fonlarıdır.

3. Orta sınıf ilerici (middle class progressive) rejimler: Çevre koruma, tarihi koruma, erişilebilir konut, tasarım kalitesi, çeşitli sosyal amaçlar için fon oluşturma mekanizmaları gibi değerlere odaklanır. Yönetim hedefi düzenlemenin karmaşık bir biçimini içerir. Geliştirme rejimlerinin aksine hükümet-iş çevresi ilişkisi gönüllü bir ilişki değildir. Zorlama/baskı geliştirme rejimlerine göre daha fazladır, ancak ilişki bütünüyle mecburi değildir. İş çevresi yatırım yapmama seçeneğine sahiptir. Yönetim ve ticari olmayan menfaatler arasında yatırım ilişkileri olabilir. İlerici bir rejim özenli seçmenlere ihtiyaç duyar, vatandaşların katılımı önemli bir yere sahiptir. Geliştirme hedefinde olduğu gibi kurumsal elitlerin koordinasyonu önemlidir, hatta eylemler daha çok gönüllülük üzerine olduğu için daha zordur. Geliştirme rejimlerinde ihtiyaç duyulan kaynakların yanında, vatandaşları bilgilendirme, harekete geçirme, sürece dahil etme konularında organizasyonel kapasiteye ihtiyaç vardır.

4. Alt sınıf fırsatlarının geliştirilmesine adanan (devoted to lower class opportunity expansion) rejimler: Değer katan eğitim ve mesleki eğitimler, geliştirilmiş ulaşım erişimi, arttırılan iş ve konut sahipliği fırsatlarını kapsar. İlerici rejimlerle aynı güçlüklerle sahiptir, bunun yanında istihdam, iş ve konut sahipliği fırsatlarının arttırılması, yatırımdan vazgeçmeden özel sektör pratiklerinin değiştirilmesini gerektirmektedir. Bu amaçları gerçekleştirmek için elitlerin koordinasyonuna ihtiyaç vardır ve bu yalnızca gönüllülük temelinde değildir (Stone, 1993, s. 18-21).

Literatürde kentsel rejim kuramını teorik açıdan ele alan çalışmaların yanında, kentsel rejim kuramından yararlanarak belirli kentlerin politika süreçlerini açıklamak üzere gerçekleştirilen saha çalışmaları da önemli bir yer tutmaktadır. Fainstein & Fainstein (1983) Amerika'da kentsel yeniden geliştirmenin politik ekonomisini inceledikleri saha çalışmasının sonucunda, 2. Dünya Savaşı sonrası için üç farklı kentsel rejim tanımlamaktadır. Bunlar; yönlendirici (directive) (1950-1964), imtiyazlı (concessionary) (1965-1974) ve koruyucu (conserving) (1975-?) rejimlerdir. Yönlendirici rejimde, yönetim koalisyonu doğrudan yerel yönetim tarafından desteklenen büyük ölçekli bir yeniden geliştirme projesi planlamıştır. Yönlendirici rejim ve imtiyazlı rejim arasında iş çevresinin baskınlığı açısından bir fark bulunmamaktadır. Ancak imtiyazlı rejimde, bir takım zorlamalarla düşük sınıfa mensup kent sakinlerine sosyal ve politik olarak imtiyazlar verilmesi söz konusudur. Koruyucu rejim ise sermayenin misillemesi/intikamı olarak tarif edilmektedir. Bu durum, dünya ekonomisi ve ulusal ekonominin zayıf olduğu dönemde, mali istikrar sürdürülürken imtiyazların geri alınması, politik ve sosyal kontrolün korunması ile açıklanmaktadır (Lauria, 1997'de atıfta bulunulduğu gibi). Teorinin ilk olarak Amerika'da geliştirilmesi ve kentsel rejim analizine ilişkin ilk saha çalışmalarının Amerikan kentlerindeki politika süreçlerini anlamaya yönelik olması kentsel rejim teorisinin ABD dışındaki kentlerde uygulanabilirliğinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte kentsel rejim analizi, özellikle 1990'lardan sonra Amerikan kentlerinin dışında, başta Avrupa'da olmak üzere dünyanın birçok kentinde kentsel politika ve yönetim süreçlerinin anlaşılmasına ilişkin sıklıkla başvurulan bir yaklaşım olmuştur (Stone, 2002; van Ostaaijen, 2010). Strom (1996) 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması sonrasında Berlin'in yeniden geliştirme sürecini 2000 Olimpiyatları adaylık kampanyası ve Potsdamer Platz geliştirme projesi çerçevesinde ele aldığı çalışmasında, kentsel politik ekonomiye Amerikan yaklaşımı olarak tanımladığı kentsel rejim teorisinin ABD dışındaki kentsel politikanın analizinde de yardımcı ve kullanışlı olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın bulguları kentsel rejim analizinin Türkiye kentlerine uygulanması konusunda önemli ipuçları vermektedir. Buna göre, her ne kadar federal yönetim sistemine sahip olsa da Almanya'da merkezi yönetim yerel yönetişimin tüm boyutlarında ABD'de olduğundan daha büyük bir role sahiptir. Avrupa devletlerinde Amerika'ya oranla daha güçlü merkezi yönetimler bulunmaktadır. Amerikan kentlerinde yapılan saha çalışmalarının çoğunluğunda yerel politika gündemini şekillendirme konusunda

sermayenin hegemonik varlığı kabul edilirken, Avrupa kentlerinde partiler ve işçi sendikaları zaman zaman politik olarak belirleyici bir role sahip olmaktadır. Bunun yanında, “antikapitalist partilerin gücü ‘büyüme makinesi olarak kent’ düşüncesinin hegemonyasını imkansız hale getirebilmektedir” (Strom, 1996, s.459). Almanya özelinde arazi kullanıma ilişkin konular genellikle yerel yönetimlerin sorumluluğundadır; ancak ulusal planlama belgeleri ve bölgesel kalkınma politikaları yerel resmi görevlilerin bağımsızlığını ve yerel ekonomik elitlere bağımlılığını sınırlamaktadır. Bu durumda, koalisyon oluşturmanın temel alanını kamu-özel yerine merkezi-yerel işbirlikleri oluşturmaktadır. Amerikan yerel resmi görevlileri iş çevresi elitleriyle işbirliği için informal kanallar yaratma esnekliğine sahipken, kariyerlerinde uzman ve oldukça detaylı yasaları uygulamakla sorumlu Alman bürokratlar bu esnekliği azaltmaktadır. Çalışmada Almanya’da büyüme yanlısı yönetim ideolojilerine karşı kültürel bir bariyer olduğu, kentlerin kamu girişimiyle inşası yönünde güçlü bir bilinç olduğu ve devletin yapılı çevrenin yasal koruyucusu olarak görüldüğü aktarılmaktadır. Bunun yanında, Almanya’da mimarlar ve planlılar kentlerin yeniden geliştirilmesi süreçlerinde önemli bir rol üstlenmektedir. Planlama/mimari teknik ve bilimsel uzmanlığına güvenilmektedir. Mimarlar Odası ekonomik ya da politik bir güce sahip olmamasına karşın görüşleri sembolik bir etki yaratmaktadır. Yarışma ile plan ve mimari proje elde edilmesi bir yöntem olarak benimsenmiştir ve yarışma sonuçları yerel karar vericiler açısından etkili olmaktadır. Tüm bu özellikleri barındıran Almanya’nın sosyal ve kültürel yapısı Amerika’dan farklı biçimlerde yönetim koalisyonlarının oluşmasını beraberinde getirmektedir.

Stone (2005) geçmişteki çalışmalarını ve kentsel rejim teorisi ile ilgili soruları değerlendirdiği makalesinde, kentsel rejim analizinin yerel idarenin daha büyük güçlerin oyununa nasıl girdiğiyle ilgilendiğini belirtmektedir. Bu güçler kendilerini gündemin gerçekleştirilebilirliği, koalisyonun biçimlendirilmesi, kaynakların mobilizasyonu ve hazırlanan işbirliği biçimi yolları gibi çeşitli unsurlar üzerinden yerel olarak betimlemektedir. Büyük yapılar tarafından şekillendirilen yerel aktörlerin, söz konusu yapılara karşılık verdiğini ancak daha geniş alanları incelemek için uygun olan odağın yerel idareler olduğunu ifade etmektedir. Kapitalizm bu süreçlerde büyük bir yer tutmaktadır ancak mevcut olan motivasyon yalnızca kapitalizm değildir. “Bu ölçekte aktörleri motive eden nedir? Aktörlerin işbirliği becerilerini neler etkiliyor? Yada onları çatışmaya iten ne? Sorunlarla mücadeleyi

kazanmalarındaki kaldıraç gücü nedir?” (s.324) gibi sorular rejim analizinin başlangıcını oluşturmaktadır ve “kentsel rejim analizinin merkezinde yerel toplulukların nasıl yönetildiği sorusu yer almaktadır” (s.329). Stone rejim analizine ilişkin bir çerçeve ortaya koymak adına yerel yönetim modelinin dört bileşenini belirlemektedir:

- Belirli problemlere işaret eden bir GÜNDEM,
- Gündem etrafında şekillenen, genellikle resmi ve sivil üyeleri birlikte içeren bir YÖNETİM KOALİSYONU,
- Yönetim koalisyonunun üyeleri tarafından, gündemi gerçekleştirmek için bir araya getirilip, işlerliği sağlanan KAYNAKLAR,
- Sistem komutasının olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, yönetim koalisyonu üyelerinin yönetim görevindeki katkılarının sıralandığı bir İŞBİRLİĞİ ŞEMASI (Stone, 2005, s.329).

Stone (2002)’a göre yönetim eylemi, bir yön belirleme gündemi oluşturulmasını gerektirmektedir. Yön belirlemek için oluşturulan gündemin söz konusu yerelin tümü için bir önceliğe sahip olması gerekmektedir. Gündemin önceliğinin zayıf olması durumunda rejim de zayıf olmaktadır. Bir yönetim modelinde, bir makama seçilme becerisine sahip olmak önemli bir faktör olabilmektedir ancak mutlaka olması gereken bir durum değildir. Yönetim modelinin kilit sorusu hangi kaynakların gerekli olduğu ve bu kaynakları sağlamada kimin harekete geçirileceğidir. Burada sözü edilen kaynaklar yalnızca maddi konuları kapsamamakta; beceriler, uzmanlıklar, organizasyonel bağlantılar, gayriresmi irtibatlar, katılımcıların katkıda bulunma çabalarının derecesi ve ölçeği gibi konuları da içermektedir (Stone, 2005). Lambelet (2015) kentsel rejimlerin politika kaynaklarını arazi, para, yasalar, uzmanlık ve politik destek olarak açıklamakta ve bu kaynakların kontrolünün bir kentsel rejim kurmak için gerekli olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan herhangi biri üzerindeki kontrolün olmaması durumunda, projenin ya da yönetim koalisyonunun devamlılığı etkilenmektedir.

Yönetim koalisyonunu oluşturan üyelerin ortak bir ideolojiye sahip olmaları gerekli değildir ve siyasi kimlikleri önemli ölçüde farklılık gösterebilmektedir. Bir yönetim koalisyonunu bir arada tutan şey paylaşılan bir gündemdir. ABD kentlerinde gerçekleştirilen araştırmalara göre, olmazsa olmaz unsurlar niyet (uyumlu amaçlar), birbirini tamamlayan kaynaklar (gündemler yalnızca para ile sürdürülmemektedir), fizibilite ve başarılı bir işbirliği biçimidir (Stone, 2002). Bir koalisyonun,

kendisini bir arada tutan gündemi gerçekleştirememesi durumunda, üyelerin bağlantıları kesilecek ve koalisyon yeniden yapılandırılmaya açık hale gelecektir (Stone, 1993). Orr & Stoker (1994) yeni aktörlerin katılımının mutlaka rejim değişikliği yaratmayacağını iddia etmektedir. Atlanta örneğinde görüldüğü gibi rejimler kişilerin değişmesi ile başa çıkabilmekte ve böyle bir değişiklik rejimlerin çalışma biçiminin ya da yönünün değişmesini gerektirmemektedir. Bunun yanında, alternatif bir rejim oluşturulması bir sorun olabilmekte, bu durumda baskın olmak için bir takım yeni maddi teşviklere ya da yeni bir anlam çerçevesine ihtiyaç duyulmaktadır (van Ostaaijen, 2010'da aktarıldığı gibi). Fainstein & Fainstein (1983), rejimlerin başarısını politik anlaşmazlıkların (sosyal hareketlerin baskısı) niteliğine ve mali ya da ekonomik kısıtlamanın boyutuna bağlamaktadır (Lauria, 1997'de atıfta bulunulduğu gibi). Maddi teşvikler, ideolojik ya da duygusal bağlılıkta olduğu gibi rejim oluşumları için bir çerçeve sağlamaktadır (Orr & Stoker, 1994).

Orr & Stoker (1994), Atlanta'nın sabit/değişmez bir rejim olmasından dolayı Stone'un Atlanta çalışmasında yer almayan rejim değişikliği konusuna değinmektedir. Detroit kentini inceledikleri çalışmada rejim değişikliği sürecini kavramsallaştırmakta, kentsel rejim kuramı kapsamında değişim sürecinin nasıl anlaşılacağına ilişkin tespitlerde bulunmaktadır. Buna göre yeni bir rejim, yeni şirket liderleri ve politik lider oluşumunun gelişini yansıtmaktadır. Rejimler personel değişimleri ile başa çıkma ve aynı temel doğrultuyu devam ettirme kapasitesine sahiptir. Bunun yanında, alternatif bir rejimin oluşturulması süreci muhtemel olarak zordur. Bu tespitlerden yola çıkan yazarlar kentsel rejim değişimini 3 aşamalı olarak tarif etmektedir. İlk aşama, varolan kentsel rejimin sorgulanmasıdır. Bu aşamada, varolan kentsel rejimin kapasitesi ve peşinden gittiği amaçlarla ilgili şüpheler ortaya çıkabilmektedir. Örneğin Detroit'te ekonomik ve sosyal geriye gidişin yarattığı sorunlar kent merkezinin geliştirilmesi stratejisi çabalarının önüne geçmiştir. Federal mali yardım ve destekler, 1980'ler boyunca kent merkezini yenileme stratejisinin sürdürülmesini garanti altına alamamıştır. İkinci aşama, rejimin amacı ve kapsamının yeniden tanımlanmasında yaşanan çatışmaları içermektedir. Burada birbiriyle yarışan elit aktörler ilerisi için yeni yollar ve yeni politik yönler organize edebilmektedir. Karşıt gruplar arasındaki düşmanlığın kamusal bir ifade bulması olasılığı vardır. İlerisi için alternatif yolları desteklemek adına yeni aktörler arayışında mevcut aktörler ile bir savaş yaşanabilir. Örneğin, Detroit'te yapılan stratejik plan eski

düzenle ilgili bir takım eleştiriler getirmiş ve bu eleştirilere karşılık olarak yeni bir yol bulunabilmesi adına deneysel, pilot bir insan-sermayesi rejimi ortaya konmuştur. Üçüncü aşama, yeni rejimin kurumsallaşmasına odaklanmaktadır. Yeni rejimin kurumsallaşması yeni maddi teşvikler ve yeni bir ideolojik bakış açısı oluşturulmasını gerektirmektedir. Kurumsallaşma süreci aynı zamanda, kamu-özel ortaklıkları için yeni arenalar olarak yeni kurumlar oluşturulmasını kapsamaktadır.

2.5 Bölüm Sonucu

Kapitalizm, 17.-18. yüzyıllardan itibaren, farklı biçimlerde olsa da dünya üzerinde en yaygın yönetim sistemi olarak varlığını sürdürmektedir. Ticari kapitalizmden sanayi kapitalizmine, Keynezyen refah politikalarından neoliberal politikalara yaşanan değişim kapitalizmin kriz durumlarında, sistemin devamlılığını sağlamak adına gücü elinde tutanlar tarafından verilen tepkiler olarak değerlendirilmektedir. 1980'lerden itibaren hakim ekonomi sistemi olarak tüm dünyayı etkisi altına alan neoliberalizmin etkisinin gözle görünür olduğu ve neoliberal süreçten en çok etkilenen unsurun kentler olduğu bu konuda araştırma yapan pek çok bilim insanı tarafından ortaya konmaktadır. Neoliberal süreçte özellikle büyük kentlerde sermaye birikimi, sanayi üretimi yerine değişim değerleri bağlamında kentsel topraklar ve buna bağlı olarak büyük projeler (dönüşüm, altyapı, yenileme vb.) üzerinden gerçekleştirilmektedir. Kapitalizmin bu yeni biçimiyle, kent mekanı/kentsel topraklar metalaştırılmakta, kamu arazileri rant amaçlı kullanılmakta, kullanım değeri yerine değişim değeri anlayışı ile kentsel müdahalelerde bulunmaktadır. Neoliberal anlayış çerçevesinde bütüncül planlama yerine parçacıl müdahalelerle planlama meslek alanı daraltılmaktadır. Mega projeler, büyük ölçekli projeler, kentsel gelişim projeleri, kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri, olimpiyat oyunları gibi spor müsabakaları kapsamında gerçekleştirilen projeler, Avrupa Kültür Başkenti vb. organizasyonlara bağlı geliştirilen projelerle bütüncül planlamadan uzak proje temelli uygulamalar yapılmaktadır. Yalnızca ABD ve Avrupa'da değil başta büyük kentler olmak üzere hemen hemen her kentsel alanda görülen kentleşmenin neoliberal biçimiyle, birbiriyle yarışan, rekabetçi marka kentler, cazibe merkezleri gibi yeni kavramlar çerçevesinde kentler hızla dönüş(türül)mektedir.

2. Dünya Savaşı döneminden itibaren arazi ve emlak pazarına müdahalenin aracı olan planlama, kamu yararının sağlanması adına bireysel mülkiyet haklarına

sınırlamalar getirilebileceği görüşü üzerine kurulmuştur. Bu doğrultuda planlamanın temel ilkesi kabul edilen kamu yararı, farklı bakış açıları çerçevesinde kavramsallaştırılmaktadır. Kavramın siyasal, etik ve ideolojik boyutlarının olması dolayısıyla içeriğinin belirlenmesinde güçlükler yaşanmaktadır. Her ne kadar içeriğinin belirlenmesi zorlu bir durum olsa, bu durumun zorluğu kamu yararının yok sayılması anlamına gelmemektedir. Şehir planlama niteliği gereği kamu ve toplum yararını esas alan bir kamu hizmetidir. Bununla birlikte, neoliberal politikalar kapsamında gerçekleştirilen kentsel müdahale süreçleri kamu yararı açısından tartışmalara sebep olmaktadır. 1980'lerden itibaren çoğunlukla kamu-özel sektör işbirliği çerçevesinde yürütülen kentsel müdahalelerde, kullanım değerleri yerine değişim değerleri ön planda tutulmakta, bu durum müdahalelerin gerçekleştirilmesini destekleyenler ve karşı olanlar arasındaki kamu yararı bakış açısı farklılıkları dolayısıyla çatışmalara yol açmaktadır.

Çizelge 2.2 : Neoliberal Sürecin Aktörleri ve Genel Eğilimleri.

Aktörler	Amaç	Eylem Biçimi	Bakış Açısı	Kent Mekanına Bakış	Demokrasi Anlayışı
Kentsel Toplumsal Hareketler	Koruma	Karşı Hegemonik Hareketler + Dava Açmak	Kamu Yararı + Kent Hakkı	Kullanım Değeri	Katılımcı+ Çoğulcu+ Radikal+ Devrimci
Kentsel Rejimler+ Büyüme Koalisyonları	Geliştirme + Yönetim	Yatırım Yapmak + Yasal Düzenlemeler	Küresel Eğilimler + Ekonomik Büyüme	Değişim Değeri	Liberal+ Müzakereci + Çoğunlukçu+ Temsili

Kaynak: Yazar tarafından ilgili literatür değerlendirilerek oluşturulmuştur.

Neoliberal politikaların etkisiyle değişim/dönüşüm yaşayan kent mekanı üzerinde sürekli çatışma halinde bulunan aktörler ve genel eğilimleri Çizelge 2.2'de genel hatlarıyla gösterilmektedir.

Ulusal ve yerel politika süreçlerinin daha iyi anlaşılması amacıyla geliştirilen kentsel rejim kuramı kapsamında ortaya konan farklı rejim türlerinden olan geliştirme (kalkınma) rejimleri, büyüme sağlamak için arazi kullanım biçimlerini değiştirmekle ilgilenmektedir. Kamu icraatları ile özel yatırım arasındaki bağlantıları içeren geliştirme rejimlerinin ortaya koydukları büyüme odaklı geliştirme projeleri, değişim ve yıkım getirmeleri sebebiyle tartışmalara ve muhalefete sebep olmaktadır. Sahip

oldukları büyüme odaklı gündem doğrultusunda kentsel müdahalelerin yönetilmesi süreçlerinde yer alan koalisyon üyeleri ile muhalefet arasındaki tartışmalar, planlama alanı üzerinden ve kamu yararı bağlamında yürütülmektedir. Neoliberal süreçle birlikte kentsel müdahalelerde yaşanan niteliksel ve niceliksel artış müdahaleler karşısında gelişen muhalefeti, kent hakkını ve kamu yararını savunan kentsel toplumsal hareketler etrafında birleştirmektedir.

3. KAMU YARARI PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DE NEOLİBERAL KENTLEŞME POLİTİKALARI VE İSTANBUL'DA KENTSEL MÜDAHALELER

Türkiye 1980 yılından itibaren, askeri darbe ve sonrasında yönetime gelen hükümet ile birlikte neoliberal politikaların hakim olduğu ekonomi programlarının uygulanmaya başlandığı yeni bir döneme girmiştir (Öktem, 2011). Söz konusu ekonomik programlar ve yeniden yapılandırma programlarının uygulanmaya başlamasının ardından, kentleşme/ planlama politikalarında değişiklikler ve planlama alanını ilgilendiren bir dizi önemli yasal düzenleme gündeme gelmiştir. Kamuoyunda çokça tartışılan planlama alanını ilgilendiren yasal düzenlemeler, neoliberal sürecin başlangıcı, bir kırılma noktası olarak tariflenen 1980 yılından itibaren incelendiğinde planlama/kentleşme politikalarında yaşanan dönüşüm açıkça ortaya çıkmaktadır.

Görgülü & Görgülü (2010) Türkiye'nin siyasal tercihleri ve ekonomik sistem yaklaşımları açısından, Cumhuriyet'in ilanından günümüze 1950 ve 1980 olmak üzere iki temel kırılma noktası olduğunu ve bunların üç farklı dönemde tanımlandığını belirtmektedir. Bunun yanında, 2000 ve sonrasında da bunlara ek olarak dördüncü bir dönem olarak değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizerek, özellikle 2003 yılı sonrasında devam eden kamu alanındaki yeniden yapılanma süreçlerinin beraberinde getirdiği kanunlar, kanun taslaklarının kentler üzerindeki etkilerinin yaratacağı sorunların ülkenin yeni gündemini oluşturacağını ifade etmektedir. Yasal düzenlemelerin kent mekanına etkileri, başta İstanbul olmak üzere özellikle büyük kentlerde gerçekleştirilen kentsel müdahalelerde net olarak görülmektedir. İstanbul'da yaşanan dönüşümün 2000'li yıllardan sonra farklı bir boyuta evrildiği, kenti dönüştüren kentsel müdahalelerin ve bu kapsamda çıkarılan özel yasaların nitelik ve nicelik bakımından önceki dönemle kıyaslanmayacak kadar fazla olduğu yapılan çalışmalarda çokça dile getirilmektedir (Alkan, 2015; Yalçınan & Çavuşoğlu, 2013; Dinçer, 2010).

1980 ve 2000 yıllarının birer kırılma noktası olarak kabul edilmesi çerçevesinde bu bölümde, neoliberal süreçte Türkiye'de yaşanan kentleşme/planlama

politikalarındaki dönüşümler ve planlama alanındaki yasal düzenlemeler, 1980'ler ve 2000'ler olmak üzere iki ayrı dönemde kamu yararı perspektifiyle ele alınmaktadır. Bunun yanında, söz konusu süreçte değişen politikaların etkisiyle İstanbul'un kentleşmesi, kamu yararı açısından tartışma konusu olan kentsel müdahaleler kapsamında yine söz konusu iki dönemde değerlendirilmektedir.

3.1 Türkiye'de Neoliberal Kentleşme Politikaları ve Planlama Alanındaki Yasal Düzenlemeler

Türkiye planlama politikalarında neoliberal süreçle birlikte yaşanan değişimlerden önce Türkiye'nin kent planlaması sürecine değinmek yerinde olacaktır. Türkiye kent planlaması tarihini Tekeli (2007), yaklaşık 150 yıllık bir süreç olarak kabul etmekte ve bu süreci dört döneme ayırarak, kamu yararının farklı anlamları üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu dönemler, dünya ölçeğinde gelişen, düşünülen ve çağın özelliklerine göre şekillenen planlama teorilerinin Türkiye'ye yansımalarını ifade etmektedir.

İlk dönem, 1850'lerin ortasından 1920'lerin ortasına kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Bu süreçte, kent planlaması bir harita mühendisliği faaliyeti olarak görülmekte ve kent planlarında, parsel düzenlemeleri yaparak yapı yapma hakları düzenlenmekte ve yol şemaları oluşturulmaktadır. Bu dönemde, toprak yasasıyla birlikte toplumda bir tür özel mülkiyetin kurumsallaşmasının sağlanması ve taşıt trafiğinin olmadığı bir kent mekanından arabalarla ilişki kurulan bir kent mekanına geçişle birlikte, kent içi yolculukların kolaylaşması kamu yararı kavramının içeriğinin iki unsurunu oluşturmaktadır. Planlama faaliyetleri bu iki konuda kamu yararı sağlamaya çalışmaktadır.

İkinci dönem, 1920'li yılların ortalarından 1950'li yılların sonlarına kadar olan yıllardır. Bu dönemde kent planlaması harita mühendislerinin faaliyet alanındansa mimarların tasarım becerileri kapsamı içinde görülmeye başlamıştır. Kent, parça parça planlamanın ötesinde bir bütün olarak tasarlanan kent olarak görülmekte ve planlar plancılarının adları ile özdeşleşmektedir. Planın kendisi kamu yararı haline gelmiştir ve planın bozulması kamu yararına aykırı kabul edilmektedir.

Üçüncü dönem, 1950'li yılların ortalarından 1990'lı yılların ortalarına kadar uzanmaktadır ve kent plancılığı ayrı bir meslek haline gelmiş, eğitim mekanizması

ve meslek odalarıyla kurumsallaşmıştır. Planlamanın, bir kişinin yapabileceği bir iş olmanın ötesinde, disiplinler arası bir araştırmaya dayanarak gerçekleştirilen bir faaliyet olduğu kabul edilmiştir. Bir önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de planın kendisinin kamu yararı olması görüşü hakimdir. Plancı, disiplinler arası çalışmayı yönlendiren bir konumda yer alırken, popülist politikalar uygulamak isteyen siyasetçi ile meslek alanının saygınlığını koruma konusunda çatışmalar yaşamaktadır.

Tekeli (2007)'nin tanımladığı dördüncü dönem 1990'ların ortalarından günümüze⁵ kadar devam eden süreçtir. Bu dönemde yeni bir planlama ahlakı oluşmaktadır. Küreselleşme, bilgi toplumuna geçiş, yenilikçiliğin artan önemi, yönetim anlayışı yerine yönetişimin ön plana çıktığı bu dönemde geleneksel planlama anlayışları ihtiyaçlara cevap verememektedir. Kent planlamasından anlaşılan kentsel alanların yaşam kalitesini koruyacak ve geliştirecek şekilde bir müdahaledir. Kentin çok aktörlü yapısında siyasetçiler ve plancılar kritik rollere sahiptir. Planlama siyasileşmiş, bir demokrasi projesi olma niteliği göstermektedir. Planlama yalnızca plan belgelerinden ibaret değildir. Kent vizyonu, stratejik plan, yaşam kalitesi standartları, kent parçaları için dönüşüm planları, koruma planları, yeni yerleşme alanlarının planları gibi birbirini tamamlayan bir kararlar ve belgeler bütünüdür. Bu dönemde, karar alma süreçleri ön plana çıkmakta ve yerel yönetimlerde demokrasi kalitesinin geliştirilebilmesi ve demokratik hesap sorabilme mekanizmalarının güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

Türkiye'de 1980 sonrasında neoliberal kentleşme politikaları ile yaşanan dönüşümün anlaşılması açısından, Keskinok (2006)'un Türkiye'de kentleşme politikalarını tarihsel bir perspektifle ele aldığı çalışması önemli görülmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de kentleşme politikaları 1930-1950, 1950-1980 ve 1980 sonrası olmak üzere üç dönemde (Çizelge 3.1) açıklanmaktadır. 1930-1950 yılları arasını kapsayan ilk dönem, devletçilik ve halkçılık gibi önemli toplumsal ve iktisadi politikalar ile Türkiye'nin şehircilik alanındaki birikiminin temelini oluşturmaktadır. Dönemin planlama yaklaşımı kestirime değil hakçılık ilkeleri doğrultusunda siyasi öngörüye dayanmaktadır.

⁵ Tekeli'nin dördüncü dönemi 1990'ların ortalarından günümüze kadar olan süreç olarak tariflediği çalışmanın 2007 yılı tarihli olduğu dikkate alınmalıdır.

Çizelge 3.1 : Türkiye’de Şehircilik Uygulamaları/Kentleşme Politikaları ile Toplumsal/Ekonomik Politika İlişkisi.

Dönemler	Toplumsal/ Ekonomik Politika	Şehircilik Uygulamaları/Kentleşme Politikaları (Temel İlke ve Hedefler)
1930-1950	Devletçilik/Halkçılık	<ul style="list-style-type: none"> • Ulusal bütünleşme (kır-kent, bölgeler arası ve tarım-sanayi bütünleşmesi) • Geri kalmış bölgelerin geliştirilmesi, kırsal kalkınma • Merkezi planlama, sürekli planlama ve örgütlenme • Kamusal hizmetlerin geliştirilmesi ve kamusal yararlar • Kamulaştırılan topraklar üzerinde kentsel gelişme • Toplumsallaşmanın ve kamusalılığın geliştirilmesi ve güçlendirilmesi
1950-1980	Kapitalist dünya ile bütünleşme/Liberalizm	<ul style="list-style-type: none"> • Kapitalist bütünleşme yanlısı ticaret burjuvazisi ve feodal gerici güçlerin ittifakı • Kapitalist dünya ile bütünleşme olanakları olan merkezlerin gelişmesi • Bölgesel gelişme farklarının büyük kentler lehine açılması • Kırsal kesime yönelik kültürel, ekonomik ve toplumsal gelişme hedeflerinin terk edilmesi • Bölgesel gelişme stratejisinden geri dönüş
1980-	Neoliberalizm/ Özelleştirme	<ul style="list-style-type: none"> • Sermaye yöneldiğinde her yerde her şeyin imara açılabileceği anlayışı • Yabancı sermayeyi çekebilmek için “yarışan kentler” • Yabancılar mülk satışı ile kıyı bölgelerinde yaşanan hızlı el değiştirme • Büyük kentlerde kamusal olarak yaratılmış olan değerler, üretimleri sona erdirilen kamu iktisadi kuruluşlarına ait arsa ve arazilerin dünya sermayesine rant olanakları sunması • Devletin kamu hizmeti üretme yeteneğinin yok edilmesi • Yerel yönetimlerin işletme düzeyine indirgenmesi, özelleştirme yetkileriyle donatılması • Parasız kamu hizmeti ve kamu yararı yerine piyasaların karlılık düzeyine uygun mal ve hizmet sunumu

Kaynak: Keskinok, 2006’dan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

1950-1980 arası dönem Türkiye’nin kapitalist dünya ile bütünleşme yıllarıdır. Bu bütünleşmenin ana unsurları, büyük kentlerdeki ticaret burjuvazisi ile feodal gerici güçler olarak tanımlanmaktadır (Keskinok, 2006). 1950’lerden itibaren Anadolu’da serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte, petrol, otomobil ve kamyonu dayalı

karayolları politikası ağırlık kazanmış ve tarımın makineleşmesi süreci başlamıştır. 1960'ların başlangıcıyla birlikte bu süreç, iç pazara üretim yapan ve devlet tarafından desteklenen montaj sanayiinin gelişmesi süreci ile birleşmiştir. Bu durumun özellikle büyük kentlere etkisi, traktörün açığa çıkardığı, işsizleştirdiği kırsal kesim nüfusunun toprağın yetmezliği ve nüfus artışı gibi diğer sebeplerle birlikte montaj sanayiinin ihtiyaç duyduğu ucuz işgücü olarak İstanbul, İzmir, Ankara gibi kentlere göç etmeye başlamasıdır (Gürsel, 1987a). 1980 sonrası dönem bir yeniden liberalleşme dönemidir ve Türkiye'de yaşanan her yeniden liberalleşme dönemi, mevcutta yer alan güçlü büyüme odakları yararına bir gelişmeyi giderek arttırmaktadır. Bu durum özellikle büyük ve metropoliten kentlerin önünde hiçbir engel olmadan büyümesi anlamına gelmektedir (Keskinok, 2006). Şengül (2007) ise, 1980 sonrası kentsel alanda ve planlama alanında önemli yapısal değişikliklerin yaşandığı bir kırılma noktası olarak tariflerken, söz konusu dönemi neoliberalizm, küreselleşme ve meslek alanında aşınma süreci olarak adlandırmaktadır. Bu dönemin özelliklerini planlama alanını düzenleyen etik kuralların giderek belirsizleşmesi, daha önce alana yön veren kamu yararı gibi kavramların alanda çalışanların temel değeri olmaktan çıkmaya başlaması şeklinde değerlendirmektedir. 1980 öncesi dönemde kentlerde emeğin yeniden üretimi süreci ön planda iken, 1980 sonrasında kentlerin sermaye birikimi açısından önem kazandığı görülmektedir. 1980 öncesi dönemlerde küçük ölçekli sanayinin mekanı olan kentler, 1980 dönemi sonrasında büyük ölçekli sermaye ve yatırımların mekanı olmaya başlamışlardır. Bu doğrultuda, planlama alanında yetki sahibi olan yerel ve merkezi düzeydeki birimler sermaye birikim süreçlerini ve bu doğrultudaki ihtiyaçları ön planda tutan, piyasa dinamiklerini gözeten, sermaye odaklı bir planlama anlayışı benimsemiştir.

1980'lerle birlikte başlayan neoliberal dönemde devletin yeniden yapılandırılmasına ilişkin politikalar sonucunda oluşturulan neoliberal devlet anlayışında, sorunsuz işleyen bir iş ortamı yaratmak ve istihdam ya da toplumsal refah açısından olumsuz sonuçlara yol açması riskine rağmen, sermaye birikimi için koşulları en uygun hale getirmek devletin temel görevidir (Harvey, 2006). Bu dönemde, kendisi meta haline gelen kent toprakları, değişim değeri anlamında sermaye birikimi açısından büyük önem taşımaktadır (Brenner & diğ., 2012). Kentsel alanlarda sürekli bir büyüme hedefleyen neoliberal devletin bu hedefe ulaşmasında uluslararası yatırımcıların yanında proje geliştiricileri büyük önem taşımaktadır. Bu ortaklıkta, kentsel

müdahalelerin gerçekleştirilme süreçlerinde proje geliştiricileri aleyhine ortaya çıkabilecek her türlü hukuki sorunun üstesinden gelinmesi ve kolaylaştırıcı işlemlerin yapılması merkezi yönetimlerin sorumluluk alanında yer almaktadır. Bu doğrultuda mevcut yasalarda, planlarda değişiklikler ve/veya yeni yasal düzenlemeler, planlar devreye girmektedir (Balamir, 2007). Bu bağlamda, 1980’lerle birlikte neoliberalleşme sürecine giren Türkiye’de, neoliberal politikalar çerçevesinde yürürlüğe konan planlama ile ilişkili yasalar ve bu süreçte yasalarda yapılan değişiklik sayıları incelenmiştir (Çizelge 3.2). Yasalardaki değişiklik sayılarının 2000 yılı sonrasındaki artışını ortaya koyan çarpıcı veriler, neoliberalleşme süreci değerlendirilirken 1980’ler ve 2000’lerin ayrı ayrı ele alınması gereğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Çizelge 3.2 : Planlama Alanına İlişkin Kanunlardaki Değişiklik Sayıları.

Kanun Adı	R. G. Tarihi	2000 yılı öncesi	2000 yılı sonrası
2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu	16.03.1982	7	47
2985 sayılı Toplu Konut Kanunu	17.03.1984	6	44
3194 sayılı İmar Kanunu	09.05.1985	10	29
3621 sayılı Kıyı Kanunu	17.04.1990	5	5
4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun	27.11.1994	8	46
5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun	05.07.2005	-	7
5393 sayılı Belediye Kanunu	13.07.2005	-	36
6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun	31.05.2012	-	-

Kaynak: Yazar tarafından Nisan 2016 itibarıyla ilgili kanunlar incelenerek oluşturulmuştur.

Danıştay 6. Dairesi’nin 06.11.1991 tarihli 2306 sayılı kararına göre, “Yasalar ancak kamu yararı amacıyla düzenlenir ve yürürlüğe konulur. Anayasa Mahkemesi’nin bir yasa hükmünün iptaline karar vermesi halinde, artık bu yasa hükmünün kamu yararına dayanmadığı tartışmasız hale gelir” denmektedir. Bu karardan anlaşıldığı üzere, Anayasa Mahkemesi’nin iptal kararı almadığı ve yürürlükte olan yasalar

“kamu yararına dayanmaktadır”. Neoliberal politikalar doğrultusunda yürürlüğe konan yasal düzenlemelerin “kamu yararına dayandığı” kabulü ise yalnızca planlama alanında değil farklı meslek ve bilim alanlarında da tartışma konusu olmaktadır. İlerleyen bölümlerde, Türkiye’de neoliberal ekonomi politikalarının etkisi ile gerçekleştirilen, planlama alanını ilgilendiren yasal düzenlemeler 1980’ler ve 2000’ler olmak üzere iki dönem kapsamında ele alınmaktadır.

3.1.1 1980’ler

Tüm dünyayı etkisi altına alan kapitalizmin ekonomik krizi ile birlikte, 1980 yılında başlayan kırılmanın Türkiye’deki başlangıcı olarak 24 Ocak kararlarından bahsetmek yerinde olacaktır. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin öncesinde açıklanan ve Türkiye’nin ekonomik yapısı için bir milat sayılan 24 Ocak kararları, 1980 yılı başında azınlık hükümeti kuran Süleyman Demirel’in Turgut Özal’ı tam yetki ile ekonomi yönetiminin başına getirmesi sonucunda hazırlanan istikrar paketidir. 24 Ocak kararları, Türkiye’nin kapitalistleşme ve liberal ekonomiye geçişinde bir kırılma noktası olarak önemli bir yer tutmaktadır. 24 Ocak kararları temel olarak;

- Serbest piyasa ekonomisine geçiş ve uluslar arası sermaye ile entegrasyon sağlanması,
- Küresel sermaye ile bütünleşen ekonomi modeli ve yabancı sermayenin ülkeye girişinin sağlanması,
- İthal ikameci politikalar yerine döviz girişi sağlayacak ihracata dayalı ekonomi modeli,
- Kamunun ekonomi içindeki payının azaltılması , özel sektöre verilen önemin arttırılmasına ilişkin yapısal ve kurumsal düzenlemeler

gibi politikalar içeren ve o dönemde dünyada yaygın olarak kullanılan IMF politikalarından oluşan bir istikrar programıdır. 24 Ocak kararları ardından gerçekleştirilen 12 Eylül darbesi sonrası kurulan darbe hükümetinde, Turgut Özal ekonomik işlerden sorumlu başbakan yardımcısı olarak görev yapmıştır. Darbe yönetimi sırasında ve 1983 genel seçimleri sonrasında Başbakan Turgut Özal yönetimindeki Anavatan Partisi (ANAP) hükümeti döneminde söz konusu istikrar paketi kesintiye uğramadan uygulanmaya devam etmiştir (Öztürk, 2013).

6 Kasım 1983'te darbe döneminin ardından gerçekleştirilen genel seçimler sonrasında kurulan ANAP Hükümeti Programı'nda, 1983 yılı Türkiye için bir kalkınma ve ilerleme hamlesinin başlangıcı olarak tanımlanmakta ve 1970'lerin sonunda yaşanan küresel petrol krizinin ülke ekonomisine olumsuz etkilerinden bahsedilerek, bu sıkıntıların aşılması için 24 Ocak 1980'de ekonomik istikrar paketinin yürürlüğe konduğu belirtilmektedir. Üzerinde yıllarca çalışıldığı ifade edilen hükümet programında, büyük önem ve ağırlık verilmesi gereken devletin temel meseleleri; 1. huzur ve güven, 2. orta direk, 3. işsizlik, 4. konut, 5. doğu ve güneydoğu, 6. bürokrasi olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, hukuki esasların ve idari yapının bu meselelerin çözümünü sağlayacak hale getirilmesi gerekliliğinin altı çizilmektedir. Mevcut idari yapı ve mevzuatın günün şartlarına uygun olmaması, eski, yavaş olması, karar almayı ve uygulamayı imkansız hale getirerek zaman kaybı ve israfı yol açması gibi olumsuzluklar dile getirilmekte, idari yapı ve hukuki esasların yeniden gözden geçirilerek düzenlenmesi 45. Hükümet döneminde yapılacaklar arasında sayılmaktadır. Programda, konut inşaatlarının arttırılmasının yanında devletin asli görevi sayılan kara, hava, deniz ulaştırması (karayolu, demiryolu, liman) gibi alt yapı yatırımlarının önemi sıklıkla tekrarlanmakta, söz konusu inşaat yatırımları hem işsizliğin azaltılmasının hem de ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel aracı olarak sunulmaktadır (Anavatan Partisi, 1983).

Ekonomi politikaları ile şekillenen inşaat temelli kentsel büyüme hedefleri doğrultusunda, 1980-2000 dönemine damgasını vuran ve yürürlüğe girdikleri tarihlerden günümüze kadar tartışmalara sebep olan, planlama ile ilişkili yasal düzenlemeler arasında 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu ve 6831 sayılı Orman Kanunu'nda yapılan değişiklikler, 3086 sayılı⁶ ve 3621 sayılı Kıyı Kanunları ve 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun yer almaktadır. Bunların yanında, 1983 ile 1988 yılları arasında yürürlüğe konan 5 adet af yasası da özellikle İstanbul'un yapılaşması açısından söz konusu dönem için belirleyici özellik taşımaktadır.

Darbe döneminde kabul edilen 16.03.1982 tarihli 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, ülkenin küresel sermaye ile entegrasyonunun sağlanması amacıyla ilişkin yürürlüğe konan, planlama alanını ilgilendiren ilk düzenlemelerden biri olarak kabul

⁶ Anayasa Mahkemesi'nin 25.02.1986 tarihli kararı ile 3086 sayılı Kıyı Kanunu iptal edilmiştir.

edilebilir. Darbe döneminde yürürlüğe giren ve hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiası ile iptal davası açılmayan bu Kanun, bütüncül planlama ilkelerinin hiçe sayılarak parçacıl planların ve plan tadilatları ile uygulama yapılmasının önünü açan bir kanun olması dolayısıyla çokça eleştirilmiş (Ekinci, 1994, 1995; TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 2000; Madran, 2006; Ankara Barosu, 2009) ve yürürlüğe girdiği tarihten bugüne kadar Turizmi Teşvik Kanunu'na dayanarak yapılan pek çok uygulama kamu yararına aykırılık teşkil etmesi sebebiyle dava konusu edilmiştir. 1990'ların ortalarına kadar geçen süreçte, Türkiye'nin birçok büyük kentinin yanı sıra İstanbul'da çoğunlukla kent merkezinde, Beyoğlu, Beşiktaş, Şişli, Fatih ilçelerinde olmak üzere Boğaz kıyısı boyunca Sarıyer'e kadar uzanan sahil şeridinde ilan edilen turizm merkezleri ile mevcut plan kararları yok sayılarak kentsel müdahalelerde bulunulmuştur. İstanbul'da 1980'li yıllar ve 1990'ların başlarında kamuoyunda yer bulan gökdelen tartışmaları da bu yasa ile gerçekleştirilen uygulamalar çerçevesinde sürdürülmüştür.

Yukarıda değinildiği gibi 1983 genel seçimlerinin ardından açıklanan hükümet programında “konut” ve “işsizlik” devletin en önemli sorunları arasında gösterilmektedir. İstihdam imkanlarını arttıracacağı sebebiyle “işsizliğin yoğun olduğu bölgelerde altyapı projelerine ağırlık verilmesi ve yatırımların teşvik edilmesi ile işgücü ihtiyacının fazla olduğu konut inşaatı gibi alanların teşvik edilmesi” (s.76) işsizlik problemine ilişkin sunulan çözüm önerileridir. Programda, Ekonomik Yapıyı Güçlendirme Programı kapsamında konut yapımını hızlandırmak amacıyla bütçe dışı kaynaklara dayalı ‘Konut Fonu’ kurulması alınacak tedbirler arasında yer almaktadır (Anavatan Partisi, 1983). 17.03.1984 tarihli 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, ANAP iktidarı tarafından konut ihtiyacının karşılanması ve yürütülecek inşaat çalışmaları ile işsizliğin azaltılması amaçlarına yönelik olarak yürürlüğe konmuştur. 2000’li yıllara kadar kanunda belirlenen amaca uygun olarak toplu konut inşaatları gerçekleştiren TOKİ'nin yapısı 2000 yılı sonrasında kanunda yapılan değişikliklerle farklı bir boyuta taşınmış, planlamanın en etkin kurumlarından biri haline getirilmiştir. Buna ilişkin değerlendirmeler 2000 yılı sonrasında gerçekleştirilen yasal düzenlemeler kapsamında ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Yine 1983 tarihli hükümet programında konut sorununa ilişkin getirilen çözümlere dönülecek olursa, “imar planlarının tamamlanması, inşaat izninden iskana kadar gerekli ruhsatların verilmesi için gerekli sürelerin çok uzun olması” konut üretiminin

formaliteleri olarak değerlendirilmekte ve “konut üretimini güçleştiren ve geciktiren formalitelerin basitleştirilmesi, imar planlarının süratle tamamlanması ve mahalli birimlerin yetkilerinin arttırılmasıyla birlikte altyapı inşaat programının uygulanması, devletin konut arsası üretmesi veya bunun için gerekli desteği sağlaması” önerileri dikkat çekmektedir (Anavatan Partisi, 1983, s.77). Bu kapsamda, 1980’li yıllarda yürürlüğe giren bir diğer yasal düzenleme olan 09.05.1985 tarihli 3194 sayılı İmar Kanunu, “yerel yönetimlere verilen yetki ve sorumlulukların sınırlarının belirsiz olması, birbirinden farklı kurumların yetki kullanımı, parçacı planlamalar ve fiziksel alanda yaratılan mevzii planlar ile plan değişikliklerini destekleyen bir yapıya sahip olması” dolayısıyla eleştirilere sebep olmuştur (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009, s.10).

3194 sayılı Kanun’un ilk kabul edildiği halinde, 46. ve 47. Maddelerinde 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu ile ilgili hükümler getirilmiştir. Buna göre, Boğaziçi Kanunu’nda büyükşehir belediyesinde olan imar ve yönetim yetkileri öngörünümde büyükşehir belediyesi, gerigörünüm ve etkilenme bölgelerinde ise ilçe belediyelerine verilerek ‘yetki bütünselliği’ ortadan kaldırılmıştır. Yapılan düzenlemeyle Boğaziçi Kanunu ile imara kapatılan koruluk alanlar yapılaşmaya açılarak, 5000 m²’den büyük parseller için % 6 yoğunlukta imar ve bu doğrultuda imar planı değişikliği yapma hakkı getirilmiştir. Söz konusu maddeler Anayasa Mahkemesi’nin 11.12.1986 tarihinde verdiği kararla iptal edilmesine karşın, İmar Kanunu’nun kabulünden yargı kararının Resmi Gazete’de yayımlandığı 18.04.1987 tarihine kadar geçen sürede dönemin yerel yöneticileri tarafından verilen imar ruhsatlarıyla, Boğaziçi lüks villa inşaatları ile % 6’nın da üstünde bir yoğunlukla yapılaşmaya açılmıştır (Ekinci, 1994). 1980’lerde inşaat uygulamalarının teşviki ve konut teşvikleri ile ilişkilendirebilecek şekilde, 1956 tarihli 6831 sayılı Orman Kanunu’na 1987’de eklenen maddelerle ormanların yatırımcılara “tahsisi” başlatılmış ve orman alanlarında “her türlü inşaat için” % 6 oranında imar hakkının önü açılmıştır (Ekinci, 1994). 1986 yılında aynı kanunun 2. Maddesinde yapılan değişiklikle orman vasfını kaybetmiş alanların orman sınırları dışına çıkarılması hükme bağlanmıştır. Bununla birlikte, 2B alanları olarak adlandırılan ve finansal kaynak olarak görülmeye başlanan bu alanların 2003 yılında kanuna eklenen ek fıkra ile satışı söz konusu olmuştur.

1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 43. Maddesi'nde, "Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir. Kıyılarda sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkan ve şartları kanunla belirlenir" hükmü yer almaktadır. 1980'li yılların başında kıyı alanları ile ilgili hükümleri düzenleyen 3086 sayılı Kıyı Kanunu, 27.11.1984 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Kanun, dönemin ana muhalefet partisi Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) tarafından, kıyı kenar çizgisi ve kıyı tanımlarının Anayasa'ya aykırılığı, kıyılarda eğitim, spor, turizm yapılarına ve özel mülkiyete dayalı yapılaşmaya izin verdiği, 1972 yılından önce mevzuata aykırı olarak (plansız) kıyılarda yapılan özel mülkiyete konu olan yapılara af getirdiği gibi gerekçelerle, belirli maddelerinin iptali istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne götürülmüştür. Bunun sonucunda, Anayasa Mahkemesi'nin 25.02.1986 tarihli kararı ile ilgili bazı maddelerin iptaline karar verilmiş, söz konusu maddelerin iptali durumunda Kanun'un diğer maddelerinin uygulama kabiliyeti kalmayacağından, 3086 sayılı Kıyı Kanunu'nun tümü oybirliği ile iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi bu kararıyla, kamu yararının bir yandan kıyıların 'doğal niteliği itibarıyla herkesin kullanımına açık bulundurulmasını', bir yandan da 'kıyılarda özel yapılanmalara izin verilmemesini' gerektirdiğini kurala bağlamıştır (R.G. 10 Temmuz 1986, Sayı:19260). Kıyı alanlarına ilişkin bir diğer yasal düzenleme olan 3621 sayılı Kıyı Kanunu 17.04.1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanun'da, 2000 yılı sonrasında kamu yararı açısından tartışmalı değişiklikler gerçekleştirilmiştir ve 3.1.2 Bölümünde ele alınmaktadır.

1980-2000 arası dönemde planlama alanını ilgilendiren yasal düzenlemelerden bir diğeri ise 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun'dur. 1983 yılından itibaren ülke politika gündeminde olan özelleştirme programı çerçevesinde çok sayıda kanun ve kanun hükmünde kararname ile uygulamalar yürütülmüştür. 27.11.1994 tarihinde onaylanan 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun ile de özelleştirme uygulamaları ile ilgili yasal mevzuat tek bir kanun altında toplanmıştır. Keleş (2000), 4046 sayılı yasa kapsamında yaptığı değerlendirmede, "altlarındaki kamu topraklarıyla birlikte özelleştirilen ekonomik kamu kuruluşlarının hem planlama hem de toplum yararı yönünden bir geriye gidişi simgelediğini" (s.5) belirtmektedir. Kanun'un yürürlüğe girdiği 1990'lı yıllarda özelleştirmeler yoğun

olarak KİT'lerin özelleştirilmesi gibi ekonomik temelli uygulamalar biçiminde görülürken, özelleştirmenin Anayasa'ya girmesi ile birlikte, 2000 sonrasındaki özelleştirme uygulamaları başka bir boyut kazanarak büyük ölçekli (mega) projelerle birlikte gündeme gelmeye başlamıştır. 1999 yılında, 1982 Anayasası'nın Devletleştirme başlığı Devletleştirme ve Özelleştirme olarak değiştirilmiştir. 13.08.1999 tarihli 4446 sayılı Kanununun 1. Maddesi ile Anayasa'nın 47. Maddesine "Devletin, kamu iktisadî teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzelkişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir." hükmü eklenmiştir.

Döneme damgasını vuran ve özellikle İstanbul'un kentsel gelişiminde önemli etkileri olan bir diğer yasal düzenleme af kanunlarıdır. Bu kanunlar,

Her türlü yasa dışı gelişmenin meşrulaştırmasını öngören 1983 tarihli 2805 sayılı yasa; gecekondululara tapu verilmesini öngören 1984 tarihli 2981 sayılı yasa; konut ve konut dışı amaçlı kullanılan kaçak yapıların tümünü kapsayan ve gecekondu alanlarında dört kat yapılaşma hakkı veren 1986 tarihli 3290 sayılı yasa; boş alanlara plan yapılmasına izin veren ve tapu tahsis belgeli gecekondu parsellerinin satışına imkan tanıyan 1987 tarihli 3366 sayılı yasa ve son olarak, 775 sayılı gecekondu yasasının getirdiği bütün sınırlamaları ortadan kaldıran ve tüm kaçak yapıları af kapsamına alan 1988 tarihli 3414 sayılı yasadır (Öktem 2011, s.30 içinde Şenyapılı,1998, s.312).

2981 sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun ile planlama mevzuatına "ıslah imar planları" kavramı getirilmiştir. Ekinci (1995), af kanunlarının İstanbul'un kentsel mekanında yarattığı etkileri değerlendirerek, söz konusu kanunları yağma politikaları olarak tariflemektedir. Ekinci'ye göre af kanunlarının "asıl yağmacı misyonu" (s.31), 3290 sayılı Kanun ve 3290 sayılı Kanun ile Bazı Maddeleri Değiştirilen ve Bazı Maddeler Eklenen 2981 sayılı Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik ile ortaya çıkmıştır. Buna göre, "belediye ve valiliklere, 'bir yerleşme alanı ya da yapı topluluğu niteliği kazanmış gecekondu alanlarında' ya da benzer şekilde yoğun olarak kaçak yapıların bulunduğu 'hisseli arsa ve arazilerde', buralardaki yasadışı binaları 'yasallaştırmak' üzere ıslah imar planları yapma ve yaptırma yetkisi" (s.31) verilmiş, "hem affedilen yapı parsellerine, hem de planlanan alandaki 'boş arsa ve arazilere', h:12.5 m. yüksekliğinde, yani '4 kata' kadar 'imar hakkı' da tanınmış" (s.32) tir. Islah imar planlarının yapımı ve onaylanması için nazım plana uygunluk şartının kaldırılması,

Büyükşehir Belediyelerinin bu planları onaylaması şartının olmaması ve gecekondulaşma eğilimi gösteren alanlar için de ıslah imar planı yapma olanağı sağlanması ile birlikte özellikle İstanbul'da çok sayıda ilçe belediyesi, ıslah imar planları aracılığıyla sürdürülen bir planlama politikası anlayışı benimsemişlerdir (Ekinci, 1995). İlçe belediyelerinin af kanunlarının getirdiği yasal dayanaktan yararlanarak, kimi zaman yasaların amaç ve çerçevesini aşan planlar yapması sonucunda yetersiz ve sağlıklı bir yapılaşmanın önü açılmış, af kanunları ile gecekondulaşmanın ticarileşmesi süreci başlamıştır (Öktem, 2011).

1980'li yıllarda gerçekleştirilen söz konusu hukuki düzenlemelerle, Keleş'in (2000) de belirttiği gibi, "turizm merkez ve bölgelerinde ve ormanlık alanlarda toplum yararına tümüyle ters düşen uygulamalara olanak sağlanmış" (s.11), hazine arazilerinin satışına ilişkin yasalarla özelleştirmenin ilk adımları atılmıştır.

3.1.2 2000'ler

1983-1991 yılları arasında tek başına iktidar olan ANAP hükümetleri ve devamında on yıllık koalisyon hükümetleri döneminin ardından, 3 Kasım 2002 genel seçimlerinden bugüne Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin tek başına iktidarda olması ve bu dönemde planlama yasalarındaki düzenlemeler ve kentsel müdahalelerin sayı ve niteliklerindeki artış, 2000 yılı sonrasının Türkiye için yeni bir kırılma noktası olarak değerlendirilmesini beraberinde getirmiştir. Dönemin planlama politikaları kapsamında 58. Hükümet Programı ve devamı niteliğinde benzer ifadeler içeren 59. Hükümet Programı incelendiğinde, "kentli hakları ve kente karşı işlenen suçlar ile çevre hakkı konusunda halkın katılımı ve denetimi etkin bir biçimde sağlanacaktır" yönünde beyanların yanı sıra ülkenin "yapısal işsizlik" sorunu ile karşı karşıya olduğu tespiti dikkat çekmektedir. Bu kapsamda, Programda yer alan "emek yoğun bir sektör olması ve beraberinde yüzü aşkın alt sektörleri harekete geçirmesi nedeniyle inşaat sektörünü canlandırıcı önlemler alınacaktır" ifadesi, 1980'lerde olduğu gibi ekonomi politikalarının temelinde inşaat sektörünün canlandırılmasının yer aldığını göstermektedir. Geçmiş dönemlerde yürütülen ekonomi programlarının ve dolayısıyla özelleştirme uygulamalarının gerektiği şekilde yapılmaması eleştirilmekte, bu doğrultuda özelleştirme süreç ve uygulamalarını hızlandırmaya yönelik politikaların oluşturulacağı ve gerekli adımların atılacağı taahhüt edilmektedir. Programda yer alan bir diğer önemli konu

da, “İstanbul’un sahip olduğu turizm potansiyeli ile özel olarak ele alınacağı ve yerel yönetimlerle işbirliği içinde bu potansiyelin harekete geçirilmesi için her türlü katkının sağlanacağı” vurgulanmasıdır. Ayrıca, “turizm yatırımlarının yabancı sermayenin cezbedilmesinde başvurulacak önemli araçlardan biri olarak değerlendirileceği ve yabancılara mülk satışına ilişkin hukuki düzenlemelerin yapılacağı” ifade edilmektedir (Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002; 2003).

2000 yılı ile birlikte kentlerdeki deprem riski ve depreme dayanıksız bina stoğunun fazlalığı üzerine geliştirilen söylemler doğrultusunda kentsel dönüşüm politikalarının temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu söylemlerin ortaya çıkışında, 1999 yılında İstanbul’u da etkileyen büyük şiddetli bir depremin yaşanmasının etkisini yadsımamakla birlikte, ekonominin yoğunlukla konut ve altyapı inşaatları ile canlandırılması yönündeki politika tercihinin yattığını söylemek yanlış olmaz. Dinçer (2010), 2000 yılı sonrasında Türkiye’de kentsel uygulamalarla ilgili özel yasalar yürürlüğe konmasının tesadüf olmadığına ve bunun yeni ekonomik politikayla birebir bağlantılı altyapı oluşturma çabalarının bir sonucu olduğuna dikkat çekmektedir.

Planlama alanını ilgilendiren ve buna bağlı olarak kentsel mekan üzerindeki etkileri açısından tartışmalara yol açan, Yenileme Kanunu olarak adlandırılan 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve kısaca Dönüşüm ya da Afet Kanunu diye adlandırılan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kentleşme politikaları kapsamında 2000 yılı sonrasında yürürlüğe giren en önemli düzenlemelerdir. Bunların yanında, 1980-2000 döneminde yürürlüğe giren 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun ve 3194 sayılı İmar Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu gibi planlama ile ilişkili kanunlarda yapılan değişikliklerle özellikle kıyı alanlarındaki kamu arazilerinin özelleştirilmesi gündeme gelmiştir. 2005 ve 2008 yıllarında İmar Kanunu’nda yapılan değişikliklerle, özelleştirme kapsamına alınan arsa ve arazilerde, 3621 sayılı Kıyı Kanunu veya 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu kapsamında kalan yerler dahil olmak üzere genel ve özel kanun hükümleri kapsamında yer alan tüm alanlarda, her tür ve ölçekte plan, imar planı ile değişiklik ve revizyonları yapma veya yaptırma yetkisi Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığına, onaylama yetkisi ise Özelleştirme Yüksek Kuruluna verilmiştir.

Bu dönemde, kentsel dönüşüm gündemi çerçevesinde planlama mevzuatını ilgilendiren önemli düzenlemelerden biri de 31.07.2003 tarihinde 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu'nda yapılan değişiklikle Başbakanlığa bağlı Toplu Konut İdaresi'nin görev alanının genişletilmesidir. "Toplu konut üretmek" amacıyla kurulan ve kamu arazileri üzerinde tasarruf sahibi olan TOKİ, köyler, gecekondular, tarihi ve yöresel mimariye sahip yerler, doğal afet meydana gelen bölgelerde ve yalnızca yurt içinde değil yurt dışında da "idareye kaynak sağlanmasını teminen kar amaçlı projelerle uygulamalar yapma veya yaptırma" yetkilerine sahip, planlama uygulamalarının en yetkili kurumlarından biri haline getirilmiştir. 2004 ve 2008 yıllarında yapılan değişikliklerle de TOKİ, gecekonduların tasfiyesine veya iyileştirilerek yeniden kazanımına yönelik olarak gecekondular dönüşüm projeleri ve depremle ilgili dönüşüm projeleri geliştirmekle yetkilendirilmiştir. Söz konusu alanlarda veya mülkiyeti kendisine ait yerlerde veya valiliklerce toplu konut iskan sahası olarak belirlenen yerlerde plan yapma, gerektiğinde (üç ay içinde yetkili idarece onaylanmadığı takdirde) onama yetkisi verilerek 2000 yılından sonra kentleşme politikalarının merkezinde yer alan kentsel dönüşümün ilk adımları atılmıştır. Yapılan değişikliklerle geniş yetkilere sahip olan TOKİ birçok kentte, özellikle özelleştirme (4046 sayılı Kanun), yenileme (5366 sayılı Kanun) ve dönüşüm/afet (6306 sayılı Kanun) gibi planlamayı işlevsizleştirerek, parsel/alan ölçeğinde uygulamaların önünü açan yasaların da yardımıyla, özel sektör ile işbirliği içinde, hasılat paylaşımı yöntemi vasıtasıyla çok sayıda, büyük ölçekli lüks konut, ticaret (AVM) uygulamaları yapmaktadır. Söz konusu yetki arttırımı kapsamında Arsa Ofisi'nin tüm yetkileri ile birlikte afetler ve devlet tesisleri için kullanılan kamu arazilerindeki yetkiler TOKİ'ye devredilmektedir.

TOKİ'ye verilen yetkilerin yanısıra kentsel dönüşüm gündemine uygun olarak, 07.12.2004 tarihli 5272 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesi ile belediyelere kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak amacıyla "kentsel dönüşüm ve gelişim alanı" ilan etme ve bu alanlarda proje uygulama yetkisi verilmiştir. Bu Kanun 13.07.2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun kabulüyle yürürlükten kaldırılmıştır ve 5393 sayılı Kanun'da 2010 yılında yapılan değişiklikle 73. Maddenin kapsamı genişletilmiştir.

Buna göre, kentsel dönüşüm ve gelişim alanı ilan edilebilecek alan, üzerinde yapı olan veya olmayan, imarlı veya imarsız tüm alanlar olarak belirlenmiş ve kamu mülkiyetinde veya kullanımında olan yerlerdeki ilan ve uygulama ile ilgili yetkiler Bakanlar Kurulu kararına bırakılmıştır. Büyükşehir belediyesi sınırlarındaki alanlardaki ilan yetkisi de büyükşehir belediye meclislerine verilmiştir.

2000 yılı sonrasında kabul edilen ve mevcut imar planı kararlarına aykırı olarak proje temelli yaklaşımın önünü açan bir diğer kanun olan 05.07.2005 tarihli 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun ile sit alanı ilan edilmiş tarihi alanlar Bakanlar Kurulu kararıyla yenileme alanı ilan edilmekte ve avan projelerle uygulama yapılmaktadır. Kanun aynı zamanda Tarlabası Kanunu olarak anılmakta ve Tarlabası, Sulukule ve Süleymaniye gibi tarihi miras ve sit alanlarında başlatılan uygulamalar İstanbul'un ilk örnekleri arasında yer almaktadır. Kanun'a ilişkin eleştiriler "...yasanın tarihi dokuda rekonstrüksiyonları koruma uygulamalarına yeğ tutması ve adalarda yerleşik parsellerin yapısını tehdit eden planlama yaklaşımı üzerinde yoğunlaşmaktadır. ...insanın kendi kurmuş olduğu çevrenin kendi inisiyatifi dışında değiştiriliyor oluşu da en önemli sorunlardan bir olarak değerlendirilmektedir" (Coşkun, 2016, s.56). Madran (2006) Kanun'la sürece ilişkin tüm yetkilerin belediyelere verildiğini ifade etmekte, Kanun'un yaklaşımını 'ya dediğimi yap ya da git' şeklinde değerlendirmektedir. Kanun, Belediyenin öngördüğü 'proje'lere herhangi bir sebeple katılmayanları ya da katılmak istemeyenleri yapısından ve çevresinden kopartmaktadır.

2000'li yılların başlarından itibaren gündemde yer bulan ve farklı yasal düzenlemelerle gerçekleştirilmeye çalışılan kentsel dönüşüm uygulamaları 31.05.2012 tarihli 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un kabul edilmesiyle birlikte yeni bir yasal statüye kavuşmuştur. Kanun kapsamında tanımlanan "riskli alanlar"da, 2011 yılında 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yetkilidir ve TOKİ de kentsel dönüşüm uygulamalarında yetkili kurumlar arasında tanımlanmaktadır. Bugün kentsel dönüşüm uygulamaları, riskli alan ilan edilen yerlerde büyük ölçekli projeler yoluyla olduğu kadar riskli bina ilanlarıyla da bina ya da yapı adası ölçeğinde devam etmektedir.

3.2 İstanbul'da Kamu Yararı Açısından Tartışmalı Kentsel Müdahaleler

1980'li yıllardan günümüze Türkiye'de seçim beyannameleri ve hükümet programları incelendiğinde, turizm, konut ve bunlara bağlı olarak inşaat sektörlerinin ağırlıklı olarak ekonomik politikalar bağlamında ele alındığı ve genel gündemi oluşturduğu görülmektedir. Söz konusu politikaların kent mekanlarına etkileri de özellikle büyük kentlerde göze çarpmaktadır. Turizm, konut ve tüm bunları kapsayan inşaat politikalarının etkisi ile kent mekanları değer kazanmakta, tarihi ve turistik alanlara verilen önem artmaktadır. İstanbul dikkate alındığında, özellikle kent merkezinde turizm gündemi doğrultusunda alışveriş-ticaret (AVM'ler) ve konaklama (oteller) fonksiyonları, konut gündemi doğrultusunda kent merkezinde üst gelir grubuna yönelik (lüks rezidans projeleri), kent merkezinden uzaklaştırılan orta ve alt gelir grubuna yönelik çeperlerde konut (kapalı siteler, büyük konut projeleri) fonksiyonları ve tüm bunların birbirleri ile entegrasyonu ve İstanbul'un dünya ile bağlantılarının güçlendirilmesi için ulaşım fonksiyonlarına (büyük altyapı projeleri, havaalanları, tüneller, köprüler vb.) ilişkin plan ve proje çalışmaları dikkati çekmektedir.

3.1 Bölümünde Türkiye'de 1980 sonrasında gündeme gelen kentleşme politikaları ve bu politikalara bağlı olarak yürürlüğe konan temel planlama kanunları kamu yararı perspektifiyle ele alınmıştır. Neoliberal kentleşmenin araçları olarak değerlendirebileceğimiz söz konusu yasal düzenlemeler kadar bu kanunlar kapsamında uygulama alanı bulan kentsel müdahaleler de tartışma konusu edilmektedir. İstanbul kenti, Türkiye'de neoliberal politikaların etkilerinin ve neoliberal kentleşmenin en yoğun olarak görüldüğü yerlerin başında gelmektedir. Bu çerçevede çalışma kapsamında, 1980 yılından günümüze yaşanan neoliberal kentleşmenin anlaşılması ve kamu yararının ne olmadığına ilişkin bir çerçeve sunulması adına İstanbul'daki kentsel müdahaleler incelenmiştir. İncelemeye alınan kentsel müdahalelerin kamu yararı ve şehircilik ilkeleri açısından tartışmalı olmaları belirleyici özellikleridir. İnceleme alanı İstanbul olduğunda kentsel müdahalelerin çalışma kapsamında ele alınanlardan çok fazla olduğu bilinmektedir. Bir sınırlama getirmek adına, kentsel müdahalelerin seçiminde aşağıdaki özellikler dikkate alınmış, bu özelliklerden en az üçüne sahip olanlar çalışma kapsamında incelenmek üzere seçilmiştir.

Çalışmada ele alınan kentsel müdahalelerin seçiminde dikkate alınan özellikler:

- Basında yer almış olmaları, geniş kamuoyu kitleleri tarafından bilinmeleri,
- Çeşitli kurum ve kişilerce dava konusu yapılmaları,
- Ulusal ve yerel yönetimlerin özel sektör ile işbirliği içinde hareket etmesi,
- Mevcut kullanıcıların yerinden edilmesi, sosyal dışlanma/kutuplaşma yaratması, sosyal, ekolojik, kültürel vb. zararları olması,
- Ulusal/yerel yasal düzenlemeler ve plan değişiklikleriyle gerçekleştirilmeleri.

Yukarıda da belirtildiği gibi, çalışmada ele alınan kentsel müdahalelerin tamamı kamu yararı açısından tartışmalıdır. Kamu yararı tartışmaları, müdahalelerin gerçekleştirilmesinde rol alan resmi kurumlar ve özel sektör aktörleri ile müdahalelerden doğrudan etkilenen kullanıcılar ve/veya meslek odaları arasındadır. Bu tartışmalar, müdahaleler aleyhine kamu yararına ve şehircilik ilkelerine aykırılık gerekçesiyle açılan dava metinlerinden, bilirkişi raporlarından, yargı kararlarından ve basına yansıyan süreçlerden izlenebilmektedir. Türkiye’de, bir kentsel müdahalenin kamu yararına aykırı olup olmadığının belirlenmesinde yargı kararları büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, serbest piyasa koşullarının işlemesine engel oluşturabilecek her türlü durumun ortadan kaldırılması ve piyasanın sorunsuzca işlemesinin sağlanması neoliberal devletin görevleri arasındadır. Planlar ve planlama kanunları ile getirilen sınırlamaların serbest piyasanın sorunsuz işlemesine engel oluşturduğu ve bu doğrultuda neoliberal yönetimlerin yeni yasal düzenlemeler/değişiklikler yapma gereğinden önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Bu durum, bir önceki bölümde ele alınan, Türkiye’de 1980’lerden itibaren neoliberal politikaların etkisiyle gerçekleştirilen planlama alanındaki yasal düzenleme ve değişikliklerde görülmektedir. Bu çerçevede, çalışmada ele alınan kentsel müdahalelerin uygulama süreçlerinde etkili olan yasalar incelendiğinde, kamu yararı açısından tartışma konusu olan kentsel müdahalelerin yasal dayanaklarının neoliberal politikaların etkisiyle gerçekleştirilen yasal düzenlemeler olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.3’te, 1980-2000 ve 2000 sonrası olmak üzere iki dönem kapsamında ele alınan kentsel müdahalelerin uygulama süreçlerinde etkili olan yasalarla ilişkileri gösterilmektedir. Ataköy Turizm Merkezi ve Cercle d’Orient müdahalelerinin yasal dayanakları dönemlere göre farklılık gösterdiğinden, söz konusu müdahalelere her iki dönemde de yer verilmiştir.

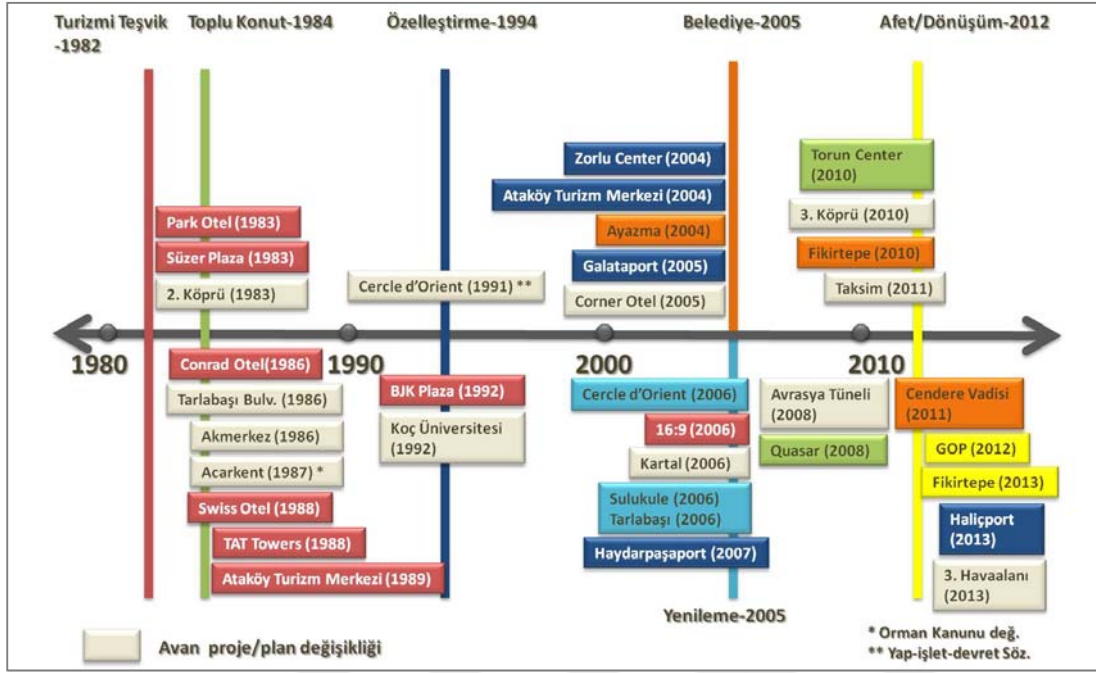
Çizelge 3.3 : Dönemlere Göre Kentsel Müdahalelerin Yasal Altyapıları.

1980-2000	
Turizmi Teşvik Kanunu	Park Otel Süzer Plaza (Gökkafes) Swiss Otel Conrad Otel Tat Towers Ataköy Turizm Merkezi (Galleria AVM, otel ve yat limanı) BJK Plaza
İmar Kanunu (Mevzii planlar/plan değişiklikleri)	Akmerkez İkinci Köprü Tarlabaşı Bulvarı Koç Üniversitesi
Orman Kanunu değişikliği	Acar Kent
Yap-işlet-devret sözleşmesi	Cercle d'Orient
2000 sonrası	
Turizmi Teşvik Kanunu	16:9
İmar Kanunu (Mevzii planlar/plan değişiklikleri)	Corner Otel Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası Üçüncü Köprü Üçüncü Havaalanı Kartal Kentsel Dönüşüm Avrasya Tüneli (İstanbul Boğazı Karayolu Tüp Geçişi)
Özelleştirme* Kanunu ve İmar Kanunu değişikliği	Zorlu Center Galataport Haydarpaşaport Haliçport Ataköy Turizm Merkezi
Toplu Konut Kanunu değişikliği	Torun Center (Ali Sami Yen Stadyumu) Quasar (Mecidiyeköy Likör Fabrikası)
Belediye Kanunu değişikliği	Ayazma Kentsel Dönüşüm Cendere Vadisi Kentsel Dönüşüm
Yenileme* Kanunu	Tarlabaşı Kentsel Yenileme Sulukule Kentsel Yenileme Cercle d'Orient-Grand Pera (Emek Sineması)
Dönüşüm* Kanunu	Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Gaziosmanpaşa Kentsel Dönüşüm

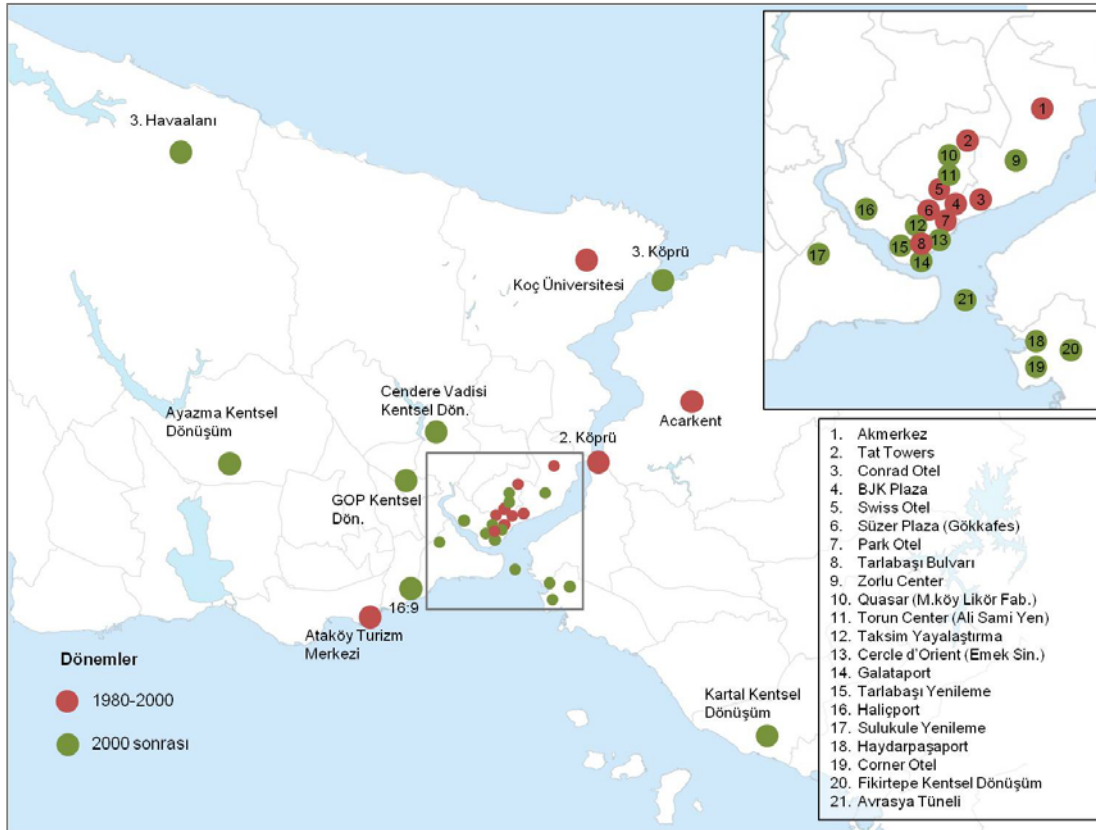
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur (Tablo formatı gereği * işaretli kanun isimleri kısaltılarak kullanılmıştır).

1980-2000 arasındaki kentsel müdahaleler ağırlıklı olarak Turizmi Teşvik Kanunu kapsamında iken, 2000 sonrasında Yenileme, Dönüşüm ve Özelleştirme Kanunu'na dayanan müdahaleler dikkat çekmektedir. İmar Kanunu kapsamında mevzii planlar/plan değişiklikleri ile gerçekleştirilen müdahaleler her iki dönemde de yer almaktadır ve bu müdahalelerin ağırlıklı olarak ulaşım/altyapı uygulamaları olduğu görülmektedir. Kamu yararı açısından tartışmalı kentsel müdahalelerin neoliberal politikalar kapsamında yürürlüğe konan yasal düzenlemelerle ilişkilerinin bir zaman

çizgisi üzerinde gösterildiği Şekil 3.1’de, hem müdahalelerin sayıca fazlalığı hem de yasal dayanakların çeşitliliği açısından 2000 yılı sonrasındaki ayrışma net olarak izlenmektedir.

Şekil 3.1 : Yasal Altyapıları Bağlamında Tartışmalı Uygulamalar.

Şekil 3.2 : Tartışmalı Kentsel Müdahalelerin Dönemlere Göre Mekansal Dağılımı.

Tartışmalı kentsel müdahalelerin dönemlere göre mekansal dağılımının görüldüğü Şekil 3.2’de, müdahalelerin her iki dönemde de Avrupa Yakasında ve bununla birlikte Beyoğlu, Şişli, Beşiktaş olmak üzere kent merkezinde yoğunlaştığı izlenmektedir. Özellikle 2000 sonrasında müdahaleler, kent merkezi dışında da yayılım göstermektedir. Tartışmalı müdahalelere dönemsel olarak bakıldığında, 1980-2000 dönemindeki müdahaleler daha çok noktasal, parsel ölçeğinde iken, 2000 sonrasında alansal ve büyük ölçekli kentsel müdahaleler dikkati çekmektedir. 2000 sonrasında 3. Köprü, 3. Havaalanı, Avrasya Tüneli olmak üzere altyapı projelerinde ve özellikle kıyı bölgelerindeki büyük kamu arazilerinde (limanlar, fabrikalar vb.) olmak üzere büyük ölçekli kentsel müdahalelerde artış gözlenmektedir. Dönemler itibarıyla tüm müdahaleler değerlendirildiğinde, neoliberal sürecin İstanbul kentsel mekanı üzerinde yarattığı dönüşümün;

- Konut alanlarında dönüşüm
 - Tarihi alanlar
 - Gecekondu alanları
- Sanayi alanlarında dönüşüm
- Kamusal alan/kıyı alanlarının dönüşümü
- Büyük altyapı projeleri çerçevesinde gerçekleştiği söylenebilir.

Çalışma kapsamında ele alınan kamu yararı açısından tartışmalı kentsel müdahaleler ilerleyen bölümlerde, 1980’ler ve 2000’ler olmak üzere iki dönem kapsamında kamu yararına aykırılık konuları bağlamında değerlendirilmektedir. Bu noktada, kavram olarak net bir içeriğe sahip olmayan ‘kamu yararı’na ve çalışmada üzerinde durulan kamu yararına aykırılık konusuna ilişkin açıklamalarda bulunmak yerinde olacaktır. Kamu yararı açısından tartışmalı kentsel müdahaleler incelenirken dava metinlerinden, mahkeme kararlarından, bilirkişi raporlarından ve müdahalelere ilişkin haber metinlerinden yararlanılmıştır. Söz konusu kaynaklardan izlenmektedir ki, müdahalelerde kamu yararına aykırı olduğu değerlendirilen durumlar birbirinden farklılık göstermektedir. Kamu yararına aykırılık; kimi zaman silüete olumsuz etki olarak nitelenirken, kimi zaman mevcut planların çok üzerinde imar koşulları ile yapılaşma izni verilmesi, kimi zaman da mevcut kullanıcıların özel sektör yatırımları için yerinden edilmesi ve barınma haklarının ellerinden alınması olmaktadır. Çalışma kapsamında kentsel müdahaleler incelenirken her biri üzerinden yürütülen kamu

yararı tartışmalarının içeriğine odaklanılmış ve birbirinden farklılık gösteren kamu yararına aykırılık durumlarına ilişkin bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Bölüm 2.3'te şehir planlamanın temel ilkesi olan kamu yararı kavramsallaştırmalarına ilişkin teorik çerçeveye yer verilmiştir (Çizelge 2.2). Buna göre kamu yararı yaklaşımları sonuç odaklı ve süreç odaklı olmak üzere temelde ikiye ayrılmaktadır. Türkiye'de diyaloga bağlı ve hak temelli kamu yararı yaklaşımlarının (karar verme ve planlama süreçlerinin niteliğine odaklanan-süreç odaklı), planlama ve kentsel müdahale süreçlerinde karar almada katılımcı ve uzlaşmacı süreçler uygulanmadığı için pratikte karşılığı bulunmamaktadır. Türkiye'de kentsel müdahale süreçlerindeki tartışmalar, eylemlerin içeriği ve sonuçlarıyla ilgilenen sonuç odaklı kamu yararı yaklaşımları üzerinden yürütülmektedir.

Kamu yararı tartışmaları müdahaleyi savunanlar ve muhalefet edenler arasındaki farklı kamu yararı yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Kentsel müdahaleleri savunanların kamu yararı bakış açısı değişikliğe uğramış yararcılık (ortak-genel yarar) yaklaşımıdır. Buna göre, bir topluluğun bütün üyelerinin ortak olarak sahip oldukları yararların toplamı kamu yararadır. Birbiriyle çatışan bireysel yararlar ya da bunların arasındaki tercihler yerine çatışma durumunda olmayan ya da oybirliğiyle paylaşılan yararlar kamu yararadır. Örnek vermek gerekirse müdahaleleri savunanların kamu yararı anlayışına göre, kentsel müdahalelerin gerçekleştirilmesi ile ülke ekonomisine katkı sağlanmakta, istihdam olanakları yaratılmakta, yaşam kalitesi arttırılmakta, güvenlik sağlanmakta, deprem riskine karşı önlemler alınmaktadır. Bunların kamu yararına aykırı olduğu söylenemez ve bu yararlar oybirliğiyle paylaşılmakta ve herhangi bir çatışma/fikir ayrılığı yaratmamaktadır. Yalçıntan ve Çavuşoğlu (2013) da, İstanbul'un küreselleşme hedefleri ile doğrudan ilişkili olan dönüşüm ve yenileme uygulamaları için gerçekleştirilen yıkımların "işlev değişikliği, deprem, yoksulluk, suç, bakımsız ve çirkin fiziki yapı gibi argümanlarla" (s.88) gerekçelendirildiğini aktarmaktadır. Bu çerçevede, kamu yararı tartışmalarının sebebi söz konusu söylemler/gerekçeler ve kentsel müdahalelerin gerçekleştirilmeleri ile ortaya çıkan sonuçların birbirinden farklılık göstermesidir. Bunun yanında, bu bakış açısına sahip olanlara göre devletin yaptığı her eylem kamu yararadır. Ancak sermaye birikiminin önündeki her türlü engelin ortadan kaldırılması doğrultusunda çalışan neoliberal devletin her yaptığı eylemin kamu yararına olduğu da tartışma konusudur.

Kentsel müdahalelerin gerçekleştirilme süreçlerine muhalefet edenlerin ise bölünmez/üniter kamu yararı bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Bu yaklaşıma göre, kamu yararı normatif ve değer yargılarına dayanan bir siyasal tercih konusudur. Bölünmez/üniter bakış açısında toplumda çok çeşitli eşitsizliklerin varlığı kabul edilmekte ve birileri tarafından bu farklılıkların dengelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Teoride, dengeleme sorumluluğunun iktidar/yönetim erkinde olduğu ve bunun yanında özel çıkarlar ve bu çıkarların toplamının ötesinde ortak (kolektif) değerler ve ilkelerin varlığı kabul edilmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, neoliberal devlet anlayışına sahip iktidar/yönetim erkinin toplumdaki eşitsizlik yaratan durumları dengelemesi mümkün görülmemektedir. Bu durumda, sahip olduğu kolektif değerler doğrultusunda kamu yararını savunmak halkın kendisinin ya da halkın yararına faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sorumluluğu haline gelmektedir. Çalışma kapsamında incelenen tartışmalı kentsel müdahale süreçlerindeki kamu yararı tartışmaları, söz konusu bakış açısı farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Kentsel müdahalelerin niteliği ve sonuçları üzerinden kamu yararının eksikliği ya da kamu yararına aykırılık tartışmaları yürütülmektedir.

Bu bağlamda çalışmada, kentsel müdahale süreçlerine muhalefet edenlerin bakış açılarından yararlanılarak, kamu yararının ne olmadığına ilişkin bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Farklı müdahale süreçlerinde birbirinden farklılık gösteren kamu yararına aykırılık durumları tespit edilerek bir sınıflama yapılmıştır. İncelenen tartışmalı kentsel müdahale süreçlerinden elde edilen bulgulara göre bu sınıflama aşağıdaki gibidir:

- Ayrıcalıklı imar hakları: Özel yasalara dayanan belirli bir alan tanımlanarak ya da parsel ölçeğinde mevzii planlar veya plan değişiklikleri yolu ile mevcut plan kararları dışına çıkılarak gerçekleştirilen bütünsel planlamaya ve planlamanın eşitlik ilkesine aykırı müdahaleler.
- Kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi: Halkın kullanımına açık kıyı alanları ya da kamusal kullanım alanlarının halkın eşit ve özgür kullanımına kapatılarak özel sektör yatırımlarına açıldığı müdahaleler.
- Mülkiyet haklarının güvencesizleştirilmesi/el değiştirmesi: Anayasa ile güvence altında olan özel mülkiyet hakkının kamu yararı gerekçesi ile (acele)

kamulaştırıldığı ve uygulamaları yürüten şirketler lehine yeniden özelleştirildiği, barınma ve konut hakkını ihlal eden müdahaleler.

- Doğal/tarihi/kültürel alanların/varlıkların tahribi: Kentin doğal alanlarının, tarihi dokusunun ve kültürel kimliğinin yok edildiği, bu alanlarda geri dönülemez zararlara yol açan müdahaleler.

Şunu da belirtmek gerekir ki, yukarıda sayılan kamu yararına aykırılık durumları, incelenen kentsel müdahalelerin sayısının ve niteliğinin arttırılması ile çoğaltılabilir. Bu çalışmada amaçlanan kamu yararının içeriğinin oluşturulması yönünde öncül bir adım atmak ve planlamanın geleceği açısından küçük de olsa bir katkıda bulunmaktır. İlerleyen bölümlerde İstanbul’da kamu yararı açısından tartışmalı kentsel müdahaleler, yukarıda açıklanan bakış açısı ile 1980’ler ve 2000’ler olmak üzere iki dönemde değerlendirilmektedir.

3.2.1 1980’ler

1980-2000 dönemindeki tartışmalı kentsel müdahalelerin temel yasal dayanağının Turizmi Teşvik Kanunu olduğu daha önceki bölümlerde ifade edilmiştir. Turizmi Teşvik Kanunu, plan bütünlüğü dışına çıkarak, mevcut planlarla uyum gözetilmeden, parsel ölçeğinde müdahalede bulunmaya imkan sağlamakta ve mevcut plan koşullarının çok üzerinde yoğunluklar ve yüksekliklerde uygulama yapılması için yasal dayanak oluşturmaktadır. Ekinci (1994) Turizm Teşvik Yasası ile İstanbul’da yürütülen uygulamaları şu şekilde açıklamaktadır:

“Ataköy sahillerindeki spekülatif yapılanmadan, Çamlıca Tepesi SİT alanlarındaki betonlaşmaya; tarihi saray bahçelerinin işgalinden Park Otel, Sultanahmet Cezaevi gibi kentsel cinayet örneklerine, Beşiktaş-Zincirlikuyu-Levent arasındaki ‘turistik’ iş merkezleri gökdelenlerden, Boğaziçi sırtlarındaki sözde geri görünüm bölgesinde yükselen otellere dek, İstanbul’a son yıllarda damgasını vuran hemen tüm yağma projeleri, bu yasanın ve yasanın dayandığı turizm politikası anlayışının armağanlarıdır” (s.171).

Bunların yanısıra, Swiss Otel, Süzer Plaza (Gökkafes), Conrad Otel, BJK Plaza, Tat Towers ve daha pek çokları gibi uygulamalar Turizmi Teşvik Yasası’nın sağladığı ayrıcalıklı imar koşulları ile gerçekleştirilmiştir. İstanbul’da kentleşme gündemi 1980’li yıllar ve 1990’lı yılların başlarında Turizmi Teşvik Kanunu ile uygulama olanağı bulan gökdelen, iş-ticaret merkezi tartışmalarına sahne olmuştur.

Kamuoyunda en çok yer bulan müdahalelerden biri Süzer Plaza'dır. Süzer Plaza müdahalesi, Süzer Turizm A.Ş.'nin 1983 yılında DPT'ye müracaat ederek, o tarihte sahibi olmadığı ve 1977 onaylı 1/1000 ölçekli plan tadilatında yeşil alan olarak gösterilen parsel ile ilişkin bir otel yatırımı niyetini bildirmesiyle başlamıştır. DPT Yabancı Sermaye Başkanlığı Taksim'de yapılacak bir otelin İstanbul için önemli bir proje olacağı, yabancı ortağın kesinleşmesinden sonra izin verilebileceği ve teşvik tedbirlerinden yararlandırılabilmesi şeklinde olumlu görüş bildirmiştir. Söz konusu alanın turizm merkezi ilan kararı bu süreçlerden sonra, 1984 yılında verilmiştir (TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, 2000). Otel projesine ilişkin süreç 1989 yılı yerel seçimleri sonrasında İBB ve Beyoğlu Belediye yönetimlerinin değişmesi ile birlikte başka bir boyut kazanmış ve parsel ile imar planı tadilatları ile başlayan hukuki dava sürecine girilmiştir. Hukuki süreç 1994 yerel seçimleri sonrasında değişen yönetim tarafından da devam ettirilmiştir. Uygulamada öngörülen yükseklik dolayısıyla silüete olumsuz etkisi açısından çokça tartışılmıştır. Süreçte yaşanan önemli bir gelişme de, şirketin Valiliğe yaptığı başvuru sonucunda 1998 yılında alınan kararla, parselin Beyoğlu ilçesi sınırlarından çıkarılarak Şişli ilçesi sınırlarına geçirilmesidir.

1980-2000 yılları arasında Akmerkez, İkinci Köprü, Tarlabası Bulvarı, Koç Üniversitesi gibi uygulamalar plan değişiklikleri ile gerçekleştirilen uygulamalara örnek gösterilebilir. Bunların yanında, Cercle d'Orient ve Acarkent de plan değişikliği yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılan müdahalelerdir. Cercle d'Orient tarihi yapı kompleksinde otel, iş ve eğlence merkezi fonksiyonları içeren projenin 1990'lı yılların başında gündeme gelmesi, kamu mülkiyetindeki yapının yap-işlet-devret sözleşmesi ile özel sektöre kiralanmasıyla gerçekleşmiştir. Tartışmaları 2000'li yıllarda da devam eden bir diğer kentsel müdahale olan, Beykoz'daki Saip Molla Özel Ormanı'nda 1988'de inşa edilmeye başlanan Acarkent lüks konut sitesine, Orman Kanunu'ndaki değişikliklerle orman alanlarında %6 yapılaşma izni verilmesi ile uygulama olanağı verilmiştir. 1988'de İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan tarafından "blokların yerleri ve şekli ile yollar şematiktir ve yerleşim planı ilçe belediyesince tasdik edilecektir" şerhi ile onaylanan üç adet 1/1000 ölçekli uygulama imar planı notlarında "sosyal tesisler, kültürel tesisler, kentsel hizmet alanları, dinsel yapılar, sağlık yapıları, kapalı spor salonları, ticaret mahalleri TAKS'a dahil olmayıp mimari avan projelere göre tanzim edilecektir" denilerek

konut dışında kalan tesisler %6 oranındaki TAKS dışında bırakılmıştır. Onaylanan imar planları ve avan projede %6'lık yapılaşma izninin aşılması sebebiyle uygulama dava konusu edilmiş, 1990'lı yıllarda Orman Bakanlığı ve İçişleri Bakanlıklarınca söz konusu durumun araştırılması için soruşturmalar yürütülmüştür. Orman Bakanlığı Teftiş Kurulu raporunun aksine, İçişleri Bakanlığı müfettişinin hazırladığı raporda %6 sınırının aşılmadığı yönünde karar verilmiş ve inşaat çalışmaları devam ettirilmiştir. Bu süreçte 1993, 1998 ve 2003 yıllarında Beykoz Belediyesi'nce, her defasında izin verilen inşaat alanı bir öncekine göre arttırılarak yapı izinleri uzatılmış, inşaatlar tamamlanmış ve hatta ticaret alanında biri 79 diğeri 97 metre yüksekliğinde iki bina da inşa edilmiştir. En son 2006 yılında yapılan yapı denetimlerinde ise yapılaşma oranının %96'ya ulaştığı belirlenmiştir.

Dönemin altyapı müdahaleleri incelendiğinde, Boğaziçi Köprüsü'nün 1973 yılında tamamlanmasının ardından İstanbul Boğazı'na ikinci köprü yapılmasının gündeme geldiği ve dönemin Bayındırlık Bakanı'nın Eylül 1977'de gazetecilere 2. Köprü'nün yapılacağı yeri gezdirerek temelinin 1978'de atılacağını ifade ettiği görülmektedir (Milliyet, 1977, 21 Eylül). Bu tarihlerden itibaren ikinci köprü ile ilgili tartışmalar başlamış; güzergahı, finansmanı gibi konularla gündeme geldiği kadar yapılması durumunda ortaya çıkacak sorunlar, kente getireceği yük ve doğal çevreye etkileri bağlamında da gündem konusu olmuştur. Dönemin bir diğer altyapı uygulaması olan Tarlabası Bulvarı'nın açılması için Tarlabası Caddesi'nin iki yanında bulunan 370 adet bina istimlak edilerek 1986'da yıkımına başlanmıştır. Söz konusu yıkımların dayanağı olan "planın tam ismi İstanbul Büyükşehir Belediyesi Tarihi Yarımada ve Beyoğlu, Trafik Sevk ve İdaresi Planı'dır" (Gürsel, 1987b, s.43). Bulvarın açılmasına ilişkin; "1. İstiklal Caddesi'nin güzelleştirilmesi ve yayalaştırılması, 2. Bölgenin seks pazarı olduğu için yıkılması gerektiği, 3. Trafik sıkışıklığının giderilmesi ve kent içi ulaşımın rahatlatılması" (Gürsel, 1987a, s.47) kamuoyuna sunulan gerekçelerdir. Yıkılan binalardan 167'sinin tescilli yapı olması, Beyoğlu kentsel dokusuna verilen zarar, Beyoğlu ile Tarlabası arasındaki tarihsel ilişkinin bozulması ve plan bütünlüğüne uymayan, bütüncül düşünülmeyen ulaşım kararı olması dolayısıyla uygulama döneminde tartışmalara sebep olmuştur. KTVK Yüksek Kurulu'nun, "Tarlabası Caddesi'nin, yalnızca ulaşım aksı olarak ele alınıp, kısmi güzergah şeklinde incelenmesi doğru olmayacaktır. Tarlabası sorunu, yalnızca bir arazi kullanım ve ulaşım planlaması sorunu da değildir. Aynı zamanda bölgede sosyal ve

ekonomik strüktürün geliştirilmesinde kullanılacak bir araç olarak düşünölmelidir” (Gürsel, 1987b, s.43) şeklindeki kararına rağmen, Bedrettin Dalan’ın “yıkırım ve cezamı da çekerim” (Gürsel, 1987a, s.47) söylemi ile Tarlabası Bulvarı 1988 yılında açılmıştır. Gürsel, söz konusu uygulamayı “İstanbul’un II. büyük yıkım sürecinin başlangıcı ve şehirlerin geleceği açısından bir dönüm noktası” (1987a, s.47) olarak tanımlamıştır.

İstanbul’daki ilk alışveriş merkezlerinden olan Akmerkez’in kurulmasına, Akkök (Dinç-kök) Grubu, Tekfen Grubu ve İstikbal Grubu ortaklığında 1986 yılında karar verilmiştir. Akmerkez’in projesi, 1986 yılında açılan uluslararası bir yarışma sonucunda belirlenmiş, inşaata 1990 Mart’ında başlanmıştır. 1993 yılı sonunda tamamlanarak, 18 Aralık 1993 günü Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in de katıldığı bir törenle açılmıştır (Altun, 2006). Söz konusu yapıya 01.09.1987 onay tarihli avan proje ve 23.12.1987 onay tarihli uygulama projesi ile inşaat izni verilmiştir. Yapıldığı tarihte geçerli olan 1/1000 ve 1/5000 planlarda yer almamaktadır, imar hakkı mevzii planla elde edilmiştir. Akmerkez, yüksekliği, getireceği yoğunluk, mevcut imar planlarına uygun olmaması ve ayrıcalıklı imar hakları ile inşa edilmiş bir yapı olması sebebiyle tartışmalı bir uygulamadır. Yapıya ilişkin ilk projeler Mimarlar Odası İstanbul Büyökkent Şubesi’nin 05.08.1992 tarihinde başladığı Mesleki Denetimde Çevresel Etki Değerlendirmesi uygulamasından önce ruhsat aldığından, binanın hizmete girmesinden sonra, yapıya kat ilavesine ilişkin proje Mimarlar Odası mesleki denetimine sunulmuştur. Buna göre, plan tadilatı ile getirilen kararların imar planı bütününde mevcut olmayan bir fonksiyon ve yoğunluğu getirmesi dolayısıyla, projenin şehircilik ve planlama ilkelerine ve kamu yararına uygun olmadığı değerlendirilmiştir (TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyökkent Şubesi, 1996a). Dönemin tartışmalı müdahalelerinden bir diğeri olan TAT Towers, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan tarafından 1988 yılında plan değerikliği ve avan projenin onaylanması ile Zincirlikuyu’da bulunan arazide büro ve ticaret merkezi yapılması amacıyla başlatılmıştır. Uygulama alanına ilişkin plan değerikliğinden önceki imar planı koşullarına göre 27.255 m² olan yapılanma hakkı, yapılan değeriklikle 5 kat arttırılmıştır (TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyökkent Şubesi, 1996a). Başladığı dönemde ayrıcalıklı imar hakları, bölgeye getireceği yoğunluk ve altyapıyı zorlaması, İstanbul’un silüetine olumsuz etkisi gibi konularda tartışmalara sebep

olmuştur. Arazi sahibi Tatlıcı Holding ve inşaatın başladığı dönemde müteahhit firma olan STFA Grubu arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle inşaat durdurulmuştur. Günümüzde halen kullanılmayan 143'er metre uzunluğundaki iki kulenin depreme dayanıklı olup olmadığı tartışmaları devam etmektedir.

Yukarıda 1980-2000 dönemindeki, kamu yararı açısından tartışmalı kentsel müdahale süreçlerine kısaca yer verilmiştir. Söz konusu müdahalelerin kamu yararına aykırı olduğu durumlar Çizelge 3.4'ten izlenebilmektedir.

Çizelge 3.4 : 1980-2000 Dönemi Kentsel Müdahaleler ve Kamu Yararı.

	Müdahale Adı	Başlama Yılı	Yasal Dayanak	Kamu Yararı İhlali
1980-1990	Park Otel	1983	Turizmi Teşvik Kanunu	Ayrıcalıklı imar hakkı, kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi, doğal/tarihi/kültürel tahribat
	Süzer Plaza	1983	Turizmi Teşvik Kanunu	Ayrıcalıklı imar hakkı, doğal/tarihi/kültürel tahribat
	2. Köprü	1983	İmar Kanunu (Plan değişikliği)	Doğal/tarihi/kültürel tahribat
	Conrad Otel	1986	Turizmi Teşvik Kanunu	Ayrıcalıklı imar hakkı, kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi, doğal/tarihi/kültürel tahribat
	Tarlabası Bulvarı	1986	İmar Kanunu (Plan değişikliği)	Doğal/tarihi/kültürel tahribat
	Akmerkez	1986	İmar Kanunu (Plan değişikliği)	Ayrıcalıklı imar hakkı
	Acarkent	1987	Orman Kanunu değişikliği	Ayrıcalıklı imar hakkı, doğal/tarihi/kültürel tahribat
	Swiss Otel	1988	Turizmi Teşvik Kanunu	Ayrıcalıklı imar hakkı, kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi
	Tat Towers	1988	Turizmi Teşvik Kanunu	Ayrıcalıklı imar hakkı
	Ataköy Turizm Merkezi	1989	Turizmi Teşvik Kanunu	Ayrıcalıklı imar hakkı, kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi, doğal/tarihi/kültürel tahribat
1990-2000	Cercle d'Orient	1991	Yap-işlet-devret sözleşmesi	Ayrıcalıklı imar hakkı, kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi, doğal/tarihi/kültürel tahribat
	Koç Üniversitesi	1992	İmar Kanunu (Plan değişikliği)	Ayrıcalıklı imar hakkı, kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi, doğal/tarihi/kültürel tahribat
	BJK PLaza	1992	Turizmi Teşvik Kanunu	Ayrıcalıklı imar hakkı, doğal/tarihi/kültürel tahribat

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.2 2000'ler

1980-2000 dönemine göre 2000 sonrasında, kentsel müdahaleler hem nitelik hem de nicelik olarak artış göstermektedir. Kentsel müdahalelerin yasal dayanağını oluşturan kanunların çeşitliliğinde ve müdahalelerin sayılarında dikkate değer artış gözlenmektedir. 2000'li yıllarda Yenileme (5366 sayılı Kanun) ve Dönüşüm (6306 sayılı Kanun) kanunlarının yürürlüğe girmesinin yanında Özelleştirme (4046 sayılı Kanun) ve Toplu Konut (2985 sayılı Kanun) kanunları da planlama uygulamalarında bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. 5393 sayılı Belediye Kanunu ile de sanayi bölgeleri ve gecekondu alanlarında dönüşüm müdahaleleri gerçekleştirilmesine olanak sağlanmıştır. Plan değişiklikleriyle gerçekleştirilen müdahaleler önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de görülmektedir.

2000'li yıllarda ayrıcalıklı imar hakları sağlanarak özelleştirme yöntemiyle gerçekleştirilen müdahalelerin başında Zorlu Center gelmektedir. Müdahalenin bulunduğu alan, kamu mülkiyetinde iken 1974 yılında doğal ve tarihi sit alanı ilan edilmiş, 2004'te satışa çıkarılmıştır. 2005 yılında İstanbul 5. İdare Mahkemesi sit alanı olması sebebiyle satışının mümkün olmadığına karar vermiştir. Boğaziçi Köprüsü ve bağlantı yolları yapımı için kamusal gerekçelerle ve kamu hizmetinin sunulması için kamulaştırılmış olan alan, gelirleri bölünmüş karayolu ve diğer karayolu yapım hizmetlerinde kullanılmak üzere özelleştirme kapsamına alınıp satışa çıkarılmıştır. Bu süreçte, satış kabiliyetinin artırılmasına yönelik olarak, yapılacak imar planı için Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na yetki verilmiştir. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından 1/5000 ölçekli Beşiktaş-Ortaköy Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı değişikliği ve 1/1000 ölçekli imar planı hazırlanmış, söz konusu planlar 3 no.lu KTVKK'nin kararıyla değişiklik yapılarak onaylanmıştır. Özelleştirme Yüksek Kurulunun 27.12.2006 tarihli kararı ile plan değişikliği gerçekleştirilmiş, 2007'de özelleştirme ihalesini Zorlu Gayrimenkul Geliştirme ve Yatırım A.Ş. kazanmıştır. Mimarlar Odası, İnşaat Mühendisleri Odası, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası ve Şehir Plancıları Odası tarafından açılan dava sonucunda Danıştay 6. Dairesi 2008'de plan değişikliğine ilişkin yürütmeyi durdurma kararı almıştır. Kararda, değişiklikle Boğaziçi Kanunu'na aykırı yapılaşmanın önünün açıldığı vurgulanmıştır. 2009'da iptal edilen plan değişikliğine ilişkin bilirkişi raporunda, planda öngörülen yapılaşmanın şehircilik ilkelerine, planlama esaslarına ve kamu yararına uygun olmadığı belirtilmesine karşın, iptal

kararı Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu tarafından 2009’da bozulmuş, ilerleyen yıllarda inşaat çalışmaları tamamlanarak, Zorlu Center alışveriş, eğlence, ofis, lüks konut fonksiyonlarıyla hizmete girmiştir.

Özelleştirme müdahalelerinin bir diğer örneği Galataport-Salı Pazarı kentsel müdahalesidir. Müdahale, Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) Genel Müdürlüğü tarafından 2005 yılında Salı Pazarı Limanı’nın 49 yıllığına yap-işlet-devret modeliyle işletme hakkının devredilmesi ihalesinin yapılması ile gündeme gelmiştir. İhaleyi Royal Caribbean Ortak Girişimi kazanmıştır. Mimarlar Odası tarafından; 1/5000 ölçekli Tophane Salı Pazarı Turizm Merkezi Nazım İmar Planı, 1/1000 ölçekli Tophane Salı Pazarı Kruvaziyer Yat Limanı Uygulama İmar Planı ve 1/5000 ölçekli Tophane Salı Pazarı Kruvaziyer Yat Limanı Plan tadilatına yürütmeyi durdurma ve iptal davası açılmış, Danıştay 6. Dairesi yürütmeyi durdurma kararı ardından iptal kararı vermiştir. Söz konusu dava süreçleri sonucunda ihale iptal edilmiştir. 2013 yılında tekrarlanan ihaleyi Doğu Holding ve Bilgili Holding ortaklığının kazanmasıyla süreç yeniden başlamıştır. Salı Pazarı Liman İşletmeciliği ve Yatırımları A.Ş. tarafından başlatılan çalışmalar sırasında Tarihi Karaköy Yolcu Salonu ve Tarihi Paket Postanesi taşıyıcı sistemlerinin analizi sonucunda can güvenliği bulunmadığı gerekçesiyle 2017 yılında yıkılmıştır. Şirketin tarihi yapıların yıkımına ilişkin oluşan kamuoyu tepkisine karşı yaptığı açıklamada, “projenin bölgesel ve makroekonomik açıdan Türkiye ekonomisine önemli ölçüde katkı sağlayacağı, barındırdığı pek çok farklı faaliyet alanı ve yatırım ile turizme de önemli katkılar sunacağı” (Hürriyet, 2017, 3 Mart) ifade edilmiştir. Müdahale, plan bütünlüğü dışına çıkılarak parçacıl planlarla uygulama yapılması, herkesin eşit ve özgür olarak kullanımına açık olması Anayasa ile güvence altına alınmış olan kıyı alanının özelleştirilerek yapılaşmaya açılması ile insan deniz ilişkisinin koparılacağı, sahil şeridinin soylulaştırılmasına yol açacağı ve tarihi dokuya verilen zararlar dolayısıyla kamu yararı açısından tartışmalara sebep olmaktadır.

Ayazma Kentsel Dönüşüm, Belediye Kanunu kapsamında gecekondü alanında gerçekleştirilen ilk dönüşüm müdahalelerindedir. Müdahalenin başlangıcı, alanın 2004 yılında İBB, Küçükçekmece Belediyesi ve TOKİ arasında yapılan protokolle kentsel dönüşüm alanı olarak belirlenmesidir. Toplam 171 hektar olan alanın 107 hektarı kamu mülkiyetinde, 64 hektarı özel mülkiyete aittir. Müdahale öncesinde alanda bulunan 1856 hanede 10.675 kişilik nüfus barınmaktadır. Bunlardan mal

sahibi olanların büyük kısmı 2005 yılında sözleşme imzalayarak, TOKİ'nin Bezirganbahçe'deki konutlarına taşınmıştır. Ayazma Kentsel Dönüşüm müdahalesi, mevcut kullanıcıların “yer değiştirme”si esasıyla sürdürülen, İstanbul'da bu büyüklükte bir nüfusun topluca başka bir yere taşındığı ilk örnektir. Müdahalede kentsel dönüşümün fiziki boyutu el alınmış, dönüşümün sosyal boyutu neredeyse bütünüyle ihmal edilmiştir (Turgut & Ceylan, 2009). Müdahale kapsamında kiracılara hak verilmemiş, Emlak Konut GYO tarafından ihalesi yapılan yaklaşık 200 hektar arazi üzerinde 3.500 konut yapımı işini Ağaoğlu Şirketler Grubu kazanmıştır. Ağaoğlu My World Europe isimli yüksek yoğunluklu, lüks konut projesi barınma hakkı için mücadele yürütenlerin protestoları eşliğinde tamamlanmıştır.

Dönemin kamuoyunda çokça tartışılan müdahalelerinden olan 16:9 kentsel müdahalesi, 2000'li yıllarda Turizmi Teşvik Kanunu kapsamında gerçekleştirilmiştir. Müdahale alanının sınırları 1989'da turizm merkezi olarak belirlenmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığınca 2006'da 1/5000 ölçekli Ataköy Turizm Merkezi Nazım İmar Planı'nın onaylanmasının ardından, Zeytinburnu Belediyesince hazırlanan 1/1000 ölçekli Ataköy Turizm Merkezi (Zeytinburnu Kısmı) Uygulama İmar Planı, Turizmi Teşvik Kanununun 7. maddesi uyarınca bazı değişiklikler yapılarak Kültür ve Turizm Bakanlığınca onaylanmıştır. Müdahale alanının 2007 yılında TMSF aracılığıyla satılmasının beraberinde, 2008 tarihinde Zeytinburnu Belediye Meclisi ve İBB Meclisi kararları ile plan değişikliği yapılarak araziye ticaret ve turizm fonksiyonları verilmiştir. İnşaat izni 1/5000 ölçekli planda 1 emsalden 2,5 emsale çıkarılmıştır. Zeytinburnu Belediyesi tarafından 1/5000 ölçekli plan kararlarına uygun olarak 1/1000 ölçekli plan değişikliği hazırlanarak onaylanmıştır. Yaklaşık 40 katlı üç kuleden oluşan 16:9 lüks konut projesi, inşaatı sırasında Tarihi Yarımada silüetini bozduğu gerekçesiyle tartışmalara sebep olmuş, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından da eleştirilmiştir. 2014 yılında Danıştay tarafından üst katlarının yıkım kararı onanmasına rağmen, “çok sayıda etkili ve yetkili (siyasi ve bürokratlar) kişinin daire sahibi olduğu kulelerin” (İlknur, 2014, 23 Ağustos) yıkımı yapılmamış, inşaat tamamlanmıştır.

5366 sayılı (Yenileme) Kanun'un ilk uygulamalarından olan Neslişah ve Hatice Sultan (Sulukule) Mahalleleri Yenileme Projesi, 2006 yılında Bakanlar Kurulu'nun yenileme alanı kararı ile başlamış, alan sınırları birkaç ay sonra genişletilmiştir. Kentsel müdahaleye karşı Haziran 2006'da Sulukule Roman Kültürünü Geliştirme ve

Dayanışma Derneği kurulmuştur. Temmuz 2006'da TOKİ, İBB ve Fatih Belediyesi arasında imzalanan protokolün ardından, Aralık 2006'da alana ilişkin acele kamulaştırma kararı alınmıştır. Sulukuleliler ve Mimarlar Odası kararın iptali için dava açmışlardır. Yenileme Kurulunca uygun bulunan ve TOKİ tarafından hazırlanan yenileme avan projesinin iptali için Romanlar ve Roman Hakları Savunucuları tarafından dava süreci başlatılmıştır. Mimarlar Odası da kurul kararının iptali, avan projenin yürütmesinin durdurulması ve iptali istemi ile dava açmıştır. Süreç içerisinde UNESCO ICOMOS Dünya Mirası Komitesi, müdahaleye ilişkin “bölgeyi tarihi kimlik ve kültüründen soyutlayarak basit bir yenileme mantığıyla yok eden, kentsel ranta el koyma ve soylulaştırma projesi” (Dağlar, 2015, 10 Nisan) tespitinde bulunmuştur. TOKİ'nin açtığı inşaat işi ihalesini Öz-Kar İnşaat Şirketi kazanmış ve sözleşme imzalanmış, 2009 yılındaki yıkımların ardından 2010'da inşaat çalışmalarına başlanmıştır. Dava süreçlerinde yer alan bilirkişi heyetince, avan projenin onaylanmasına ilişkin, bölgeye ait koruma amaçlı imar planlarının iptal edilmiş olması nedeniyle, üst ölçekli plan kararları, şehircilik ilkeleri ve koruma kurulu ilke kararları ile kamu yararına uygun değildir kararı alınmıştır. 2012'de 4. İdare Mahkemesi tarafından proje iptal edilmiş olmasına karşın inşaata devam edilmiştir. Mahkeme kararından 3 yıl, müdahale kapsamında barınma hakları ellerinden alınan Romanların evlerinin yıkımından 9 yıl sonra, 2015 yılında Danıştay Sulukule projesinin iptal kararını onamıştır.

2000 sonrası dönemde kamu yararı açısından tartışmalara sebep olan kentsel müdahalelerden bir kısmına ilişkin süreçlere yukarıda yer verilmiştir. Söz konusu kentsel müdahalelerden büyük çoğunluğunun, kamu yararına aykırı olduğu mahkeme kararlarıyla onanmasına rağmen sürdürüldüğü müdahale süreçlerinden izlenmektedir. Çizelge 3.5'te 2000 sonrası döneme ilişkin kentsel müdahalelerin kamu yararına aykırılık teşkil ettiği durumlar gösterilmektedir. Bu dönemde, mülkiyet haklarının güvencesizleştirilmesi/el değiştirmesi kamu yararına aykırılık teşkil eden durumlar arasında görülmektedir. Bu kamu yararı ihlali, Bakanlar Kurulu kararıyla belediyelere acele kamulaştırma yetkisinin verilmesiyle birlikte, özellikle dönüşüm müdahalelerinde sıklıkla görülmektedir.

Çizelge 3.5 : 2000 Sonrasında Kentsel Müdahaleler ve Kamu Yararı.

	Müdahale Adı	Başlama Yılı	Yasal Dayanak	Kamu Yararı İhlali
2000-2010	Zorlu Center	2004	Özelleştirme* Kanunu, İmar Kanunu değişikliği	Ayrıcalıklı imar hakkı, kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi
	Ataköy Turizm Merkezi	2004	Özelleştirme* Kanunu, İmar Kanunu değişikliği	Ayrıcalıklı imar hakkı, kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi, doğal/tarihi/kültürel tahribat
	Ayazma Kentsel Dönüşüm	2004	Belediye Kanunu değişikliği (73. Madde)	Ayrıcalıklı imar hakkı, kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi, mülkiyet haklarının güvencesizleştirilmesi
	Galataport	2005	Özelleştirme* Kanunu, İmar Kanunu değişikliği	Ayrıcalıklı imar hakkı, kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi, doğal/tarihi/kültürel tahribat
	Corner Otel-Moda	2005	İmar Kanunu (Plan değişikliği)	Ayrıcalıklı imar hakkı
	16:9	2006	Turizmi Teşvik Kanunu	Ayrıcalıklı imar hakkı, doğal/tarihi/kültürel tahribat
	Kartal Kentsel Dönüşüm	2006	İmar Kanunu (Plan değişikliği)	Ayrıcalıklı imar hakkı, kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi
	Tarlabası Kentsel Yenileme	2006	Yenileme* Kanunu	Ayrıcalıklı imar hakkı, doğal/tarihi/kültürel tahribat, mülkiyet haklarının güvencesizleştirilmesi
	Sulukule Kentsel Yenileme	2006	Yenileme* Kanunu	Ayrıcalıklı imar hakkı, doğal/tarihi/kültürel tahribat, mülkiyet haklarının güvencesizleştirilmesi
	Cercle d'Orient	2006	Yenileme* Kanunu	Ayrıcalıklı imar hakkı, kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi, doğal/tarihi/kültürel tahribat
	Haydarpaşa Port	2007	Özelleştirme* Kanunu, İmar Kanunu değişikliği	Kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi, doğal/tarihi/kültürel tahribat
	Quasar	2008	Toplu Konut Kanunu değişikliği	Ayrıcalıklı imar hakkı, kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi, doğal/tarihi/kültürel tahribat
	Avrasya Tüneli	2008	İmar Kanunu (Plan değişikliği)	Doğal/tarihi/kültürel tahribat
2010 ve Sonrası	Torun Center	2010	Toplu Konut Kanunu değişikliği	Ayrıcalıklı imar hakkı, kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi, doğal/tarihi/kültürel tahribat
	3. Köprü	2010	İmar Kanunu (1/25 bin ölçekli Kuzey Marmara Otoyolu Planı)	Doğal/tarihi/kültürel tahribat

Fikirtepe Kentsel Dönüşüm	2010-2013	Belediye Kanunu değişikliği (73. Madde), Dönüşüm Kanunu	Ayrıcalıklı imar hakkı, mülkiyet haklarının güvencesizleştirilmesi
Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası	2011	İmar Kanunu (Plan değişikliği)	Doğal/tarihi/kültürel tahribat
Cendere Vadisi Kentsel Dönüşüm	2011	Belediye Kanunu değişikliği (73. Madde)	Ayrıcalıklı imar hakkı, doğal/tarihi/kültürel tahribat
GOP Kentsel Dönüşüm	2012	Dönüşüm* Kanunu	Ayrıcalıklı imar hakkı, mülkiyet haklarının güvencesizleştirilmesi
HaliçPort	2013	Özelleştirme* Kanunu, İmar Kanunu değişikliği	Ayrıcalıklı imar hakkı, kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi, doğal/tarihi/kültürel tahribat
3. Havaalanı	2013	İmar Kanunu (Plan değişikliği)	Doğal/tarihi/kültürel tahribat

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur (Tablo formatı gereği * işaretli kanun isimleri kısaltılarak kullanılmıştır).

3.3. Bölüm Sonucu

Neoliberal süreçte, Türkiye’de planlama alanını ilgilendiren yasal düzenlemeler ve İstanbul’da kamu yararı açısından tartışmalı kentsel müdahaleler incelendiğinde, 2000 yılı sonrasında önceki döneme göre farkı izlenmekte ve 1980’le birlikte 2000 yılının da bir kırılma noktası olarak değerlendirilmesi gereği/gerçeği ortaya çıkmaktadır. Neoliberal devlet tarafından 1980’li yıllarda temelleri atılan ve ilgili yasal düzenlemelerle desteklenen kentlerdeki sınırsız büyüme arzusu, 2000 yılı sonrasında hem yasal düzenlemelerdeki hem de kentsel müdahalelerdeki artış doğrultusunda tüm hızıyla devam etmekte ve dolayısıyla kamu yararı tartışmalarını her zaman olduğundan daha önemli hale getirmektedir.

İncelenen tartışmalı kentsel müdahaleler (Çizelge 3.6) bütün olarak değerlendirildiğinde, neoliberal sürecin İstanbul kent mekanı üzerindeki etkisi; tarihi alanlar ve gecekondular olmak üzere konut alanlarında, sanayi alanlarında, kamusal alan/kıyı alanlarında (kamu mülkiyetindeki alanlar) yaşanan dönüşüm müdahaleleri ve büyük altyapı projeleri biçiminde görülmektedir.

Çizelge 3.6 : Dönemlere Göre Tartışmalı Kentsel Müdahaleler.

1980-1990	1990-2000	2000-2010	2010 ve Sonrası
1. Park Otel 2. Süzer Plaza- Gökkafes 3. İkinci Köprü 4. Conrad Otel 5. Tarla başı Bulvarı 6. Akmerkez 7. Acarkent 8. Swiss Otel 9. Tat Towers 10. Ataköy Turizm Merkezi	1. Cercle d'Orient 2. Koç Üniversitesi 3. BJK Plaza	1. Zorlu Center 2. Ataköy Turizm Merkezi 3. Ayazma Kentsel Dönüşüm 4. Galataport 5. Corner Otel-Moda 6. 16:9 7. Kartal Kentsel Dönüşüm 8. Tarla başı Kentsel Yenileme 9. Sulukule Kentsel Yenileme 10. Cercle d'Orient 11. Haydarpaşa Port 12. Quasar 13. Avrasya Tüneli	1. Torun Center 2. Üçüncü Köprü 3. Fikirtepe Kentsel Dönüşüm 4. Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası 5. Cendere Vadisi Kentsel Dönüşüm 6. Gaziosmanpaşa Kentsel Dönüşüm 7. Haliç Port 8. Üçüncü Havaalanı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

1980'lerde ağırlıklı olarak Turizmi Teşvik Kanunu kapsamında ve plan değişiklikleriyle gerçekleştirilen kentsel müdahaleler görülürken, 2000'lerde yürürlüğe konan yeni yasal düzenlemeler kapsamında (Yenileme, Dönüşüm, Belediye kanunları, Özelleştirme ve Toplu Konut kanunlarında değişiklikler) merkezi yönetimlerce kentsel alana müdahale edilmektedir. Söz konusu iki dönem arasında, kentsel müdahale süreçleri çerçevesinde yürütülen kamu yararı tartışmaları açısından da farklılıklar bulunmaktadır. Buna göre müdahaleler kamu yararı ihlalleri açısından değerlendirildiğinde; ayrıcalıklı imar hakları, kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi ve doğal/tarihi/kültürel alanların tahrip edilmesi biçimindeki kamu yararına aykırılık durumları her iki dönemde de görülürken, 2000 yılı sonrasında kamu yararı ihlalleri arasına dönüşüm müdahaleleri kapsamında sıklıkla görülen mülkiyet hakkının güvencesizleştirilmesi/el değiştirmesi girmektedir.

2000 yılı sonrasında Özelleştirme (4046 sayılı) ve Toplu Konut (2985 sayılı) kanunlarında yapılan değişikliklerle Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve TOKİ'nin yetkilerinin artırılması kentsel müdahale süreçleri ve planlama uygulamaları açısından etkili düzenlemelerdir. 2011 yılında yürürlüğe giren 644 Sayılı KHK ile kurulan ve planlamayla ilgili merkezi kurum ve kuruluşların başında yer alan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na verilen planlama yetkileri ile planlama alanı tarihinde hiç

olmadığı düzeyde merkezileştirilmiştir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, tüm üst ölçekli planların yapılıp/yaptırılıp onaylanmasının yanında, özel proje alanları, özel yapım gerektiren yapılaşmalar, mülkiyeti özel kişilere de ait olsa yeniden fonksiyon kazandırılacak ya da yatırım yapılacak alanlar, TOKİ uygulamaları gibi birçok yerel düzeyde planlanması gereken alanın her ölçekteki planının yapılıp/yaptırılması ile yetkilendirilmiştir (Ersoy, 2011). 2012 tarihli Dönüşüm Kanunu (6306 sayılı) ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve TOKİ kentsel dönüşümün birincil aktörleri olarak görevlendirilmişlerdir. Söz konusu yasal araçlarla gerçekleştirilen büyük ölçekli kentsel müdahale süreçlerinden de görüleceği gibi, 2000 yılı öncesinde büyük ölçüde yerel yönetimlerin inisiyatifinde bulunan planlama yetkileri, 2000 yılı sonrasındaki düzenlemelerle ağırlıklı olarak merkezi yönetime aktarılmaktadır⁷. Hukuku zorlayan neoliberal kentsel müdahalelerde, yerel yönetimlerin kararları yerine üst düzey kararlar belirleyici olmaktadır (Balamir, 2007). Planlama alanını ilgilendiren yasal düzenlemelerle ilgili genel bir değerlendirme yapılacak olursa; yasal düzenlemelerle meşrulaştırılan dönüşüm alanları ve özelleştirme alanları ile bütüncül planlamanın yerini parçacıl planlar (özel proje alanlarının) almakta, planlamanın işlevsizleştirilmesi süreci hız kazanmaktadır. Bunun yanında, planlama yetkilerinin merkezileştirilmesiyle yerel yönetimlerin planlama güçleri ve alanları kısıtlanmaktadır (Ersoy, 2011).

⁷ Türkiye’de 1985’te planlama yetkisine sahip kurum/kuruluş sayısı 7 iken, 2011 tarihi itibarıyla yetki sahibi kurum/kuruluş sayısı 14’ü merkezi olmak üzere toplam 19’a yükselmiştir (Ersoy, 2011).

4. NEOLİBERAL POLİTİKALAR VE KENTSEL MÜDAHALELER EKSENİNDE İSTANBUL'DA FARKLILAŞAN SİYASİ DÖNEMLER

Neoliberal politikaların Türkiye'de uygulanmaya başladığı 1980 yılından itibaren planlama alanını ilgilendiren yasalar ve İstanbul'da tartışmalı kentsel müdahaleler kamu yararı bakış açısıyla 3. Bölümde ele alınmaktadır. Bu bölümde ise tez çalışmasının diğer bir bileşeni olan kentsel rejim analizi kapsamında gerçekleştirilen çalışmalara yer verilmektedir. Kentsel rejim kuramında, bir gündemi gerçekleştirmek için bir araya gelen koalisyon, resmi üyeler ve sivil üyelerden oluşmaktadır. Gündemin gerçekleştirilmesi için yönetim koalisyonlarınca ortaya konan kaynakların arasında politik destek önemli bir yer tutmaktadır. İlerleyen bölümde, araştırmanın başlangıç tarihi olan 1980 yılından itibaren, Türkiye genel seçimleri ve İstanbul yerel seçimlerinin sonuçları değerlendirilmekte ve birbirinden farklılaşan siyasi dönemler yerel yönetim modelinin bileşenleri olan gündem, koalisyon, kaynaklar ve işbirliği şeması bağlamında ele alınmaktadır.

4.1 1980'den Bugüne Genel ve Yerel Seçim Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Neoliberal süreç kapsamında detaylı olarak aktarılan neoliberal politikalar ile birlikte devletin yeniden yapılandırılması çerçevesinde, Türkiye'de devlet yönetim anlayışında 1980'li yıllarla birlikte başlayan bir dizi değişiklikten söz edilebilir. Öncelikle ekonomik politikalar alanında başlatılan bu yönetim değişikliği anlayışının sektörler üzerindeki etkilerinin yanı sıra özellikle kent mekanları üzerinde de ciddi etkileri olmuştur. Bu sebeple, kentsel rejim analizinin öncesinde devlet yönetiminde yaşanan politika ve anlayış değişikliklerinin ortaya konması kentsel rejimlerin merkezi yönetim ile ilişkilerinin anlaşılması açısından önemli görülmektedir. Bunun yanında, Türkiye'de özellikle kentleşme politikaları/tartışmalı uygulamalar üzerinden kentsel rejim analizi yapılırken merkezi hükümetlerin söz konusu kentsel rejimlere etkisinin göz ardı edilmesi değerlendirmelerin eksik kalmasına sebebiyet verecektir. Özellikle seçim dönemlerinde açıklanan beyannameler ve hükümet programları,

kentleşme politikaları anlamında kentsel rejimlerin gündemini yönlendiren ana dokümanlar olmaları sebebiyle önemli görülmektedir.

Merkezi yönetimlerin yerel yönetimlere etkisi ya da genel ve yerel seçim sonuçlarının birbiri ile ilişkileri siyaset biliminin konusudur. Bu çalışma kapsamında, yerel ve merkezi hükümetler arasındaki ilişkinin daha net anlaşılması amacıyla siyaset bilimi çerçevesinde yapılan araştırmaların incelenmesi sonucunda, ulusal siyaset ve yerel siyaset arasındaki ilişkinin tartışmalı bir konu olduğu görülmüştür. Çınar (2007) özellikle Türkiye’de yerel seçimler ve dolayısıyla yerel yönetimler üzerine yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğunu ifade etmekte ve Türkiye’de yerel seçimler konusunu bir bütün olarak ele alan ve doğrudan yerel seçimlere odaklanan ilk bilimsel çalışmanın Çitçi editörlüğünde yürütülen 1963-1999 arası sekiz yerel seçimin kapsamlı biçimde değerlendirildiği Yerel Seçimler Panoraması (1963-1999) adlı kitap çalışması olduğunu belirtmektedir. Söz konusu çalışmada yerel ve genel seçimlerin ilişkisi bağlamında değerlendirmelerde bulunulmakta, “yerel seçimlerin ne kadar ‘yerel’ olduğu, yerel seçimlerin kendi başına genel seçimlerden bağımsız olarak ele alınıp alınmayacağına ilişkin sorgulamalar yapılmaktadır. Bu kapsamda, ‘ulusal siyaset-yerel siyaset ayrımının büyük ölçüde anlamını yitirdiği’ ve ‘yerel siyasetin özerkliğinin çok sınırlı olduğu’ görüşü” aktarılmaktadır. “Dolayısıyla yerel seçimlerin genel seçimlerden bağımsız kendi özgül dinamikleri olan seçimler olmadığı ortaya konmaktadır. Ayrıca ‘siyasal parti gerçeğinin ulusal siyaset ile yerel siyaset arasındaki bütünlüğü sağlayan en önemli unsur olduğu” ileri sürülmektedir (Çitçi, 1989; Akbulut, 2001, 2004, Çınar, 2007’de aktarıldığı gibi, s.147). Tez çalışmasında da İstanbul’un seçimleri genel seçimlerle ilişkili olarak ele alınmakta ve bu ilişki açıklanırken ve dönemlerin siyasi yapılarına ve seçimlere ilişkin değerlendirmeler yapılırken, büyük oranda yukarıda bahsedilen kitabın hazırlanmasında temel olan ve YerelNet-Yerel Yönetimler Portalı’nda yayınlanan seçim dönemlerine ait araştırma raporlarından yararlanılmaktadır.

Tarihsel olarak bakıldığında İstanbul’un Türkiye’nin merkezi yönetimleri açısından sahip olduğu önem açıkça görülmektedir. İstanbul için Beyoğlu yerel yönetiminin benzer bir önem taşıdığı da söylenebilir. 1980 yılından bugüne genel ve yerel seçim sonuçları incelendiğinde, merkezi yönetim gücünü kazanan partiler ile İstanbul ve Beyoğlu yerel yönetim gücünü elinde tutan partilerin dönemler açısından aynılaştığı veya birbiriyle örtüştüğü görülmektedir. Bora (1993)’nın da belirttiği gibi “yerel

seçimler, salt yerel seçim olmaktan öte iki anlamla yüklü: Bir, genel seçim provası/simülasyonu olması, iki, İstanbul'u yönetecek kişilerin ve kadroların seçilecek olması..." (s.3), İstanbul Büyükşehir Belediyesi başkan adayları "...Türkiye'nin en yüksek makamlarına layık "bir numaralar" olarak..." (s.3) partilerince seçilmektedir.

Burada belirtmek gerekir ki, yönetim koalisyonlarında resmi üyelerin yanında sivil üyeler de önemli bir yer tutmaktadır ve koalisyon üyelerini yalnızca yerel yönetimde bulunan siyasi partiler üzerinden değerlendirmek yanlış olacaktır. Kentsel rejimler, siyasi aktörleri de içine alan ve başta özel sektör aktörleri olmak üzere çok çeşitli aktörlerin belirli gündemler etrafında bir araya gelerek ve ellerinde bulunan kaynakları kendi kapasiteleri doğrultusunda paylaşarak oluşturdukları yönetim yapıları olarak değerlendirilmelidir. Örneğin işadamı Adnan Polat'ın 1999 yerel seçimlerinde CHP tarafından İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı adayı olarak gösterilmesi ve günümüze gelindiğinde Adnan Polat'ın Beyoğlu ilçesinde başlatılan ilk ve en büyük dönüşüm projesi olan Piyalepaşa Kentsel Dönüşüm Projesi'ni AKP'li Beyoğlu Belediyesi ile işbirliği içinde yürütüyor olması; kentsel rejim süreçlerinin ve yapılarının analiz edilmesi açısından önemli verilerdir. Bu doğrultuda, kentsel rejimlerde siyasi yapıların rejimlerin ana bileşenlerinden biri olduğu söylenebilir. Çizelge 4.1'de Türkiye'de 1980-2016 yılları arasında gerçekleştirilen genel ve yerel seçimlerin tarihlerine yer verilmektedir.

Çizelge 4.1 : 1980-2016 Yılları Arası Türkiye Genel ve Yerel Seçim Tarihleri.

Genel Seçim Tarihi	Yerel Seçim Tarihi
6 Kasım 1983	25 Mart 1984
29 Kasım 1987	26 Mart 1989
20 Ekim 1991	27 Mart 1994
24 Aralık 1995	18 Nisan 1999
18 Nisan 1999	28 Mart 2004
3 Kasım 2002	29 Mart 2009
22 Temmuz 2007	30 Mart 2014
12 Haziran 2011	
7 Haziran 2015	
1 Kasım 2015	

Kaynak: www.ysk.gov.tr

Çizelge 4.2 ve Çizelge 4.3'te, 1980 yılından günümüze Türkiye'de genel seçimler sonucunda kurulan hükümetler ile İstanbul ve Beyoğlu yerel seçimleri sonucunda belediye yönetimlerini kazanan siyasi partiler gösterilmektedir. Çalışma her ne kadar

1980 yılı başlangıç noktası alınarak yürütülmüş olsa da, 1980-1983 yılları arasında hem merkezi hem de yerel yönetim gücünü elinde tutan askeri yönetimler değerlendirme dışında tutulmaktadır.

Çizelge 4.2 : 1980-2016 Yılları Arası Türkiye’de Genel Seçim Sonuçları ve Kurulan Hükümetler.

Dönem	1980-1983	1984-1991	1992-1995	1996-1998	1999-2002	2003-2016
Merkezi hükümet	Askeri Yönetim	ANAP	DYP-SHP DYP-CHP	RP-DYP ANAP-DSP-DTP	DSP-MHP-ANAP	AKP
Görev yılı	3	8	4	3	4	13

Kaynak: www.ysk.gov.tr

Çizelge 4.3 : 1980-2016 Yılları Arası İstanbul’da Yerel Seçim Sonuçları ve Yönetimler.

Dönem	1980-1983	1984-1988	1989-1993	1994-1998	1999-2003	2004-2016
İBB	Askeri Yönetim	ANAP	SHP	RP	FP	AKP
Beyoğlu	Askeri Yönetim	ANAP	SHP	RP	FP	AKP
Görev yılı	3	5	5	5	5	12

Kaynak: www.ysk.gov.tr

Türkiye’nin yerel siyaseti değerlendirildiğinde, yerel seçimlerin genellikle tüm ülke için geçerli olan sorunlar bağlamında ele alınması göze çarpmaktadır. Siyasi partiler yerel seçimler çerçevesinde geliştirdikleri yerel yönetim ve proje belediyciliği söylemlerini özellikle büyükşehirler ve çoğunlukla İstanbul üzerinden ifade etmektedir. Bunun en büyük sebeplerinden biri olarak, yerel ve genel seçimlerde İstanbul’un ülke genel siyaseti için önemi ve üzerindeki etkisi gösterilebilir.

1980’lerden itibaren söz konusu seçim sonuçları değerlendirildiğinde, Çizelge 4.2 ve Çizelge 4.3’te de açıkça görülebileceği gibi, 1983 genel seçimleri sonrasında tek başına iktidarı elde eden ANAP, 1984 yerel seçimlerinde İstanbul ve Beyoğlu’nda belediye yönetimlerini kazanmıştır. 1989 yılında SHP’nin İstanbul adayı Nurettin Sözen ile birlikte Beyoğlu’da da yerel seçimin galibi olması, 1992’deki genel seçimlerde SHP’nin büyük çoğunluk elde ederek koalisyon hükümetinin ortağı olmasının habercisi olarak nitelendirilebilir. Bununla birlikte, 1994’te İstanbul ve Beyoğlu yerel yönetimlerini kazanan Refah Partisi’nin, 1995 genel seçimlerinde en yüksek oy oranı ile koalisyon hükümetinde yer aldığı görülmektedir. Refah Partisi’nden İstanbul Büyükşehir Belediyesi başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan’ın

1998’de görevi bırakmasının ardından Ali Müfit Gürtuna göreve gelmiş, 1999 yerel seçimlerinde de kapatılan Refah Partisi’nin devamı niteliğindeki Fazilet Partisi’nden İBB başkanı seçilmiştir. 1999 seçimlerinde Beyoğlu yerel yönetimini de yine Fazilet Partisi adayı kazanmıştır. Ülke siyaseti açısından karışık bir dönem olan 1990’ların sonunda yapılan 1999 genel seçimlerinde ise DSP, ANAP ve MHP koalisyon hükümetini oluşturan partilerdir. 2000’li yıllara gelindiğinde 2002 genel seçimlerinden bugüne kadar gerçekleştirilen genel ve yerel seçimlerde AKP’nin merkezi yönetime, İstanbul ve Beyoğlu yerel yönetimlerine sahip olması, İstanbul ve genel seçimler arasındaki ilişkiyi teyit eder niteliktedir. 1980’lerden bugüne genel ve yerel seçim sonuçlarının değerlendirilmesinden anlaşılacağı gibi, İstanbul seçimleri iktidar ve muhalefet partileri için seçim yarışının merkezinde yer almaktadır. Merkezi hükümetler ile İstanbul ve Beyoğlu yerel yönetimlerinin arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Bu durum da seçimler ve iktidar açısından İstanbul ve Beyoğlu’nun önemini ortaya koymaktadır.

Genel ve yerel seçim sonuçlarının değerlendirilmesinin ardından kentsel rejim analizinin yapıldığı dönemlere ilişkin açıklama yapılması uygun görülmektedir. Kentsel rejim kuramı bağlamında daha önce araştırmacılar tarafından Amerika ve Avrupa’nın çeşitli kentlerinde yapılan çalışmalarda rejim analizinin genellikle yerel seçim dönemleri dikkate alınarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Kentsel politikalar/tartışmalı uygulamalar üzerinden yürütülen kentsel rejim analizi çalışması kapsamında incelenen dokümanlar, gerçekleştirilen görüşmeler vb. gibi kaynaklar, özellikle İstanbul açısından söz konusu süreçlerde merkezi yönetimin etkisinin yoğunluğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, yukarıda genel ve yerel seçim sonuçlarının aktarıldığı çizelgelerde de görülebileceği gibi 1980’lerden itibaren 3 farklı dönem göze çarpmaktadır. Bunlar:

- ANAP merkezi hükümetleri ve ANAP yerel yönetimleri dönemi (1983-1991)
- Koalisyonlardan oluşan merkezi hükümetler ve merkezi yönetimle farklı partilerden yerel yönetimler dönemi (1991-2002)
- AKP merkezi hükümetleri ve AKP yerel yönetimleri dönemi (2002 ve sonrası)

olarak adlandırılabilir.

Bu doğrultuda, kentsel rejim analizinin yukarıda belirtilen dönemler kapsamında yapılması uygun bulunmuştur. 2000 yılı ve sonrasını tek bir dönem çerçevesinde değerlendirmenin özellikle 2010 sonrasında hem planlama ile ilgili kurumsal düzenlemeler hem de kentlerin geleceğini şekillendiren yasalar ve kentsel politikaların getirdiği farklılıklar bağlamında eksik kalacağı düşünüldüğünden, kentsel rejim analizi 2000-2010 ve 2010 ve sonrası olarak iki dönemde ele alınmaktadır. Buna göre, İstanbul'da kentsel rejim değişikliklerinin analizi 1980-1990, 1990-2000, 2000-2010 ve 2010 ve sonrasını kapsayan dönemler kapsamında yapılmaktadır. Beyoğlu örneği üzerinden dört dönem kapsamında gerçekleştirilen kentsel rejim analizine geçmeden önce, dönemlerin genel özelliklerinin anlaşılması amacıyla, yukarıda aktarılan üç farklı siyasi dönem ilerleyen bölümlerde yönetim modeli bileşenleri çerçevesinde ele alınmaktadır.

4.2 1980-1990 Politika Değişiminin Başlangıç Dönemi: Gündem, Koalisyon, Kaynaklar ve İşbirliği Şeması

Dönemin siyasi yapısına ilişkin değerlendirmelere geçerken belirtmek gerekir ki, daha önce de açıklandığı gibi 1980-1990 arası döneme ilişkin yapılan araştırmalarda 6 Kasım 1983 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerden sonraki süreç değerlendirmeye alınmıştır. Bununla birlikte, darbeden genel seçimlere kadar geçen 3 yıllık süreçten kısaca bahsetmek gerekirse, 12 Eylül askeri rejimi TBMM'yi ve mevcut hükümeti dağıtmış ve ülke yönetimini beş kişiden oluşan Milli Güvenlik Kurulu'na bırakmıştır. 25 Eylül 1980'de ise seçimle göreve gelmiş olan yerel yöneticiler görevlerinden alınmış, il genel meclisleri ve belediye meclisleri feshedilmiştir. 16.10.1981 tarihinde de siyasi partilerin kapatılması ve tüm malvarlıklarının Hazineye aktarılması ile birlikte partisiz bir döneme girilmiştir (Şener, Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1984 Yılı Raporu).

12 Eylül 1980 darbesinden 25 Mart 1984 tarihinde yapılan yerel seçimlere kadar geçen yaklaşık 3,5 yıl boyunca da belediye başkanları darbe yönetiminin İçişleri Bakanlığı'na atama ile belirlenmiştir. Yerel seçimlere gidilen günlerde Türkiye'de sıkıyönetim koşullarının uygulandığını da belirtmek gerekir. 1 Mart 1983 tarihinde Bakanlar Kurulu MGK tavsiyesiyle 13 ilde sıkıyönetimin kaldırılmasına karar vermiş, 19 marttan itibaren uygulamaya giren karara göre de bu illerden sekizinde olağanüstü hal ilan edilmiştir. Diğer beş ilde de sıkıyönetim tamamen kaldırılmıştır.

Bu doğrultuda, 25 Mart 1984 seçimlerinde yalnızca beş ilde normal bir yönetim söz konusudur ve diğer 54 ilde ise sıkıyönetim uzatılmıştır (Şener, Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1984 Yılı Raporu). İstanbul da sıkıyönetimin uzatıldığı iller arasında yer almaktadır.

Daha önce ifade edildiği gibi Türkiye’de yerel seçimler ile genel seçimler arasında kuvvetli bir ilişki söz konusudur. Yerel seçimler genellikle genel seçimler açısından ülke siyasetinin şekillenmesini etkileyecek nitelikte görülmüştür ve yerel seçimler öncesinde geliştirilen söylemler ve propaganda faaliyetleri ülke genel sorunları düzeyinde yürütülmüştür. Bu doğrultuda, aşağıda 1980-1990 döneminin siyasi yapısı ve yerel seçimlerine ilişkin değerlendirmeler 1984 ve 1989 yıllarında gerçekleştirilen iki yerel seçim kapsamında, seçimleri kazanan partiler ve seçim öncesi çalışmaları bağlamında yapılmaktadır.

25 Mart 1984 yerel seçimlerini İstanbul’da ANAP’ın adayı Bedrettin Dalan %49,69 oy oranı ile kazanarak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olmuştur. ANAP 1984 yerel seçim propagandasını iktidar olmanın avantajları ve istikrar kavramı üzerine kurmuştur. Bunun yanında, belediye başkanları ile merkezi yönetimi elinde tutan iktidarın uyum içinde olmasının daha iyi hizmet verilmesine yol açacağı vurgusu yapılmıştır. Ayrıca dikkat çeken bir diğer slogan da “işbitiricilik”tir. Gazetelere verilen ilanlarda “Türkiye’nin tüm belediyelerine işbitirici başkan Anavatan’dan” sloganı kullanılmıştır. Seçim sonrasında sonuçların gazetelerde “Özal’ın İkinci Zaferi”, “Özal’a Güvenoyu” gibi manşetlerle verilmesi yerel ve genel seçimler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır (Şener, Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1984 Yılı Raporu).

1980-1990 döneminde bir diğer yerel seçim ise SHP adayı Nurettin Sözen’in %35,95 oy oranı ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi başkanı olduğu 26 Mart 1989 tarihinde gerçekleştirilen seçimdir. Bu dönemde, 1987 yılında yapılan genel seçimleri kazanan ANAP iktidarı merkezi yönetimdedir ve 1984 seçimleri ile yerel yönetime gelen Bedrettin Dalan yerel seçimde ANAP’ın büyükşehir belediyesi başkan adaydır. ANAP bu dönemde de yerel seçim propagandasını, iktidar olmanın avantajları ve istikrar kavramları üzerine kurmuştur. Turgut Özal da, sadece merkezi yönetimde bulunan ANAP ile uyum içinde çalışacak belediyelerin başarılı olacağını iddia ederek, muhalefetin kazanacağı belediye başkanlıklarına yardım etmeyeceğini belirtmiştir (Şener, Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1989 Yılı Raporu). Bunun

yanında, ANAP'ın 1989 yılı yerel seçimlerinde kullandığı sloganlarda da İBB başkanı ve hükümetin farklı partilerden olmasının ortaya çıkaracağı zorluklardan bahsedilmektedir. “Eli kolu bağlı bir belediye başkanı ister misiniz?”, “Farklı dilden konuşan bir belediye başkanı ister miydiniz?”, “Makamsız, mekansız, iktidarsız bir belediye başkanı ister miydiniz?”, “Para para diye düşünen bir belediye başkanı ister miydiniz?” (Saydan, 2013) gibi ANAP'ın kullandığı sloganlar merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında “kurulması gereken ilişkiyi” göstermesi açısından önemli görülmektedir. 1989 yerel seçimlerinde hem İstanbul'da hem de Türkiye genelinde alınan oy oranı ile ilk sırada yer alan SHP de, yerel seçimleri genel seçimlerde elde edilmek istenen başarının bir aşaması olarak görmektedir. Bu görüş, genel başkan Erdal İnönü'nün “yerel seçim bir fırsattır. Şimdi tam zamanıdır. Özal gidiyor. Halkın oylarıyla gidiyor. 26 Mart'ta Özal'ı itiverin tamam” sözleriyle ortaya konmaktadır. Bununla birlikte, SHP özellikle büyük kentlerde çalışmalara özel önem vermekte, propaganda afişlerinde ise “sosyal devleti kurmaya belediyelerimizden başlayalım” sloganını kullanmaktadır. Genel demokratikleşme sorunları da seçim konuşmalarında değinilen konular arasındadır. Seçimde “işte mühür, haydi süpür” ana sloganı kullanılmıştır (Şener, Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1989 Yılı Raporu).

Gündem

1980-1990 döneminde, darbe yönetimi sonrasında merkezi hükümette tek başına iktidar sahibi olan ANAP/Turgut Özal hükümetleri ve yine İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde ANAP/Bedrettin Dalan yerel yönetimi görev yapmaktadır. Bu döneme ilişkin İstanbul'un kentleşme/planlama gündeminin genel çerçevesi, 6 Kasım 1983 genel seçimleri sonrasında hazırlanan 45. Hükümet Programı'nda açıkça görülmektedir. 19 Aralık 1983 günü Başbakan Turgut Özal tarafından TBMM'de okunan Programda, 1979 ekonomik krizinin ülkeye verdiği zarar açıklanarak, sıkıntıların giderilmesi amacıyla 24 Ocak 1980'de Ekonomik İstikrar Programının yürürlüğe konduğu açıklanmaktadır. Ekonomik kalkınmaya ilişkin olarak, “devletin tanzim edici ve yönlendirici fonksiyonu genel seviyede olmalı, detaylara müdahale edilmemelidir” (s.155) esası belirtilmekte; devletin varlığı olarak tanımlanan orman, su, maden ve enerji gibi tabii kaynakların, mülkiyeti devlet tasarrufunda kalmakla beraber, geliştirme ve işletme haklarının fertlere veya fertlerin bir arada kuracağı teşebbüslere bırakılabileceği ifade edilmektedir. “Özel tasarrufun teşviki ve tasarrufların en verimli yatırım alanlarına yönlendirilmesi” (s.175) ekonomi

politikasının temel esası olarak kabul edilerek özelleştirme gündemi oluşturulmaktadır. Programda ekonominin düzeltilmesine ilişkin belirlenen önceliklerden biri de ülkeye yabancı sermayenin çekilmesidir. Üzerinde yıllarca çalışıldığı ve hazırlıklarının yapıldığı bildirilen Program’da milletin ve devletin temel meseleleri; 1. Huzur ve güven, 2. Orta direğin güçlendirilmesi, 3. İşsizlik, 4. Konut, 5. Kalkınmada öncelikli yörelerin geliştirilmesi, 6. Bürokrasi olarak belirlenmiştir. Sorunların çözümlenmesine ilişkin öncelikle günün şartlarına uygun olmayan, yavaş, eskimiş, karar almayı ve uygulamayı imkansız hale getiren idari yapı ve hukuki esasların yeniden düzenleneceği ifade edilmektedir. Sorunlar arasında ifade edilen işsizliğin azaltılması kalkınma hızı ile orantılı olarak ele alınmaktadır. İşsizlik sorununa ilişkin hizmet sektörünün geliştirilmesi çözüm yolu olarak sunulmakta, turizmin geliştirilmesi için altyapı yatırımlarının hızlandırılması, bürokrasinin en aza indirilerek hızlı karar ve uygulama sisteminin geliştirilmesi ve iç ve dış yatırımların etkili ve istikrarlı biçimde teşvik edilmesi planlanmaktadır. İşsizliğin yoğun olduğu bölgelerde altyapı projelerine ağırlık verilmesi ve emek yoğun alanlar arasında sayılan konut inşaatı gibi alanların teşvik edilmesi ile yeni istihdam olanakları yaratılması öngörülmektedir. Konut sorunu en önemli sorunlar arasında gösterilmekte, “konut yapımı için her türlü imkan ve kaynağın seferber edilmesi” (s.205) zorunlu görülmektedir. İmar planlarının tamamlanması ve inşaat, iskan ruhsatlarının uzun zaman alması güçlükler olarak tarif edilmektedir. Konut sorununa ilişkin, konut sahipliliğinin teşviki, “konut yapımıyla ilgili formalitelerin basitleştirilmesi” (s.206), imar planlarının hızla tamamlanması, yerel birimlerin yetkilerinin artırılması, Toplu Konut Kanunu’nun formalitelerden arındırılması, imar affının hızlı bir şekilde işletilmesi ve gecekondu bölgelerine altyapı yatırımlarının götürülmesi alınacak önlemler arasında sayılmaktadır (Anavatan Partisi, 1983).

Araştırma sürecinde görüşmecilerden birinin döneme ilişkin değerlendirmesi şu yöndedir: “...küreselleşmenin de bize yeni yeni girdiği, ona ilişkin bir takım ‘nedenler, niçinler’in sorgulanmadan yapılanlar, bir kabuller dönemi.” (B1, kişisel görüşme, 16 Kasım 2015). Döneme ilişkin gündemde öne çıkan konulardan biri Boğaziçi Köprüsü’nün gelirleri üzerine “satarım-sattırmam” söylemleri ile yürütülen özelleştirme tartışmasıdır. Genel seçimler öncesinde başlayan ve sonrasında Başbakan Turgut Özal ile ana muhalefet partisi genel başkanı Necdet Calp arasında devam eden tartışma, köprü gelirlerinin yanında çeşitli kamu

kurumlarının da satışını öngören yasanın 29.02.1984'te kabulüyle sonuçlanmıştır (Şener, Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1989 Yılı Raporu). Dönemin bir diğer gündem konusu, 1984 yerel seçimleri öncesinde seçim politikası olarak Özal'ın gecekondulara “tapu tahsis belgesi” dağıtması ve seçimlerden bir ay önce imar affının yürürlüğe konmasıdır. İmar affına dayanılarak yapılan İslah İmar Planları ile “Zeytinburnu, Kartal, Bakırköy, Pendik, Ümraniye, Üsküdar, Beykoz, Avcılar, Sarıyer, Gaziosmanpaşa, Şişli, Bayrampaşa, Bahçelievler, İkitelli, Küçükçekmece ve Büyükçekmece gibi kentin gelişme gösteren tüm ilçelerinde birçok bölge imara açılmıştır” (Aslan, 2011, s.118).

Turizmi Teşvik Kanunu'na dayanarak Bakanlar Kurulu kararıyla ilan edilen turizm merkezleri/bölgeleri de gündemde geniş yer tutmaktadır. Türkiye'nin birçok büyük kentinin yanı sıra İstanbul'da çoğunlukla kent merkezinde, Beyoğlu, Beşiktaş, Şişli, Fatih ilçelerinde olmak üzere Boğaz kıyısı boyunca Sarıyer'e kadar uzanan sahil şeridinde ilan edilen turizm merkezleri ile mevcut plan kararları yok sayılarak kentsel müdahalelerde bulunulmuştur. İstanbul'da 1980'li yıllar ve 90'ların başlarında kamuoyunda yer bulan gökdelen tartışmaları da bu yasa ile gerçekleştirilen uygulamalar çerçevesinde sürdürülmüştür. Park Otel, Swiss Otel, Süzer Plaza (Gökkafes), Conrad Otel, BJK Plaza, Tat Towers ve daha pek çokları gibi müdahaleler Turizmi Teşvik Kanunu'nun sağladığı ayrıcalıklı imar koşulları ile gerçekleştirilmiştir. Taşkılla'nın 5 yıldızlı otele dönüştürülmesi yerine üniversite olarak kullanımına devam edilmesi için mücadele veren Kulaksızoğlu (1987b) bu gelişmeleri, “manzarası ve konumu güzel her eski eserin, rastgele otel yapılmak istenmesi” (s.41) ve manevi değerlerin alınıp satılır hale gelmesi olarak tarif etmektedir. Dönemin İBB başkanı Bedrettin Dalan konu ile ilgili olarak “gökdelenlere inşaat ruhsatı verme kararı alınması için başbakan Turgut Özal'ın tavsiyede bulunduğunu; Zeytinburnu, Kasımpaşa ve Dolapdere'de yapılacak gökdelenlerin şehre zarar vermeyeceğini” (Enginöz, 2013, s.161) ifade etmiştir. Dalan'ın gökdelen tartışmalarıyla ilgili bir diğer demeci de şöyledir: “Dünyanın incisi İstanbul'u korumak birinci görevimiz olduğu kadar, geliştirmek de görevimizdir. İstanbul'un müsait semtlerine yapılacak gökdelenler İstanbul'a ayrı bir güzellik katmanın yanı sıra otopark sorununun hafifletilmesine de yardımcı olacaktır” (Öğülmüş, 1986). Ankara Eski Belediye Başkanı mimar Vedat Dalokay gökdelen tartışmalarına, “Gökdelenler 20. yüzyılın gerçeğidir. Tartışılması gereken

yapılıp yapılmayacağı değil, nereye ve ne yükseklikte yapılacağıdır” görüşüyle katılırken, ünlü mimar Behruz Çinici “Gökdelenler çağdaş kentleşme için vazgeçilmez bir unsurdur. Önemli olan kentin bütünlük planı içinde silueti bozmamasıdır” yorumunda bulunmaktadır (Milliyet, 1986, 20 Haziran). Beyoğlu’da gerçekleştirilmek istenen gökdelenler bölgesi ile ilişkili olarak Tarlabası Bulvarı’nın açılması da dönemin gündeminde yer almaktadır. Gürsel’e (1987a) göre Dalan için Tarlabası yıkımları çok önemliydi ve acildi. O dönem sözü edilmeye başlanan “3. Boğaz Köprüsü, Tüpeçit, 4. Haliç Köprüsü’nü, Haliç’in iki yanından geçecek otoyolları, Boğaz’daki ve Çamlıca’daki villaları, Haliç, Piyalepaşa, Dolapdere gökdelen iş merkezlerine bağlayan otoyolların kilit noktası Tarlabası arteriydi” (Gürsel, 1987a, s.47).

45. Hükümet Programı’nda ülkenin temel meseleleri arasında sayılan konut sorunu da gündemi oluşturan önemli konulardandır. Keyder (2000) 1980’li yıllardaki konut piyasasını, “siyasi yozlaşma, kapitalist gelişme ve uluslar arası finansın kesişme noktasında yer alan, İstanbul’un en karlı sektörü” (s.185) olarak tariflemektedir. Gürsel (1987b) İstanbul’da ilçe belediyelerinin büyük çoğunluğunun “yeşil alanları, kat karşılığı ile ve büyük yoğunluklarla” (s.43) yatırımcılara verdiğini ve kar amaçlı, yüksek maliyetli konutlar üretildiğini belirtmektedir. 1988 yılında açılan Fatih Sultan Mehmet Köprüsü ve bağlantı yolları İstanbul’un orman alanları, su havzaları gibi korunması gerekli alanlarının imar uygulamalarına konu olmasına yol açmış, kent makroformu kuzeye ve planlarda doğal eşik olarak tanımlanan bölgelere doğru genişleyerek kaçak yapılaşmalarla gelişen bir kent yapısı ortaya çıkmıştır. Sarıgazi, Samandıra, Sultanbeyli vb. gibi yerleşimlerin yanı sıra çok sayıda lüks konut sitesi için orman alanları ve su havzaları imara açılmıştır. “Köprülerin ve bağlantı yollarının inşası Türkiye’de yaşanan hızlı ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimin kentlerdeki yansımalarından biri olan konut alanlarının giderek sınıfsal anlamda ayrışması sürecini desteklemiştir” (Aslan, 2011, s.118). İhlas Yuva Sitesi, Beykoz Konakları, Acarkent, Alkent 2000, Kemer Country gibi kapalı konut siteleri hem 2. Köprü ve bağlantı yolları hem de Islah İmar Planları ile 80’li yılların sonlarında başlatılan ve 1990’larda da devam eden müdahalelerin örneklerindedir⁸.

1980-1990 döneminde İstanbul’un kentleşme gündeminde yer tutan konular genel olarak değerlendirildiğinde, konut sorunu, gökdelenler ve siluet tartışmaları,

⁸ Ayrıntılı bilgi için Oktay Ekinci’nin “İstanbul’u Sarsan On Yıl 1983-1993” kitabına bakılabilir.

gecekondular ve imar afları, ulaşım yatırımları ve özelleştirme tartışmaları ön plana çıkmaktadır. Dönemin gündeminde öne çıkan konuların ortak yanı plan bütünlüğünün dikkate alınmaması ve özel yasalar ve/veya mevzii planlar aracılığıyla kente müdahalelerde bulunulmasıdır. 29.07.1980 tarihinde onaylanan ve amacı; tarihi, kültürel ve doğal kaynakların korunması ve kentin güneyde doğu-batı aksında lineer olarak gelişmesinin sağlanması olan 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar Planı kararları göz ardı edilmiştir. İmar ve İskan Bakanlığı'na bağlı İstanbul Nazım Plan Bürosu, 1984 yılında 3030 sayılı Kanun'la lağvedilerek “bütüncül plan anlayışı yerine güncel sorunlar üzerinde çalışmalar İstanbul Büyükşehir Belediyesi Planlama Müdürlüğü'nce geliştirilmeye başlamıştır” (Suher, 2001, s.17). Bu dönemde, mekansal sorunların çözümünün “merkezi yönetim yetki ve sorumluluğunda yasa hükümleri ve kararlarla yürütülmesinin amaçlandığı bir anlayış” (Suher, 2001, s.18) hakimdir.

Koalisyon

Kentsel rejim analizinde yerel toplulukların nasıl yönetildiği sorusu merkezde yer almaktadır. Resmi yönetim otoritesi bileşenlerden biri olmakla birlikte devlete bağlı olmayan (nongovernmental) ve bazen gayriresmi olan bağlantılar da bütünü oluşturan parçalardandır. Stone'un belirttiği gibi yerel yönetim modelinin 4 bileşeninden biri olan, belirli bir gündem etrafında şekillenen yönetim koalisyonları hem devlete ait (governmental) hem de devlete bağlı olmayan üyelerden oluşmaktadır (Stone, 2005). İstanbul'da 1980-1990 dönemi kentsel rejiminin koalisyon ortaklarını temelde, önceki bölümde açıklanan gündem etrafında bir araya gelen devlet/hükümet otoritesi ile birlikte yerel yönetim otoritesi ve büyük sermaye olarak tariflemek mümkündür. Konut, gökdelenler, imar afları, ulaşım yatırımları gibi kentsel müdahaleler üzerinden şekillenen gündemin en önemli koalisyon bileşenleri, merkezi hükümet temsilcileri, bürokrasinin çeşitli kademelerinde yer alan karar vericiler, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyeleri temsilcileri, inşaat faaliyeti yürüten büyük şirket temsilcilerinin yanında “kat karşılığı iş yapan müteahhitler” (Ekinci, 1995, s.33) dir.

Keyder (2000), 1980 sonrası dönemin müteahhitlerini daha önceki dönemin küçük ölçekli çalışan müteahhitlerinden ayırmaktadır. Buna göre, petrol fiyatlarının arttığı dönemde Ortadoğu ülkelerinde işler üstlenerek deneyim sahibi olan ve elde edilen

birikim dolayısıyla daha önceki dönemde etkili olan dev holdinglerle iş hacmi bakımından rekabet edebilir duruma gelen ENKA, Maya, Doğu vb. büyük şirketler, Koç ve Alarko gibi holdinglerle birlikte yüksek karlar vaadeden müteahhitlik işlerini üstlenmektedir. Söz konusu şirketlerin kentleşme gündemindeki etkisinin ve bu dönemde planlama sisteminin nasıl esnetildiğinin anlaşılması açısından, Ekinci'nin kentsel müdahale süreçlerine ilişkin aşağıdaki sözleri dikkat çekicidir:

“Alarko firmasının Demirciköy'deki (Sarıyer) milyarlık villaları nazım planlarda 'koruma alanı' olduğu için imara açılmayan arazilerin 'gecekondulaşma istidadı var' şeklindeki 'yasal yorumlarla' ıslah planı kapsamına alınması sayesinde inşa ediliyor. ...aynı yörede geniş arazileri bulunan ünlü arsa ve arazi yatırımcısı Metin Kaya Çağlayan'ın da, 500 dönümü aşkın imara yasak mülkiyeti, yine ıslah imar planlarıyla 'inşaat değeri' kazanmış durumda” (Ekinci, 1995, s. 34).

Dönemin gündeminde yer alan gökdelen tartışmalarına ilişkin ise köşe yazarı Arpad (1989), gökdelenleşme süreçlerinde yabancı büyük sermaye uygulamalarına dikkat çekerek bu süreçlerin önce Boğaz'ın iki yakasının bir araya getirilmesi varsayımı ile başladığını, asma köprülerin gerçekleştirilmesinin ardından “iki kıyıda bomboş uzanan yeşil alanların iskana açılarak milyarlarca değer artışı”nın (s.2) üç-beş kişinin cebine aktarıldığını, “yukarı boğaz görünümlü geniş doğa parçalarının yabancı sermaye otelcilerine” (s.16) sunulduğunu ifade etmektedir. Aynı dönemde köşe yazarlığı yapan Mehmet Barlas ise gökdelenleri savunduğu yazısında: “...Geçmişte nasıl Boğaz Köprüsü'ne, televizyona ve sonra da renkli televizyona karşı çıkıldıysa, bugün de gökdelen yapımı projeleri eleştirilmeye başlandı...” ifadelerini kullanmaktadır. Dönemin İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan gökdelen tartışmalarına ilişkin yaptığı açıklamada kendisini destekleyen akademisyenlerle ilgili şunları söylemektedir: “...Bana yöneltilen 'Dalan bu işleri yaparken kimselere, özellikle de bilim çevrelerine danışmıyor' suçlaması ise tamamen geçersizdir. Piyalepaşa ve çevresinin pilot bölge olarak seçilmesini öngören çalışmanın altında, içinde Mimar Sinan, Yıldız ve Boğaziçi Üniversitesi rektörlerinin ve Yılmaz Sanlı, Semavi Eyice ile Muhteşem Giray gibi otoritelerin imzası vardır. Daha kime danışacaktık?” (Milliyet, 1986, 20 Haziran). 1980-1990 döneminde İstanbul'daki kentleşme gündeminin gerçekleştirilmesi için bir araya gelen koalisyonda, resmi yönetim otoritelerinin yanında, yabancı sermayenin, yerli büyük şirket ve holdinglerin, kimi medya çalışanlarının ve akademisyenlerin yer aldığı görülmektedir.

Kaynaklar

Belirlenen gündemin gerçekleştirilmesi için bir araya gelen yönetim koalisyonu üyelerinin, kentsel müdahale süreçlerinde ortaya koyduğu kaynaklar arazi, para (sermaye), yasal düzenlemeler, uzmanlık ve politik destek olarak özetlenebilir. Özelleştirme uygulamalarının arttırılmasını ve inşaat sektörünün canlandırılmasını hedefleyen hükümet politikaları çerçevesinde 1980-1990 döneminde, İstanbul'un en değerli bölgelerinde yer alan büyük kamu arazilerinin otel, iş-merkezi yatırımları için özellikle yerli-yabancı sermaye ortaklıklarına yap-işlet-devret modeli ile tahsis edildiği görülmektedir. Türk-Amerikan ortaklığında inşa edilen Conrad Otel ve Süzer Plaza (Gökkafes-Ritz Carlton), Türk-Japon ortaklığı gerçekleştirilen Swiss Otel ve Hyatt Regency otel yatırımları 1980'lerde uygulamaya geçirilen kamu-özel işbirliklerinin erken örneklerindedir. Müdahalelerin gerçekleştirilme süreçlerinde, devlet tarafından sağlanan arazi kaynağının yanında yabancı sermaye yatırımları büyük yer tutmaktadır. Keyder (2000), 1980 sonrasında yaşanan bu durumu aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

“Mali liberalizasyon dolayısıyla bankacılık sektörü hızla dünya piyasalarıyla bütünleştiği için, İstanbul'un inşaat sektöründe kar olanakları yatırım fonları için bir çekim merkezi oluyor ve bir yatırım balonu oluşuyordu. Yabancı müteahhit firmalar, hazırladıkları ortak girişim paketleriyle, işin bir bölümünü elde etme karşılığında dolar cinsinden kredi elde edilmesini garanti ediyorlardı” (Keyder, 2000, s. 185).

Dönemin kentleşme gündeminin gerçekleştirilmesinde ortaya konan yasal kaynaklardan biri Turizmi Teşvik Kanunu iken diğeri af kanunlarıdır. Turizmi Teşvik Kanunu, 1982 yılında Askeri Darbe Yönetimi tarafından kabul edilen ve dolayısıyla Anayasa'ya aykırılık sebebiyle dava açılmayan bir düzenlemedir. 1980'lerde ve 1990'ların başlarında tartışmalı olan kentsel müdahalelerin büyük çoğunluğu bu kanun kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında, 1985 yılında İmar Kanunu'nun 47. Maddesiyle, Boğaziçi Kanunu'nda yapı yasağı getirilen koruluklarda, ağaçlandırılacak alanlarda, büyüklüğü 5000 m²'den az olmayan mülkiyetlere inşaat hakkı tanınmıştır. Bu maddelerin yürürlüğe girdiği tarihten Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildiği tarihe kadar geçen 1 yıl 7 ayda, Boğaziçi'ndeki toplam 21 parselde 390 yapı için inşaat ruhsatı verilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin söz konusu kararı, alındığı tarihten 4 ay 5 gün sonra Resmi Gazete'de yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Dönemin ANAP'lı İstanbul Büyükşehir Belediyesi, bu geçen sürede de 71 yeni parselde toplam 1071 yapıya

inşaat ruhsatı düzenlemiştir (Ekinci, 1995). Bu yaşananlar, resmi kararların uygulanması konusunda böylesine bir “titizlik” gösteren İBB’nin söz konusu dönemde İstanbul’un tartışmalı müdahalelerine verdiği politik desteği açıkça göstermektedir. 1980-1990 döneminde, koalisyonun resmi üyelerince sağlanan yasal düzenlemeler ve politik destek kaynaklarına ilişkin Öktem (2011)’in aktardıkları da önemlidir. Buna göre, “gecekonduyunun ticarileşmesi sürecinin de önünü açan af yasaları, neoliberal politiklardan en çok muzdarip olan sınıflara kentsel rant üzerinden pay vererek muhalefeti engellemek, bir tür rüşvet vermek olarak yorumlanmıştır” (Erman, 2001; Boratav, 1982, Öktem, 2011’de aktarıldığı gibi). Af kanunları ile kaçak yapılaşmış ya da yapılaşma ihtimali olan bölgeler imara açılmış, kentsel rant paylaşımlarıyla muhalefet engellenerek kentsel müdahale süreçlerindeki politik destek arttırılmıştır.

İşbirliği Şeması

Yerel yönetim modelinin son bileşeni olan işbirliği şemasında, kentsel müdahalelerin gerçekleştirilmesi süreçlerinde koalisyon üyelerinin nasıl bir araya geldiği açıklanmakta ve gündemin gerçekleştirilmesine yönelik üyelerin sunduğu katkılar sıralanmaktadır. Tartışmalı kentsel müdahalelerin gerçekleştirilmesi süreçlerinde koalisyon üyelerinin nasıl bir araya geldiklerine ilişkin verilere ulaşılması güçtür. 1980’lerde İstanbul Teknik Üniversitesi Taşkışla binasının otel yapılmasına yönelik sürecin⁹ durdurulmasında önemli bir rol üstlenen akademisyen Erol Kulaksızoğlu’nun söz konusu süreçle ilgili aktardıkları, kamu-özel işbirliklerinin nasıl kurulduğuna ilişkin bir fikir vermektedir. Kulaksızoğlu, Taşkışla’nın 5 yıldızlı otel yapılması girişiminde bulunan ESKA Holding patronu Selim Edez’in çeşitli dergilere verdiği roportajlardan edindiği bilgileri ve süreci şöyle aktarmaktadır:

“ESKA’cılar Taşkışla civarında bir otel yapmak istemişler, Taşkışla ile Lalezar altında Eczacıbaşı ile Dinçökler’e ait alanı düşünmüşler, olmamış, aramayı sürdürmüşler. O sırada, Emekli Sandığı, Taşkışla’yı otel yapmak istediğini belirten bir ilan vermiş, ilgilenmişler ve talip olmuşlar. Ne güzel bir rastlantı değil mi? Siz otel yatırımı için kan ter içinde yer ararken, o zamana kadar Milli Savunma’nın devralmak istediği, sonunda herhalde İTÜ’de kalmasının daha doğru olacağını kabul ederek vazgeçtiği bir bina ve çevresindeki arazi, birden otel yapılsın diye piyasaya çıkarılıyor; tam da ESKA’nın otel yeri aradığı bir zamanda. Şansın böylesine ne denir?” (Kulaksızoğlu, 1987a, s.43).

⁹ Taşkışla’nın 5 yıldızlı otel yapılması girişimi, yürütülen başarılı muhalefet sayesinde engellenmiştir. Bu sebeple çalışmada ele alınmamıştır. Ancak, döneme ilişkin kamu-özel işbirliklerinin nasıl kurulduğu konusunda Erol Kulaksızoğlu’nun değerlendirmeleri önemli görülmektedir.

Bunun yanında, dönemin tartışmalı kentsel müdahalelerine ilişkin süreçler, “Hükümetten Süzer’e torpil”, “Semranım’ın destek inşaatları”, “Ankara, İstanbul’u satıyor”, “Canavar Tepeden Torpilli” gibi manşetlerle dönemin gazetelerinde yer almaktadır. 1989’da İstanbul yerel yönetiminin ANAP’tan SHP’ye geçmesi sonucunda müdahale süreçlerinde yaşanan sıkıntıların, gökdelen yapmak isteyen işadamlarının dönemin Başbakanı Turgut Özal ile bizzat görüşmeleri ile aşılmaya çalışıldığı dönemin gazete haberlerinden izlenmektedir (Güneş Gazetesi, 1989, 9 Temmuz). Bu haber metinlerinden görülmektedir ki, özel sektör girişimcilerinin siyasi aktörlerle kişisel ilişkileri müdahale süreçlerinin devam ettirilmesinde önemli yer tutmaktadır.

1980-1990 döneminde, kentleşme gündeminin gerçekleştirilmesine yönelik resmi üyelerce sunulan katkılara örnek olarak, ANAP döneminde ardarda çıkarılan imar affı kanunları gösterilebilir. Ekinci (1995), bu dönemde imar aflarının bir sonraki seçim döneminde yönetime gelmenin koşulu olarak, özellikle yerel seçimler öncesinde çıkarıldığına dikkat çekmektedir. Bunun yanında, af kanunları ile yürütülen kentleşme sürecini şu şekilde aktarmaktadır:

“2981 sayılı yasanın getirdiği ve yaklaşık 10 yıldan bu yana kent yağmasının belli başlı ‘hukuksal aracı’ olarak kullanılan en önemli ‘yenilik’ hiç kuşkusuz ‘ıslah imar planları’ denen uygulamadır Kaçak yapılara ve gecekonduılara ‘tapu tahsis belgesi verme’ sürecini de başlatan bu planlama türü, aslında bilimsel anlamda ‘plan’ değil, yasadışı gerçekleşen yapılaşmayı bir ‘plana bağlayarak, topluca affetme’ amacını taşıyordu” (Ekinci, 1995, s. 29).

1989 yılında İstanbul yerel yönetiminin el değiştirmesi sonrasında, ANAP hükümeti turizm merkezlerinde yürütülen kentsel müdahale süreçlerinin devamını sağlamak ve bu alanlardaki yetkilerini elinde tutmak adına, Bakanlar Kurulu kararıyla, turizm merkezlerinde plan yapma ve onama yetkisini 3 yıl süre ile İBB’den alıp Bayındırlık ve İskan Bakanlığı’na vermiştir. Bu karar daha sonra mahkeme kararıyla iptal edilse de, müdahale süreçlerindeki politik desteğin devamlılığının sağlanmasına ilişkin çabaları göstermesi açısından önemli görülmektedir. Koalisyon üyelerinin gündemin gerçekleştirilmesine ilişkin sundukları katkılar genel olarak değerlendirildiğinde, arazi, yasalar, politik destek kaynaklarının resmi üyelerce sağlandığı; sivil üyelerin para (sermaye) ve uzmanlık katkılarını sağladığı görülmektedir. Müdahalelerin gerçekleştirilmesinde, sermaye konusunda yabancı yatırımcılardan alınan desteğin olumlu etkisi olduğu incelenen süreçlerden anlaşılmaktadır.

4.3 1990-2000 Politika Değişiminin Çatışma/Gelişme Dönemi: Gündem, Koalisyon, Kaynaklar ve İşbirliği Şeması

Merkezi yönetimde tek başına iktidar olan ANAP hükümetleri ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde de ANAP'lı belediye başkanı Bedrettin Dalan'ın yönetiminde geçen 1980-1990 döneminin ardından, 1989 yerel seçimlerinde ve 1991 genel seçimlerinde ANAP hem merkezi hem de yerel yönetimdeki iktidarını kaybetmiştir. 1990-2000 döneminde, geçmiş dönemde Başbakan olarak görev yapan Turgut Özal 1989'un Kasım ayından sonra Cumhurbaşkanı olarak görevine devam etmiştir. 1989'a kadar İBB Başkanı olarak görev yapan Bedrettin Dalan da, 1991 genel seçimleri sonrasında koalisyon hükümetinin ortağı olan DYP'nin milletvekili olarak Meclis'te yer almıştır. 1991 genel seçimlerinden 2002 genel seçimlerine kadar geçen süreçte merkezi yönetim, koalisyonlardan oluşan dokuz hükümet ve yedi başbakan tarafından idare edilmiştir. İstanbul yerel yönetiminde ise Nurettin Sözen, Recep Tayyip Erdoğan, Ali Müfit Gürtuna olmak üzere üç belediye başkanı görev yapmıştır.

Askeri Darbe Yönetimi'nin ardından yaklaşık 10 yıl İstanbul'un kentleşme gündemini şekillendiren ANAP yönetimleri ve bu süreçte başlatılan kentsel müdahaleler; seçim sonuçlarıyla birlikte sorgulanmaya başlanmış, tartışmalara sebep olan müdahaleler yeni yönetimlerce kapsamlı incelemelerden geçirilmiştir. Geçmiş yönetimlerin müdahalelerinin gözden geçirildiği ve dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak ülke politikaları açısından farklı bakış açılarının geliştirildiği 1990-2000 dönemi, bu açıdan 1980'lerde başlayan politika değişiminin çatışma/gelişme dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu dönem, savaş, kriz vb. olayların, Berlin Duvarı'nın yıkılması, Sovyetler Birliği'nin dağılması gibi önemli gelişmelerin ardından dünya sisteminde etkili değişimlerin görüldüğü bir süreç olmuştur. Türkiye de bu süreçlerden etkilenen ülkeler arasında yer almıştır.

Boratav (2003), 1908'den itibaren farklı dönemler kapsamında Türkiye'deki ekonomik durumun analizini yaptığı *Türkiye İktisat Tarihi* isimli kitabında, 1989-2002 dönemini "uluslar arası finans kapitalin egemenliğine sancılı geçiş" olarak adlandırmaktadır. 1980 yılında başlayan ekonomi politikası eğilimleri bu dönemde de etkili olmaktadır. Bunun yanında, askeri rejimin politika üzerindeki vesayetinin kalkması, 1989 yılında sermaye hareketleri üzerindeki kısıtların kaldırılması ve

1995'te AB ile gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi bu dönemin ekonomi politikalarında belirleyici olan yeni unsurlardır. Bu yeni unsurların etkisiyle ekonomi gelişimi çalkantılı bir büyüme sürecine sahne olmuş, ülke ekonomisi sermaye hareketlerindeki dalgalanmalar ve sıklıkla tekrarlanan finansal krizlerin tehdidi altına girmiştir. Bu dönemde 1994 ve 2001'de ağır, 1998 ve 1999'da hafif olmak üzere yaşanan ekonomik krizler ülke ekonomisini sarsmış, sadece ekonominin değil toplumsal yapının da IMF ve Dünya Bankası program ve talepleri doğrultusunda şekillendirilmesi süreci hız kazanmıştır.

Gündem

1991 genel seçimleri sonrasında koalisyon hükümetinde yer alan DYP'nin seçim bildirgesinde, yeni ekonomik ve siyasi kabullerle sarsılan ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte değişen mevcut dünya düzeninin yerine global ve yeni dünya düzeninin (Demokrasi içinde zenginlik) ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Yeni düzenin özellikleri, müzakere, işbirliği ile uzlaşma ilkeleri ve temel özgürlük ve hakların evrensel kurallara göre düzenlenmesi olarak açıklanmaktadır. Son on yıl (1980'ler) "dünyanın yeniden yapılanması ve yeni dünya düzenine uyum" erevesinde ele alınmakta, bir değişim, iletişim ve yeniden yapılanma çağına girildiği belirtilmektedir. Berlin Duvarı'nın yıkılması, SSCB'nin dağılması ve Rusya'nın serbest pazar ekonomisine geçişi memnuniyetle karşılanan gelişmeler olarak değerlendirilirken bir yandan da ekonomik durgunluk, Doğu Avrupa'da belirsiz hareketlenmeler, silahlanma gündemi, g, evre sorunları, Körfez Savaşı endişe verici gelişmeler arasında sayılmaktadır. Türkiye'yi uluslar arası toplumun ağdaş ve gelişmiş bir yesi yapmak, globalizm anlayışıyla, insan hakları, kültür, sanat, ekonomi, mali sistem, teknoloji ve sosyal güvenlik alanlarında ileri ülkeler ve dünya ile bütünleşmeyi sağlamak hedeflenmektedir.

Ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarın kurulamaması, yolsuzluk ve rüşvet, işsizlik ve istihdam, doğanın ve çevrenin korunmaması, bölgelerarası kalkınmışlık farkları, büyüme ve zenginleşmenin istenen oranda sağlanamaması, sektörlere yönelik makro bir yatırım politikasının olmaması, sanayileşmenin geri plana atılması (1989'da özel yatırımların %52'sinin konuta yöneldiği, imalat sanayi oranlarının düştüğü belirtiyor), siyasi sömürüye terkedilen şehirleşme ve konut sorunu geçmiş yönetimin başarısızlıkları ve Türkiye'nin temel sorunları arasında sayılmaktadır. Konut politikası eleştirilmekte, konutta özel bir kredi ve finansman sistemi

öngörülmektedir. Yeni dünya düzenine uyum ve dünya ile bütünleşmek için hukuk sisteminin güncel ve evrensel hale getirilmesi, katılımcı demokrasinin tüm koşullarını sağlayan yeni bir Anayasa yapılması, refah artışı ve işsizliği azaltma hedefinin itici gücü olarak ülkenin yüksek gelirli bir sanayi demokrasisi haline getirilmesi, özelleştirmenin hızlandırılması, kamunun küçültülmesi, bankacılık ve finans sistemlerinin güçlendirilmesi, büyük veya küçük ölçekli işletmelerin yüksek teknoloji kullanımının, teknoloji transferi ve AR-GE faaliyetlerinin teşvik edilmesi, büyükşehirlerde (özellikle Ankara ve İstanbul vurgulanmakta) toplu taşımaya ilişkin raylı sistemlerin geliştirilmesi, turizm sektörünün çevresel duyarlılık ve kıyıların korunması öncelikleriyle geliştirilmesi, AB'ye girmek isteyen bir ülke olarak AB ile uyumlu çevre politikalarının benimsenmesi, sanayi yer seçimlerinde tarım, turizm, doğal ve kültürel alanların dikkate alınması yapılacaklar arasında ifade edilmektedir (Doğru Yol Partisi, 1991).

Özelleştirme konusunda geçmiş yönetime getirilen eleştirilerle birlikte, özelleştirme gelirlerinin bütçe açığını kapatmak için değil, yeniden sanayileşme ve istihdam artışı için kullanılacağı, özelleştirmenin yağmaya izin vermeden, dünya normlarına göre, kayırmaz bir biçimde gerçekleştirileceği, özelleştirme müsteşarlığı kurulacağı aktarılmaktadır. Şehirleşme göç olgusu ile birlikte değerlendirilmekte, Türkiye nüfusunun yarısının 12 büyük şehirde yaşadığı vurgulanarak, bu soruna en gerçekçi çözümün yeni kentler kurulması olduğu belirtilmektedir. Özellikle metropollerin 100 km yakınına kurulacak fonksiyonel yeni kentlerin tampon görevi görerek, büyük kentlerdeki nüfusu çekeceği öngörülmektedir. İstanbul nüfus yığılmasının yaşandığı ve kentleşme açısından sorunlu kentlerin başında değerlendirilmektedir. Yığılmaların oluşturduğu sorunların aşılmasına ilişkin; adaletli gelir dağılımının sağlanması, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçiş, merkezi yönetimlerden yerel yönetimlere ağırlık veren bir yaklaşım, sanayileşmenin yurt geneline dengeli dağılımı, kentlerin ulaşım ve altyapı sorunlarının bir 'devlet problemi' olarak ele alınması, gecekonduların tapuya dönüştürülmesi yoluyla gecekonduların oturdıkları evlerin mülkiyetinin verilmesi, gecekonduların ıslahı ve toplu konutlaşmayı sağlamak için düşük faizli kredi imkanı, hazine, belediye, vakıf ve orman dışı arazilerin konut alanı olarak açılması, parsellenerek, altyapısının devlet tarafından yapılması sonrasında vatandaşa satılması önerileri getirilmektedir (Doğru Yol Partisi, 1991).

Koalisyon hükümetinin ortağı olan Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin seçim bildirgesinde, demokrasi, karar mekanizmalarına katılım, AB ile uyum, işsizliğin azaltılması, konut ve sanayileşmenin teşviki, çevresel verimlilik, dünyaya açılmış bir Türkiye için evrensel rekabet, vahşi piyasa ekonomisi yerine sosyal piyasa ekonomisi ilkeleri öne çıkmaktadır (Sosyal Demokrat Halkçı Parti, 1991a). Ekonomik kalkınma politikasının esası ileri teknolojiye dayalı sanayileşme olarak açıklanmakta, sanayi yer seçimlerinde çevreye duyarlı bir politika izleneceği vurgulanmaktadır. 1980'lerin sonlarında uluslararası siyasi konjonktürde yaşanan değişimler ve uluslar arası ekonomik ilişkilerde teknolojiye dayalı büyüme ile bütünleşme eğilimlerinin yarattığı yeni uluslar arası ortamın, yoğun teknolojiye ve yüksek ücretle çalışan işgücüne yönelik sanayi politikalarına yöneldiği belirtilirken, 1990'lı yıllarda ticaret ve hizmet ağırlıklı büyüme politikası tercihinin geride bırakıldığı ifade edilmektedir. 24 Ocak Kararları'nın sonucu olarak Türkiye'de sanayileşmeden vazgeçildiği ve işsizliğin bu doğrultuda arttığı tespiti ile sanayileşmede teknolojiye ağırlık verilmesi, nitelikli işgücü yetiştirilmesi, istihdam yaratmak ve işsizlikle mücadele için sanayileşmenin teşvik edilmesi öngörülmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarından sanayileşme, kalkınma ve teknolojik gelişme süreci için etkin yararlanılacağı ve sanayi üretimi amaçlı girişimleri desteklemek için yabancı sermayenin kullanılacağı belirtilmektedir (Sosyal Demokrat Halkçı Parti, 1991b).

Konut sorununu çözmek için yeni imar düzeni oluşturulması, gecekonduların mahallelerinin sağlıklı altyapıya kavuşturulması ve imar planları ile çağdaş kent yaşamıyla bütünleştirilmesi, kentlerin gelişme alanlarında altyapısı tamamlanmış aralarda dar gelirli sınıflara, konut kooperatiflerine ve konut yapımcılarına yer sağlanması, hiç konutu olmayanlara konut kredisi tahsisi, kentsel alanlarda alt gelir grubuna yönelik toplu konut politikasının yürütülmesi için belediyelerle eşgüdümlü arsa üretimi ve imarına öncelik verilmesi, merkezi yönetim yerine yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, kentleşme sorunlarına ilişkin yapılacaklar arasında sayılmaktadır (Sosyal Demokrat Halkçı Parti, 1991a).

1991'de merkezi yönetime gelen DYP-SHP koalisyonunun seçim bildirelerinden de anlaşılacağı gibi, 1990'larda dünya genelinde yaşanan önemli olaylar ve yeni dünya düzeni söylemlerinden etkilenen ekonomi politikaları, ANAP hükümet politikalarından farklı yaklaşımlar içermektedir. Bunların başında, inşaat sektörünün canlandırılması ile ekonomik kalkınmanın sağlanması politikasının yerine yüksek

teknolojili sanayi yatırımları ile ekonomik kalkınmanın sağlanması politikasının benimsenmesi gelmektedir. İstanbul'un yerel seçimlerinin merkezi seçimlerle dolayısıyla İstanbul yerel yönetimlerinin merkezi yönetimlerle ilişkisi ve İstanbul'un önemi Bölüm 4.1'de detaylı olarak açıklanmıştır. Bora (1993)'ya göre İstanbul'un önemi, sadece Türkiye'nin toplam seçmen sayısının %10'unu oluşturmasından ya da iki 'sivil' güç olarak tanımladığı medya ve sermayenin yoğun olarak bulunmasından gelmemektedir. Türkiye'nin kapitalist dünyaya entegrasyonu açısından İstanbul hayati bir öneme sahiptir. Dünya ile bütünleşmenin hizmet ve bilgi ağırlıklı bir strateji üzerinden gerçekleştirilmesi, bunun da İstanbul'un bu alanlardaki altyapısının elverişli hale getirilmesi ile olabileceği 1990'larda büyük sermayenin gelişme senaryolarının odağında yer almaktadır.

1990-2000 döneminde İstanbul'da tartışmalı kentsel müdahale sayısının çalışma kapsamında incelenen diğer dönemlere göre en düşük olması, bu dönemde yaşanan ekonomik ve siyasi krizler ve ekonomi politikalarında yaşanan yaklaşım değişikliği ile açıklanabilir. Bu dönemde kentleşme gündeminde, geçmiş dönemde başlatılan tartışmalı kentsel müdahalelerin incelenmesinin yanında, konut sahipliğinin arttırılmasına ilişkin politikalar, gecekondu alanlarının ıslahı ve kente kazandırılması, altyapı ve ulaşım sorunlarının çözülmesi gibi konular yer almaktadır. Bunların yanında, 1988 yılında gümrük vergisi indirimlerinin uygulanmaya başlanmasıyla birlikte yabancı ve lüks tüketim mallarına olan ilginin artması alışveriş merkezi yatırımlarını beraberinde getirmiştir (Altun, 2006). Bora (1993), bu dönemde büyük sermaye sahiplerinin gündeminin İstanbul'un küresel bir kent kimliğine kavuşturulması olduğunu belirtmekte ve bu gündemin gerçekleştirilmesinde tarihin ve tarihsel özgünlüğün küresel kent imajının oluşturulmasında kullanılacak bir kaynak olduğunu ifade etmektedir.

1990'larda kentleşme gündeminin işleyişine ilişkin Öktem (2011)'in aktardıkları da önemli görülmektedir. Buna göre, İstanbul Belediye Başkanı Ali Müfit Gurtuna döneminde 1999 yılında yayımlanan 'İstanbul İçin Büyük Dönüşüm Projeleri' raporunda, Erdoğan döneminde hazırlanan ancak itirazlar sonucu uygulama olanağı bulunamayan 1995 İstanbul Metropolitan Alt Bölge Nazım Planı'nda belirlenen vizyon, hedef ve politikalar çerçevesinde müdahaleler gerçekleştirileceği belirtilmektedir. Aralarında Zeytinburnu Kentsel Dönüşüm, Küçükçekmece Kentsel Dönüşüm, Haydarpaşa Kentsel Dönüşüm, Miniatürk, Feshane, Formula 1, Fransız

Sokağı, Haliç Kültür Vadisi, Rahmi Koç Müzesi, Kadir Has Üniversitesi, Sötlüce Kültür Merkezi gibi kentsel müdahalelerin bulunduğu ‘büyük dönüşüm projeleri’, 1999 depremi, 2001 ekonomik krizi, merkezi yönetim desteğinin sağlanamaması gibi sebeplerle büyük oranda gerçekleştirilememiştir. Söz konusu süreçte gerçekleştirilemeyen müdahalelere 2000’li yıllarda kentleşme gündeminde yeniden yer verildiğı de görölmektedir.

Koalisyon

Ekonomi politikalarının, 1980’lerde inşaat sektörüne verilen önemden, 1990’ların başında gerçekleşen yönetim değışiklikleri ve dünya sisteminde yaşanan gelişmelerle teknoloji ağırlıklı sanayi yatırımlarına dönüşmesi kentleşme gündemini etkilemiştir. Bu dönem, merkezi yönetimlerin koalisyon hükümetlerinden oluştuğı ve İstanbul yerel yönetiminde merkezi yönetimi elinde tutan partilerden farklı siyasi partilere mensup belediye başkanlarının yer aldığı bir dönemdir. 1991 genel seçimlerinden 2002 genel seçimlerine kadar geçen süreçte, merkezi yönetim dokuz farklı hükümet ile idare edilmiştir. Siyasi ve ekonomik krizlerin hakim olduğu bu sürecin ilk yarısında, geçmiş dönemde başlatılan tartışmalı kentsel müdahaleler yeniden ele alınmış; özellikle yükseklikleri, kente getirecekleri yoğunluk ve tarihi dokuya verilen zarar sebebiyle tartışmalara sebep olan gökdelen-otel-iş merkezi yatırımları hem yerel yönetim hem de merkezi yönetim tarafından kurulan komisyonlarca incelemelerden geçirilmiştir.

Kentsel rejim teorisinde koalisyon üyelerinin değışmesi her zaman kentsel rejimin devamlılığını ortadan kaldırmazken, 1990’larda yönetim yapılarında ve dolayısıyla politikalarında yaşanan değışimle önceki koalisyonun kararları sorgulanmaya başlanmış ve yeni bir kentsel rejim oluşturulmasına yönelik çabalar ortaya konmuştur. Geçmiş dönemde başlatılan müdahalelerin incelenmesi süreçlerinin ardından, İBB yönetimine gelen Nurettin Sözen tarafından, siluete olumsuz etkisi sebebiyle yoğun tartışmaların yaşandığı Park Otel’in fazla katları bitişiğindeki Alman Konsoloslugu seviyesine kadar yıkılmış, Süzer Plaza inşaatı mühürlenmiş, Zincirlikuyu’da yapılması planlanan 72 katlı gökdelenin planlarının iptali için mahkemeye başvurulmuş, Dalan’ın onayladığı Acarkent yerleşim planı ve avan projeleri iptal edilmiş, Türk-Japon ortaklığı ile yürütölen 20 katlı Hyatt Regency Oteli inşaatı durdurulmuş ve sonrasında 5 kat seviyesine indirilmesi konusunda

uzlaşmaya varılmıştır. Bu gelişmeler, eski kentsel rejim ve yeni kurulmak istenen kentsel rejim arasındaki çatışma/uzlaşma süreçlerini göstermektedir.

Dönemin tartışmalı kentsel müdahalelerinden olan ve Turizmi Teşvik Kanunu kapsamında gerçekleştirilen BJK Plaza'ya ilişkin basında çıkan "Beşiktaş'ın Sırtı Yere Gelmez", "Demirel'den Kartal'a Övgü", "Beşiktaş Plaza'nın temelini 'Baba' attı" gibi manşetler, söz konusu müdahalenin dönemin Başbakanı Süleyman Demirel tarafından desteklendiğini ortaya koymaktadır. BJK Plaza'nın temel atma törenine katılanlar arasında Beşiktaş Yöneticileri ve Başbakan Süleyman Demirel'in yanında, İBB Başkanı Nurettin Sözen, Beşiktaş üyesi ve inşaat şirketi sorumlusu Rahmi Koç, Genel Kurmay Başkanı Doğan Güreş ve Kuvvet Komutanları, İstanbul Valisi Hayri Kozakçıoğlu ve İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir gibi üst düzey isimler yer almaktadır. Geçmiş dönemde başlatılan Park Otel, Süzer Plaza gibi müdahalelerin incelemeye alındığı, çevreye ve silüete olumsuz etkileri dolayısıyla tartışıldığı süreçte, BJK Plaza müdahalesinin bu düzeyde desteklenmesi tepkilere sebep olmuştur.

Cercle d'Orient kentsel müdahalesi ise, 1990'ların başında özel sektörün Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü ile imzaladığı sözleşme ile başlatılmıştır. Dönemin merkezi ve yerel yönetimleri tarafından incelemeye alınmasının ardından 2000'lerin ortalarına kadar süreçte bir ilerleme sağlanamamıştır. İlgili müdahale süreci 5. Bölüm'de ayrıntılarıyla ele alınmaktadır. Diğer dönemlere göre az sayıda olsa da, 1990-2000 dönemindeki tartışmalı kentsel müdahale süreçlerinin kamu-özel ortaklıkları ile gerçekleştirildiği görülmektedir.

Kaynaklar

1990-2000 döneminde arazi, sermaye, yasalar, politik destek ve uzmanlık olarak özetlenebilecek kaynaklar açısından bir önceki döneme göre çok büyük farklılık görülmemektedir. Bu dönemde, 1980'lerde farklı yasal düzenlemelerle yürütülen özelleştirme uygulamalarını bir çatı altında toplayan 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun yürürlüğe konmuştur. Söz konusu Kanun'un kentsel müdahalelerin yasal dayanağı oluşu ise 2000 yılı sonrasında izlenmektedir. 1990'lar daha önce de belirtildiği gibi farklı yaklaşımların geliştirildiği, koalisyon üyeleri arasında çatışma/uzlaşmaların yaşandığı bir dönemdir. Bu çerçevede, araştırma

kapsamında fikirleri alınan bir görüşmecinin 1990'larda finans sektöründe yaşanan gelişmeleri aktardığı sözleri önemli görülmektedir. Buna göre;

“90'lara kadar gayrimenkul sektörüyle finans sektörü birleşmemişti. En kritik nokta o. Özal'dan sonra, 80'lerin ikinci yarısından sonra Türkiye'de finans sektörü de devreye girdi. Bunlar el sıkıştı. Fonlar geldi, süreci hızlandırdı. Düne kadar, yani 80 öncesi yap-satçılar kendi çabalarıyla, arsadan aldıkları rantla bu işi yapıyorlardı. Bir de birkaç özel sektör vardı, MESA'ydı falan, el ile sayılabilecek kadar. ... Finans sektörü devreye girince nakit akışı geldi. Büyük projeler oldu. Eskiden büyük projeler çok yoktu. Adam bir fonlama yapıyor, 100-200 milyon dolar. Patır patır proje ürettiler. GYO'lar kuruldu. Finans sektörüyle gayrimenkul sektörünün buluşması kentlerimizi hallaç pamuğu gibi attı” (UG2, kişisel görüşme, 4 Kasım 2015).

Döneme ilişkin söz konusu değerlendirmeler, 1990'ların bir çatışma dönemi olduğu kadar, bir geçiş ve gelişme dönemi olduğunu da göstermektedir. 2000'li yıllarda hemen her kentsel müdahalede ve yönetim koalisyonlarının sivil üyeleri arasında yer alan GYO'lar 1990'lardaki düzenlemeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, 1990'ların kentsel müdahalelerinde etkin olarak görülmeye başlanmasa da bu dönemde GYO'ların kurulmasına ilişkin ortaya koyulan çaba ve girişimler önemli kaynaklar olarak değerlendirilmektedir.

İşbirliği Şeması

1990'larda kamu ve özel sektör arasındaki işbirliklerinin kurulmasında, 1980'lerde olduğu gibi kişisel ilişkilerin yattığı söylenebilir. İnşaat sektöründe faaliyet gösteren şirket yetkililerinin merkezi ve yerel yönetim aktörleri ile yakın ilişkileri, dönemin BJK Plaza ve Koç Üniversitesi kentsel müdahale süreçlerinde görülmektedir. Yönetim koalisyonunun resmi üyeleri tarafından plan değişiklikleri ile ayrıcalıklı imar hakları ve mevcut planlara aykırı uygulamaların gerçekleştirilmesi süreçlerinde politik destek sağlanmıştır. Mavramoloz Devlet Ormanı içerisinde yaklaşık 200 hektarlık bir alan Koç Üniversitesi'ne Orman Bakanlığınca tahsis edilmiştir. Açılan dava sonucunda Danıştay kararı ile yeniden orman alanına dönüştürülen üniversite alanı küçültülerek 25 hektara indirilmiş, yeni plan değişiklikleri hazırlanmış ve müdahale süreci devam ettirilmiştir. Bu süreçte, Sarıyer ilçesi Bahçeköy Belediyesi mücavir alanında kalan, içinde üniversite alanının da bulunduğu 7 köyün sınırlarının ilgili belediye sınırlarından çıkartılarak İstanbul Valiliği yetki ve sorumluluğuna verilmesi de resmi üyelerin katkıları arasındadır.

Hem 1980'lerde hem de 1990'larda gerçekleştirilen kentsel müdahale süreçlerinden görülmektedir ki, koalisyonun resmi (merkezi ve yerel yönetimler) ve sivil (özel sektör) üyeleri arasındaki ilişkilerin kuvveti ile ilişkili olarak, müdahalelerin gerçekleştirilmesi amacıyla her türlü yasal ve politik destek sağlanmakta, gerekli görüldüğü hallerde yargı kararlarını aşmak için yeni plan değişiklikleri hazırlanıp, onaylanmaktadır.

4.4. 2000 Sonrası Politika Değişiminin Kurumsallaşması Dönemi: Gündem, Koalisyon, Kaynaklar ve İşbirliği Şeması

1990'larda ve 2000'li yılların başında yaşanan siyasi ve ekonomik krizlerin ardından, 2002 yılında gerçekleştirilen genel seçimler sonrasında AKP merkezi yönetimi tek başına iktidarı elde etmiştir. 2007, 2011 ve 2015 genel seçimlerinde de tek başına iktidar kurabilecek oyu alan AKP, 2002'den bugüne merkezi hükümet yönetiminde bulunmaktadır. Türkiye genel seçimleri ve İstanbul yerel seçimleri arasındaki ilişki daha önceki bölümlerde ortaya konmuştur. Bu bağlamda AKP, 2004, 2009, 2014 yıllarında gerçekleştirilen yerel seçimlerde İstanbul Büyükşehir Belediyesi yönetimini kazanmıştır. 2004'ten bugüne Kadir Topbaş İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olarak görev yapmaktadır.

Bu çerçevede 2000 sonrası dönem, 1980'lerde başlangıç, 1990'larda çatışma/gelişme dönemini yaşayan neoliberal politikalar ekseninde şekillenen yönetim anlayışının kurumsallaşma dönemidir. Bu durum, hem planlama alanını ilgilendiren yasal düzenlemeler hem de tartışmalı kentsel müdahalelerin nitelik ve niceliksel artışlarından gözlenebilir. 2000 sonrası dönemde yaşanan kurumsallaşma, kentsel müdahale süreçlerinin yönetim yapılarının bileşenleri çerçevesinde incelenmesi ile daha açık ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda İstanbul yerel yönetim yapısı; gündem, koalisyon, kaynaklar ve işbirliği şeması başlıklarında, 2000 sonrasında başlatılan kentsel müdahaleler ekseninde aşağıda ele alınmaktadır.

Gündem

2000 sonrası dönemin kentleşme gündeminin anlaşılması açısından Hükümet Programları incelenmiştir. 58. ve 59. Hükümet Programlarında, geçmiş dönemin ekonomik koşullarını belirleyen krizlerin etkilerinin azaltılmasına yönelik politikalara yer verildiği görülmektedir. Ekonomik büyümenin sağlanmasına ilişkin

yatırım ortamının iyileştirilmesi hedefi belirlenmiştir. Kamusal işler ve konut sektörünü geliştirmek, altyapının rehabilitasyonunun yanında ulaşımın modernizasyonunu sağlamak, turizm sektörünü güçlendirmek, çevreyi korumak, özelleştirme süreçlerini şeffaf ve etkin biçimde gerçekleştirmek, finansal hizmetler sektörünü yeniden yapılandırmak, yabancı sermayeyi teşvik etmek söz konusu hedefin gerçekleştirilmesi çerçevesinde belirlenen politikalardır. Türkiye'nin bölgesel ekonomik güç ve bölgesel finans merkezi olmasına ilişkin gerekli ortamın yaratılması temel hedefler arasındadır. Geçmiş dönemlerde olduğu gibi işsizlik en büyük sorunlar arasında görülmekte ve bu sorunun çözümü için 1980'lerde olduğu gibi inşaat sektörünün canlandırılması planlanmaktadır. Özelleştirme süreç ve uygulamalarının hızlandırılması, turizm yatırımlarının sermayenin cezbedilmesi amacıyla kullanılması öngörülmektedir. Turizmde 'Türkiye' markasının oluşturulması için turizm alanlarının çeşitlendirilmesi ve özellikle İstanbul'un turizm potansiyelinin geliştirilmesi vurgulanmaktadır. Kentleşmeye özel önem verilen programlarda; sağlıksız ve çirkin yapılaşmanın önlenmesi, kentlerin yaşanabilir hale getirilmesi, bu doğrultuda uzun vadeli programlar geliştirilmesi ve gecekondu sakinleri için ucuz konut üretilmesi planlanmaktadır (Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002; 2003).

60. Hükümet Programında, ekonomik dışa açılma ve tüm alanlarda uluslar arası rekabet edebilirlik büyük önem taşımaktadır. Kamunun ekonomi alanındaki ağırlığının azaltılarak özel sektöre ağırlık verilmesi temel hedefler arasındadır. AB ile uyum politikaları çerçevesinde çok sayıda kanun ve ikincil mevzuat düzenlemesi taahhüt edilmektedir. Kentleşmeye ilişkin bir önceki dönemde başlatılan 'planlı kentleşme ve konut atağı'nın yerel yönetimlerle birlikte sürdürüleceği ifade edilmektedir. 58. ve 59. Hükümet Programlarından farklı olarak 60. Hükümet Programında deprem, sel gibi doğal afetlere hazırlık konularına özel önem verilmekte, doğal afetlere hazırlık kapsamında güvenli yaşam mekanları oluşturulması temel öncelikler arasında sayılmaktadır. Olası bir depreme hazırlık kapsamında İstanbul'daki çalışmaların hızlandırılacağı ve denetimlerin arttırılacağı vurgulanmaktadır (Adalet ve Kalkınma Partisi, 2007).

2000 sonrası dönemin kentleşme gündemi açısından en belirgin özelliği, 17 Ağustos 1999 depremi ardından gelişen deprem riski doğrultusunda depreme hazırlık için belirlenen politikalardır. Deprem riskinin ortadan kaldırılmasına yönelik riskli

alanların belirlenmesi ve yeniden inşa politikası yalnızca İstanbul'da değil tüm ülkede kentsel dönüşüm gündemini oluşturmuştur. 2002'de ortaya konana modern ve yaşanabilir kentler yaratılması hedefi, 2007'de deprem riski dolayısıyla kentsel dönüşüm politikasına evrilmiştir. 2000'li yılların başlarında yetkileri arttırılan TOKİ, Hükümet Programlarında da yer verildiği gibi kentsel dönüşümün gerçekleştirilmesi süreçlerinde en yetkili aktörler arasındadır. 2011 genel seçimlerinin öncesinde yürürlüğe konan KHK'larla kurulan ve planlama alanında üst düzey karar verici ve uygulayıcı olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı da kentleşme süreçlerinde belirleyici konumda yer almaktadır.

61. Hükümet Programında, kentleşme politikaları kapsamında İstanbul'a verilen önemin arttığı görülmektedir. Programda İstanbul'a ilişkin politika belirlemenin yanında İstanbul'a özel 'projeler'e yer verilmektedir. Bu doğrultuda, İstanbul'un bölgesel ve küresel finans merkezi olması vizyonu oluşturulmakta, İstanbul Uluslar arası Finans Merkezi Projesi'nin gerçekleştirileceği ifade edilmektedir. Depreme hazırlık kapsamında dönüşüm çalışmalarına başta İstanbul olmak üzere tüm ülkede devam edileceği vurgulanmaktadır (Adalet ve Kalkınma Partisi, 2011). Bu çerçevede, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 23 Ekim 2011 Van Depremi'nden üç gün sonra AKP Genişletilmiş İl Başkanları Toplantısında yaptığı açıklama kentsel dönüşüm gündeminin altyapısını oluşturma niteliğini taşımaktadır. Bu gündem kapsamında Mayıs 2012'de, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Kanal İstanbul, İstanbul'daki kentsel dönüşümü destekler nitelikte biri Avrupa biri Anadolu yakasında iki yeni şehir inşası, 3. Havaalanı ve 3. Boğaz Köprüsü, Yassıada'nın Demokrasi Müzesi'ne dönüştürülmesi, Topçu Kışlası'nın aslına uygun olarak yeniden inşa edilmesi ve Taksim trafiğinin yer altına alınması İstanbul özelinde 61. Hükümet Programında yer verilen müdahalelerdir. Ülke genelinde 29 sağlık bölgesinde 'şehir hastaneleri' inşası, şehirlerin yeniden tasarlanıp kendi finansman dinamikleriyle yeniden inşası, 'yaşanabilir mekanlar' ve 'marka şehirler' hedeflerine ilişkin imar mevzuatının yenilenmesi, kentsel dönüşüm uygulamalarının hızlandırılması için ilave hukuki düzenlemeler yapılması kentleşme gündemine ilişkin Programda yer alan politikalar arasındadır (Adalet ve Kalkınma Partisi, 2011).

2000'li yıllarla birlikte hem merkezi hem de yerel yönetimler kapsamında kentleşme alanına verilen önemin arttığı görülmektedir. AKP, 2014 yerel seçimleri öncesinde

ilk defa yerel seçim beyannamesi yayımlamış, 7 Haziran 2015 genel seçimleri öncesinde kentlere ilişkin politikalara ‘yaşanabilir şehirler, sürdürülebilir çevre’ adıyla beyannamenin bölümleri arasında yer vermiştir. 7 Haziran 2015 seçimlerinin ardından hükümet kurulamaması sebebiyle 1 Kasım 2015’te tekrarlanan genel seçimler sonrasında kurulan 64. Hükümet Programı’nda¹⁰, önceki dönemlerde yer almayan kentleşme politikaları dikkat çekmektedir. Buna göre, başta tarihi şehirler olmak üzere tüm mekanlarda dikey değil yatay yapılaşma politikasının benimsendiği ifade edilmektedir. Bunun yanında, ortak kullanım alanlarının genişletilmesi ve imar uygulamalarındaki finansal yüklerin azaltılması amacıyla, yapılaşmamış alanlarda imar haklarının transferi gibi araçların belediyeler tarafından kullanımının yaygınlaştırılacağı belirtilmektedir. Programda, kentsel dönüşümün “kalkınmanın estetikle birleştiği medeniyet meydanına açılan bir yol” (s.125) olarak görüldüğü aktarılmakta, ‘Rekabetçiliği ve Sosyal Uyumunu Gözetken Kentsel Dönüşüm Öncelikli Dönüşüm Programı’nın hayata geçirileceği, imar değişiklikleri ile oluşan değer artışından kamunun pay almasını sağlamak üzere kentsel dönüşüm alanlarında hakların devredilmesine olanak verecek şekilde Gayrimenkul Sertifikası Modeli’nin geliştirileceği taahhüt edilmektedir. Mega ulaşım projesi olarak nitelendirilen Büyük İstanbul Tüneli (İstanbul Boğazı’nın altında karayolu ve metro geçişlerini kapsayan 3 katlı tünel) de İstanbul özelinde açıklanan projeler arasında yer almaktadır (Adalet ve Kalkınma Partisi, 2015).

2000 sonrası dönemde açıklanan politika belgeleri değerlendirildiğinde, ekonomik kalkınmanın sağlanmasının inşaat sektörünün canlandırılması ile ilişkilendirilmesi ve kentlere verilen önemin artışı dikkat çekmektedir. Gayrimenkul eksenli büyüme hedeflerinin kentleşme alanında geliştirilen politikaları şekillendirdiği görülmektedir. Proje temelli müdahaleler, giderek artan oranda hükümet programlarında yer almakta ve İstanbul diğer kentlere nazaran daha fazla vurgulanmaktadır. Deprem riski ile gerekçelendirilen kentsel dönüşüm politikası 2000’li yılların kentleşme gündemini oluşturmaktadır. Bunun yanında, büyük altyapı ve ulaşım projeleri, İstanbul’un uluslar arası finans merkezi olması gündemde yer alan diğer konulardır.

¹⁰ 64. Hükümet’in Başbakanı Ahmet Davutoğlu’nun Mayıs 2016’da görevden ayrılmasının ardından göreve gelen Başbakan Binali Yıldırım tarafından kurulan 65. Hükümet Programı da 64. Hükümet Programı ile benzer politikalar içermektedir.

Koalisyon

Kentsel müdahalelerin ve müdahalelerin gerçekleştirilmesinde kullanılan yasal düzenlemelerin nitelik ve niceliksel artış gösterdiği 2000’li yıllarda, müdahale süreçlerinde yer alan koalisyon üyelerine ilişkin araştırma kapsamında görüşme gerçekleştirilen bir bilirkişi genel bir çerçeve sunmaktadır:

“Aktörler hep güdümlü. Yani çoklu bir yapıdan beslenen bir süreci yaşayamıyoruz biz, planlama adına da karar süreçleri adına da. Bir kere başat çok temel iki aktör var: Mal sahibi ve yönetim. Bu ikisi başat. Üçüncü aktör olarak da ne giriyor, devreye? Zaten bu üçü her şeyi güdümlenen aktörler. Hem güdümleniyorlar hem güdümlüyorlar, baktığında. Üçüncü olarak da girişimci devreye giriyor. Dolayısıyla bunun arkasından, hani kente ait, kente dair olan - işte sivil toplum de, yakın çevrede yaşayanlar de! – sivilin örgütlüsü ya da örgütsüzü devrede hiç yok.” (B1, kişisel görüşme, 16 Kasım 2015).

Görüşmeci söz konusu değerlendirmeyi yaparken, belediyelerde yönetim kademesinde olmayan, müdahaleleri inceleyen, rapor yazan, olumsuz görüş bildiren kamu görevlilerini yönetim olarak adlandırdığı yapının dışında tuttuğunu özellikle belirtmektedir. Bir diğer görüşmeci ise son dönemde yaşanan gelişmelerle ilgili şu görüşleri paylaşmaktadır:

“Son 10-15 yıllık dönem iki aktörü güçlü kıldı. Bunlardan bir tanesi olan kamu, bir yatırımcı aktör haline geldi. Yani yaptırıcı, yönlendirici değil yatırımcı oldu. TOKİ’ siyle oldu, bakanlığıyla oldu. İkinci aktör de özel sektör yatırımcıları oldu. ...böyle iki tane yapı ortaya çıktı. Bu her dönemde çıkıyordu zaten. Ama her dönemde ortaya çıkan bu kendine özgü yatırımcı tipolojisi –Özal zamanında da vardı, şimdi de var- ile birlikte kamu yapıcı değildi. Şimdi hangi projeye el atarsan at, Beyoğlu’nda yapıcı, yine Gaziosmanpaşası, TOKİ’leri... bilfiil oturuyor, projeyi kendi geliştiriyor. Hem başlatıcısı hem ortağı, TOKİ’lerde hasılat paylaşımında ortak. Bir de haksız kazanç, haksız rekabet var. Özel sektörün bir çabayla almış olduğu imarı bu iki, üç [emsalle] yapıyor. İki aktör çok dominant Türkiye’de. Bunlar o kadar güçlü ki yasa da çıkartıyorlar. İşbirliği, güç birliği arkasına kamu yararını da takarak az kamusal alan açılmadı. İşte Galatasaray’ın stadından tut... hepsinin de gerekçesi belli. ‘Buradan, Zorlu’dan, şundan aldığımız parayla bunu yaptık’. Kendilerine sorarsan kamu yararı var” (UG2, kişisel görüşme, 4 Kasım 2015).

Bu çerçevede, 2000 sonrasında kentsel müdahale süreçlerinde merkezi hükümetin artan etkisinden söz edilebilir. Gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, yetkileri arttırılan TOKİ, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı hemen hemen tüm müdahalelerde resmi koalisyon üyeleri arasında yer almaktadır. Bunun yanında, İstanbul’da kentleşme gündeminin gerçekleştirilmesini hedefleyen resmi koalisyon üyelerinin başında, 1994-1998 yılları arasında İstanbul Büyükşehir

Belediye Başkanlığı, 2003-2014 yılları arasında Başbakan, 2014 yılı sonrasında ise Cumhurbaşkanı olarak görev yapan Recep Tayyip Erdoğan'ın yer aldığını söylemek yanlış olmaz. Görüşmecilerden birinin bu durum ile ilgili aktardıkları da bu görüşü destekler niteliktedir: “Tabii burada şu var; Erdoğan'ın belediye başkanı olmasının etkisi var, her yeri biliyor. Diyor ki ‘Burası olacak. Yenikapı olacak, Sulukule olacak, Üçüncü Köprü olacak.’ Oturmuş, 4 yıl yönetmiş. [Şimdi, geçmişte] yapamadıklarını yapma erki [var] ama bu gücü yönetemiyor, bütün mesele o” (UG2, kişisel görüşme, 4 Kasım 2015).

Koalisyonun sivil üyelerine ilişkin ise IPS İletişim Vakfı/bianet'in Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF) Almanya kanadı Reporter ohne Grenzen ile birlikte yürüttüğü ‘Medya Sahipliği İzleme Projesi’ (MOM) sonuçları önemli veriler içermektedir. Buna göre, Türkiye'deki medya sahiplerinin çoğu enerji, ulaşım, inşaat gibi sektörlerde de faaliyet göstermekte ve bu sektörlerdeki kamu ihalelerine girmektedir. Rapora göre, Türkiye'de en büyük 10 TV şirketinin sahiplerinden yedisinin iktidardaki parti ile siyasi bağı bulunmaktadır. İncelenen 40 medya kuruluşunun üçte ikisinden fazlasının inşaat, enerji, turizm, madencilik gibi alanlarda faaliyet gösteren şirketlere ait olduğu belirtilen raporda; Doğan, Doğuş, Demirören, Ciner, Albayrak, Turkuvaz/Zirve/Kalyon, İhlas ve ES Grupları'nın bu şirketler arasında yer aldığı aktarılmaktadır (Akgül, 2016, 27 Ekim).

2000'li yıllarda medya ve inşaat sektörleri ilişkisinin yanında kentsel dönüşüm gündemine yönelik, 2016 yılının Şubat ayında İstanbul'da gerçekleştirilen Kentsel Dönüşüm Zirvesi tanıtım metninde yer alan katılımcılar incelendiğinde; söz konusu gündem etrafında oluşturulan koalisyonun üyeleri ortaya çıkmaktadır. Buna göre, katılımcılar arasında yer alan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, ilçe belediyeleri, Gayrimenkul ve inşaat sektöründe faaliyet gösteren özel şirketler ve STK'lar (İNDER- İstanbul İnşaatçılar Derneği, TİM FED- Tüm İnşaat Müteahhitleri Federasyonu, İMKON- İnşaat Müteahhitleri Konfederasyonu, ULI Türkiye- Urban Land Institute Türkiye, Kentsel Dönüşüm ve Şehircilik Derneği, Türkiye Değerleme Uzmanları Birliği), finansman ve krediler boyutu ile ilgili olarak çeşitli bankalar ve finans kuruluşları, tanıtım ve kamuoyu oluşturmada görevli medya ve basın-yayın kuruluşları koalisyon üyeleri arasında yer almaktadır.

2000'li yıllarda kentsel müdahalelerin sayılarındaki artış daha önce inşaat sektöründe faaliyet göstermeyen şirketlerin de bu sektöre ilgi göstermesine yol açmıştır. Bir

görüşmeci müdahaleleri gerçekleştiren özel sektör aktörlerinin yapısında yaşanan değişimi, Fikirtepe Kentsel Dönüşüm müdahalesi üzerinden şu sözlerle aktarmaktadır:

Fikirtepe’de bilinen geleneksel, kurumsal yatırımcılar mülk sahibine yüzde 45 verirken, nasıl tanımlarsak tanımlayalım, bu “Anadolu Aslanları” dediğimiz ya da ikinci jenerasyon gayrimenkulcüler –adam tekstilci, sanayici, Anadolu’da bir takım işler yapmış, piyasa, sermaye güçleriyle birleşince gayrimenkule soyunmuşlar- yüzde 55 verdi. Tercih bunlardan yana oldu. Şimdi ortada da yığınla sorun var; sürdürülebilirlik sorunu, batmalar var, daha da olacak. Tarlabası öyle değil mi! Tarlabası’nın aktörü tekstilci. Kurumsal yatırımcı dediğimiz, [süreçe] girmedim (UG2, kişisel görüşme, 4 Kasım 2015).

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu dönemde resmi koalisyon üyelerinin müdahale süreçlerindeki baskınlığı görülmektedir. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi yönetimlerle yakın ilişki içinde bulunan özel sektör üyeleri de koalisyon üyeleri arasında yer almaktadır. İnşaat sektörünün canlandırılması hedefi doğrultusunda oluşturulan kentsel dönüşüm, büyük projeler gündemleri çerçevesinde daha önce bu sektörde faaliyet göstermeyen şirketlerin de kentsel müdahale süreçlerinde etkili oldukları görülmektedir.

Kaynaklar

2000 yılı sonrasında başlatılan kentsel müdahale süreçlerinde merkezi yönetimin etkisinden daha önce bahsedilmiştir. Bu kapsamda, 2000’li yıllarda merkezi yönetim tarafından yürürlüğe konan 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın kurulması, TOKİ’nin ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığının yetkilerinin kanun düzenlemeleriyle arttırılması, dönüşüm gündemine ilişkin olarak 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’un ve 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun’un, Yüksek Planlama Kurulu (YPK) tarafından 2009 yılında onaylanan İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Stratejisi ve Eylem Planı dokümanı kentsel müdahalelerin gerçekleştirilmesinde öne çıkan kaynaklar arasındadır.

Yasal düzenlemeler ve politik destek kaynaklarının yanısıra, gayrimenkul-inşaat şirketleri ve basın-yayın (medya) temsilcileri gibi sivil koalisyon üyeleri dönüşüm gündeminin gerçekleştirilmesi amacıyla maddi destek ve kamuoyu oluşturulması

konularında kaynak sağlamaktadır. Özellikle 2000 yılı sonrasında kentsel müdahalelerde, farklı biçimleriyle (hasılat paylaşımı, yap-işlet-devret vb.) sıklıkla kullanılmaya başlanan kamu-özel sektör işbirliği modeli, her zaman sonuca ulaşmayı sağlamasa da belirli bir gündemin gerçekleştirilmesinde kullanılan kaynaklar arasında yer almaktadır. Bir görüşmeci, İstanbul’da kentsel müdahale süreçlerinde kullanılan işbirliği modellerine ilişkin kendi sınıflamasını paylaşmaktadır. Dernek yaklaşımı, TOKİ yaklaşımı, özel yasalar kapsamında geliştirilen işbirlikleri bu sınıflamada yer almaktadır. Söz konusu sınıflamayı kendi sözcükleriyle şu şekilde açıklamaktadır:

“İstanbul modelinde bir; dernek yaklaşımı diye sınıflamıştım. Bu Kartal, Maltepe, Dragos, işte İMP’nin sunduğu şey; ‘Dernekleşin, kardeşim ama planlama ve tasarım sürecinde işbirliği yapın’. ...Bunların çoğu tutmadı. Bir Cendere aldı başını yürüdü. O da bir kişinin gayretiyile. Bu büyük projeleri yürütme kabiliyeti yok. Başka gerekçeler de var. Bir başka yaklaşım TOKİ yaklaşımı çıktı, bir başkası 5306 Sayılı Yasa ile Tarlabası, Sulukule vs. örneklerinde olduğu gibi kamu ile özel sektörün yasal işbirliği olarak çıktı. Bir başka yaklaşım son yıllarda 6306 Sayılı Yasa’yla gelen yaklaşım. Burada da aktör, kamu ve özel sektör. Şimdi bunları böyle sınıflayabilirsin. Kimini yasaya göre kimini örgütlenme biçimine göre” (UG2, kişisel görüşme, 4 Kasım 2015).

Bu dönem kaynaklar açısından geçmiş dönemlerle karşılaştırıldığında; dönüşüm ve büyük projeler gündemlerinin gerçekleştirilmesinde büyük rol oynayan AKP’nin, TBMM ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Meclisi sandalye sayısında çoğunluğa sahip olmasının gerekli yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde büyük etkisi olduğu görülmektedir. Sahip olunan bu ayrıcalık gündeme ilişkin karar verme ve uygulama süreçlerinde önemli bir kaynak olarak kullanılmaktadır. Kamunun kurumsal kapasitesi (Koruma Kurulları, Yenileme Kurulları, Bakanlıklar ve bakanlıklara bağlı müdürlükler) de kentsel müdahale süreçlerinde etkili olan kaynaklar arasında yer almaktadır.

İşbirliği şeması

Geçmiş dönemlere ilişkin, kentleşme gündemlerini gerçekleştirmek üzere bir araya gelen koalisyon üyelerinin nasıl bir araya geldikleri sorusunu cevaplamak güç olmuştur. 2000 sonrası dönemin kentleşme politikaları kapsamında en önemli gündemi olan kentsel dönüşüm konusunda ise ‘Her Yönüyle Kentsel Dönüşüm’ adı altında zirveler ve kongreler düzenlendiği görülmektedir. Geniş katılımlarla gerçekleştirilen bu toplantıların koalisyon üyelerini bir araya getiren organizasyonlar

olduğu söylenebilir. Söz konusu toplantıların ilki 1. Her Yönüyle Kentsel Dönüşüm Zirvesi adıyla, 7 Aralık 2012'de İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Bu ilk toplantıyı takiben ilerleyen yıllarda aynı isimde zirveler Türkiye'nin çeşitli kentlerinde düzenlenmiştir. Bu kentler arasında İstanbul, Ankara, Balıkesir, Adana, Antalya, Kayseri gibi büyükşehirler bulunmaktadır. Bunun yanında, yine kentsel dönüşüm temalı 1. Her Yönüyle Kentsel Dönüşüm Kongresi de 6 Şubat 2014 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Her yıl şubat ayında İstanbul'da gerçekleştirilen kongrenin 3.sü, 'Sürdürülebilir Şehirler ve Binalar' temasıyla 25 Şubat 2016'da düzenlenmiştir. Düzenlenen tüm etkinliklerde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ana sponsor ve destekçi olarak yer almaktadır, bunun yanında inşaat firmaları, gayrimenkul alanında faaliyet gösteren STK'lar, medya kuruluşları da sponsor olarak yer almaktadır. Toplantılara belediye başkanları, sektör temsilcileri (özellikle gayrimenkul ve inşaat firması temsilcileri) ve üniversitelerden çeşitli uzmanlar konuşmacı olarak katılmaktadır. Bu organizasyonlar, her yıl İstanbul'da ve yıl içinde de İstanbul'la birlikte Türkiye'nin çeşitli kentlerinde, özellikle kentsel dönüşüm gündemi etrafında, farklı aktörlerin bir araya geldiği önemli bir buluşma alanı olarak değerlendirilmelidir.

Kentsel müdahale süreçlerinde yer alan koalisyon üyelerinin bir araya gelmesini sağlayan oluşumlardan biri de Beyoğlu Belediyesi öncülüğünde kurulan ve Beyoğlu'na yatırım yapan 32 firmanın bir araya gelmesi sonucu oluşturulan Beyoğlu Investors Group (BIG) platformudur. 2015 yılında kurulan platform, MIPIM gibi uluslar arası organizasyonlarda Beyoğlu'nun tanıtımına yönelik çalışmalar yürütmekte, ilçeye yabancı yatırımcıların çekilmesi amacıyla etkinliklere katılmaktadır. Geçmiş dönemlerden farklı olarak kentsel dönüşüm toplantıları ve BIG gibi platformlar 2000 yılı sonrasında koalisyon üyelerini bir araya getiren organizasyonlar arasındadır.

Koalisyon üyelerinin gündemin gerçekleştirilmesine yönelik ortaya koydukları katkılar değerlendirildiğinde, önceki dönemlerden farklı olarak 2000 yılı sonrasında kamu-özel işbirliği ile yürütülen müdahalelerde 'devlet garantisi' sağlanmaktadır. Özellikle büyük altyapı ve ulaşım projelerinde uygulanan bu yöntemle, girişimci- işletmeci şirketlere devlet tarafından 'geçiş garantisi' verilmekte ve yapılan yatırım Hazine tarafından garanti altına alınmaktadır.

4.5 Bölüm Sonucu

1980-2016 yılları arasında gerçekleştirilen Türkiye genel seçimleri ve İstanbul yerel seçimleri sonuçlarının bir arada değerlendirilmesi, Türkiye’de merkezi yönetimler ve İstanbul yerel yönetimleri arasında kuvvetli bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu değerlendirmeler kapsamında, 1980’lerden günümüze merkezi yönetimler ve İstanbul yerel yönetimleri açısından birbirinden farklılaşan üç siyasi dönemden bahsedilebilmektedir. Bu dönemler aşağıdaki gibidir:

- ANAP merkezi hükümetleri ve ANAP yerel yönetimleri dönemi (1983-1991)
- Koalisyonlardan oluşan merkezi hükümetler ve merkezi yönetimle farklı partilerden yerel yönetimler dönemi (1991-2002)
- AKP merkezi hükümetleri ve AKP yerel yönetimleri dönemi (2002 sonrası).

Yönetim erkine sahip siyasi partiler açısından birbirinden farklılaşan bu dönemler, 2.4 Bölümünde açıklanan, Orr & Stoker (1994)’ın kentsel rejim değişikliklerini tarif ettikleri üç aşamalı yaklaşımla örtüşmektedir. 1980 yılında yürürlüğe konan 24 Ocak Kararları ve gerçekleştirilen askeri darbe ile birlikte, neoliberal politikaların uygulanmasını hedefleyen yeni bir merkezi yönetim rejimi oluşturulmaya başlanmıştır. Beraberinde, İstanbul’da merkezi yönetimle birlikte çalışan, yeni bir kentsel rejim oluşumundan bahsetmek mümkündür. Geçmiş dönemlerden farklı olarak, uluslararası sermaye ile bütünleşme, yabancı sermayenin ülkeye girişinin sağlanması gibi temel amaçlar doğrultusunda hareket eden bu yeni yönetim yaklaşımına sahip ANAP hükümetlerinin programlarında, ekonomi politikalarının temelinde inşaat sektörünün canlandırılması hedefi yer almaktadır. Bu gündem etrafında biraraya gelen resmi ve sivil koalisyon üyeleri, 1980-1990 yılları arasında İstanbul’da çok sayıda kentsel müdahalenin başlatılmasında rol oynamıştır. Başta yasalar (Turizmi Teşvik, af kanunları vb.) olmak üzere kamu mülkiyetindeki arazilerin otel-iş merkezi yatırımlarına açılması, yabancı sermaye olanakları, tek başına iktidar olmanın politik avantajları gibi kaynaklar, dönemin yönetim koalisyonunca belirlenen gündemin gerçekleştirilmesi amacıyla kullanılmıştır.

1990-2000 arası dönem, merkezi yönetimde ve İstanbul yerel yönetiminde ANAP iktidarlarının son bulunduğu, koalisyon hükümetleriyle yönetilen bir süreçtir. Bu dönemde küresel sermaye ile entegrasyon temel amacından vazgeçilmemekle birlikte, gündeminde inşaat sektörünün canlandırılması ile ekonomik büyüme

sağlanması olan yönetim yaklaşımlarının yerine ağırlıklı olarak ileri teknoloji sanayi yatırımları ile ekonomik büyüme sağlanması yaklaşımı benimsenmektedir. Bunun yanında, küresel ekonomiyle bütünleşme hedefi doğrultusunda, İstanbul'un küresel hizmet merkezi olarak gelişiminin sağlanmasına yönelik adımlar atılmaktadır. 1990'larda, kentsel müdahaleler açısından 1980'lerin yönetim anlayışı sorgulanmakta, kentleşme anlamında olumsuz olarak nitelenen müdahaleler incelemeye alınmaktadır. Merkezi ve yerel yönetim yapılarında yaşanan bu değişim 1980'lerin hakim yönetim koalisyonlarının, kentsel rejimin devamlılığını sağlayabilmek adına, yeni yönetim aktörleri ile çatışma/uzlaşma halinde oldukları bir gelişme dönemini beraberinde getirmektedir. Ekonomik ve siyasi krizlerle geçen 1990'larda, finans sektörü ile gayrimenkul sektörü arasında işbirliği sağlanmış, 2000'li yıllarda hemen her kentsel müdahale sürecinde koalisyon üyeleri arasında yer alan GYO'lar kurulmaya başlanmıştır. 1980'ler ve 2000'ler arasında bir geçiş dönemi olarak değerlendirilen bu dönemde yürürlüğe konan yasal düzenlemeler (Özelleştirme Kanunu vb.), 2000'li yıllardaki kentsel müdahale süreçlerinin yasal dayanakları arasında yer almaktadır. 1990'lı yıllarda planlama alanını ilgilendiren yasal düzenlemeler ve kentsel müdahalelerin diğer dönemlere kıyasla sayıca az olması sözü edilen çatışma/gelişme sürecinin göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Ekonomik-siyasi krizlerin ve çatışma/uzlaşma ortamının hakim olduğu 1990'lar ve 2001 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin ardından hem merkezi yönetim hem de İstanbul yerel yönetiminde AKP iktidarları dönemi başlamaktadır. 1990'ların çatışma/uzlaşma ortamının ardından oluşturulan bu yeni yönetim koalisyonunun 1980'lerde olduğu gibi inşaat temelli büyüme gündemi etrafında bir araya geldiği, hükümet programlarından ve yanısıra kentsel müdahalelerin ve planlama alanını ilgilendiren yasal düzenlemelerin nitelik ve niceliksel artışından izlenmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının kurulması, TOKİ ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığının yetkilerinin arttırılması, başta Dönüşüm (6306 sayılı Kanun) ve Yenileme (5366 sayılı Kanun) kanunları olmak üzere 'şehirlerin yeniden yapılandırılması' ve 'kentsel dönüşüm' gündemlerinin gerçekleştirilmesine ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması, yasal altyapıları oluşturulan özelleştirme ve acele kamulaştırma yöntemlerinin kentsel arazi üretiminde araç olarak kullanılması gibi değişiklikler; 1980'lerde oluşturulmaya başlanan yeni neoliberal kentsel rejimin, 1990'lardaki çatışma/gelişme döneminin ardından kurumsallaşması sürecine işaret etmektedir. 2000 sonrasında

gerçekleştirilen söz konusu değişiklikler, kurumsallaşan kentsel rejimin planlama alanındaki hakimiyetinin artmasına sebep olmaktadır. Bu durumun planlama alanının bütünü üzerinde; kamu yararının gözardı edildiği kentsel müdahalelerin artması, planlamanın projeci yaklaşımlarla itibarsızlaştırılması, planlama yetkilerinin hiç olmadığı kadar merkezileştirilmesi şeklinde yansımaları olmaktadır.

Kentsel rejim kuramı kapsamında Stone (1993) tarafından ortaya konan farklı rejim türleri 2.4 Bölümünde ele alınmaktadır. Buna göre, küreselleşme ve neoliberal politikalar çerçevesinde İstanbul'da oluşmaya başlayan ve 1980'lerde hakim olan yönetim koalisyonunun (kentsel rejimin), ekonominin inşaat sektörüyle canlandırılması gündemi çerçevesinde bir araya gelen, büyümenin gerçekleştirilmesi adına arazi kullanım biçimlerinin değiştirilmesini hedefleyen bir geliştirme rejimi olduğu ifade edilebilir. Geliştirme rejimlerinin büyüme hedefleri çerçevesinde gerçekleştirmeye çalıştıkları kentsel müdahalelerin; değişim ve yıkım getirmeleri, müdahale alanı sakinleri açısından ve kent bütününe ilişkin olumsuz etkilerinin olması sebebiyle tartışmalara ve muhalefete yol açtığı kuram kapsamında ortaya konmaktadır. İstanbul'da 1980'ler boyunca hakim olan söz konusu geliştirme kentsel rejimine karşı oluşan muhalefet sonucunda, 1990'larda yönetim yapılarında değişimlerin yaşandığı görülmektedir. Geçmiş dönemde gerçekleştirilen müdahalelerin çevresel/kültürel/tarihi koruma gibi değerler, toplumsal muhalefet ve hassasiyet çerçevesinde yeniden gözden geçirildiği, kimi müdahalelerde kat yüksekliklerinin azaltılması konusunda anlaşmalar sağlandığı, kimisinde yıkımların gerçekleştirildiği 1990'ların başında, inşaat yatırımları ile ekonomik büyüme sağlanması gündeminin de eleştirildiğinden daha önce bahsedilmiştir. Bu çerçevede, kentsel rejim değişikliği açısından çatışma/gelişme dönemi olarak nitelenen 1990'ların kentsel yönetim koalisyonunun; çevre koruma, tarihi koruma, erişilebilir konut gibi konulara odaklanan, iş çevresinin yatırım yapmama seçeneğine sahip olduğu, vatandaşların süreçlere katılımına önem verilen orta sınıf ilerici rejimler (Stone, 1993) yapısında olduğu değerlendirilmektedir. Merkezi ve yerel yönetimlerde yaşanan değişimle birlikte yeni bir kentsel rejim oluşumuna ilişkin adımların atıldığı ve bu sebeple çatışmaların yaşandığı 1990'ların ardından 2000'lerde ise, 1980'lerde temelleri atılan geliştirme rejiminin daha da güçlenerek, kurumsallaşma sürecine girdiğı ve günümüzde de hakimiyetini sürdürdüğü görülmektedir.

5. İSTANBUL'DA KENTSEL REJİM DEĞİŞİKLİKLERİNİN BEYOĞLU ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN ANALİZİ

Neoliberal süreçle birlikte ekonomi politikalarında yaşanan değişimin planlama ve kentleşme politikalarına etkileri ve kamu yararı perspektifiyle İstanbul'un neoliberal kentleşmesi 3. Bölüm kapsamında ele alınmıştır. Bunun yanında, 4. Bölüm kapsamında İstanbul kent yönetiminin yapısı, neoliberal politikalar ve İstanbul'daki kentsel müdahaleler ekseninde, 1980'lerden itibaren Stone (2005)'un tariflediği yerel yönetim bileşenleri (gündem, kaynaklar, koalisyon ve işbirliği şeması) çerçevesinde üç dönemde açıklanmıştır. İstanbul'un neoliberal kentleşme sürecinin, özellikle kamu yararı açısından tartışmalı projeler üzerinden, rejim değişikliklerinin analizi ile ortaya konmasının planlama disiplininin geleceği açısından büyük önem taşıdığı düşünülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, İstanbul kent yönetimlerinin yapısı; 1980'ler, 1990'lar, 2000'ler ve 2010 sonrası dönemlerinde Beyoğlu kentsel koruma alanında başlatılan dört kentsel müdahale üzerinden (Park Otel, Cercle d'Orient, Tarlabası Kentsel Yenileme, Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası), yerel yönetim bileşenleri (Stone, 2005) kapsamında analiz edilmektedir. Analizin ardından, farklı dönemlere ilişkin elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

5.1 Beyoğlu'nun Önemi

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yy'ın ortalarından itibaren yeni bir döneme girmiş; Avrupa'nın etkisi ve modernleşme çabalarının sonucu olarak sosyo-politik, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan dönüşümler İstanbul'un kentsel yapılanmasına önemli ölçüde etki etmiştir (Gül, 2013). Gerçekleştirilen reformlar ve ekonomik dönüşümle birlikte gelişen yeni bağlantılar, yeni endüstriler ve yeni kültürel biçimler beraberinde nüfus artışı ve kuzeyde Galata ve Pera'yı (Beyoğlu) içine alacak şekilde şehrin sınırlarının genişlemesini getirmiştir. Galata bölgesinde konumlanan yeni bankalar, sigorta şirketleri, ticari işletmeler; bu tarihi bölgenin uluslar arası ticaret ve finans merkezi haline dönüşmesinde büyük rol oynamıştır (Enlil, 2011). 19 yy'da Beyoğlu, çoğunluğunu Levanten ve gayrimüslim ailelerin oluşturduğu nüfusun

prestijli konut alanı ve ‘Grand Rue de Pera-İstiklal Caddesi’ etrafında yoğunlaşan önemli bir kültür, eğlence ve ticaret merkezidir (Erkut & Shirazi, 2014). Bu dönemde, kent idaresi alanında gerçekleştirilen reformlarla 14 belediyeye ayrılan İstanbul’da; Galata, Pera, Taksim, Kurtuluş, Pangaltı, Kasımpaşa ve Tophane’yi içine alan bölgenin idaresinden sorumlu ‘6. Daire’, bir model oluşturması amacıyla ilk uygulama olarak hayata geçirilmiştir. 6. Daire bünyesinde hazırlanan bölgenin detaylı kadastr haritası, İstanbul için bu türde yapılan ilk çalışmadır (Gül, 2013).

1. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılışı ve 1923’te Cumhuriyet’in ilanı ile yeni bir dönem başlamıştır. Ankara’nın başkent ilan edilmesi ve savaş sonrasında dünya ekonomisinde yaşanan değişimler, İstanbul’un uluslar arası ticaret merkezi olarak önemini kaybetmesine yol açmıştır (Enlil, 2011). Gülersoy (1994) Cumhuriyet’in ilanından 1940’lara kadar geçen yaklaşık 20 yıllık süreci, Beyoğlu’nda eğlence mekanlarının kapandığı, sessiz ve sakin bir dönem olarak tanımlamaktadır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında yeni hükümet tarafından siyaseten ihmal edilen İstanbul’da, 1930’lara kadar parça parça gerçekleştirilen altyapı çalışmaları görülmektedir. Pervitich tarafından yapılan kadastr haritaları ve 1928’de Taksim’de açılan Cumhuriyet Anıtı, bu dönemde gerçekleştirilen müdahaleler arasındadır. 1930’ların ortalarında, hükümet bir süredir ihmal edilen İstanbul’u yeniden şekillendirme ve inşa etme niyetiyle Fransız şehir plancısı Henri Prost’u İstanbul’a davet etmiştir. 1936-1950 yılları arasında kentin planlamasından sorumlu kişi olarak görev yapan Prost, Tarihi Yarımada ve Beyoğlu için bir imar planı ve kentin geri kalanı için ayrı planlar yapmıştır. 2. Dünya Savaşı’nın yarattığı ekonomik ve siyasi sıkıntılar dolayısıyla tamamı uygulanma olanağı bulamasa da; Beyoğlu bölgesi için geniş kapsamlı bir ulaşım ağı, Taksim Meydanı düzenlemesi, 1800’lerde yapılan Topçu Kışlası’nın yıkılarak yerine park ve gezi alanı yapılması, Maçka Parkı’nın inşası, Dolmabahçe’de bir stad ve Taksim ile Maçka arasında bir açık hava tiyatrosu yapılması Prost Planında yer alan ve uygulanan önerilerdir (Gül, 2013). 1942’de azınlıklara getirilen Varlık Vergisi, İsrail Devleti’nin kurulması, 1955’teki 6-7 Eylül olayları gibi nedenlerle, Beyoğlu bölgesinde yoğunlaşan gayrimüslim nüfusun bir kısmının ülkeyi terk etmesi, bir kısmının kentin kuzeye doğru kayan prestij alanları Nişantaşı, Şişli’deki yeni gelişen konut alanlarına yönelmesi, Beyoğlu’nun konut alanlarının boşalmasına sebep olmuştur. Bu durumu, ünlü lokantaların, pastanelerin ve tiyatroların kapanması, yerlerine düşük kaliteli mal

satan dükkanlar ve imalathanelerin gelmesi izlemiştir (Enlil, 2011). Beyoğlu, 1940'ların ortalarında 2. Dünya Savaşı koşullarının yarattığı ekonomik sıkıntılar ile başlayıp tarımda makineleşmenin de etkisiyle 1960'larda yoğunlaşan Anadolu'dan İstanbul'a göç dalgası boyunca, göçmenler tarafından ilk tercih edilen yerleşim alanlarından biri olmuştur. Sakinlerinin, gayrimüslimler ve üst düzey bürokratlardan iş bulma amacıyla Anadolu'dan gelen göçmenlere dönüşümüyle birlikte yaşanan bu sosyal, kültürel ve ekonomik değişim, Beyoğlu'nun bir "çöküntü" alanı olarak tarif edilmesine yol açmıştır. Enlil (2000)'e göre bu durum 1980 sonrasında, özellikle de 1990'lardan sonra değişmeye başlamıştır. 1990 yılında İstiklal Caddesi'nin yayalaştırılmasının yanında her yıl düzenlenen uluslar arası müzik, film, tiyatro festivalleri, yeni açılan yeme-içme mekanları, sanat galerileri Beyoğlu'na yeniden kültür ve ticaret aktivitelerinin yoğunlaştığı merkez özelliğini kazandırmıştır.

Beyoğlu 19. yy'dan itibaren, ülkenin uluslar arası ilişkileri ve işbirlikleri açısından dışa açılan kapısı, modernleşmenin merkezi olarak görülmüştür. Cumhuriyet tarihi boyunca, arada kısa süreli ihmaller olsa da, her dönemde merkezi yönetimlerin ilgi odağı ve iktidarların gücünü gösterdikleri bir alan olmuştur. Beyoğlu kent merkezi, yönetimler açısından önemli olmasının yanında, tarihe "Kanlı 1 Mayıs" olarak geçen 1977 olayları dolayısıyla Emek Hareketi için ideolojik-simgesel değere sahiptir (Baykan & Hatuka, 2010). Küreselleşme ve neoliberal politikalar doğrultusunda tarihi kent merkezlerinin yeniden önem kazandığı ve yerel ya da küresel sermaye açısından yatırım alanları olarak görüldüğü bir gerçektir. Farklı kültürleri barındırması, sahip olduğu tarihi doku, eğlence-alışveriş-kültürel etkinliklerin merkezi ve ulaşım bağlantılarının kesişim noktası olması, kentsel arsa olarak değeri ve 'pazarlanabilme' potansiyeli Beyoğlu'nu sermaye gözünde yatırım açısından cazip kılmaktadır. Beyoğlu, araştırmada ele alınan dönemler itibarıyla kentsel müdahalelerin en yoğun olarak görüldüğü, müdahalelere karşı gelişen muhalefet açısından da ön plana çıkan bir bölgedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 16 Mayıs 2015'te Beyoğlu Belediyesi hizmet binasının açılış töreni konuşmasındaki, "Yeni Türkiye'nin inşasına başlayacağımız yer de inşallah Beyoğlu olacak" ifadesi Beyoğlu'nun ilerleyen dönemlerde de farklı kesimler arasında bir tartışma/çatışma alanı olacağını göstergesi niteliğini taşımaktadır.¹¹

¹¹ <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/32302/istanbul-oyle-bir-sehirdir-ki-dunyanin-neresinden-gelirseniz-gelin-sizi-kendinden-yapar.html>

5.2 Kentsel Rejim Değişikliklerinin Analizi

Bu bölüm çalışmanın özgün araştırma kısmını oluşturmaktadır. Bu aşamada, araştırma sorularının hatırlatılması uygun görülmektedir. 1980'lerden itibaren İstanbul'da kentsel rejim değişikliklerinin analizi çerçevesinde, araştırma kapsamında ortaya konan temel soru ve buna bağlı alt sorular aşağıdaki gibidir.

Temel Soru: İstanbul'da kentsel rejim(ler)in yapısında 1980'lerden itibaren yaşanan değişimler nelerdir?

Alt sorular:

1. 1980-2016 yılları arasında kentsel rejim(ler)in GÜNDEMinde yaşanan değişimler nelerdir?

1.1. Gündem ne?

1.2. Gündem nasıl gelişti?

2. 1980-2016 yılları arasında kentsel rejim(ler)in KOALİSYONLARında yaşanan değişimler nelerdir?

2.1. Gündemin gerçekleştirilmesine kimler katkı sağlıyor?

2.2. Koalisyon nasıl oluştu?

3. 1980-2016 yılları arasında kentsel rejim(ler)in KAYNAKLARında yaşanan değişimler nelerdir?

3.1. Gündemi uygulamak için kaynaklar neler?

3.2. Kaynaklar nasıl geliştirildi?

4. 1980-2016 yılları arasında kentsel rejim(ler)in İŞBİRLİĞİ ŞEMALARında yaşanan değişimler nelerdir?

4.1. Koalisyon nasıl bir araya geliyor?

4.2. Koalisyon üyelerinin katkıları neler?

Stone (2005), büyük yapılar tarafından şekillendirilen yerel aktörlerin, söz konusu yapılara karşılık verdiğini ve yerel yönetimlerin daha büyük güçlerin oyunlarına nasıl girdiğiyle ilgilenen kentsel rejim analizinde, geniş alanları incelemek için uygun olan odağın yerel idareler olduğunu belirtmektedir. Bu büyük güçler kendilerini gündemin gerçekleştirilebilirliği, koalisyonun biçimlendirilmesi, kaynakların mobilizasyonu ve

hazırlanan işbirliği biçimi yolları gibi çeşitli unsurlar üzerinden yerel olarak betimlemektedir. Ulusal ve yerel politika süreçlerinin daha iyi anlaşılması amacıyla geliştirilen kentsel rejim kuramı kapsamında, Stone tarafından ortaya konan yerel yönetim modelinin bileşenleri çerçevesinde yürütülen, İstanbul'da kentsel rejim değişikliklerinin analizi için Beyoğlu kent merkezi örnek alan olarak seçilmiştir. Örneklem seçimi ve analizde ele alınan dönemler ilerleyen bölümde aktarılmaktadır.

5.2.1 Örneklem seçimi

Türkiye'de merkezi yönetimler açısından İstanbul'un ve İstanbul içinde de Beyoğlu'nun öncelikli bir yere sahip olduğu, 4.1 Bölümünde yer verilen genel ve yerel seçim sonuçları ve seçim sonuçlarına ilişkin siyaset bilimciler tarafından yapılan değerlendirmeler dikkate alındığında açıkça görülmektedir. 1980-2016 yılları arasında gerçekleştirilen 7 adet yerel seçim sonucu göstermektedir ki, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Beyoğlu Belediyesi seçimlerini aynı parti adayları kazanmıştır. Bu durum, İstanbul yerel yönetimi içinde Beyoğlu yerel yönetiminin önemini ortaya koymaktadır. 3.2 Bölümünde değerlendirilen, 1980-2016 yılları arasında kamu yararı açısından tartışmalara sebep olan kentsel müdahalelerin mekansal dağılımı, Beyoğlu kentsel sit alanı içindeki söz konusu müdahalelerin İstanbul genelinde en yüksek orana sahip olduğunu ve diğer ilçelere kıyasla sayıca fazlalığını göstermektedir. Bu doğrultuda, Beyoğlu kentsel sit alanı, çalışmada ele alınan dönem itibarıyla tartışmalı kentsel müdahalelerin en fazla görüldüğü bölge olması ve İstanbul yerel yönetimi açısından sahip olduğu önem göz önünde bulundurularak, İstanbul'da kentsel rejim değişikliklerinin analiz edilmesi için örneklem alanı olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın 4. Bölümü kapsamında, seçim dönemleri ve seçim sonuçlarına ilişkin yapılan değerlendirmeler sonucunda, 1980 sonrası için İstanbul kentsel yönetimlerinin 3 farklı dönemde ele alınabileceği ortaya konmuştur. Söz konusu dönemler, 1980-1990 dönemi, 1990-2000 dönemi ve 2000 sonrası dönem olarak belirlenmiştir. Türkiye'de 2000 sonrası dönemin planlama politikaları ve kentlere etkileri açısından önceki dönemlerden farklı, bir kırılma noktası olarak değerlendirilmesi gereği/gerçeğinin (Görgülü & Görgülü, 2010; Dinçer, 2010; Yalçınan & Çavuşoğlu, 2013; Özbay & Candan, 2014; Alkan, 2015) çok sayıda meslek ve bilim insanı tarafından dile getirilmiş olduğu 3. Bölümde açıklanmıştır.

Bunun yanında, 2000’li yılların da kendi içinde farklılaşan özellikleri olduğunu ortaya koyan çalışmaların sayısında her geçen gün artış gözlenmektedir (Özbay & Candan, 2014; Aksoy, 2014). Türkiye’de 2010 yılı sonrası, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, 644 sayılı KHK ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın, 645 sayılı KHK ile Kalkınma Bakanlığı’nın kurulması gibi hem yasal hem kurumsal düzenlemelerin yürürlüğe konduğu; İstanbul için ise 2011 genel seçimleri öncesinde “çılgın projeler”in açıklandığı, kentsel dönüşüm müdahalelerinin hız kazandığı, bunun yanında toplumsal/kentsel muhalefetin arttığı bir dönemdir. Bu çerçevede, Beyoğlu örneği üzerinden İstanbul’da kentsel rejim değişiklikleri analizinin, 1980-1990 dönemi, 1990-2000 dönemi, 2000-2010 dönemi ve 2010 sonrası dönem olmak üzere dört farklı dönem kapsamında yapılmasına ve örneklem olarak Beyoğlu kentsel sit alanından başlangıç yılları dikkate alınarak, her dört dönem için bir tartışmalı kentsel müdahale örneği seçilmesine karar verilmiştir.

Türkiye’de neoliberal kentleşme politikaları ve bu politikaların uygulanmasına ilişkin yasal düzenlemelerin aktarıldığı 3.1 Bölümünde görüldüğü gibi 1980-1990 dönemindeki Turizmi Teşvik Kanunu, 1990-2000 dönemindeki Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun (Özelleştirme Kanunu), 2000-2010 dönemindeki Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun (Yenileme Kanunu) ve 2010 sonrası dönemdeki Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (Dönüşüm Kanunu) söz konusu dönemler açısından belirleyici nitelik taşımaktadır. 3.2 Bölümünde ele alındığı gibi İstanbul’da kamu yararı açısından tartışmalı kentsel müdahalelerin yasal dayanakları ağırlıklı olarak Turizmi Teşvik Kanunu, Özelleştirme Kanunu, Yenileme Kanunu, Dönüşüm Kanunu ve bunların yanında avan proje/plan değişiklikleridir. Dönemler itibarıyla turizm merkezi, özelleştirme alanı, yenileme alanı, dönüşüm alanı uygulamaları dikkat çekmektedir. Dönemlere ilişkin müdahale örneklerinin seçiminde, dönemler için belirleyici nitelik taşıyan kanunlar ve uygulama biçimleri göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre, dönemler ve yasal dayanakları açısından kentsel rejim analizinde kullanılan kentsel müdahaleler aşağıdaki gibidir:

Çizelge 5.1 : Kentsel Rejim Analizinde Kullanılan Kentsel Müdahaleler.

Kentsel Müdahale	Dönem	Yasal Dayanak	Başlangıç Yılı	Bitiş Yılı
Park Otel	1980-1990	Turizmi Teşvik Kanunu	1983	2013
Cercle d’Orient	1990-2000	Yap-işlet-devret modeli (Özelleştirme)	1991	2016
Tarlabası Kentsel Yenileme	2000-2010	Yenileme Kanunu	2006	-
Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası	2010 Sonrası	Plan değişikliği	2011	-

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

1990-2000 döneminde Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun yasal düzenlemeler anlamında belirleyici özellik gösterse de söz konusu Kanun’a ilişkin kentsel müdahale örnekleri 2000 yılı sonrasında ağırlık kazanmaktadır. 1990-2000 dönemi için seçilen Cercle d’Orient örneği yap-işlet-devret modeli ile başlatılan bir özelleştirme uygulaması olması dolayısıyla seçilmiştir. 2010 sonrası dönemde ise Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun belirleyicidir; ancak örneklem seçimi sırasında Beyoğlu kentsel sit alanında söz konusu kanun kapsamında gerçekleştirilen dönüşüm uygulaması bulunmadığından, plan değişikliği ile uygulamaya konan Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası örneği seçilmiştir.

Park Otel, 1980’li yılların ortalarında başlatılan tamamlanması 2013 yılını bulan ve dava konusu olması sebebiyle halen tartışmaları devam eden bir müdahaledir. Cercle d’Orient binasının bulunduğu yapı adası üzerindeki uygulama ilk olarak 1990’lı yılların başlarında gündeme gelmiştir. Söz konusu müdahale 2016 yılının sonunda tamamlanmış, kullanıma açılmıştır, tartışmaları halen devam etmektedir. Tarlabası Kentsel Yenileme, 2000’li yılların ortalarında başlatılan ve dava konusu edilen bir uygulamadır, süreci henüz tamamlanmamıştır. Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası müdahalesinin başlangıç yılı 2011’dir ve Türkiye çapında çok büyük bir muhalefete sahip olması dolayısıyla tam olarak gerçekleştirilememiştir. Müdahalenin yayalaştırma aşamasının planlanandan az bir bölümü uygulamaya geçirilebilmiş ve çalışmaları devam etmektedir. Topçu Kışlası’nın ihyası ile ilgili herhangi bir çalışma bulunmamasıyla birlikte, zaman zaman basın aracılığı ile Topçu Kışlası’nın yeniden inşa edileceğine dair haberler gündemde yer bulmaktadır. Söz konusu müdahalelerin seçimi ile ilgili bir noktayı daha belirtmek gerekir ki, Park

Otel ve Cercle d'Orient müdahaleleri 1980'lerde ve 1990'larda başlatılmalarına rağmen çeşitli sebeplerle uzun yıllar tamamlanamayan ve 2000 yılı sonrasında sonlandırılabilen uygulamalardır. Başlatıldıkları dönemlerde gerçekleştirilememiş olmalarının sebepleri ve süreçlerinde yaşanan gelişmeler, kentsel rejim değişikliklerinin analizi için yararlı görüldüğünden söz konusu müdahaleler tercih edilmiştir.

5.2.2 Araştırma yöntemi ve veri toplama teknikleri

İstanbul'da kentsel rejim değişikliklerinin Beyoğlu örneği üzerinden analizinde örneklem olarak seçilen (Park Otel, Cercle d'Orient, Tarlabası Kentsel Yenileme, Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası), kamu yararı açısından tartışmalı kentsel müdahalelerin araştırılmasında; TMMOB Mimarlar Odası ve TMMOB Şehir Plancıları Odası tarafından yayınlanan bildirimler, bültenler, düzenlenen seminer, kollokum ve panellere ilişkin basılı dokümanlar, Mimarlar Odası kütüphanesinde yer alan, müdahalelere ilişkin arşiv dokümanları başlıca kaynaklardır. Bununla birlikte, başta Cumhuriyet Gazetesi olmak üzere internet ortamına aktarılmış olan medya arşivleri, çeşitli gazete (Milliyet, Hürriyet, Radikal vb.) haberleri ve köşe yazıları ile İstanbul'un kentleşme tarihine ilişkin yazılmış kitaplar, makaleler kentsel müdahale süreçlerinin araştırılmasında kullanılan kaynaklar arasındadır. Kentsel yönetim rejimlerinin bileşenlerinin dönemler itibarıyla analizinde kullanılan kaynaklar ise yukarıda sayılan kaynakların yanında hükümet programları, ilgili kentsel müdahalelerin dava metinleri, bilirkişi raporları, internet ortamında yayınlanan tanıtım sayfaları, videolar, TV programlarıdır.

Yukarıda açıklanan ikincil veri kaynaklarına ek olarak, kentsel rejim değişikliklerinin analizinde kullanılmak üzere her dönemin özelliğini yansıtacak şekilde Beyoğlu kentsel koruma alanından seçilen 4 müdahale örneği ile ilişkili derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu birincil verilerin elde edilmesi kurgulanırken, görüşme yapılacak kişilerle ilgili bir sınıflamaya gidilmiştir. Buna göre, görüşme yapılacak kişiler, 1. Meslek Odası Temsilcileri, 2. Dernek Temsilcileri, 3. Bilirkişiler, 4. Aktivistler, 5. Koruma Kurulu Temsilcileri, 6. Uygulama Sürecinde Görevli Kişiler, 7. Kamu Görevlileri şeklinde gruplanmıştır. Derinlemesine görüşme gerçekleştirilecek kişiler belirlenirken kartopu örnekleme metodu uygulanmıştır. Görüşme gerçekleştirilmek istenen kişilerden özellikle

Uygulama Sürecinde Görevli Kişiler (Şirket çalışanları, danışmanlar vb.) ve Kamu Görevlileri grupları ile iletişim kurma ve randevu alma süreçlerinde olumsuzluklarla karşılaşmıştır. Müdahalelerin geliştiricisi konumunda olan ve halen görevde bulunan şirket temsilcilerine ulaşamamıştır. Bunun yanında, yine görevde bulunan bazı Kamu Görevlileri ile görüşme taleplerinde bulunulmasına rağmen bir çoğuna olumlu yanıt alınamamıştır.

Analiz çalışması kapsamında 20 Ekim 2015-16 Şubat 2016 tarihleri arasında 18 adet derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin 17'si tekil görüşmecilerden oluşmakta iken, Ayaspaşa Çevre ve Güzelleştirme Derneği Yönetim Kurulu ile toplu görüşme gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmeler kapsamında toplamda 22 kişi ile görüşülmüştür (EK B). Görüşmelerin 17 adedinde dijital ses kaydı alınmıştır. Süreleri 30 dakika ile 2 saat 20 dakika arasında değişen görüşmeler toplamda 23 saat uzunluğundadır ve görüşme kayıtlarının metin olarak deşifresi yapılmıştır. Görüşmeler açık uçlu sorularla gerçekleştirilmiş, görüşme soruları oluşturulurken soruların görüşmeci için genel bir çerçeve sunmasına ve konuşma için teşvik edici olmasına dikkat edilmiştir. Sorular kendi içinde değerlendirildiğinde aktör yapıları, müdahalelerin süreçleri, Beyoğlu kent merkezinin fiziksel ve sosyal dönüşümü/değişimi ve kamu/toplum yararı çerçevesinde gruplanmaktadır. Ayrıca, İstanbul ve Beyoğlu için dönemler arası politika ve kentsel rejim değişikliklerine ilişkin görüşler alınmıştır (EK A).

Çizelge 5.2 : Görüşme Gerçekleştirilen Kişilerin Müdahalelerle İlişkisi ve Çalışmada Kullanılan Görüşmeci Kodları.

Görüşmeci Grupları	Park Otel	Cercle d'Orient	Tarlabası	Taksim
Meslek Odası Temsilcileri	MOT1*, MOT2*, MOT3*, MOT4*			
Dernek Temsilcileri	DT1	DT2	DT3	DT4
Bilirkişiler	B1*, B2#, B3#			
Aktivistler	A1*, A2*			
Koruma Kurulu Temsilcileri	KKT1*			
Uygulama Sürecinde Görevli Kişiler (Şirket Çalışanı, Danışman vb.)			UG1, UG2	
Kamu Görevlileri	KG1, KG2*, KG3*, KG4*			

Not: (*) işaretli görüşmeler 4 müdahaleyi de içermektedir. (#) işaretli görüşmeler aşağıda açıklanan konular kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Derinlemesine görüşmelerin dışında çalışma kapsamında, planlamada kamu yararı, Türkiye’de planlama alanını ilgilendiren yasal ve kurumsal düzenlemeler, farklı dönemlere ilişkin politika değişimleri, Beyoğlu kentsel koruma alanının dönüşümü konularında, alanlarında uzman 3 profesyonel meslek insanı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir (EK B). Görüşmecilerden 2’si, aynı zamanda uzman bilirkişi olmaları dolayısı ile, “bilirkişiler” aktör grubuna dahil edilmiştir.

Çizelge 5.3 : Çalışma Kapsamında Araştırma Süresince Takip Edilen Etkinlikler.

Etkinlik Adı	Tarihi
Beyoğlu Kent Savunması Kuruluş Toplantısı	8 Eylül 2014
Beyoğlu Kent Savunması Toplantısı	22 Eylül 2014
8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 38. Kolokiyumu	6-7-8 Kasım 2014
Kentsel Dönüşüm ve Tarlabası Paneli	13 Kasım 2014
Büyüyen Kentler Berlin ve İstanbul’da Sivil Toplum Açık Forumu	16 Kasım 2014
İstanbul Buluşmaları	17 Nisan 2015
3. Her Yönüyle Kentsel Dönüşüm Kongresi	25 Şubat 2016

Çalışma süresince araştırma alanı ve kapsamına ilişkin çeşitli panel, konferans, toplantı vb. gibi etkinliklere katılım sağlanmıştır. Söz konusu etkinliklerde alınan notlardan analiz kapsamında kaynak olarak yararlanılmıştır. Bu etkinlikler Çizelge 5.3’te gösterilmektedir.

5.3 Analiz

Bu bölümde, Park Otel, Cercle d’Orient, Tarlabası Kentsel Yenileme ve Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası örnekleri çerçevesinde, gündem, koalisyon, kaynakların mobilizasyonu ve işbirliği şeması yönetim modeli bileşenlerinden yararlanılarak İstanbul’da kentsel rejimler (yönetim yapıları) analiz edilmektedir.

5.3.1 Park Otel

Tarihi Park Otel binası, 19. yy’ın sonlarında dönemin İtalya Büyükelçisi Baron Blanc tarafından elçilik konutu olarak inşa ettirilen bir konaktır. Büyükelçinin ülkeden ayrılması sebebiyle Osmanlı Devleti’ne satılmış ve Hariciye Nezareti Lojmanı olarak kullanılmıştır. 2. Abdülhamit döneminde Hariciye Nazırı Tevfik Paşa tarafından kullanılan, ardından Hariciye Nazırı Rıfat Paşa’ya tahsis edilen yapı, önemli toplantılara ev sahipliği yapmıştır. 1911 yılında çıkan bir yangında, kagir yapının büyük bir bölümü zarar görmüştür. 1. Dünya Savaşı sonrasında Tevfik Paşa ve ailesi,

yapının ayakta kalan kısmına yerleşmiştir. 1930 yılında binaya bazı ekler yapılarak, Tevfik Paşa'nın ailesi tarafından Miramare adıyla otele çevrilmiştir. 1931 yılında Aram Hıdır binayı Tevfik Paşa'nın mirasçılarında alıp, başka ek binalar da inşa ettirerek Park Otel adıyla faaliyete geçirmiştir. 1960 yılına kadar Türkiye'nin en büyük oteli ünvanını korumuş, aynı yıl Hilton Oteli ve 1974'te Sheraton Oteli'nin açılışıyla düşüş dönemine girmiştir. 1930-1940 yılları arasında Atatürk'ün önemli yabancı misafirlerini ağırladığı, "Orient Express" treninin ünlü müşterilerinin konakladığı, 2. Dünya Savaşı sırasında tarafların gizli görüşmeler gerçekleştirdiği, 1950-1960 yılları arasında dönemin başbakanı Adnan Menderes'in önemli kararlarını aldığı, 165 nolu odasında Yahya Kemal Beyatlı'nın 16 yıl kaldığı Otel, 1978 yılında ekonomik sıkıntılar sebebiyle kapanmıştır. Aynı yıl tekrar otel olarak hizmete girmek üzere Mengerler Holding'e satılmıştır. Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, Tur Otel Turizm ve Otelcilik A.Ş.'nin başvurusu üzerine 10.02.1978 tarihinde, Park Otel yapısının tarihi anısı olmasına rağmen korunması gerekli yapı olmadığına, ancak yapı adasının etrafındaki korunması gerekli eski eserler ve İstanbul silüetindeki önemli yeri dolayısıyla, bu yapının yıkılmasından sonra yapılacak yeni binanın imar durumu için İstanbul Belediye Başkanlığı'ndan bilgi istenmesine ve yeni yapı ile ilgili kesin kararın bundan sonra alınabileceğine karar vermiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 28 Temmuz 1983; Çataloğlu, 1987; TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 1991; Gürsoy, 1991; Park Otel Turizm Merkezi 1/1000 Uygulama İmar Planı Revizyonu Açıklama Raporu, 2006; İnce, 2014).

Turizmi Teşvik Kanunu kapsamında çalışmaları başlatılan ve gerek 1980'lerde gerek sonraki dönemlerde geniş bir kamuoyu tepkisine yol açan Park Otel kentsel müdahalesine ilişkin 1980 sonrası süreç, ilerleyen bölümlerde kentsel rejim analizi kapsamında; gündem, koalisyon, kaynakların mobilizasyonu ve işbirliği şeması başlıkları altında ele alınmaktadır.

5.3.1.1 Gündem

Uluslar arası sermaye ile bütünleşme ve yabancı sermayenin ülkeye girişinin sağlanması, 1980'lerin başında 24 Ocak Kararları ile temelleri atılan ekonomi programının ana amaçlarından biridir. Bu doğrultuda, 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, ülkenin küresel sermaye ile entegrasyonunun sağlanması amacıyla yönelik olarak, planlama alanını ilgilendiren ilk düzenlemelerden biri olma özelliği taşımaktadır. Söz konusu Kanun kapsamında

belirlenen turizm merkezlerinde, plan bütünlüğü dikkate alınmadan parçaçıl planlamaya izin verilmekte ve bütüncül planlama yerine “proje”ci yaklaşımlar ilk kez bu Kanun’la birlikte uygulama imkanı bulmaktadır. Kanun ve Kanun kapsamında gerçekleştirilen kentsel müdahaleler, yürürlüğe girdiği tarihten günümüze eleştirilere sebep olmaktadır (Yalçınan & diğ., 2014; Aksoy, 2014; Ekinci, 1994; Cumhuriyet, 1990, 29 Ağustos). Ekonomi politikaları çerçevesinde 1980’lerde Beyoğlu için oluşturulan gündem, Gürsel (1987a)’e göre, uluslar arası iş çevrelerinin Ortadoğu’daki her türlü işleri için gökdelen iş merkezleri yaratılmasıdır. Söz konusu iş merkezlerinde yabancı iş çevreleri ile işbirliği içinde olan yerli iş çevreleri de yer alacaktır. Dönemin İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan’ın, “İstanbul’un Belediye Başkanı olarak hemşehrilerimin ve şehrin ihtiyaçlarını gidermek zorundayım. İstanbul’un acil olarak modern iş merkezlerine ihtiyacı vardır” (Milliyet, 1986, 20 Haziran) açıklaması, bu görüşü doğrular niteliktedir. Bu gündemin yalnızca Beyoğlu için değil, tüm İstanbul için oluşturulduğu dönemin gazete haberlerinden görülmektedir. “Ankara’da 4, İstanbul’da 3 büyük otel yapılacak” (Cumhuriyet, 1983, 1 Temmuz), “İstanbul, ‘Otel kent’ oluyor!” (Altıntaş, 1987), “Gökdelen market” (Öğülmüş, 1986), “Park Otel ile Taşkışla turizm merkezi oldu” (Cumhuriyet, 1984, 1 Ağustos), “Tarihi Taşkışla binası 5 yıldızlı otel oluyor” (Cumhuriyet, 1984, 24 Haziran), “İstanbul’a 5 yıldızlı 13 otel daha” (Cumhuriyet, 1988, 3 Aralık), “72 katlı otele izin” (Cumhuriyet, 1990, 5 Mart), “Belediyeler gökdelen planı hazırlıyor” (Cumhuriyet, 1990, 29 Mayıs) vb. gibi onlarca gazete haberi dönemin kentleşme gündemine ilişkin bilgi vermektedir. Beyoğlu sahip olduğu potansiyel sebebiyle müdahalelerin en fazla görüldüğü yer olmaktadır. Bu kapsamda, Bakanlar Kurulu’nca 1989’a kadar, mevcut imar koşullarının üzerinde yapılaşma hakkı da sağlanarak İstanbul’da 40’ın üzerinde arsa ve araziye turizm merkezi statüsü verilmiştir (Ekinci, 1994).

Dönemin muhalefet partisi SHP İstanbul Milletvekili Yüksel Çengel, TBMM’de yaptığı konuşmada turizm merkezleri ile ilgili görüşlerini şu şekilde aktarmaktadır: “ülkemizin birçok yöresinde ve İstanbul’da, Turizmi Teşvik Yasasına dayanılarak siyasi otorite tarafından, yani bugünkü ANAP Hükümetince el konulan arazi rantı en yüksek olan bölgeler, turizm merkezi ilan edilerek, yerel yönetimlerin, şehir planı yapma, onama ve uygulama yetkilerine ciddi olarak müdahale edilmektedir.” (TBMM Tutanak Dergisi, 1990). Bu açıklamalar, 1980 Askeri Darbesi sonrasında

oluşmaya başlayan yeni rejimin gündemini anlamak açısından önemli görülmektedir. Araştırma kapsamında görüşme gerçekleştirilen bir Meslek Odası Temsilcisi Beyoğlu'nun gündemini, "Beyoğlu'nu daha çok dünyaya açmak" olarak tarif etmektedir. Park Otel'e ilişkin görüşleri de ekonomik politikalar çerçevesinde gerçekleştirilen kentsel müdahalelerin genel yapısını ortaya koymaktadır:

Park Otel Projesi, (...) İstanbul'da sansasyonel etkisi olan projelerin neredeyse ilkiydi. (...) [Projenin] başlangıç hedefi tamamen ekonomikti. İki türlü ekonomikti. Bir, o dönem hükümetin bir liberalleşme atılımı ve iddiası vardı. Bu iddia çerçevesinde de mutlaka İstanbul'da ya da Türkiye'de büyük yatırımlar olmalıydı. (...) Fakat bunu düşünürken bunun arkasında hiçbir çevresel kaygı hiçbir tarihi çevreye uyum vesaire onlar hiç düşünülmedi. (...) Öncelikli olan şey gelişme, para kazanma [idi]. Bu para kazanma sürecinde kim kaybediyor, kimler mağdur oluyor, kimler zarar görüyor çok fazla da dikkate alınmıyor. Çünkü odaklanılan şey, neredeyse birazcık parasal birazcık da görsel olarak; bizde de modern binalar yapıldı kaygısı" (MOT1, kişisel görüşme, 28 Ekim 2015).

Söz konusu dönemde, Conrad Otel, Swiss Otel, Süzer Plaza-Gökkafes ve Park Otel biri birbirinden ayrılabilir özellikte olmayan müdahalelerdir. Görüşmecilerden B1, bu müdahaleleri "Böyle bir kimlik arayışımız var, biz [işleri] böyle yürütüyoruz diye. İstanbul, o dönemde böyle betimlenen bir kentti" şeklinde ifade etmektedir (B1, kişisel görüşme, 16 Kasım 2015). 1980'lerde gündeme gelen gökdelen-otel-iş merkezlerinin inşasında yabancı yatırımcıların özellikle tercih edildiği görülmektedir. Arpad (1989), İstanbul'da gecekonduların inşası ve gökdelenleşme süreçlerinin birbirleriyle benzer nitelikler taşıdığını söyleyerek, "...gecekonduculukta da gökdelenlikte de yabancı büyük sermaye uygulaması göze çarpar" (s. 2) değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bu durum, Süzer Plaza-Gökkafes davası bilirkişi raporlarında da görülmektedir:

"Süzer Turizm A.Ş. 24.05.1983 tarihinde DPT'ye müracaat ederek ...otel yatırımı niyetini bildirmiştir. ...şirket henüz adı geçen yerin sahibi değildir, bu yatırım için yabancı ortağı da yoktur. DPT bu öneriyle çok ilgilenmiştir ve müracaattan bir hafta sonra olumlu görüş vermiştir. DPT'ye göre Taksim'de yapılacak bir otel İstanbul için önemli bir proje olacaktır, yabancı ortağın kesinleşmesinden sonra izin verilebilecek ve teşvik tedbirlerinden yararlandırılabilir. DPT'nin bu yöndeki olumlu görüşü çok önemlidir çünkü Bakanlıklararası Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun sekreteryasını DPT yürütmektedir" (TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, 2000, Gökkafes Keşif ve Bilirkişi İncelemesi Bölümü).

Park Otel müdahalesi örneği göstermektedir ki; uluslar arası sermaye ile bütünleşmek ve yabancı sermayenin ülkeye girişini sağlamak üzere geliştirilen politikalar çerçevesinde, ekonomik hedeflerle büyük yatırımlar gerçekleştirilmesi, uluslar arası iş çevreleri için gökdelen-otel-iş merkezleri yaratılması, bu doğrultuda Beyoğlu'nun dünyaya açılmasının sağlanması dönemin gündemini oluşturmaktadır. Söz konusu gündemin gerçekleştirilmesi sırasında mevcut imar koşullarının üzerinde yapılaşma hakkı sağlamanın ve arazi rantı yüksek olan bölgelere el koymanın yollarının açılmasının yanında, yerel yönetimlerin plan yapma, onama ve uygulama yetkilerine müdahale edilmesi, dönemin belirleyici özellikleri arasında yer almaktadır.

5.3.1.2 Koalisyon

1980'li yıllara kadar geçirdiği süreç yukarıda özetlenen Park Otel'in yeniden inşası ile ilgili çalışmalar, 1982'de Turizmi Teşvik Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin ardından devam etmiştir. Çalışmaların yeniden başlatıldığı dönemde merkezi yönetimde, 1983 genel seçimlerini kazanan ANAP tek parti iktidarı ve Başbakan Turgut Özal, yerel yönetimde ise 1984 yerel seçimleri ile İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan ANAP'lı Bedrettin Dalan ve Beyoğlu Belediye Başkanı ANAP'lı Haluk Öztürkatalay bulunmaktadır.

Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden edinilen bilgiye göre, Park Otel müdahalesini gerçekleştiren, destekleyenlerin başında dönemin İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan ilk sırada yer almaktadır (DT1, kişisel görüşme, 21 Aralık 2015; MOT1, kişisel görüşme, 28 Ekim 2015; B1, kişisel görüşme, 16 Kasım 2015). Bunun yanında, dönemin meslek odası temsilcisi 1980 sonrası koalisyonun siyasi temsilcilerini, "...Türkiye Özal dönemiyle hükümette, Dalan dönemiyle de İstanbul'da bir takım ekonomik atılımlar içindeydi..." şeklinde açıklamaktadır (MOT1, kişisel görüşme, 28 Ekim 2015). İstanbul için alınan kararlarda merkezi hükümetlerin/kurumların etkisinin belirleyici olduğu, çalışma dahilinde incelenen müdahale süreçlerinde de açıkça görülmüştür. Park Otel müdahale süreci incelendiğinde, dönemin Başbakanı Turgut Özal ve İstanbul Belediye Başkanı Dalan'ın dışında, Park Otel'in yeniden inşası sürecinde yer alan aktörler ortaya çıkmaktadır. Süzer Plaza'ya ilişkin bilirkişi raporunda belirtildiği üzere, DPT'nin sekreteryasını yürüttüğü Bakanlıklar arası Ekonomik İşler Yüksek

Koordinasyon Kurulu, 20 Temmuz 1983 tarihli toplantısında¹² Ankara ve İstanbul'da yapılacak turistik otelleri gündemine almış, "Ankara'da dört otel yeri ve İstanbul'da ise Park Otel'in restorasyon ve tevsii ile 364 odalı lüks bir otelin yapılmasının uygun olduğu"na (TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 2000, Gökkafe Keşif ve Bilirkişi İncelemesi Bölümü) ilişkin karara imza atmıştır. Bu karardan 1 gün sonra 21 Temmuz 1983'te GEEAYK, İstanbul Belediye Başkanlığı'nın başvurusu üzerine Park Otel'in kısmen yıkılıp yeniden yapılması teklifinin uygun olduğuna ve Tur Otel Turizm ve Otelcilik A.Ş.'nin sunduğu avan projeye göre uygulama yapılmasında sakınca olmadığına karar vermiştir. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu yine 1983 yılında ilgili şirketin getirdiği, Park Otel'in restore edilerek yeni ek yapılar inşa edilmesine ilişkin değişiklik teklifini içeren proje başvurusunu onaylamıştır (TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 1991). Park Otel'i içeren yapı adaları, 1984 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla "İstanbul Park Otel Turizm Merkezi" ilan edilmiştir (Resmi Gazete, 31 Temmuz 1984, sayı:18475).

Park Otel sürecinde oluşturulan koalisyona ilişkin bir değerlendirme şöyledir:

"İşte Park Otel'i konuşuyoruz: Mal sahibi vardı, onun müthiş bir ekonomik, siyasi, başka ne vardı bilmediğim ilişkilerinin güdülediği bir karar mekanizması çalışıyor. ... Merkezi yönetim projeyi destekliyordu ve olmasını istiyordu. Dolayısıyla yerel yönetimin -Büyükkent Belediyesi'nin- en azından bir rahatlığı vardı. Yani, yönetici olan aktörler bir konsensus içinde oldukları için problem yaşanmıyordu. Merkez ile yerelin tartışması söz konusu değildi. Zaten o döneme baktığımızda, sadece Park Otel örneğinde değil, bu anlamda yapılan birçok örnekte bunu gördük." (B1, kişisel görüşme, 16 Kasım 2015).

Tarihi Park Otel'i 1978'de satın alan Mengerler Holding, yerine 5 yıldızlı 28 katlı yeni bir otel inşa etmek amacıyla, Otel'i 1986 yılında tamamen yıktırması ve yabancı firmalarla ortaklık girişimleri arayışına girmiştir. O tarihte, Mengerler Holding ve yabancı firma ortaklığı ile yapılması planlanan otelin ortağı henüz belirlenmemiştir. "Yapılacak otelin İngiliz, Alman ve Amerikan firmaların da bulunduğu şirketler

¹² Bilirkişi Raporu'nda, Bakanlıklar arası Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun ilgili toplantısında, yatırımcı Bakanlıklar ve Kültür ve Turizm Bakanı'nın temsil edildiği ancak İmar ve İskan Bakanı'nın yer almadığı belirtilmektedir. Bilirkişilere göre, "Merkezi yönetimce, Bakanlıklar arası üst düzey bir karar organında İstanbul ve Ankara'da yer belirtilerek yaklaşık 3000 yataklı turistik otellerin yapılmasına karar verilmekte ve DPT kanalıyla Yabancı Sermayenin Turizm Sektörüne davet edilmesi teşvik edilmektedir. Turizm yatırımları yabancı sermaye ortaklı ekonomik kalkınma projeleri olarak kabul edilmektedir. Kentlerin imar planlarıyla uygunluğu konusunda yetkili Bakanlığın ve Belediyelerin görüşlerine ise bu aşamada gerek görülmemektedir" (TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 2000, Gökkafe Keşif ve Bilirkişi İncelemesi Bölümü).

arasında ihaleye çıkartıldığı ancak görüşmelerin henüz tamamlanmadığı” (Milliyet, 1986, 15 Ekim), ardından Park Otel’in “...‘Türkiye’nin en büyük oteli’ olarak yeniden inşa edilmek üzere... Sürmeli oteller zincirinin sahibi Yalçın Sürmeli tarafından 20 milyar liraya Türkiye İş Bankası’ndan satın alındığı” (Milliyet, 1987, 30 Aralık) gazete haberlerinde yer almaktadır. 29 Kasım 1987’de gerçekleştirilen genel seçimler sonucunda ANAP tek parti hükümeti ve Başbakan Turgut Özal iktidarda kalmaya devam etmiştir. 9 Kasım 1989’da Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte, 1991 genel seçimlerine kadar 2 yıl süreyle Yıldırım Akbulut ve sonrasında 5 ay süreyle Mesut Yılmaz Başbakan olarak görev yapmıştır.

Tur Otel Turizm ve Otelcilik A.Ş. tarafından hazırlanan ve Park Otel’in yeniden inşasına ilişkin ilk plan olan, İstanbul Park Otel Turizm Merkezi 1/500 Ölçekli Uygulama İmar Planı 16.03.1987 tarihinde, 1/500 ölçekli uygulama imar planı değişikliği ise 17.06.1988 tarihinde Beyoğlu İlçe Belediye Meclisi’nce kabul edilmiştir. Söz konusu plan değişikliği ile “İstanbul Park Otel Turizm Merkezi” imar fonksiyonu yerine “İstanbul Büyük Sürmeli Park Otel Turizm ve Ticaret Merkezi” imar fonksiyonu getirilmiştir. Aynı değişiklikle Bakanlar Kurulu onaylı turizm merkezi sınırları dışında kalan Ağaçırağı Sokak ve Reis Çıkmazı plan onay sınırlarına dahil edilmiştir (TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 1991; Gökdağ, 1991, 5 Aralık). Bedrettin Dalan, plan değişikliğini 20.06.1988 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi’nde görüşülmeden, bütün yasal prosedürleri atlayarak imzalamış ve plan değişikliği yine meclise sunulmadan Turizm Bakanlığı’na gönderilmiştir (Gürsoy, 1991; Gökdağ, 1991, 24 Ağustos). Plan Bakanlık tarafından onaylanmadan, Beyoğlu İlçe Belediyesi’nce de 04.01.1989 tarihinde yapı izin belgesi (inşaat ruhsatı) düzenlenmiştir. Plan değişikliği, Turizm Bakanlığı’na 20.02.1989 tarihinde onaylanmıştır (Gürsoy, 1991; TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 1991).

26 Mart 1989 tarihinde yapılan yerel seçimler sonucunda İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Beyoğlu Belediyesi başkanlıklarını, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) adayları olan Nurettin Sözen ve Hüseyin Aslan kazanmıştır. 1989 yılında yapımına başlanan Park Otel inşaatına ilişkin süreç yerel yönetim aktörlerinin değişmesiyle birlikte yön değiştirmiştir. Bakanlar Kurulu kararıyla İstanbul’da 3 yeni turizm merkezi ilanına ilişkin olarak dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Nurettin Sözen’in açıklaması, yön değiştiren Park Otel sürecinin habercisidir:

“...Uzaktan kararlar alıp vermeyi doğru bulmuyorum. Ankara 5 yıl uygulamadığı yasayı biz geldikten sonra uygulamaya başladı. Bir takım partililer ya da yandaşlarının istekleri doğrultusunda plan hazırlanıyor. ...kentin altyapısına uygun olup olmadığına bakmadan turizm alanı üretiliyor. Kentin altyapısına uygun olmayan projelere ruhsat vermeyeceğiz” (Cumhuriyet, 1990, 6 Mart). Bunun yanında, mahalle sakinlerinden oluşan Ayaspaşa Çevre ve Güzelleştirme Derneği, 17.07.1991 tarihinde 1/500 ölçekli uygulama imar planı değişikliğine ilişkin Beyoğlu Belediyesi, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı ve Turizm Bakanlığı'nın onama kararlarının ve yapı ruhsatının iptalleri ve yürütmenin durdurulması talebiyle dava açmıştır. Danıştay 6. Dairesi'nin 10.06.1993 tarihli kararıyla, 1/500 ölçekli uygulama imar planı, şehircilik ve planlama ilkeleri ile kamu yararına uygunluk bulunmaması, söz konusu plana dayalı olarak verilen yapı izni mevzuata uygunluk bulunmaması sebebiyle iptal edilmiştir.

5.3.1.3 Kaynaklar

Ekonomik hedeflerle büyük yatırımlar gerçekleştirmek, uluslar arası iş çevreleri için gökdelen-otel-iş merkezleri yaratmak ve bu doğrultuda Beyoğlu'nun dünyaya açılmasını sağlamak gündeminin gerçekleştirilmesinin bir aracı olarak başlatılan Park Otel kentsel müdahalesinin yönetim koalisyonunun sivil ve resmi üyelerinin ortaya koyduğu kaynaklar temelde arazi, para, yasalar, uzmanlık ve politik destek olarak özetlenebilir. Bu kaynaklardan herhangi birinin eksik olması durumunda kentsel müdahalelerin ya da yönetim koalisyonunun yapısında sorunlar oluşmaktadır (Lambelet, 2015). Park Otel sürecinde, söz konusu politik destek 1989 yılından sonra aşağıda detaylı olarak aktarılan sebeplerle ortadan kalkmış, Park Otel 2010 yılına kadar inşaat halinde kalmıştır.

Kentsel müdahalenin hayata geçirilmesi için ihtiyaç duyulan kaynakların en önemlilerinden biri, uygun yasal zeminin yaratılmasıdır. Buna yönelik ilk adım, Park Otel'in yerine lüks bir otelin yapılmasına ilişkin Bakanlıklar arası Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu kararı ve tarihi otelin yıkılıp yeniden yapılmasında sakınca olmadığına ilişkin GEEAYK ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun aldığı kararlardır. Park Otel müdahalesinin mevcut planlama sisteminden çıkarılıp, parsel ölçeğinde karar ve uygulama yapılmasına olanak veren bir yapıya kavuşturulması için turizm merkezi ilan edilmesi de koalisyonun resmi üyelerince sağlanan kaynaklar arasındadır. Mevcut planlardan farklı olarak alana

ticaret fonksiyonunun getirilmesini, kamuya ait Ağaçırağı Sokağı ve Reis Çıkmazı'nın plan sınırları içine alınmasını ve ayrıcalıklı imar koşullarını içeren plan değişikliğini, Bedrettin Dalan Büyükşehir Belediye Meclisi'ne sunmadan imzalamış, belediye başkanlığı görevi yetkilerinin üzerinde bir karar vermiştir. Mahalle sakini bir dernek temsilcisi, aktif olarak kullandıkları sokağın kapatılmasının evlerine ulaşmalarını etkilediğini, otel yönetiminin sokağı istediği şekilde açıp kapatabildiğini belirterek sürece ilişkin değerlendirmelerde bulunmaktadır: “Dalan hiç laf dinlemeyen bir adamdı, dediğim dedik öttürdüğüm düdüğ misali çalıştı, usulsüz, kendilerine yönelik planlarla. ... Projeyi meclisten geçirmeden onayladı. ...800 milyona otele sokağı sattı. Üst kısımdaydı otel, sokağı alınca inşaat alanını büyüttü. ...sürekli kaçak inşaat ile inşaat alanını büyütüyorlar..” (DT1, kişisel görüşme, 21 Aralık 2015). Söz konusu süreçle ilgili Dalan'ın, yerel seçimlerle birlikte yaşanan yönetim değişikliği sonrasında yaptığı açıklamalar şöyledir: “Sokak satıldı, ancak inşaat sahiplerinden de aynı boyutta bir alan, inşaatın önünde belediyeye verildi. Aldığımız sokak bina bedeli, yani bedavaya alınmıştır, satılan sokak da zamanın parasıyla yaklaşık 1 milyara satıldı. Kimsenin burada elmayla armudu toplamaya hakkı yok” (Gökdağ, 1991, 5 Aralık), “Onların belge diye ortada gezdirdikleri planlar 1/500'lük planlardır. 1/500'lük planların Anakent Belediye Meclisi'nden geçirilme zorunluluğu yoktur. Bu konuda yetki ilçe belediye imar müdüründedir. Anakent Belediye Meclisi'nden geçirilmesi gerekli olan 1/1000'lik imar planları¹³ meclisten geçirilmiş ve tarafımda onaylanmıştır...” (Ertan, 1991, 19 Aralık). Park Otel inşaatı başlamadan önce arazinin içinde kalan, özel mülkiyete ait konut kullanımındaki binalar kamulaştırılmıştır. Binası kamulaştırılan bir vatandaşın açtığı dava sonucunda İstanbul 4. İdare Mahkemesi yürütmeyi durdurma kararı vererek inşaatı mühürlemiştir. Aynı mahkeme 19.12.1989 tarihinde verdiği yeni kararında “ruhsat ve eklerine aykırı bir inşaatın olmadığını” belirterek mühürleme işlemini kaldırmıştır. Bu kararın ardından da 33 katlı Park Otel inşaatına başlanmıştır (Gökdağ, 1991, 24 Ağustos).

¹³ Araştırma kapsamında incelenen gazete haberleri, dava dosyaları vb. içinde, Dalan'ın görev süresi dahilinde Park Otel'e ilişkin, açıklamada sözü geçen 1/1000 ölçekli bir planın varlığına rastlanmamıştır. 1992 tarihli Park Otel bilirkişi raporunda görülebileceği gibi, davalı idareler (Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Beyoğlu Belediyesi) tarafından mahkemeye sunulan belgeler arasında, 1966 onanlı 1/1000 ölçekli Tophane Civarı İmar Planı dışında 1/1000 ölçekli herhangi bir plan bulunmamaktadır.

Kentsel müdahale süreçlerinde özel sektörün sunduğu kaynaklar arasında ilk sırada maddi kaynaklar (yatırım) yer almaktadır. Park Otel'in yeniden inşası süreci, Sürmeli Holding'in söz konusu araziyi 20 milyar TL'ye satın alması sonrasında hız kazanmıştır (Milliyet, 1987, 30 Aralık). Alanda yapılacak otel inşaatına ilişkin avan proje, 1/500 ölçekli uygulama imar planı ve sonrasında plan değişikliği dokümanları koalisyonun sivil üyelerinden Tur Otel Turizm ve Otelcilik A.Ş. tarafından hazırlanmıştır. Kentsel müdahalelerin gerçekleştirilme süreçlerinde medya desteğinin sağlanması da önemli kaynaklar arasındadır. Park Otel müdahalesini destekleyenlere ilişkin yaptığı açıklamada bir meslek odası temsilcisi, müdahale sürecinde basının aldığı tutumla ilgili aşağıdaki gibi değerlendirmelerde bulunmaktadır: "...Bedrettin Dalan bu projelere çok ciddi destek veriyordu...sivil toplum örgütlerini hiç dinlemezdi. ...gazetelerde Engin Ardıç falan aleyhimize çok kötü yazılar yazdı. Karşı olduğumuz noktayı tamamen çarpıtıp, ... sanki turizme karşı, işte gelişmeye karşı gibi bir noktada tartışmayı ele alıyordu..." (MOT1, kişisel görüşme, 28 Ekim 2015). Dönemin gazete arşivleri incelendiğinde Hıncal Uluç, Mehmet Barlas gibi gazetecilerin de gökdelenleri savunan ve karşı çıkanları eleştiren yazılarına rastlanmaktadır. Bunun yanında, dönemin gazete haberlerinden anlaşıldığı üzere inşaatı karşı oluşturulan kamuoyu muhalefeti de büyük boyutlardadır. Cumhuriyet Gazetesi'nde neredeyse hergün konuya ilişkin bir habere yer verilirken, Milliyet, Hürriyet Gazeteleri'nde, dönemin haftalık dergilerinde de gökdelenler ve Park Otel'e ilişkin haberlere sıklıkla rastlanmaktadır. Hürriyet Gazetesi'nin "Santralimiz kilitlendi" başlığıyla duyurduğu haberinde, "Beton canavara hep birlikte hayır diyelim köşemize yüzlerce telefon geldi. ...İstanbul ofisimizi arayan okuyucularımız, bu inşaatı izin verenlerden hesap sorulması gerektiğini ve inşaatın bir an önce durdurulması gerektiğini aktardılar" ifadelerine yer verilirken, telefonla arayan kişilerin isimleri ve tepkileri aktarılmaktadır (Hürriyet, 1991, 2 Aralık).

26 Mart 1989 yerel seçimleriyle birlikte, İstanbul ve Beyoğlu yerel yönetimleri el değiştirmiştir. Görüşülen meslek odası temsilcisi o dönemi şöyle anlatmaktadır: "Bakanlık o dönem yerel yetkileri arttırdı ama ne zamanki yerel yönetimle merkezi yönetim arasında bir anlaşmazlık olduysa yetkiyi tekrar bakanlığa alıp bakanlık üzerinden yapmaya çalıştılar. ...kendi görüşlerinin tersine bir tavır gördüğü an, özellikle bazı kendilerince çok önemli projelerde hemen yetkiyi geri aldı." (MOT1, kişisel görüşme, 28 Ekim 2015). Turizm merkezleri ilan edilen yerlerde planlama ve

karar verme yetkilerini seçimle birlikte değişen yerel yönetimlere bırakmak istemeyen merkezi yönetim, 21.06.1989 tarihli Başbakanlık oluru, 27.06.1989 tarihli Bayındırlık ve İskan Bakanı imzasıyla 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 8. Maddesine eklenen fıkra ile içlerinde Park Otel Turizm Merkezi'nin de bulunduğu Türkiye'deki 10 kentte ilan edilen turizm merkezlerinde plan yapma, yaptırma, değiştirme ve onaylama yetkilerini 3 yıl süre ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na vermiştir. Oktay Ekinci 1990 tarihli bir yazısında, dönemin ANAP'lı Turizm Bakanı İlhan Aküzüm'ün Anadolu Ajansı'nın 'betonlaşma sorunu' ile ilgili bir sorusuna verdiği cevabı aktarmaktadır: "...çarpık yapılaşmanın suçlusu belediyelerdir. Bu amaçla imar ve plan tadilatları, belediyelerden alınarak bakanlığa verilmiştir. Bu işlerin, konudan anlayan birilerinin elinde olmasında fayda var" (Ekinci, 1990, 9 Nisan). Dönemin İBB Başkanı Nurettin Sözen'in söz konusu karara açtığı dava sonucunda Danıştay 6. Dairesi 1991 yılında yetki devri işlemini iptal etmiştir (Cumhuriyet, 1991, 13 Ağustos). Dönemin İBB Başkanı, Danıştay'ın oybirliği ile iptal ettiği işleme ilişkin kanun değişiklinin Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilme sürecini şöyle aktarmaktadır: "[Danıştay] 6. Daire oybirliği ile karar vermişti. Danıştay'dan rica ettik; 'Yasa maddesine dayandılar. Bu maddenin iptali için, lütfen Anayasa Mahkemesi'ne davayı götürün' dedik. Bizim dava açma hakkımız yok, Danıştay davayı açtı." (KG1, kişisel görüşme, 17 Aralık 2015).

Yerel yönetimlerde yaşanan değişiklik, bakanlığın yetki devri kararının İBB tarafından dava edilmesi gibi gelişmeler sonrasında politik desteğin azaldığı Park Otel müdahalesine ilişkin, 9 Ağustos 1990 tarihinde komşu parselde yer alan Alman Konsolosluğu'nda basın toplantısı düzenlenmiş, Almanya'nın İstanbul Başkonsolosu Dr. Gerhard Müller Chorus;

"Bizler eski Ayaspaşalılar olarak yapılmaya başlanan 43 katlı gökdelen hotele karşıyız. Çevre için hem trafik hem de su bakımından zararlı, zaten sular akıyor. Bir de otel dikildiği zaman hiç su alamayacağız. Temelin derin olması nedeniyle de binamızda çatlaklar meydana gelmeye başladı. ...Belediyeye başvurduk. Bize, 'izin Turizm Bakanlığı'ndan alındığını' söylediler. Turizm Bakanlığı'na başvurduk bize 'konuyla belediye ilgileniyor' denildi. Ne yapacağımızı şaşırdık, ilgili makamı bulamıyoruz" açıklamalarında bulunmuştur (Cumhuriyet, 1990, 10 Ağustos).

Alman Konsolosluğu'nun Park Otel inşaatına ilişkin olumsuz değerlendirmelerinin, yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi gündemi çerçevesinde başlatılan söz konusu sürecin yön değiştirmesinde bir eşik noktası olarak görülebileceği düşünülmektedir.

20 Ekim 1991 tarihinde yapılan genel seçimlerde, 1983-1991 yılları arasında tek başına iktidarı elinde tutan ANAP merkezi hükümeti seçimleri kaybetmiş, DYP-SHP koalisyon hükümeti kurulmuştur. 1989'daki yerel yönetim değişikliğinin ardından, merkezi yönetimdeki bu değişiklik sonrasında Park Otel süreci incelemeye alınmış ve politik desteğini tamamen kaybetmiştir. Dönemin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü (SHP) süreci incelemeye almış, Turizm Bakanı Abdülkadir Ateş “Olaya ok yaydan çıkmış gibi bakmıyorum” yorumunda bulunmuştur (Gökdağ, 1991, 1 Aralık). Dönemin şehircilikten sorumlu SHP’li Devlet Bakanı Erman Şahin Park Otel inşaatını “kent adına işlenmiş bir hata” olarak değerlendirmiş ve şu açıklamaları yapmıştır:

“Şehircilikten sorumlu Devlet Bakanı, aynı zamanda eski bir belediyece olarak İstanbul kenti açısından yapılan yanlış girişimlere engel olacağımızı bildirmek istiyorum. ...Böylesine bir yapıya kimin döneminde nasıl ruhsat verilir, araştıracağım. ...burada kazanılmış bir hak söz konusu. Hukuki yönden konunun incelenmesi gerekiyor. ...Konuyla ilgili araştırma yaptıktan sonra gereken kararı alacağımızdan kimsenin şüphesi olmasın” (Gökdağ, 1991, 28 Kasım).

Bu dönemde, gerek merkezi yönetim gerekse İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde, inşaatın durdurulmasına ilişkin çeşitli inceleme ve araştırma kurulları oluşturulmuştur. Park Otel sürecini başlatan Bedrettin Dalan, DYP’nin İstanbul milletvekili olarak koalisyon hükümetinde yer almaktadır. İnşaata ilişkin planların meclisten geçirilmeden onaylandığı iddialarına: “Tek imzayla izin verdiğimi söyleyenlere meclis kararını çıkarır yüzlerine çarparım. Tek imzayla 10 katı 33 kata çıkarmak her babayiğidin harcı değildir. Mümkün de değildir” (Gökdağ, 1991, 3 Aralık) şeklinde cevap verirken inşaatla ilgili “Bütün yapılar inşaat aşamasında çirkin görünür. ...Benim hatırladığım kadarıyla imzaladığım proje, Ceneviz kulesi biçiminde, İstanbul’un tarihi ile de uyumlu bir projeydi. Şimdi dikdörtgen olduğunu söylüyorsunuz. Proje bu dönemde değiştirilmiş olabilir ya da yapı projeye uygun yapılmıyor.” değerlendirmesini yapmaktadır (Gökdağ, 1991, 3 Aralık). Mal sahibi Yalçın Sürmeli ise inşaatla tüm yasal aşamaları geçerek başladıklarını ve yapılan çalışmalara Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Beyoğlu Belediyesi’nin onay verdiğini söyleyerek;

“Memlekete hizmet ediyoruz, ...yasalara karşı bir şey yapmıyoruz, yapmayacağız. ...Devlet yaptığı her şeye sonradan kalkıp yok derse bu milletin hali ne olur. ...Önceki dönemde verilen karara saygı gösterilmelidir. ...Para benim cebimden değil devletin kasasından çıkıyor. ...Buraya milyarlarca lira gömüldü. ...Bina bittikten sonra mavi camlarla örülüp

güzel bir görünüm kazanacak. Bir dernek kurup bin kişinin çalıştığı bu inşaatı engellemenin anlamı yok. İzinleri devletin her kademesinden teker teker geçilerek alınan bu inşaat devlet dur derse dururuz” açıklamasında bulunmaktadır (Gökdağ, 1991, 3 Aralık).

1991 yılının sonunda, 15 kat yüksekliğinde olan inşaatla ilişkin sürece, dönemin DYP’li Çevre Bakanı Doğanacan Akyürek ve DYP’li Sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna da müdahil olmuş ve Park Otel inşaatına karşı olduklarını belirtmişlerdir (Gökdağ, 1991, 2 Aralık). Park Otel davasının İTÜ tarafından hazırlanan bilirkişi raporunda, inşaat tamamlanmadan dahi silüete uyumsuz olduğu tespit edilmiş olan yapı için, korunması gerekli kültür varlıklarından olan, komşu Alman Başkonsolosluk Binası irtifasının referans alınabileceği ve böylece uyumlu bir görünüm sağlanabileceği vurgusu yapılmıştır (TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 2000, Park Otel Bölümü). Tüm bu gelişmeler sonucunda 29 Kasım 1993’te, Alman Konsolosluğu seviyesine getirilmek üzere, Park Otel inşaatının fazla katlarının yıkımına başlanmıştır.

5.3.1.4 İşbirliği şeması

Yerel yönetim modelinin son bileşeni olan işbirliği şemasında, belirli bir gündemi gerçekleştirmek amacıyla çalışan koalisyon üyelerinin nasıl bir araya geldiği ve üyelerin gündemi gerçekleştirme konusundaki katkılarının neler olduğu sorularına cevap aranmaktadır. Koalisyon üyelerinin nasıl bir araya geldiği sorusu, özellikle 1980’lerde başlatılan Park Otel müdahalesi ele alındığında cevaplaması güç bir sorudur. Sürecin anlaşılması amacıyla taranan gazete haberlerinde ve müdahaleye ilişkin derinlemesine gözlem tekniği ile gerçekleştirilen kişisel görüşmelerde bu yönde bir veri elde edilememiştir. Görüşmecilerden biri 1980’lerde Park Otel müdahalesinin gerçekleşmesi için çalışan, katkısı olan kurumlar, kişiler kimlerdi? sorusuna “Mal sahibi vardı, onun müthiş bir ekonomik, siyasi, başka ne vardı bilmediğim ilişkilerinin güdülediği bir karar mekanizması çalışıyor” (B1, kişisel görüşme, 16 Kasım 2015) şeklinde cevap vermiştir. Bu doğrultuda, Mengerler Holding¹⁴ tarafından hazırlatılan avan projenin kişisel ilişkilerden yararlanılarak merkezi yönetim aktörlerine sunulduğu ve müdahalenin gerçekleştirilmesi sürecinin başladığı öngörülmektedir.

¹⁴ Mengerler Holding: Mengerler Ticaret Türk A.Ş. adıyla 1939 yılında kurulmuş ve 1949 yılında Mercedes Benz’in Türkiye’deki tek temsilcisi olmuştur. Otomotiv sektörü başta olmak üzere sanayi (1979), sigorta (1990), turizm (Bodrum’da 1987’de açılan 1 otel ve 1 seyahat acentası), ziraat (1965) sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Bugünkü adı Ahmet Veli Menger Holding A.Ş.’dir.

Park Otel müdahalesinde, 1982’de Turizmi Teşvik Kanunu’nun kabulü sonrasında Tur Otel Turizm ve Otelcilik A.Ş. tarafından hazırlanan avan proje ile süreç başlamaktadır. 1983’te şirketin sunduğu proje, sekreteryasını DPT’nin yürüttüğü Bakanlıklar arası Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu’nun toplantısında görüşülerek uygun bulunmuş, bu karardan bir gün sonra GEEAYK, İstanbul Belediye Başkanlığı’nın başvurusu üzerine Park Otelin yıkılıp yeniden yapılması teklifini kabul etmiştir. Aynı yıl Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu, şirketin sunduğu proje değişikliğini onaylamıştır.

Sürecin ilerleyen aşamasında, 1984 yılında Park Otel’i içeren yapı adaları Bakanlar Kurulu kararıyla turizm merkezi ilan edilmiştir. 1986’da mal sahibi olan Mengerler Holding tarafından tarihi Park Otel’in yıkımı gerçekleştirilmiştir. 28 katlı yeni otelin inşası için yabancı yatırımcı arayışına girildiği, ancak uzlaşma sağlanamadığı gazete haberlerinde görülmektedir. Arazi 1987’de Sürmeli Holding’e satılmıştır. Bu, el değiştirmenin ardından 1/500 Ölçekli Uygulama İmar Planı değişikliği önce Beyoğlu Belediye Meclisi’nde onaylanmış, ardından Büyükşehir Belediye Meclisi’ne sunulmadan Bedrettin Dalan tarafından imzalanmış ve son olarak Turizm Bakanlığı tarafından kabul edilmiştir. Plan değişikliği ile turizm merkezi yerine turizm ve ticaret merkezi fonksiyonu getirilmiş, Ağaçırağı Sokak ve Reis Çıkmazı plan onay sınırlarına dahil edilmiştir. Tarihi Park Otel yerine 33 katlı turizm ve ticaret merkezinin inşası söz konusu plan değişikliği onaylarının ardından başlatılmıştır. Görüşme gerçekleştirilen dernek temsilcisi Park Otel müdahalesi sürecini, “Park Otel’de dava bitti ancak hukuki kararlar uygulanmadı. 1. davada, tamamının yıkılması gerekiyordu, yıkılmadı. Belediye yıktı ancak, ...Alman Konsolosluğu kotu ile ilgili uzlaşma oldu. Ruhsat iptali aldık ancak hukuki bir yaptırım yok, çünkü atı alan Üsküdar’ı geçti” (DT1, kişisel görüşme, 21 Aralık 2015) ifadeleriyle değerlendirmektedir. Bu çerçevede, resmi ve sivil üyelerden oluşan koalisyon üyelerinin müdahale sürecine katkıları değerlendirildiğinde resmi üyelerin, 1989 yılındaki yerel yönetim değişikliğine kadar, her türlü yasal “prosedür”ün yürütülmesi ve onayı süreçlerinde ve yasal sınırların zorlandığı süreçlerde (Dalan’ın Meclise sunmadan plan değişikliğini imzalaması, sokakların satışı, turizm ve ticaret fonksiyonu olan özel sektör yatırımı için kamulaştırma yapılması gibi) katkı sunduğu görülmektedir. 1989’da yerel yönetim 1991’de merkezi yönetim değişikliğiyle Park Otel müdahalesine ilişkin politik destek zayıflasa da, dernek temsilcisinin de

belirttiği gibi, planın ve inşaat ruhsatının iptali sonrasında inşaatın tamamının yıkımı gerçekleştirilmemiştir. Bu durum, 2000’li yıllardan sonra mülkün el değiştirmesiyle birlikte Park Otel inşaatının yeniden gündeme gelmesine olanak sağlamış ve otel Park Bosphorus Hotel adıyla 2013 yılında tamamlanarak faaliyete geçirilmiştir. Koalisyonun sivil üyeleri olan mal sahiplerinin katkısı, yatırım sermayesi başta olmak üzere planların hazırlanması, resmi onay vb. süreçlerin takibi yönündedir.

5.3.2 Cercle d’Orient

Bugünkü adıyla Grand Pera kentsel müdahalesine konu olan yapı adası, Beyoğlu ilçesi, Hüseyinağa Mahallesi Sakızağacı Sokak 5 pafta, 338 ada, 29 30, 31, 32, 33 (eski 27, 28, 1) parselleri kapsamaktadır. Yapı adasında, tescilli Melek Apartmanı (1924), İsketinç Apartmanı (1909), İpek Sineması ile birlikte 1979’dan 2007’ye kadar Uluslararası İstanbul Film Festivali’ne de ev sahipliği yapan Emek Sineması (eski Melek Sineması) ve Cercle d’Orient binası kompleksi yer almaktadır. Cercle d’Orient binası, diplomat ve sarraf olan Abraham Paşa tarafından, İstanbul’da pek çok önemli eserde imzası olan Mimar Alexandre Vallauri’ye yaptırılmış ve 1883 yılında tamamlanmıştır. Cumhuriyet’in ilanından sonra Büyük Kulüp adını alan Cercle d’Orient Kulübü’nün binaya taşınmasıyla birlikte, Osmanlı paşaları, bürokratlar, ünlü siyasetçiler ve bilim adamlarının biraraya geldiği önemli toplantılara ev sahipliği yapmıştır. Dört katlı olarak inşa edilen yapının ilk iki katı pasaj olarak tasarlanmış, diğer iki katı ise Büyük Kulüp’e tahsis edilmiştir. Binanın giriş katında yer alan dükkanlarda, kentin en kaliteli markalarını oluşturan zanaatkarlar yer almıştır. 1924 yılında açılan Emek Sineması’nın bulunduğu alan, binanın ilk dönemlerinde Büyük Kulüp’ün bahçesi olarak kullanılmıştır. Abraham Paşa’nın maddi sıkıntıları sebebiyle yapının mülkiyeti 1898’de Osmanlı Bankası’na, 1957’de ise Emekli Sandığı’na geçmiştir. 1983’te binada çıkan yangın sonrasında, Büyük Kulüp’ün taşınmasının ardından binanın üst katları kullanılmazken, giriş ve ara katların kullanımına devam edilmiştir (TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, 2010b; İTÜ, 2010; Özlü, 2016; Kula Say, 2016; Coşkun, 2016). Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, 33 no.lu parselde yer alan Cercle d’Orient binası, İpek Sineması, Melek Apartmanı, Emek Sineması ve İsketinç Apartmanı ile yapı adasında yer alan 32 no.lu parseldeki taşınmazları 10.12.1976 tarihli 9544 sayılı kararıyla, 29 no.lu parseldeki taşınmazları 14.10.1978 tarihli ve 10538 kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil etmiştir (TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir

Şubesi, 2010a). 1984 yılında, Cercle d'Orient'in cephesinin tamiri için Koruma Kurulu'ndan izin istenmiş; buna ilişkin boya, badana, doğrama, çatı tamiri ve cephe temizliği için izin verilmiştir. Emekli Sandığı 02.03.1987 tarihinde Kurula, 1983 yılında çıkan yangında hasar gören komedi tiyatrosu binasının yerine, bir proje teklifinde bulunmuştur. Hasar gören binadan daha yüksek olan komşu parsellerin yüksekliklerini dikkate alan bu proje, yüksekliğin değiştirilmesini öngördüğü gerekçesiyle, 27.05.1988 tarihinde Koruma Kurulu tarafından kabul edilmemiştir. 27.06.1989 tarihinde Emekli Sandığı, Cercle d'Orient binasının dış cephe temizliği için Kültür Bakanlığı Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı'nın detaylı raporu ile Beyoğlu Belediye Başkanlığı'na başvurmuştur (TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 2014).

5.3.2.1 Gündem

1990'lı yıllar uluslar arası düzlemde önemli gelişmelerin ve değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmasının yanında, Türkiye'nin siyasi gündemi açısından da çeşitli çatışmaların, tartışmaların ve ekonomik krizin hakim olduğu bir dönemdir. 1990'lı yıllar boyunca merkezi yönetimde koalisyon hükümetleri varlığını sürdürmüştür. 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde İstanbul ve Beyoğlu Belediye Başkanlıklarının ANAP'tan SHP'ye geçmesinin ardından, 20 Ekim 1991 genel seçimleriyle birlikte DYP-SHP koalisyon hükümeti kurulmuştur. DYP ve SHP'nin 1991 seçimleri öncesinde yayımladıkları seçim bildirgeleri incelendiğinde, geçmiş ANAP iktidarları politikalarının (özellikle imalat sektörü yerine konut ve inşaat sektörüne yapılan yatırımların fazlalığı) eleştirildiği, dünya genelinde yaşanan gelişmelere ve 'yeni dünya düzeni'ne vurgu yapıldığı ve ekonomik kalkınma politikalarının yüksek teknolojiye sanayileşme temeli üzerine kurulduğu görülmektedir. 1990'lı yılların başlarında, kentleşme gündemlerinden ziyade ülke ekonomisinin içinde bulunduğu krizin aşılmasına ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine yönelik politikalara ağırlık verilmektedir. Kentleşme gündeminde ise konut sorununa ilişkin konut sahipliğinin arttırılması, gecekondu alanlarının ıslahı ve kente kazandırılması, altyapı ve ulaşım sorunlarının çözümü gibi konular yer bulmaktadır. 1980'lerde uluslar arası sermayenin ülkeye çekilmesinde bir araç olarak kullanılan turizm ve iş merkezi yatırımlarının yerine, 1990'larda yabancı sermayenin, ileri teknolojiye sanayileşme politikalarına yönelik kullanılması benimsenmiştir. Seçim bildirgelerinde, AB ile

uyum ve çevrenin korunmasına ilişkin vurgular da dikkat çekmektedir (Doğru Yol Partisi, 1991; Sosyal Demokrat Halkçı Parti, 1991a, 1991b).

Merkezi yönetim politikalarında yaşanan değişim ve gelişmeler ışığında, 1990'lı yılların başında İstanbul-Beyoğlu özelinde kentleşme gündemi ele alındığında, ANAP dönemi boyunca başlatılan ve devam eden kentsel müdahalelerin çevresel duyarlılık ve altyapıya uyum konuları çerçevesinde yeniden gözden geçirilmeye başlandığı görülmektedir. 1980'lerde başlayan gökdelen tartışmaları 1990'lı yıllarda da devam etmektedir. 1990'ların başında, "İstanbul'da halen yapımı tamamlanan ya da devam eden 30 plaza bulunmaktadır" (Milliyet, 1993, 5 Şubat). Yönetim değişikliği sonucunda yaşanan durum gazetelerde, "İstanbul'da 1980'lerin ortalarından itibaren gündeme gelen 20'yi aşkın gökdelen projesinin pek çoğu 'değişen şartlar' sonucu yarım kaldı. Yarım kalan gökdelen projeleri 'yatırım çukuru' olarak değerlendiriliyor" şeklinde haberleştirilmiştir (Hamuloğlu, 1991, 13 Mart).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve 1991'de merkezi yönetime gelen DYP-SHP koalisyonunun söz konusu müdahaleleri incelemesi sonucunda, Park Otel inşaatı Alman Konsoloslugu seviyesine kadar yıkılmış, Süzer Plaza inşaatı mühürlenmiş, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na hazırlanan ve İBB'nin görüşü alınmadan onanan Beşiktaş Levent Turizm Merkezi kapsamında Zincirlikuyu'da 72 katlı otel ve iş merkezi planlarının iptali için Danıştay'a başvurulmuş (Cumhuriyet, 1990, 17 Mart), Acarkent'in Dalan tarafından imzalanan yerleşim planı ve avan projeleri Sözen tarafından iptal edilmiş, Dalan döneminde Taşkışla'nın karşısında Türk-Japon işbirliği ile yapımına başlanan 20 katlı Hyatt Regency Oteli inşaatı durdurulmuştur. Hyatt Regency Oteli'nin Türk ortağı Sadıkoğlu yaşanan durumu; "Beklememizin nedeni Dalan'ın gidip Sözen'in gelmesi ve projeyi incelemesiydi" (Hamuloğlu, 1991, 13 Mart) şeklinde ifade etmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda, projenin Belediyenin istediği 5 kat seviyesine indirilmesiyle çalışmalar tekrar başlatılmıştır (Cumhuriyet, 1991, 24 Mart). 1990 yılında dönemin muhalefet partisi SHP'den bir İstanbul milletvekili, Turizmi Teşvik Kanunu uygulamalarını 'ANAP'lı siyasi otorilerce yerel yönetimlerin, şehir planı yapma, onama ve uygulama yetkilerine ciddi olarak müdahale ediliyor' şeklinde değerlendirse de, 1993 yılında iktidar ortağı SHP'li Turizm Bakanı Abdülkadir Ateş, ANAP döneminde yanlış kullanıldığını iddia ettiği turizm merkezi ilan etme yetkisini iptal etmeyi düşünmediklerini söylemektedir. Abdülkadir Ateş gazetecilere verdiği demeçte, "Biz önceki dönemde

amacı dışında kullanılan bu yetki ile verilen yanlış kararları yerel yönetimlerle uyum içinde inceliyoruz....Bu yetki geçmiş dönemde bazı kişilere çıkar sağlamış, hatalar yapılmıştır. Sonuçta kent zarar görmüş. Bu yetki, ekolojik dengeyi bozmayacak şekilde kullanıldığında yarar sağlar” ifadelerini kullanmaktadır (Gökdağ, 1993, 19 Ocak).

Bu gelişmelerin yanında, “1988 yılında önceki anlaşmalar çerçevesinde gümrük vergisi indirimlerinin uygulanmaya başlamasıyla, piyasada yabancı tüketim mallarına bir yönelim” (s.234) başlamış, markalı lüks tüketim malı arzında artış ve yabancı zincir mağazaların Türkiye pazarına girmeye başlamasıyla ‘alışveriş merkezi’ anlayışı gündeme gelmiştir. Bu çerçevede, Ataköy Galleria (1987), Altunizade Capitol (1993), Etiler Akmerkez (1993), Bakırköy Carousel (1995) İstanbul ve hatta Türkiye’de açılan ilk alışveriş merkezleri olma özelliği taşımaktadır (Altun, 2006).

Tanıl Bora, 1993 yılında yazdığı makalesinde, 1990’larda uluslar arası sermayeye eklemlenmiş büyük sermaye tarafından yürütülen, “İstanbul’un bir global şehir kimliğine evrilmesi projesi”nin (s.4), globalleşmenin gerektirdiği aynılaştırma, sterilizasyon ve imaj üretimini de beraberinde getirdiğini belirterek, bu dönemin turistik değer ölçüsünü “her yerde olanın İstanbul’da da olması” (s.5) şeklinde ifade etmektedir. Tarih ve tarihsel özgünlüğün, söz konusu imajın oluşturulmasında kullanılacak ve hatta tüketilecek bir kaynak olduğunu söylemektedir (Bora, 1993). Coşkun (2016) da, kültürel mirasın, 1980’lerden itibaren kentsel yenileme stratejilerini besleyen temel kaynaklardan biri haline geldiğini belirtmekte, tarihi yapıların yeniden kullanılmasının yanında tarihi kentsel alanların geliştirilmesine ilişkin kararları tetikleyen sebeplerin de çoğunlukla ekonomik olduğunu ifade etmektedir. Kültürel miras, “değişimin tetikleyicisi” (Coşkun, 2006, s.53) olarak görülmektedir.

5.3.2.2 Koalisyon

Cercle d’Orient binasının içinde bulunduğu yapı adasına ilişkin ilk müdahale girişimi, 26.04.1991 tarihinde Süzer Holding’in, İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’na Emekli Sandığı’nın uygun gördüğünü belirttiği projeyi sunması ile başlamıştır. 28.12.1993 tarihinde ise TC Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü ile Kamer İnşaat San. Tic. Ltd. Şti arasında, ekinde bir avan proje

ile yap-işlet-devret sözleşmesi yapılmıştır (TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 2010b). Bu yönüyle Cercle d'Orient kamu-özel sektör işbirliği çerçevesinde başlatılan bir müdahaledir. 06.07.1994 tarihinde Kültür Bakanlığı (SHP-Fikri Sağlar-Kültür Bakanı), müdahaleye ilişkin basında çıkan haberlerle ilgili, Koruma Kurulu'ndan bilgi istemiş ve aykırı bir girişimde bulunulmaması gerektiğini bildirerek sürece müdahil olmuştur. 27 Mart 1994 yerel seçimleri sonucunda, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na Refah Partisi'nden Recep Tayyip Erdoğan seçilmiştir. 08.08.1994 tarihinde de İBB Başkanlığı basındaki haberlerle ilgili Beyoğlu Belediyesi'nden bilgi talep etmiştir. 26.01.1995'te Kültür Bakanlığı (SHP-Timurçin Savaş-Kültür Bakanı), Koruma Kurulu'ndan, yap-işlet-devret sözleşmesini ve Emekli Sandığı'na ait taşınmazın 25 yıllığına özel sektöre kiralandığını basından duyduğunu belirterek, projeyi tekrar değerlendirmesini istemiş ve gereğinin yapılması için Maliye Bakanlığı'na bildirimde bulunmuştur. Ocak 1995'te sürece, projeye ilişkin konuların Koruma Kurulu'nda ivedilikle değerlendirilmesini talep ederek, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri (Necdet Seçkinöz) dahil olmuştur. Mart 1995'te Kültür Bakanlığı (CHP-Ercan Karakaş-Kültür Bakanı), Koruma Kurulu'nu projeye ilişkin üçüncü kez uyarmıştır. Ardından, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin Ocak 1995'te Cercle d'Orient yapı kompleksi ile ilgili hazırladığı detaylı raporu, projeyi tekrar değerlendirmesi için Koruma Kurulu'na göndermiştir.

24 Aralık 1995'te yapılan genel seçimler sonrasında yeni ve kalıcı bir hükümet kurulması çalışmaları başarılı olamamış, 18 Nisan 1999 genel seçimlerine kadar her biri kısa süreli dört koalisyon hükümeti ile merkezi yönetim idaresi sağlanmıştır. Yukarıda aktarılan süreçten anlaşılacağı gibi, Cercle d'Orient yapı kompleksinin yerine otel, iş, eğlence ve sanat merkezi yapılmasını öngören müdahaleye ilişkin, Kamer İnşaat San. Tic. Ltd. Şti ile Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü arasında yapılan sözleşme, merkezi yönetimin ilgili birimlerince takibe alınmış ve 1995 genel seçimlerinin ardından yaşanan kalıcı bir hükümet kurulamaması sürecinden olumsuz etkilenmiştir. Bunun yanında, Kamer İnşaat'ın Koruma Kurulu ile görüşmeleri devam etmiş, Şubat 1996'da şirket tarafından sunulan (proje müellifi Mimar Halil Onur) vaziyet planı ve rölemler üzerine, Koruma Kurulu ilgili taşınmazın koruma statüsünün ikinci grup olarak belirlenmesine ve avan projede bir takım değişiklikler yapılmasına karar vermiştir. Nisan 1997'de şirket Beyoğlu Belediyesi'ne başvurarak,

hazırlanan avan projeye göre imar planı tadilatı yapılması talebinde bulunmuştur. Mayıs 1998’de avan projenin Koruma Kurulu tarafından uygun bulunmasının ardından, Cercle d’Orient kiracılarının Beyoğlu Belediyesi ve Kültür Bakanlığı aleyhine açtığı davada yürütmeyi durdurma kararı (Kasım 1998) alınmış, Kasım 2001’de ise Danıştay 6. Dairesi tarafından avan proje ve kurul kararı iptal edilmiştir. Cercle d’Orient müdahalesinin gerçekleştirilmesine ilişkin 1990’larda oluşturulan koalisyonda ön planda olan resmi üyeler, Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü ve İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun yanında, sivil üyeler Kamer İnşaat Şirketi ve Proje Müellifi Halil Onur olarak görülmektedir. İBB ve Beyoğlu Belediyesi yerel yönetimlerinin bu süreçte koalisyon üyeleri arasında aktif olarak yer almadığı, ilgili Bakanlık yetkililerinin ise politik destek vermediği görülmektedir.

Söz konusu süreç, 3 Kasım 2002 genel seçimleri sonucunda AKP hükümetinin tek başına iktidara gelmesinin ardından yeniden başlatılmıştır. 09.06.2006’da söz konusu parseller İstanbul 2 Numaralı Koruma Kurulu tarafından 1. Grup eski eser olarak tescil edilmiş, 20.06.2006’da Cercle d’Orient yapı kompleksinin bulunduğu yapı adası Bakanlar Kurulu kararıyla yenileme alanı ilan edilmiştir. Yenileme alanı ilanının ardından müdahaleye ilişkin karar yetkisi, Nisan 2009’da kurulan İstanbul 1 Numaralı Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’na geçmiştir. 2008 yılında Halil Onur proje müellifliği görevinden ayrılmış; yenileme alanı ilanı sonrasında müdahale, Grand Pera adıyla Mim. Yapı firmasından mimar Fatih Kesgün tarafından yürütülmüştür. Kişisel görüşmede, son dönemde kentsel müdahale süreçlerinde aktif rol oynayan aktörleri mal sahibi, yönetim ve girişimci olmak üzere üç grupta tanımlayan bilirkişinin Cercle d’Orient müdahalesine ilişkin görüşleri şöyledir;

“Ama sadece bu üç aktörle, bu kadar sınırlı aktörle çözeyim ve ‘Efendim, gayrimenkul sermayesini arttırıyorum, birikimi böyle sağlıyorum’ gibi bir şeyin altına girip... yani Emek Sineması’nı sağlıklaştırsaydık, doğru dürüst restore etseydik, doğru dürüst korusaydık sermaye birikimi olmayacak mıydı? Tabii ki olacaktı ama bu hakikaten vahşi biçimde doyulmayan oranlar, yetmeyen oranlar bizi perişan ediyor” (B1, kişisel görüşme, 16 Kasım 2015).

5.3.2.3 Kaynaklar

1990'lı yıllar ekonomik krizin, koalisyon hükümetlerinin, inşaat sektörü yerine teknoloji ağırlıklı sanayi üretimine ağırlık verilmesini öngören ekonomik programların hakim olduğu bir dönemdir. Böyle bir süreçte başlatılan Cercle d'Orient müdahalesi, merkezi ve yerel yönetim yetkililerinden politik destek bulamamıştır. Müdahale, koalisyonun sivil üyelerinden Kamer İnşaat şirketinin girişimleri, avan proje hazırlıkları (teknik uzmanlık) ile sürdürülmeye çalışılmıştır. Koalisyonun resmi üyelerinden olan Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü, söz konusu taşınmazla ilgili yap-işlet-devret sözleşmesi imzalarken, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 14. Maddesi gereği kiralama izin yetkisine sahip olan Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden konuya ilişkin izin almadan hareket etmiştir.

Cercle d'Orient müdahalesi, 2002 yılında tek başına iktidar olan AKP'nin ve 28 Mart 2004 yerel seçimlerinde Beyoğlu Belediyesi Başkanlığını kazanan Ahmet Misbah Demircan'ın (AKP) girişimleriyle, 2005 yılında çıkarılan 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun çerçevesinde yeniden gündeme gelmiştir. 2000'li yıllardan sonra müdahaleye merkezi yönetim ve Beyoğlu Belediyesi yerel yönetimince politik destek sağlanmıştır. Cercle d'Orient yapı kompleksinin bulunduğu yapı adası;

“...yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması” (5366 Sayılı Kanun, 2005)

amacı taşıyan Kanun gereğince yenileme alanı ilan edilerek, 2009 yılında oluşturulan Yenileme Kurulu yetkisine girmiştir. Söz konusu kanunun hazırlanması sürecinde aktif rol oynayan Beyoğlu Belediyesi, müdahalenin bundan sonraki sürecinde en etkili resmi koalisyon üyelerinden biri haline gelmiştir.

Ahmet Misbah Demircan (AKP), katıldığı bir televizyon programında müdahale sürecini anlatırken; 1993'te yap-işlet-devret sözleşmesinin ardından şirketin yaptığı projede tevhid yapıldığını, parsellerin tevhidini öngören bu projenin 2863 sayılı

Kanun'a göre uygun olmadığını belirtmiştir. Konuşmasına, "Biz de Tarlabası'ndaki dar parsellerle ilgili restorasyonu, renovasyonu nasıl yaparız? Beyoğlu'nu kurtarmak için ne yapabiliriz? dedik, özellikle Tarlabası için tevhid yapmaya izin veren 5366 sayılı Kanun'u çıkardık, Türkiye'de restorasyon tarihinin ilk adımını attık" (Söz Sende Programı, 2016, 20 Ocak) şeklinde devam ederek, Cercle d'Orient yapı kompleksinin 2863 sayılı Koruma Kanunu dışına çıkarılma sürecini aktarmıştır.

Yenileme alanı ilanından sonraki süreçte, Kamer İnşaat tarafından Mim. Yapı'ya hazırlatılan yenileme avan projeleri 2009 yılında Yenileme Kurulu'na onaylanmıştır. Mim. Yapı'nın talebi doğrultusunda yenileme avan projesi hakkında, İTÜ tarafından bir teknik rapor hazırlanmıştır. Bu rapor ilerleyen süreçte uygulama projelerinin onaylanması ve Mimarlar Odası tarafından açılan dava sürecinde esas alınmıştır. Yenileme Kurulu tarafından 2010 yılında 2 karşı oyla onaylanan uygulama projelerinin ardından, bir yandan dava süreci devam etmiş bir yandan yıkım ve inşaat çalışmaları devam etmiştir. Kentsel müdahaleye karşı geniş kamuoyu tepkisi gelişmiştir. Söz konusu protestolar ve dava sürecine karşın 2016 yılında Grand Pera adıyla hizmete açılmıştır.

5.3.2.4 İşbirliği şeması

Cercle d'Orient kentsel müdahalesi, 1993 yılında imzalanan yap-işlet-devret sözleşmesiyle, kamu-özel sektör işbirliği modeli kapsamında başlatılmıştır. Sürecin, inşaat şirketinin Cercle d'Orient yapı kompleksinin mülkiyetine sahip olan Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü ile görüşmesi ve müdahaleye ilişkin ortak hareket etme kararı almaları ile başladığı öngörülmektedir. İnşaat şirketi tarafından avan projeler hazırlanmış, onay için Koruma Kurulu'na sunulmuştur. Müdahale 1990'larda, merkezi hükümetten ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden politik destek bulamaması sebebiyle başlatıldığı dönemde gerçekleştirilememiştir. 2000'lerden sonra Beyoğlu Belediyesi'nin teknik çalışmaları ve çabaları sonucu hazırlanan 5366 sayılı Kanun (2005), TBMM'de çoğunluğa sahip AKP'nin desteğiyle kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. Kanun kapsamında, ilgili yapı adasının yenileme alanı ilanıyla müdahale süreci ilerlemeye başlamıştır. Söz konusu Kanun kapsamındaki müdahaleler ilgili ilçe belediyeleri tarafından yürütülmektedir. Bu kapsamda, müdahaleye ilişkin projeler ve planlar Beyoğlu Belediyesi Meclisi'nce onaylanmıştır. Beyoğlu Belediyesi ayrıca inşaata ilişkin yapı ruhsatlarını da düzenleyen kurumdur. Müdahale sürecinde, Aralık 2012'de, Cercle d'Orient kiracılarının tamamı zabıta ve

polis eşliğinde tahliye edilmiştir. 1993 yılında imzalanan yap-işlet-devret sözleşmesine göre, 25 yıllık kiralama süresinin tahliyeler gerçekleştikten ve tüm yapı Kamer İnşaat'a boş olarak teslim edildikten sonra başlaması öngörüldüğünden, tahliyelerin ardından Ocak 2013'te şirket ile yeni bir sözleşme yapılmıştır. Bunun yanında, özellikle Tarihi Emek Sineması'nın yıkılmasına karşı düzenlenen geniş katılımlı protesto gösterilerinin dağıtılmasında, Çevik Kuvvet desteğinden yararlanılmıştır.

5.3.3 Tarlabası Kentsel Yenileme

Tarlabası, 19 yy.'ın ortalarından itibaren Galata bölgesinin uluslar arası ticaret ve finans merkezi olarak yapılaşmasının ardından, bu bölgede çalışanların ikamet ettikleri konut alanı olarak gelişmiştir. Tarlabası nüfusunun büyük çoğunluğu, 1940'lara kadar levanten ve gayrimüslimlerden oluşmaktadır. 1940'larda getirilen Varlık Vergisi ve 1955 yılında yaşanan 6-7 Eylül Olayları'nın etkisiyle gayrimüslim nüfusun bölgeyi terk etmesi sonucunda, Anadolu'dan İstanbul'a göç eden nüfusun ilk yerleşim yerlerinden biri haline gelmiştir.

Tarlabası bölgesindeki ilk kentsel müdahalelerden biri, 1980'lerde Dalan döneminde Tarlabası Bulvarı'nın açılmasıdır. Bu müdahale sırasında, 167'si tescilli 370 bina istimlak edilerek büyük tartışmalara rağmen yıkılmıştır (Gürsel, 1987b). Söz konusu yıkımların ardından Taksim Meydanı ve İstiklal Caddesi ile bağlantısı kesilen Tarlabası bölgesi giderek bir çöküntü alanı haline dönüş(türül)müştür. 2000'li yılların ortalarında bölgedeki 360, 361, 362, 363, 385, 386, 387, 593, 594 numaralı 9 adanın yenileme alanı ilan edilmesiyle toplamda 20.000 m²'lik alanda Tarlabası Kentsel Yenileme kentsel müdahalesi başlatılmıştır. Müdahaleye ilişkin kentsel rejim analizine; gündem, koalisyon, kaynaklar ve işbirliği şeması başlıklarında aşağıda yer verilmektedir.

5.3.3.1 Gündem

Türkiye 2000'li yıllarla birlikte, AKP hükümetlerinin tek başına iktidarda olduğu yeni bir sürece girmiştir. 58., 59. ve 60. Hükümet Programlarında, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizlere vurgu yapılarak, etkilerinin azaltılmasına ilişkin politikalar yer verilmektedir. 58. ve 59. Hükümet Programları birbirine benzer politikalar içermektedir. Buna göre, ekonomik büyüme için yatırım ortamının iyileştirilmesi hedefinin; kamusal işler ve konut sektörünün geliştirilmesi, altyapının

rehabilitasyonu ve ulaşımın modernizasyonu, turizm sektörünün güçlendirilmesi, çevrenin korunması, özelleştirme sürecinin şeffaf ve etkin gerçekleştirilmesi, finansal hizmetler sektörünün yeniden yapılandırılması, yabancı sermayenin teşvik edilmesi yoluyla sağlanması öngörülmektedir. Ülkenin bölgesel ekonomik güç ve bölgesel finans merkezi olma imkanını sağlayacak ortamın hazırlanması hedeflenmektedir. Yapısal işsizlik büyük bir sorun alanı olarak görülmekte ve çözümü için istihdam yaratıcı olarak görülen inşaat sektörünü canlandırıcı önlemlerin alınması planlanmaktadır. Geçmiş dönemlerdeki ekonomi programları eleştirilmekte, özelleştirme süreç ve uygulamalarının hızlandırılacağı taahhüt edilmektedir. Turizm yatırımları, yabancı sermayenin cezbedilmesine yönelik önemli bir araç olarak görülmekte, yabancılara mülk satışına ilişkin hukuki düzenlemelerin yapılacağı ifade edilmektedir. Turizm’de ‘Türkiye’ markasının oluşturulması hedefiyle, iş-kongre, fuar, spor, kültür turizmine yönelik potansiyelin geliştirilmesi planlanmakta, İstanbul’un sahip olduğu turizm potansiyelinin özel olarak ele alınacağı ve bu yönde, yerel yönetimlerle işbirliği içinde hareket edileceği belirtilmektedir. Programlarda, sağlıksız ve çirkin kentleşmenin önüne geçilerek, şehirlerin yaşanabilir mekanlar haline getirilmesi temel öncelik sayılmaktadır. Yaşanabilir, sağlıklı, ulaşım ve altyapı sorunları çözülmüş, çevre güvenliği taşıyan mekanlar için uzun vadeli programlar yapılması, gecekondular bölgelerinde yaşayanlar için ucuz konut üretilmesi öngörülmektedir (Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002; 2003).

2007 yılında iktidara gelen 60. Hükümet programında, ekonominin dışa açılıp uluslar arası piyasayla entegrasyonu sayesinde refah artışının sağlanmasına ve tüm alanlarda uluslar arası rekabet edebilirliğin artırılmasına vurgu yapılmaktadır. Kamu sektörünün ekonomideki ağırlığının azaltılması ve özel sektörün ağırlığının artırılması hedeflenmektedir. Özelleştirmenin yalnızca gelir kaynağı olarak değil, üretimdeki verimlilik ve istihdamın artmasını sağlayacak bir politika aracı olarak görüldüğü vurgulanmaktadır. Uluslar arası doğrudan yatırımların ülkeye çekilmesi, küresel sermayenin mal ve hizmet üretimine yönelik yeni yatırımlara yönelmesi için uygun ortamın sağlanması hedefi devam etmektedir. AB ile ilişkiler çerçevesinde, AB müktesebatına uyum için çok sayıda yasa ve ikincil mevzuat düzenlemesi yapılması öngörülmektedir. Kentleşmeye ilişkin, 2003 yılında başlatılan “planlı kentleşme ve konut atağı”nın yerel yönetimlerle işbirliği içinde sürdürüleceği belirtilmektedir. TOKİ’nin geçmiş dönemde yürüttüğü projelerin kentsel dönüşüme

öncülük ettiği ve modern şehirlerin oluşumuna katkı sağladığı ifade edilerek, geçmiş dönemde yapımına başlanan 280 bin konuta ek, 220 bin yeni konut inşa edileceği ifade edilmektedir. 2002 ve 2003 programlarından farklı olarak 60. Hükümet programında deprem, sel gibi doğal afetlere vurgu yapılmakta, doğal afetlere hazırlıkta güvenli yaşam mekanları oluşturmak temel öncelik sayılmaktadır. Doğal afet riski taşıyan yerleşim yerlerinin risk düzeyine göre öncelikli hale getirilmesi, yeniden yerleşim gereken durumlarda TOKİ'nin uygun koşullarda konut ve işyeri yapması planlanmaktadır. Programda İstanbul depremine hazırlık çalışmalarının hızlandırılacağı ve denetimlerin arttırılacağı vurgulanmaktadır (Adalet ve Kalkınma Partisi, 2007).

Söz konusu döneme ilişkin politika belgelerinin değerlendirilmesi, ekonomi politikalarının temelde, 1980'lerde olduğu gibi inşaat sektörü üzerine kurulduğu izlenimini yaratmaktadır. Çalışma kapsamında görüşme gerçekleştirilen bilirkişi bu durumu şöyle aktarmaktadır: “Sürekli, bu hani ‘şefaath ya resulullah, inşaat ya resulullah’ meselesi var ya. Sürekli bu gayrimenkul eksenli büyüme çabası, bizde, sürekli yıkıp yapmaya ve o anlamdaki bir yenileme kavramını egemen kılmaya başladı ve hatta kıldı” (B1, kişisel görüşme, 16 Kasım 2015). Programlarda, kentsel politikalar açısından İstanbul kentine ayrı bir önem verildiği görülmektedir. İstanbul'un turizm potansiyeline özellikle dikkat çekilmesi ve bu yönde yerel yönetimlerle işbirliği içinde çalışmaların gerçekleştirileceğinin belirtilmesi, İstanbul depremine ilişkin yapılan değerlendirmeler dikkat çekmektedir. 2000'lerde İstanbul genelinde başlatılan özelleştirme, dönüşüm, yenileme müdahalelerinin yoğunluğu, İstanbul'un merkezi yönetim politikalarının öncelikli uygulama alanı olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Tarlabası bölgesi, 1980'lerden itibaren köhnemeye bırakılan, Tarlabası Bulvarı'nın açılmasıyla birlikte İstiklal Caddesi ile bağlantısı koparılan, çöküntü alanı haline gelen/getirilen, sağlıksız yaşam alanları barındıran ve güvenlik açısından problemlili ve suç alanı olarak tarif edilen bir yapıya sahiptir (Enlil, 2000). Tarlabası Kentsel Yenileme müdahalesine ilişkin Beyoğlu Belediyesi'nin tanıtım sayfasında yer alan “Tarlabası Yenileme Projesi sadece Tarlabası'nı yenilemekle kalmayacak, bölgede daha güvenli, sağlıklı, yaşanabilir yeni bir yaşam merkezi oluşturarak, İstanbul ile bütünleşmiş bir alan haline gelmesini sağlayacak”¹⁵ ifadeleri, merkezi yönetimin “yaşanabilir, sağlıklı, ulaşım ve

¹⁵ <http://www.beyoglubuyukdonusum.com/tarlabasi/detay/Genel-Bakis/30/35/0>

altyapı sorunları çözülmüş, çevre güvenliği taşıyan mekanlar” politikasının yansımaları olarak görülmektedir.

5.3.3.2 Koalisyon

Tarlabaşı Kentsel Yenileme müdahalesinin gerçekleştirilmesi sürecinde yer alan koalisyonun resmi üyeleri, Bakanlar Kurulu, Beyoğlu Belediyesi, İstanbul 1 Numaralı Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kuruludur. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Beyoğlu Belediye Başkanı Ahmet Misbah Demircan, resmi koalisyon üyelerinin başında gelmektedir. Koalisyonun sivil üyeleri GAP İnşaat (Çalık Holding) ve süreçte Beyoğlu Belediyesi’ne karşı sorumluluğu bulunan, Uzlaşma Yöneticisi olarak görev yapan Faruk Göksu’dur. Bunların yanında, Mimarlar Odası’nın açtığı davalarda yer alan bilirkişilerin, müdahaleye ilişkin olumlu görüşleriyle koalisyonun parçası olduğu değerlendirilmektedir.

Aksoy (2008), Tarlabaşı kentsel müdahalesinde ana aktörü yerel yönetim olarak tanımlamakta, belediye ile özel sermayenin stratejik ortaklığına vurgu yaparak bu durumu şöyle açıklamaktadır: “... belediye ile GAP İnşaat bir oluyor; çünkü belediye ihaleye çıkıp avan projeyi özel bir şirkete yaptırıyor, özel şirket projenin gerekçelerini tanımlıyor ve bu iki aktörün karşısında mal sahipleri duruyor. Bu da yeni bir güç dağılımının, yeni bir güçler dengesinin ortaya çıktığını gösteriyor” (s.7).

Tarlabaşı Kentsel Yenileme müdahalesi kapsamında fikirleri alınan bir görüşmeci ise müdahalenin başlangıcı ile ilgili bir takım dedikodular olduğunu ve karar vericinin siyasi otorite (merkezi idare) yani dönemin başbakanı (Recep Tayyip Erdoğan) olduğunu belirtmektedir. İhaleyi kazanan şirketin işe başlamadan önce kendi fizibilite çalışmasını yaptığını ve “Nasıl olsa yasanın verdiği yetki var. [Hak sahipleri] bağırırlarsa bağırırlar” diyerek işe başladığını ifade etmektedir. Şirketin müdahalede çalışması için merkezi idare tarafından talimat verildiğini ve şirketin müdahale sürecine “yukarıdan emir gelince mecburen girdiğini” aktarmaktadır. Aynı görüşmeci, müdahaleyi şu sözlerle tanımlamaktadır: “Kentsel dönüşüm, kentsel yenileme falan değil bu, adı üzerinde; gayrimenkul geliştirme projesi. Bunu böyle deselerdi daha doğrudu” (UG2, kişisel görüşme, 4 Kasım 2015).

5.3.3.3 Kaynaklar

Tarlabaşı Kentsel Yenileme müdahalesinin gerçekleştirilmesinde merkezi ve yerel yönetimlerin politik desteği en önemli kaynaklar arasındadır. Müdahale, kamu sektörünün (merkezi idare ve Beyoğlu Belediyesi) girişimleri ile başlatılmıştır. Tarihi koruma alanlarında 2863 sayılı Kanun'dan muaf olarak uygulama yapmanın yolunu açan, 5363 sayılı Kanun düzenlemesi resmi üyelerce sağlanan kaynaklardandır. 5366 sayılı Kanun kamuoyunda Tarlabaşı Kanunu olarak anılmaktadır. Müdahale ile mülkiyet açısından sorunlu bir bölge olan Tarlabaşı'daki söz konusu problemlerin çözülmesi amaçlanmıştır. Yenileme alanı ilanı yetkisi, belediyelere verilen acele kamulaştırma yetkisi, Yenileme Kurulu kararları, kamu kurumlarının plan onama yetkisi kaynaklar arasındadır. Müdahale kapsamında uzlaşma sağlanamayan hallerde, özel mülkiyete konu alanların, acele kamulaştırma yetkisi kullanılarak inşaat şirketinin mülkiyetine geçirilmesi söz konusudur. İnşaat şirketi mülkiyet satın alma, yıkım, uzlaşma yöneticisi maliyeti, plan/proje maliyetleri gibi konularda maddi kaynak desteği sağlamaktadır. Ayrıca, plan ve projelerin (avan/uygulama/mimari) hazırlanması konularında uzmanlık/teknik desteği de bulunmaktadır.

5366 sayılı Kanun gereğince Tarlabaşı Kentsel Yenileme müdahalesinde mal sahipleriyle anlaşma sağlanmasına yönelik uzlaşma yönetimi süreci yürütülmüştür. Görüşme gerçekleştirilen uzlaşma yöneticisi, sürece nasıl dahil olduğunu “Bizi sokma nedenleri şuydu. Bir gerilim var, bu bir hamallık işi. Bir aracı lazım. Yani o kim olabilir?” şeklinde ifade etmektedir. Tarlabaşı Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği kuruluşunun da kendi yönlendirmesiyle gerçekleştiğini, dernek üyelerince kendisine “kandırıcı” adının takıldığını belirten görüşmeci yaşananları, “Onlara bir dernek kurdurduk. Dernek bizden çıktı. Hatta belediye ‘Ne yapıyorsunuz!’ dedi. Dedim ki böyle bir yapı olmazsa sizin başınız daha da ağrır. Biz tam ortada durmak durumundaydık derneği kurdururken” sözleriyle aktarmaktadır (UG2, kişisel görüşme, 4 Kasım 2015).

Görüşme gerçekleştirilen bir dernek temsilcisi, özellikle 2000'lerden sonra Beyoğlu'nda yaşanan süreci şu cümlelerde anlatmaktadır: “Kanunlar hiçe sayılıyor, kanun diye kanunsuz şeyler çıkartılıyor. Yenileme alanları bir felaket. Belediyeler, halkı ve çevreyi düşünen uygulamalar yapmıyorlar. İyiye doğru gitmiyoruz yönetimler açısından, yasal ve yönetsel yaklaşımlar iyiye gitmiyor. Emek

Sineması da sahtekarlıkla yapılan şeyler. Şu anda yapılanlar bir felaket. Ağa Camii'nin bile minaresini yıktılar (DT1, 21 Aralık 2015, kişisel görüşme).

5.3.3.4 İşbirliği şeması

Tarlabaşı Kentsel Yenileme müdahalesi, Beyoğlu Belediyesi'nin girişimleri ve teknik desteği ile tarihi koruma alanlarında 2863 sayılı Kanunun zorunlulukları dışında uygulama yapmaya izin veren, 5366 sayılı Kanun düzenlemesinin hazırlanması ile gündeme gelmiştir. TBMM'de yasal düzenleme yapmak için yeterli sandalye çoğunluğuna sahip AKP'nin politik desteği ile düzenleme yasallaşmış, Tarlabaşı bölgesindeki mülkiyet sorunlarının çözümü için de yasal bir araç haline gelmiştir. Tarlabaşı'nda yer alan dokuz adanın Bakanlar Kurulu kararıyla yenileme alanı ilan edilmesiyle birlikte müdahaleye ilişkin süreç başlatılmıştır. Yenileme kararı ilanının hemen ardından Bakanlar Kurulu, belediyelere acele kamulaştırma yetkisi vermiş, uzlaşma sağlanamayan 1/3 oranındaki mülk sahibinin taşınmazları için kamulaştırma kararı alınmıştır. Uygulama süreci, Beyoğlu Belediyesi tarafından yapılan ihaleyi GAP İnşaat'ın kazanması sonucu yapılan kamu-özel ortaklığı sözleşmesi ile resmiyet kazanmıştır. Müdahaleye ilişkin açılan iptal davaları kapsamında hazırlanan ve "projenin üstün kamu yararı taşıdığı" belirtilen bilirkişi raporları, sürecin devam etmesine büyük katkı sağlamıştır. Çoğunluğu kiracılardan oluşan kullanıcıların tahliye süreçlerinde zor kullanılmıştır.

Koalisyonun resmi ve sivil üyeleri ile birlikte çalışan uzlaşma yöneticisi, mal sahipleriyle anlaşma süreçlerini yönetmiştir. Görüşme gerçekleştirilen uzlaşma yöneticisi, müdahale sürecinde görev yaptığı 6 aylık zaman zarfında, belediye, inşaat şirketi ve mal sahipleri arasında uzlaşma sağlamak adına çalıştığını, uygulama sürecinde ortaya çıkan sorunları çözmek adına ilgili koruma kuruluyla (İstanbul 1 Numaralı Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu), belediyeye, sivil toplum örgütleriyle mal sahiplerinin bir araya geldiği toplantılar organize ettiğini aktarmaktadır. Müdahalenin sosyal proje değil, bir gayrimenkul geliştirme projesi olarak özünde yanlış olduğunu belirterek; inşaat şirketi ve mal sahipleri arasındaki paylaşımın yönetiminde (pazarlık) hem belediyeye hem de inşaat şirketine, mal sahiplerinin istekleri doğrultusunda önerilerde bulunduğunu; ancak önerilerinin büyük çoğunlukla kabul edilmediğini ifade etmektedir. Müdahale sürecini, "...proje hazırlanmış, masaya konmuş. Şu konuştuğumuz konuların hiç biri proje hazırlanma aşamasında akıllarına bile gelmemiş. Orayı hiç insan yaşamıyor

gibi, arsa gibi düşünüyorlar. ... hep söyledim; ‘keşke bunları halkla buluştuktan sonra yapsaydınız’” sözleriyle aktarmaktadır (UG2, kişisel görüşme, 4 Kasım 2015).

Bunların yanında, 2013 yılında düzenlenen Yaşayan Estetik Şehirler Proje Yarışması’nda Tarlabası Kentsel Yenileme Projesi’nin Kentsel Dönüşüm Ödülünü alması, uluslar arası tanınırlığın sağlanmasına ve müdahaleye meşruiyet kazandırılmasına katkı sağlamıştır. Başlangıcının üzerinden 10 yıl geçen ve dava süreçleriyle zaman zaman durdurulan müdahalenin sürdürülmesi ve tamamlanması açısından inşaat şirketinin mali yatırımları büyük önem taşımaktadır.

5.3.4 Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası

Taksim Meydanı’nın ismi 1700’lerde inşasına başlanan ve 1839’da tamamlanan İstanbul’un su toplama ve dağıtım merkezi olan Taksim Su Maksemi’nden gelmektedir. 1926 yılında yapımına başlanan Taksim Meydanı ve Cumhuriyet Anıtı, Cumhuriyet’in ilanının ardından kurulan yeni ve modern ulusun planlanan ilk meydanı ve tasarlanan ilk anıtı olma özelliği taşımaktadır (Baykan & Hatuka, 2010). Cumhuriyet Anıtı’nı, İtalyan heykeltıraş Canonica tasarlamış, çevresindeki peyzaj düzenlemesi İtalyan Mongeri tarafından yapılmıştır (Gül, 2013).

Topçu Kışlası 1803-1806 yılları arasında askeri kışla olarak inşa edilmiş, ayaklanmalar ve yangınlar dolayısıyla oluşan hasarlar sebebiyle birçok kez yenilenmiştir. 1. Dünya Savaşı yıllarında boşaltılan Topçu Kışlası’nın avlusu 1921 yılından sonra futbol stadyumu, iç mekanları ise gazino ve sergi alanları olarak kullanılmıştır (Baykan & Hatuka, 2010). Gezi Parkı, Prost Planı’nda yer alan Beyoğlu ve Şişli arasındaki kültür ve rekreasyon vadisinin bir parçası olarak Topçu Kışlası’nın 1940 yılında yıkımının ardından açılmıştır (Akpınar, 2014).

Tarih boyunca yönetimler açısından politik ve simgesel anlamlar yüklenen Taksim Meydanı ve çevresi, meydandaki araç trafiğinin yer altına alınması, meydan yakınında bir camii inşa edilmesi gibi kentsel müdahaleler açısından tartışma konusu edilmiştir. 2010 yılından sonra İstanbul kentleşme gündeminde önemli bir yeri olan Taksim Yayalaştırma ve Topçu Kışlası müdahalesine ilişkin süreç aşağıda yerel yönetim modelinin bileşenleri çerçevesinde analiz edilmektedir.

5.3.4.1 Gündem

2011 genel seçimlerinin hemen öncesinde yürürlüğe konan KHK'larla bakanlıkların yapısı yeniden düzenlenmiş, planlama alanına ilişkin üst düzey karar verici ve uygulayıcı yapısıyla, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuştur. Genel seçimler sonrasında üçüncü kez tek başına iktidara gelen AKP, bu dönemi ustalık dönemi olarak tanımlamaktadır. 61. Hükümet programında, yeni bakanlıkların kurulması, merkezi idarenin yeni ve daha icracı bir yapıyla etkin şekilde hizmet sunması şeklinde gerekçelendirilmektedir. Programda, İstanbul'un öncelikle bölgesel sonrasında küresel bir finans merkezi olması vizyonu çerçevesinde, İstanbul Uluslar arası Finans Merkezi Projesi'nin gerçekleştirileceği aktarılmaktadır. Sağlıkta hizmet kalitesinin artırılması hedefi kapsamında, ülke genelinde oluşturulacak 29 sağlık bölgesinde 'şehir hastaneleri' inşa edilmesi planlanmaktadır. Kentleşmeye ilişkin politikalar kapsamında, şehirlerin bir anlamda yeniden tasarlanıp kendi finansman dinamikleriyle yeniden inşa edilmesi, kentsel estetik, kalite, kültürel değerler ve çevresel hassasiyetin ihya edilmesi anlayışının sürdürüleceği belirtilmektedir. 'Yaşanabilir mekanlar' ve 'marka şehirler' hedeflerine hizmet amacıyla, imar mevzuatının yenileneceği aktarılmaktadır. Kentsel dönüşüm projelerinin biran önce gerçekleştirilebilmesi için ilave düzenlemeler yapılacağı belirtilmektedir. Buna ilişkin, Mayıs 2012'de 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Programda, başta İstanbul olmak üzere depreme hazırlık kapsamında dönüşüm çalışmalarına devam edileceği ifade edilmektedir. 2011 genel seçimleri öncesinde açıklanan, şehirlere özel projelere Hükümet Programında da yer verilmektedir. Bu projelerin, şehirlerin marka değerini yükselteceği ve istihdamın yanında ulaşım, ticaret, çevre ve şehirleşme alanlarında farklı bir süreci başlatacağı belirtilmektedir. İstanbul için açıklanan projeler arasında, Kanal İstanbul, İstanbul'daki kentsel dönüşümü destekler nitelikte biri Avrupa biri Anadolu yakasında iki yeni şehir inşası, 3. Havaalanı ve 3. Boğaz Köprüsü, Yassıada'nın Demokrasi Müzesi'ne dönüştürülmesi yer almaktadır. Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası kentsel müdahalesine ilişkin olarak, Topçu Kışlası'nın aslına uygun olarak yeniden inşa edileceği ve Taksim trafiğinin yer altına alınacağı belirtilmektedir (Adalet ve Kalkınma Partisi, 2011).

5.3.4.2 Koalisyon

Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası müdahalesinin resmi koalisyon üyeleri arasında, dönemin başbakanı (Recep Tayyip Erdoğan), Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı (Kadir Topbaş), Beyoğlu Belediye Başkanı (Ahmet Misbah Demircan), İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi, İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu bulunmaktadır. Sivil üyeleri ise Kalyon İnşaat, Güçlü İnş. Mak. San. Ve Tic. A.Ş. ve Güçlü İnş. San. Ve Tic. Ltd. Şti.'dir.

5.3.4.3 Kaynaklar

Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası müdahalesinin kaynakları arasında merkezi ve yerel yönetimlerin politik desteği, Koruma Kurulu kararları, Kamu kurumlarının plan onama yetkisi, sivil üyelerin maddi imkanları (inşaat maliyetleri), sivil üyelerin uzmanlık desteği (proje hazırlama) yer almaktadır. Bunun yanında, polislin zor kullanma yetkisi de kaynaklar arasında değerlendirilmektedir. Görüşme gerçekleştirilen bilirkişi, söz konusu dönemde yaşanan müdahale süreçlerinde merkezi yönetimin kullandığı karar verme yetkilerini şu sözlerle değerlendirmektedir:

“Koruma kurulunun verdiği küçük bir yapının kararını beğenmeyen bir mal sahibi, alıp bunu yüksek kurula kadar taşıyorsa ve yüksek kurul onun, sadece ve sadece aynı çevreye dahil olmak, aynı kurgunun içerisinde bulunmak gibi şeyler üzerinden varoluşunu kanıtlayorsa, ilişkiler üzerinden ve buna da yüksek kurul “hadi sen istediğin gibi yap, kardeşim” diyorsa; sözün bittiği yerdir” (B1, kişisel görüşme, 16 Kasım 2015).

5.3.4.4 İşbirliği şeması

AKP'nin 2011 genel seçim vaatleri arasında yer alan, Taksim trafiğinin yer altına alınması ve Topçu Kışlası'nın yeniden inşasının, dördüncü kez tek başına iktidara gelen AKP'nin kurduğu 61. Hükümet Programına alınması, resmi koalisyon üyelerinin müdahaleye katkılarını ortaya koymaktadır. Merkezi yönetimin bu politik desteği ardından İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Beyoğlu Belediyesi Koruma Kurulundan Topçu Kışlası'nın tescil talebinde bulunmuştur. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun ihya projesini onaylaması, İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun Topçu Kışlası tescil kararı ve Taksim Meydanı'nın yayalaştırılmasına ilişkin plan değişikliği onayı, İBB'nin plan tadilatı ve İBB Meclisi'nin plan tadilatını onaylaması resmi üyelerin katkılarıdır.

Düzenlenen protesto gösterilerinin İçişleri Bakanlığı'nın çevik kuvveti görevlendirmesi ile bastırılmaya çalışması da resmi üyelerin katkıları arasında görülmektedir. Söz konusu müdahalede, sivil üyelerin katkısı yayalaştırma uygulamasının gerçekleştirilmesi düzeyinde olmuştur. Müdahale özel sektörün uygulama kapasitesinden yararlanılarak kamu sektörü tarafından yürütülmektedir.

Beyoğlu'nda gerçekleştirilen kentsel müdahalelere ilişkin, 2015 yılında Beyoğlu Belediyesi öncülüğünde, Beyoğlu'na yatırım yapan 32 firmanın bir araya gelmesiyle kurulan Beyoğlu Investors Group (BIG) platformu, koalisyon üyelerinin bir araya gelmesi ve iletişimleri yönünde önemli bir işbirliği oluşumu olarak değerlendirilmektedir. BIG platformu, 2016 yılında uluslar arası mimarlık fuarı olan MIPIM'de ilçenin tanıtımı için çalışmalar yürütmüştür.

5.4 Bulgular

1980'lerde başlatılan Park Otel müdahalesi döneminde gökdelen-iş merkezi yatırımları yoluyla uluslar arası sermayenin ülkeye girişi sağlanmaya çalışılmıştır. İki dönem üstüste tek başına iktidarda olan ANAP'ın ardından 1990'larda yönetime gelen koalisyon hükümetleri, içinde buldukları kriz döneminde, geçmiş dönemin politika ve gündemlerini eleştirerek (imalat yerine konut sektörüne verilen ağırlık) bilim ve teknoloji ağırlıklı sanayi üretimi gündemi etrafında birleşmişlerdir. 1990'ların yönetim anlamında sıkıntılı ve karmaşık yapısı ve çevrenin, tarihi ve kültürel alanların vb. korunması konusunda gelişen hassasiyet dolayısıyla kentsel müdahalelere politik destek azalmış ve süreçler kesintiye uğramıştır.

2000'lerden günümüze, dört dönem boyunca tek başına merkezi iktidarı ve İstanbul yerel yönetimlerini (İBB ve Beyoğlu Belediyesi) elinde tutan AKP yönetimi döneminde, 1980'lerde benimsenen ekonominin inşaat sektörüne bağlı olarak canlandırılması politikası yeniden gündeme getirilmiştir. Uluslar arası rekabet edebilirlik ve küresel piyasalara eklemlenme hedefleri kapsamında doğrudan yabancı yatırımcıların ülkeye çekilebilmesi için yeni birçok yasal düzenleme yapılmış; büyük altyapı yatırımlarının yanında dönüşüm gündemiyle birlikte konut, ticaret vb. fonksiyonlar taşıyan çok sayıda müdahale başlatılmıştır.

1980'lerde başatılan Park Otel ve 1990'larda başatılan Cercle d'Orient müdahaleleri söz konusu dönemlerdeki yasal kaynakların yetersizliği, politik desteğin

devamlılığının sağlanamaması gibi sebeplerle tamamlanamamıştır. Bu müdahalelerin, 2000 yılı sonrasında yürürlüğe konan yeni yasal düzenlemeler ve sağlanan politik destek sayesinde, 20-30 yıllık süreçlerin ardından tamamlanması sağlanmıştır. Söz konusu müdahale süreçlerinde görülmektedir ki; Park Otel ve Cercle d'Orient, özel sektör üyelerinin girişimleri doğrultusunda başlatılan müdahalelerdir. Tarlabası Kentsel Yenileme ve Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası müdahalelerinin ise kamu sektörünün girişimleri ile gündeme geldiği görülmektedir.

Park Otel, Cercle d'Orient, Tarlabası Kentsel Yenileme, Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası kentsel müdahalelerine ilişkin, yerel yönetim modelinin bileşenleri olan gündem, koalisyon, kaynaklar ve işbirliği şeması çerçevesinde gerçekleştirilen kentsel rejim analizine Çizelge 5.4, Çizelge 5.5, Çizelge 5.6 ve Çizelge 5.7'de yer verilmektedir.

Çizelge 5.4 : Park Otel - Yerel Yönetişim Modeli Bileşenleri (Gündem, Koalisyon, Kaynaklar, İşbirliği Şeması) Çerçevesinde Kentsel Rejim Analizi.

Kentsel Müdahale	Gündem	Koalisyon	Kaynaklar	İşbirliği Şeması
Park Otel	<ul style="list-style-type: none"> - Uluslar arası sermaye ile bütünleşmek - Yabancı sermayenin ülkeye girişini sağlamak - Ekonomik hedeflerle büyük yatırımlar gerçekleştirilmesi - Uluslar arası iş çevreleri için gökdelen-otel-iş merkezleri yaratılması - Beyoğlu'nun dünyaya açılmasının sağlanması 	<p>Resmi Üyeler</p> <ul style="list-style-type: none"> -Bakanlıklar arası Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu -GEEAYK -Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu -Başbakan (Turgut Özal) -Bakanlar Kurulu -Kültür ve Turizm Bakanlığı -Bayındırlık ve İskan Bakanlığı -İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı (Bedrettin Dalan) -İstanbul Büyükşehir Belediyesi -Beyoğlu Belediyesi Meclisi -Beyoğlu Belediye Başkanı (Haluk Öztürkatalay) -İstanbul 2 Nolu Koruma Kurulu <p>Sivil Üyeler</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mengerler Holding - Sürmeli Holding - Tur Otel Turizm ve Otelcilik A.Ş. - Boğaziçi Holding -CVK Group 	<ul style="list-style-type: none"> - Merkezi ve yerel yönetimlerin politik desteği - Turizmi Teşvik Kanunu - Bakanlar Kurulu'nun turizm merkezi ilanı - Bakanlıklar arası Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu, Bakanlar Kurulu, GEEAYK, KTVKK Kararları - Kamu kurumlarının plan onama ve yapı ruhsatı verme yetkileri - İBB'nin kamulaştırma yetkisi - Bedrettin Dalan'ın İBB Meclisi'ne sunmadan plan onaması, Sokak satışı - Sivil üyelerin maddi imkanları (Arazi yatırımı, inşaat maliyetleri) - Sivil üyelerin uzmanlık desteği (plan hazırlatma) 	<ul style="list-style-type: none"> - Yasa çıkarılması (Yasama yetkilerinin kullanılması) - Turizm merkezi ilanı (Yürütme yetkilerinin kullanılması) - Büyükşehir Belediye Başkanının (Dalan) yasal sınırları zorlayarak yetkilerini kullanması - Kamulaştırma yetkisi - Kültür ve Turizm Bak., Bayındırlık ve İskan Bak., İBB, Beyoğlu Beld. Plan onama yetkileri - Beyoğlu Belediyesinin yapı ruhsatı yetkisi - Sivil üyelerin resmi üyelerle kişisel ve ekonomik ilişkileri

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Çizelge 5.5 : Cercle d’Orient - Yerel Yönetişim Modeli Bileşenleri (Gündem, Koalisyon, Kaynaklar, İşbirliği Şeması) Çerçevesinde Kentsel Rejim Analizi.

Kentsel Müdahale	Gündem	Koalisyon	Kaynaklar	İşbirliği Şeması
Cercle d’Orient	<ul style="list-style-type: none"> - Yüksek teknolojili sanayileşme temelinde ekonomik kalkınma politikaları - Ekonomik krizin aşılmasına ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine yönelik politikalar - Konut sahipliğinin artırılması, gecekondu alanlarının ıslahı ve kente kazandırılması, altyapı ve ulaşım sorunlarının çözümü - ANAP döneminde başlayan ve devam eden kentsel müdahalelerin çevresel duyarlılık ve altyapıya uyum konuları çerçevesinde gözden geçirilmesi - Markalı lüks tüketim malı arzındaki artışla birlikte AVM’lerin yapılması - İstanbul’un bir global şehir kimliğine evrilmesi projesi kapsamında tarihi yapıların değişimin tetikleyicisi olması 	<p>Resmi Üyeler</p> <ul style="list-style-type: none"> - TC Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü - İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu - İstanbul 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Koruma Kurulu - Bakanlar Kurulu - Kültür ve Turizm Bakanlığı - TBMM - Beyoğlu Belediyesi - İstanbul 1 Numaralı Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu <p>Sivil Üyeler</p> <ul style="list-style-type: none"> - Süzer Holding - Kamer İnşaat San. Tic. Ltd. Şti - Proje Müellifi Halil Onur - Proje Müellifi Mim Yapı – Fatih Keskün <p>Diğer Üyeler</p> <ul style="list-style-type: none"> - İstanbul Teknik Üniversitesi - Bilirkişiler 	<ul style="list-style-type: none"> - Yerel yönetimin politik desteği - Yap-işlet-devret sözleşmesi - Yenileme Kanunu - Bakanlar Kurulunun yenileme alanı ilanı - KTVKK ve Yenileme Kurulu kararları - Kamu kurumlarının plan onama ve yapı ruhsatı verme yetkisi - Bilirkişi raporları - Teknik rapor - Sivil üyelerin maddi imkanları (plan/proje, inşaat, restorasyon maliyetleri) - Sivil üyelerin uzmanlık/teknik desteği (proje/plan hazırlatma, Emek Sineması’nın “moving tekniği” ile taşınması) 	<ul style="list-style-type: none"> - TBMM’de yasa çıkarılması (Yasama yetkilerinin kullanılması) - Yenileme alanı ilanı (Yürütme yetkilerinin kullanılması) - Beyoğlu Belediyesi’nin 5366 sayılı Kanun’un hazırlanmasına ilişkin teknik çalışmaları - Beyoğlu Belediyesinin plan onama ve yapı ruhsatı yetkisi - Cercle d’Orient kiracılarının zabıta ve polis desteğiyle zorla tahliyesi - Müdahaleyi protesto edenlere Çevik Kuvvet tarafından zor kullanılması

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Çizelge 5.6 : Tarlabası Kentsel Yenileme - Yerel Yönetişim Modeli Bileşenleri (Gündem, Koalisyon, Kaynaklar, İşbirliği Şeması) Çerçevesinde Kentsel Rejim Analizi.

Kentsel Müdahale	Gündem	Koalisyon	Kaynaklar	İşbirliği Şeması
Tarlabası Kentsel Yenileme	<ul style="list-style-type: none"> - Ülkenin bölgesel ekonomik güç ve bölgesel finans merkezi olmasını sağlayacak ortamın hazırlanması - Ekonomik büyüme için yatırım ortamının iyileştirilmesi - İstihdam yaratmak ve işsizliğe çözüm için inşaat sektörünün canlandırılması - Özelleştirme süreç ve uygulamalarını hızlandırmaya yönelik politikalar - Turizm yatırımlarının yabancı sermayenin cezbedilmesinde araç olarak kullanılması - Sağlıksız ve çirkin kentleşmenin önüne geçilmesi, şehirlerin yaşanabilir mekanlar haline getirilmesi - Doğal afetlere hazırlık için güvenli yaşam mekanları oluşturulması, afet riski taşıyan yerleşim yerlerinin risk düzeyine göre öncelikli hale getirilmesi - İstanbul'un sahip olduğu turizm potansiyeli ile özel olarak ele alınması, İstanbul'daki depreme hazırlık çalışmalarının hızlandırılması 	Resmi Üyeler <ul style="list-style-type: none"> - TBMM - Bakanlar Kurulu - Beyoğlu Belediyesi - İstanbul 1 Numaralı Yenileme Alanı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 	<ul style="list-style-type: none"> - Merkezi ve yerel yönetimlerin politik desteği - Yenileme Kanunu - Bakanlar Kurulu kararları - Yenileme Kurulu kararları - Kamu kurumlarının plan onama yetkisi - Bilirkişi raporları - Acele kamulaştırma ile mülkiyet temini - İnşaat şirketinin maddi imkanları (satın alma, yıkım, uzlaşma yöneticisi maliyeti, plan/proje maliyetleri) - İnşaat şirketinin uzmanlık/teknik desteği (proje/plan hazırlatma) - Uzlaşma yönetimi süreci 	<ul style="list-style-type: none"> - TBMM'de yasa çıkarılması (Yasama yetkilerinin kullanılması) - Bakanlar Kurulunun yenileme alanı ilanı, belediyelere acele kamulaştırma yetkisi vermesi (Yürütme yetkilerinin kullanılması) - Beyoğlu Belediyesi'nin 5366 sayılı Kanun'un hazırlanmasına ilişkin teknik çalışmaları - Beyoğlu Belediyesi ve GAP İnşaat arasında kamu-özel işbirliğine yönelik sözleşme imzalanması - Bilirkişi raporunda projenin üstün kamu yararı taşıdığıının belirlenmesi - Beyoğlu Belediyesi yetkisinde yürütülen zorla tahliyeler - Mal sahipleriyle anlaşmak üzere uzlaşma yönetimi yapılması
		Sivil Üyeler <ul style="list-style-type: none"> - GAP İnşaat (Çalık Holding) - Uzlaşma Yöneticisi Faruk Göksu 		
		Diğer Üyeler <ul style="list-style-type: none"> - Bilirkişiler 		

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Çizelge 5.7 : Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası - Yerel Yönetişim Modeli Bileşenleri (Gündem, Koalisyon, Kaynaklar, İşbirliği Şeması) Çerçevesinde Kentsel Rejim Analizi.

Kentsel Müdahale	Gündem	Koalisyon	Kaynaklar	İşbirliği Şeması
Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası	<ul style="list-style-type: none"> - İstanbul'un öncelikle bölgesel sonrasında küresel bir finans merkezi olması (İstanbul Uluslar arası Finans Merkezi Projesi) - Şehirlerin yeniden inşası - Yaşanabilir mekanlar - Marka şehirler - Depreme hazırlık kapsamında kentsel dönüşüm uygulamalarının gerçekleştirilmesi - 29 bölgede şehir hastaneleri inşa edilmesi - Kanal İstanbul - İki yeni şehir inşası - 3. Havaalanı - 3. Boğaz Köprüsü - Yassıada Demokrasi Müzesi - Topçu Kışlası'nın yeniden yapılması ve Taksim trafiğinin yer altına alınması 	Resmi Üyeler <ul style="list-style-type: none"> -Başbakan (Recep Tayyip Erdoğan) - Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu - İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı (Kadir Topbaş) - Beyoğlu Belediye Başkanı (Ahmet Misbah Demircan) - İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi - İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu - İstanbul 4. İdare Mahkemesi 	<ul style="list-style-type: none"> - Merkezi ve yerel yönetimlerin politik desteği - Koruma Kurulu kararları - Kamu kurumlarının plan onama yetkisi - Sivil üyelerin maddi imkanları (inşaat maliyetleri) - Sivil üyelerin uzmanlık desteği (proje hazırlatma) - Polisin zor kullanma yetkisi 	<ul style="list-style-type: none"> - Taksim trafiğinin yer altına alınması ve Topçu Kışlası'nın yeniden inşasının Hükümet Programına alınması - İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Beyoğlu Belediyesi'nin tescil talebi - Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun ihya projesini onaylaması - İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun tescil kararı ve plan değişikliği onayı - İBB'nin Plan tadilatı ve Meclis onayı - İçişleri Bakanlığı'nın çevik kuvveti görevlendirmesi
		Sivil Üyeler <ul style="list-style-type: none"> - Kalyon İnşaat - Güçlü İnş. Mak. San. Ve Tic. A.Ş. - Güçlü İnş. San. Ve Tic. Ltd. Şti. 		

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

5.5 Tartışmalı Kentsel Müdahaleler Üzerinden Kamu Yararına İlişkin Değerlendirme

Neoliberal politikalar çerçevesinde 1980'lerden günümüze İstanbul'da uygulamaya geçirilen kentsel müdahalelerin sayıları ve alansal büyüklükleri giderek artış göstermekte, nitelikleri ve kente etkileri de farklılaşmaktadır. Toplumsal muhalefete sahip bu uygulamalar, geçmişte olduğu gibi bugün de kamu yararı açısından tartışmalara sebep olmaktadır. Kentsel müdahaleler üzerinden yürütülen tartışmalar farklı kamu yararı bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Buna göre, kentsel müdahalelerin gerçekleştiricisi konumundaki, piyasa güçleri ile birlikte hareket eden siyasi iktidarın kamu yararı bakışının sosyal devlet döneminde benimsenen "değişikliğe uğramış yararcılık" yaklaşımı olduğu söylenebilir, devletin yaptığı her eylemin kamu yararına olduğu kabul edilmektedir. Sermaye birikiminin önündeki her türlü engelin ortadan kaldırılması doğrultusunda çalışan neoliberal devletin her yaptığı eylemin kamu yararına olduğu da tartışma konusudur. Daha önceki bölümlerde değinilen Hükümet Programları'nda yer alan ekonomik kalkınmanın sağlanması ve işsizliğin ortadan kaldırılması hedeflerinin, toplumun ortak-genel yararına yönelik, oybirliği ile paylaşılan ve bir çatışma, fikir ayrılığı yaratmayan hedefler olduğu görülmektedir. Bunların yanı sıra, özellikle 2000 yılı sonrasında kentsel müdahaleler yaşam kalitesinin artırılması, güvenliğin sağlanması, deprem riskinin ortadan kaldırılması gibi söylemlerle savunulmaktadır¹⁶. Burada sözü edilenlerin, toplumda ortak olarak paylaşılan, çatışma yaratmayan konular olmaları sebebiyle, kamu yararına aykırı oldukları söylenemez. Ancak günümüz koşullarında gerçekleştirilen uygulamaların toplumun genel yararının aksine belirli bir grubun çıkarlarına hizmet ettiği gerçeği de gözardı edilmemelidir. Kamu yararı tartışmalarının sebebi, müdahalelerin gerekçeleri olarak ifade edilen söylemler ve müdahalelerin sonuçlarında ortaya çıkan eşitsizlikler, hak ihlalleri arasındaki farktan kaynaklanmaktadır.

Kentsel müdahalelere karşı gelişen toplumsal muhalefet tarafından bakıldığında ise tekçi/bölünmez/üniter kamu yararı yaklaşımının benimsendiği söylenebilir. Toplumun heterojen yapısı gereği ortaya çıkan eşitsizliklerin dengelenmesinden

¹⁶ Bkz. 6306 sayılı (Dönüşüm) Kanun 7. Madde 11. Fıkra, 2634 sayılı (Turizmi Teşvik) Kanun 6. Madde, kentsel müdahalelerle ilgili şirketlerin, siyasi temsilcilerin açıklamaları, reklam metinleri (<http://www.milliyet.com.tr/istanbul-un-siluetindeki-kara/ekonomi/detay/1782292/default.htm>), <http://www.beyoglubuyukdonusum.com/tarlabasi/detay/Genel-Bakis/30/35/0>)

iktidar sorumludur, ancak neoliberal devlet anlayışı bu sorumluluğun yerine getirilmesini güçleştirmektedir. Bu çerçevede, kentsel müdahaleler üzerinden kamu yararının yokluğu, eksikliği ya da kamu yararına aykırılık tartışmaları yürütülmektedir. İktidarın müdahalelerine muhalefet edilerek “kamu yararının ne olmadığı” her yeni müdahalede ayrı ayrı ortaya konmaktadır. Özel çıkarlar ve onların toplamının ötesinde kolektif değerlerin varlığı kabul edilmesine rağmen kamu yararı kavramının içeriğinin oluşturulmasına ilişkin ortak bir çaba ortaya çıkarılamamaktadır.

1980’lerden itibaren kamu yararına aykırı oldukları gerekçesiyle kamuoyunda tartışılan ve çoğunlukla dava konusu edilen uygulamalarda *kullanım değerleri* yerine *değişim değerlerinin* öne çıktığı görülmektedir. Keleş (2000)’in belirttiği gibi “kamu yararına ters düşen uygulamaları önlemenin, çoğulcu parlamenter rejimlerde en etkili yöntemi, halkın kendi değerlerine sahip çıkacak bir bilinç düzeyine varmış olmasıdır” (s.11). Kentsel müdahaleler üzerinden toplu olarak yapılan bir değerlendirme ile kamu yararının ne olmadığını ortaya konması, kamu yararının farklı bakış açılarına göre planlama alanında bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılmasının önüne geçebilir. Bunun, halkın kendi kullanım değerlerinin korunması yönünde bir farkındalık düzeyine ulaşarak kendi müşterek değerlerini belirlemesi yönünde bir adım olabileceği düşünülmektedir.

1980-2000 döneminde kentsel müdahaleler kent merkezi ilçeleri Beyoğlu, Şişli, Beşiktaş’ta yoğunluk göstermektedir ve Turizmi Teşvik Kanunu çerçevesinde, gökdelen ve siluet tartışmaları eşliğinde gerçekleştirilen ve gazetelerde “İstanbul, ‘Otel kent’ oluyor!” (Altıntaş, 1987), “Göklere tırmanış” (1993), “Gökdelen market” (Öğülmüş, 1986) “Gökdelenlerle İstan-York Olmaya Doğru” (Ekinci, 1992) manşetleri ile kamuoyuna duyurulan büyük otel projeleri ve turizmle birlikte iş merkezi fonksiyonu da taşıyan “plaza” uygulamaları dikkat çekmektedir. Bu uygulama süreçleri incelendiğinde, hemen hepsinin 1983’ten 1991 genel seçimlerine kadar iktidarda olan dönemin merkezi hükümeti (Anavatan Partisi-ANAP) tarafından desteklendiği ve dönemin ANAP’lı Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan’ın kimi zaman “avan projelere” attığı imzalarla başlatıldığı görülmektedir. 1989 yılında yerel yönetimin Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)’den Nurettin Sözen’e geçmesi ile birlikte, ANAP merkezi hükümeti tarafından turizm alanlarındaki imar yetkilerinin 3 yıl süre için Bayındırlık ve İskan Bakanlığı’na devredilmesi genelgesi

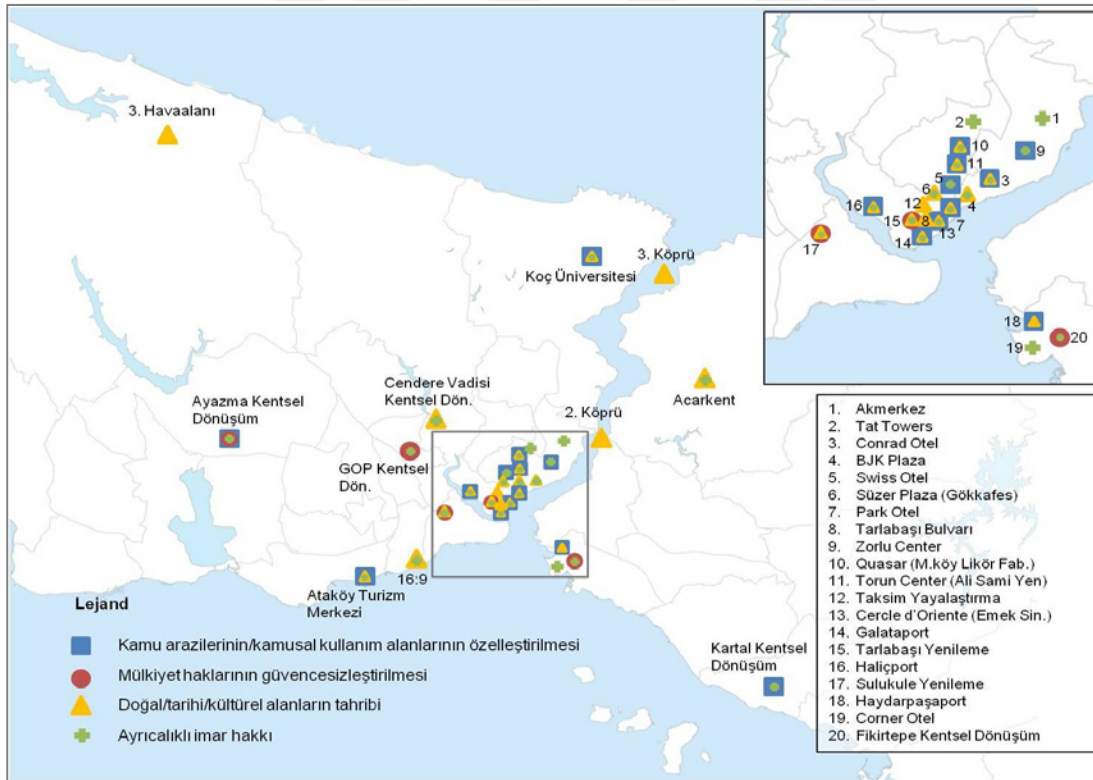
yayınlanması da, temel ilkesi “kamu yararı” olan planlama alanındaki yetkilere sahip olma ayrıcalığının anlamı açısından önemli bir göstergedir. Bu işlem daha sonra SHP’li İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin açtığı dava sonucunda Danıştay kararı ile iptal edilmiştir. Uygulamaların bir başka özelliği hemen hemen hepsinin yabancı yatırımcılarla ortaklıklar yoluyla yürütülmesidir. Bu açıdan bakıldığında, ilk dönem kapsamında ele alınan uygulamaların İstanbul’da ve hatta Türkiye’de küresel ekonomiye entegrasyonun ilk adımları ve kamu-özel ortaklıklarının erken örnekleri olduğu söylenebilir.

2000 yılı sonrasındaki kentsel müdahaleler ise Beyoğlu, Şişli ve Beşiktaş ile birlikte Kadıköy ve Fatih ilçelerinde de görülmekte ve yine kent merkezinde yoğunluk göstermektedir. Merkez dışında yürütülen büyük ölçekli ve geniş alanlara yayılan uygulamalar da dikkat çekmektedir. 2000 yılı öncesindeki uygulamalar çoğunlukla parsel ya da noktasal ölçekte gerçekleştirilmekte iken 2000 yılı sonrasında alansal ve daha büyük ölçekli dönüşümlerle kentsel mekana müdahale edilmektedir. Bu noktada diğer bir tespit de, 80-90’larda gündeme gelip gerçekleştirilemeyen ya da süreçlerin istenilen şekilde yürütülemediği uygulamaların (örn. Park Otel, Cercle d’Orient, 3. Köprü, Tarlabası, Taksim Meydanı’nın yayalaştırılması gibi) 2000 yılı sonrasında gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin yanı sıra koşulların uygun hale gelmesi/getirilmesi ile yeniden gündeme alınıp, uygulama süreçlerinin tamamlanmasıdır. Kentsel müdahalelerin süreçleri incelendiğinde 2000 yılı sonrasında yürürlüğe konan yasal düzenlemelere bağlı olarak gerçekleştirilen uygulamaların imar ve uygulama yetkilerinin merkezi yönetimde toplandığı görülmektedir (Erkut & Sezgin, 2014). Uygulamalarda büyükşehir ve ilçe belediyelerinin yanı sıra Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TOKİ ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı yetkili kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede, 1980’lerden sonra bir kırılma noktası olarak kabul edilen 2000 yılı ve sonrasını, kentlere ekonomi politikaları perspektifiyle müdahale yaklaşımının 1980’lerde temelleri atılan biçiminden daha etkili, daha kapsamlı ve tahrip gücü daha yüksek şekilde yaşandığı ve geçmişin devamı niteliğinde bir süreç olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Çalışma kapsamında ele alınan kentsel müdahaleler kamu yararı açısından tartışmalara sebep olmuş, meslek odaları, mahalle dernekleri/sakinlerince şehircilik ilkeleri ve kamu yararına aykırı olmaları sebebiyle dava konusu edilmişlerdir. Kamu yararına uygun olmamaları yönünden ortak özelliğe sahip bu uygulamalar

birbirlerinden farklı niteliklere sahiptir ve farklı açılardan kamu yararına aykırılık teşkil etmektedir. Bölüm 3.2’de kentsel müdahaleler ve kamu yararına aykırılık durumlarına ayrıntılı olarak yer verilmektedir. İncelenen kentsel müdahale süreçlerinde kamu yararına aykırılık durumları; dava metinlerinden, bilirkişi raporlarından, gazete haberlerinden, Meslek Odaları tarafından yayımlanan raporlardan, gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular çerçevesinde bütün olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda, ele alınan müdahalelerin kamu yararını ihlal ettikleri konular bağlamında aşağıdaki gibi dört başlıkta sınıflandırılabilceği ortaya çıkmıştır:

- Ayrıcalıklı imar hakları
- Kamu arazilerinin/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi
- Mülkiyet haklarının güvencesizleştirilmesi/el değiştirmesi
- Doğal/tarihi/kültürel alanların/varlıkların tahribi.

Şekil 5.1 : Kentsel Müdahalelerin Kamu Yararı İhlallerinde Farklılaşma.

Ele alınan uygulamalar kamu yararının ihlal edildiği konular çerçevesinde dönemlere göre değerlendirildiğinde; her iki dönemde de ayrıcalıklı imar hakları altyapı projelerinin dışındaki tüm uygulamalarda görülmektedir. 1980’lerden 1990’lı yılların

ortalarına kadar kent gündeminde yer alan gökdelen tartışmalarının ana odağı olan kentsel müdahaleler silüete olumsuz etkileri, tarihi dokunun tahrip edilmesi, altyapıya getirecekleri yoğunluk ve ayrıcalıklı imar hakları bağlamında tartışılmıştır. Dönemin uygulama örnekleri üzerinden yürütülen bir diğer tartışma konusu da doğal alanların tahribi ve kamuya ait alanların özel sektör yatırımlarına açılmasıdır. Örneğin, 1980'lerdeki Park Otel uygulamasına konu olan iki parsel arasında kalan Ağa Çırağı Sokağı "satılarak" projeye katılmıştır. Sokağın 1 milyar liraya satılması ile ilgili iddialara Dalan'ın yanıtı: "Sokak satıldı ancak inşaat sahiplerinden de aynı boyutta bir alan inşaatın önünde belediyeye verildi. Orada elmayla armudu toplamaya hakları yoktur." (Gökdağ, 1991) olmuştur. Bugün ise 2013 yılında tamamlanarak Park Bosphorus Otel adıyla açılan işletmenin yetkisinde olan Ağa Çırağı Sokağı'nın girişinde güvenlik görevlileri beklemekte, sokak ihtiyaca göre açılıp kapatılmakta ve mahalle halkı tarafından kullanılamamaktadır, Dalan'ın ifadesinde yer alan "aynı boyutta alan"ın neresi olduğuna ilişkin bilgiye de araştırma kapsamında rastlanmamıştır.

Kentsel müdahalelerin ve yasal altyapılarını oluşturan düzenlemelerin nitelik ve niceliksel artışının yanı sıra 2000 yılı sonrasını önceki dönemden ayıran en çarpıcı fark, özellikle tarihi ve gecekondulu alanlarında yürütülen kentsel dönüşüm uygulamaları bağlamında özel mülkiyet haklarının "acele kamulaştırma"ya konu edilip ayrıcalıklı özel sektör şirketlerine aktarılmasıdır. Bu müdahaleler kamu yararı tartışmalarına başka bir boyut getirmekte, toplumun en temel haklarından olan barınma hakkı yasalar aracılığıyla ihlal edilmektedir. 1980-2000 döneminde olduğu gibi bu dönemde de tarihi dokuyu, kültürel kimliği, doğal alanları hiçe sayan bir anlayışla yürütülen uygulamalar görülmektedir. Bunun yanı sıra özellikle kıyı alanlarında yer alan geniş kamu arazilerinin özelleştirilmesi ile kıyıların herkesin eşit şekilde yararlanabileceği kamusal değer ve kullanım alanı olmaktan çıkmasına yol açacak olan müdahale süreçleri de artarak devam etmektedir. 2000 yılı öncesinde kamu arazilerinin belirli sürelerle özel sektöre kiralanması kapsamında yap-işlet-devret sözleşmeleri ile özelleştirilen kamu arazileri Dolmabahçe Sarayı'nın bahçesine yapılan Swiss Otel, Çırağan Sarayı'nın bahçesine inşa edilen Conrad Otel'in yanında Koç Üniversitesi için orman arazisinin tahsisi gibi uygulamalardır. 2000 yılı sonrasında ise kıyılardan yararlanma hakkının kamu yararına devlet güvencesine alındığı Anayasa'nın 43. Maddesi'ne rağmen, 1999 yılında Anayasa'ya

giren özelleştirme kavramına dayanılarak kıyı alanlarının ayrıcalıklı kesimler lehine özelleştirilmeleri kapsamında satış ihaleleri gerçekleştirilmekte ve Haliçport, Galataport, Haydarpaşaport gibi büyük ölçekli projeler gündeme gelmektedir.

Tarihi dokunun yok edildiği uygulamalardan olan Tarlabası Bulvarı'nın 1986-1989 yılları arasında açılması sırasında 167'si tescilli 370 binanın yıkımı konusunda Dalan'ın "Bazı kişiler 'tarihi evleri yıkıyoruz' diye yaygara koparıyorlar. Bizim kanaatimize göre Tarlabası'nda tarihi eser yok. Ne yaygara koparırlarsa koparsınlar, Tarlabası Caddesi'ndeki yıkımlara devam edeceğiz" (Tarlabası'nı yıkarım, 1987) söyleminin devamı olarak bugün Tarlabası Kentsel Yenileme Projesi kapsamında 210'u tescilli 278 bina yıkılmıştır. Tarlabası, kamu idarecileri tarafından iki müdahalede de çöküntü ve suç alanı olarak nitelendirilmiş, Beyoğlu'nun güzelleştirilmesi, sağlıklı ve güvenli hale getirilmesi uygulamaların gerekçeleri olarak savunulmuştur.

Tarlabası Bulvarı için yıkımların gerçekleştirildiği dönemde gündemde olan bir diğer proje Dolapdere-Piyalepaşa bölgesinin gökdelenler bölgesi yapılmasıdır. Bu proje geçmişte gerçekleştirilememiş ancak bugün bölge yasal altyapısı 6306 sayılı Kanunla hazırlanarak dönüşüm alanı ilan edilmiş ve Piyalepaşa Kentsel Dönüşüm Projesi adı altında yoğun bir yapılaşmaya açılmıştır. Benzer süreçler, 3. Köprü, 3. Havaalanı, Taksim Meydanı'nın yayalaştırılması gibi altyapı projelerinde de yaşanmıştır. Tüm bu kentsel müdahalelerin ekonomik kar elde etme amacı güden özel sektör ile kamu sektörünün işbirliğinde yürütülmesinin kamu yararının sağlanması amacı ile tezat oluşturduğu açıktır.

6. SONUÇLAR

1980'lerden itibaren neoliberal politikaların hakimiyetinde geçen yaklaşık 35 yıllık dönemde, devletin ve yerel yönetimlerin yapısından kentleşme ve planlama politikalarına, kent mekanından toplumsal yapılara bir çok alanda değişimler yaşanmış ve halen yaşanmaktadır. Söz konusu sürecin ve yarattığı değişimlerin etkileri, çeşitli alanlarda çalışan eleştirel düşünürlerin yürüttükleri araştırmalarla ortaya konmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeleri etkisi altına alan bu süreçte, kent mekanı kendisi bir meta haline gelmekte ve sermaye birikim süreçleri açısından önemli bir konumda yer almaktadır. Neoliberal dönemde, kentsel müdahalelerin büyük çoğunluğu kamu-özel işbirliği modeliyle sürdürülmekte, kent mekanında kullanım değeri yerine değişim değeri anlayışı hakim kılınmaktadır. Stone (2005), büyüme sağlamak için arazi kullanım biçimlerini değiştirmekle ilgilenen rejimleri geliştirme rejimleri olarak sınıflamaktadır. Temelde yönetimler ve sermaye sahipleri arasındaki ilişkilerle biçimlenen geliştirme kentsel rejimleri; küresel eğilimler ve büyüme hedefiyle gerçekleştirdikleri müdahalelerin sebep olduğu yıkım, dönüşüm dolayısıyla tartışmalara yol açmakta ve muhalefete sebep olmaktadır. Sahip oldukları büyüme odaklı gündem doğrultusunda kentsel müdahalelerin yönetilmesi süreçlerinde yer alan koalisyon üyeleri ile muhalefet arasındaki tartışmalar, planlama alanı üzerinden ve kamu yararı bağlamında yürütülmektedir.

Bu çalışmanın çıkış noktasını, nitelik ve niceliksel olarak artış gösteren, yaşadığımız çevrelerde giderek daha görünür hale gelen ve yaşamımızı birebir etkileyen kentsel müdahaleler oluşturmaktadır. Türkiye'de, neredeyse her alanda olduğu gibi kentleşme ve kentsel müdahaleler konusunda da İstanbul, bir önceliğe ve öneme sahiptir. Neoliberal süreç ve politikaların etkisinin en yoğun ve açık görülebileceği yer, 1980'lerin başlarından itibaren kentleşme anlamında büyük bir dönüşüme sahne olan İstanbul'dur. İstanbul'un dönüşüm sürecinde, kamuoyunda çokça tartışılan ve kamu yararı açısından dava konusu edilen müdahaleler dikkat çekicidir. Çalışmaya,

İstanbul'da kamu yararı açısından tartışmalı kentsel müdahalelerle ilgili süreçlerin araştırılması ile başlanmıştır. Ekonomi politik bakış açısı ile kentsel müdahalelerin gerçekleştirilmesinde rol oynayan aktörlere ve müdahalelerin yasal altyapılarına odaklanılmıştır. Bu bağlamda, dünya genelinde 1980'li yılların sonlarından itibaren kentsel politika süreçlerinin anlaşılmasında sıklıkla kullanılmaya başlanan kentsel rejim kuramı/analizinin, çalışmanın kuramsal yaklaşımı açısından uygun olduğu görülmüştür. Kentsel rejim kuramı, yerel yönetim yapılarının daha büyük güçlerin oyununa nasıl dahil olduğuyla ilgilenmektedir. Yerel aktörler büyük yapılar tarafından şekillendirilmekte ve bu yapılara karşılık vermektedir. Kentsel rejim analizinde, daha geniş alanları incelemek için yerel idarelere odaklanılmaktadır (Stone, 2005). Orr & Stoker (1994), Stone'un çalışmalarında değinmediği kentsel rejim değişimine ilişkin 3 aşamalı bir çerçeve ortaya koymaktadır. Bu aşamalardan ilki, varolan kentsel rejimin sorgulanması sürecidir. Bu aşamada, varolan kentsel rejimin kapasitesi ve peşinden gittiği amaçlarla ilgili şüphelerin ortaya çıkabileceği belirtilmektedir. İkinci aşama, kentsel rejimin amacı ve kapsamının yeniden tanımlanmasında yaşanan çatışmaları içermektedir. Burada, birbiriyle yarışan elit aktörlerin ilerisi için yeni yollar ve yeni politik yönler organize edebileceği, karşıt gruplar arasındaki düşmanlığın kamusal bir ifade bulabileceği ifade edilmektedir. Üçüncü aşama ise, yeni kentsel rejimin kurumsallaşmasına odaklanmaktadır. Yeni kentsel rejimin kurumsallaşması yeni maddi teşvikler ve yeni bir ideolojik bakış açısı oluşturulmasını gerektirmektedir. Kurumsallaşma süreci aynı zamanda kamu-özel ortaklıkları için yeni arenalar olarak yeni kurumlar oluşturulmasını kapsamaktadır.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen politika okumaları ve araştırmalar, Türkiye'de 1980'lerden itibaren kentleşme politikaları ve buna bağlı kentsel müdahalelerde merkezi yönetimlerin baskınlığını göstermiştir. Türkiye'de merkezi yönetimlerin İstanbul özelinde yerel yönetişimin tüm bileşenleri kapsamında büyük bir role sahip olduğu, kentsel rejim analizi sonucunda da ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, İstanbul kentsel rejimlerinin merkezi yönetimde yaşanan değişimlerden büyük oranda etkilendiği söylenebilir. Amerika kentlerinde gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda ortaya konan kentsel rejim kuramının İstanbul kenti üzerinden yorumlanması sonucunda görülmektedir ki, ABD'nin kentsel rejimlerinden farklı olarak İstanbul kentsel rejimlerinde merkezi yönetimlerin etkisi daha fazla görülmektedir. 1980'lerden günümüze genel ve yerel (İstanbul ve Beyoğlu) seçim sonuçlarının

incelenmesi ile üç farklı politika yapısı/dönemi ortaya konmuş, neoliberal politikalarla yeni bir yönetim anlayışının ortaya çıkışı izlenmiştir. Bunlar;

- Politika değişiminin başlangıç dönemi - ANAP merkezi hükümetleri ve ANAP yerel yönetimleri (1983-1991)
- Politika değişiminin çatışma/gelişme dönemi - Koalisyonlardan oluşan merkezi hükümetler ve merkezi yönetimle farklı partilerden yerel yönetimler (1991-2002)
- Politika değişiminin kurumsallaşması dönemi - AKP merkezi hükümetleri ve AKP yerel yönetimleri (2002 ve sonrası) dir.

Türkiye’de neoliberal dönem, 24 Ocak Kararları olarak bilinen ve 1980 yılında kabul edilen ekonomik programla birlikte başlamıştır. 24 Ocak Kararları özetle, Türkiye’nin dünya ekonomisi ile bütünleşmesinin ve ülkeye yabancı sermaye girişinin sağlanmasını, kamunun ekonomideki payının azaltılması ve özel sektöre verilen önemin artırılmasına ilişkin yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmasını hedefleyen bir ekonomik istikrar programıdır. Programın hedefleri, 1980 Askeri Darbe Yönetiminin ardından 1983 genel seçimleriyle yönetime gelen ANAP merkezi yönetimi ile başlayan ve günümüze kadar devam eden yönetim süreçlerinde belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Bu doğrultuda, 1980’lerden itibaren Türkiye’nin ekonomik gelişim hedeflerinin temelinde uluslar arası sermaye ile bütünleşmenin ve özelleştirmenin artırılmasının yattığı söylenebilir. Askeri darbe sonrasında ANAP merkezi yönetimleri ve ANAP yerel yönetimleri sürecinin izlendiği 1980’ler, İstanbul’da yeni bir neoliberal kentsel rejimin başlangıç aşamasına işaret etmektedir. 1980’lerin İstanbul kentsel rejimi kentsel rejim kuramı kapsamında tariflenen rejim türlerinden olan bir geliştirme rejimidir. Yeni oluşturulan bu kentsel rejim, 1990’ların başında hem sahip olduğu inşaat sektörünün canlandırılması ile ekonomik büyüme gündemi açısından hem de bu gündem doğrultusunda gerçekleştirilen kentsel müdahaleler açısından sorgulanmaya başlanmıştır. 1980’lerin geliştirme rejimi, siyasi düzlemde sorgulanmasının yanında dönemin kentsel müdahalelerine karşı oluşan kentsel muhalefet tarafından da yol açtığı eşitsizlikler, kamu yararına aykırı uygulamalar sebebiyle eleştirilmiştir. 1990’ların başlarında hem siyasi aktörler hem de kamuoyu tarafından sorgulanan İstanbul geliştirme rejimine alternatif olarak orta sınıf ilerici bir kentsel rejimin oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Tarihi,

kültürel, çevresel duyarlılık, toplumsal muhalefet ve hassasiyet gözetilerek yeni bir kentsel rejim oluşumuna ilişkin atılan bu adım, küresel ekonomik krizlerin ve dünya genelinde yaşanan büyük çaplı değişimlerin de etkisiyle (SSCB'nin dağılması, Berlin Duvarı'nın yıkılması, savaşlar) 1990'lı yılların bir çatışma/gelişme dönemi olarak yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde, 1980'lerde başlatılan tartışmalı kentsel müdahaleler incelemeye alınmış, yeni oluşturulmaya çalışılan orta sınıf ilerici kentsel rejimin aktörleri ve 1980'lerin geliştirme kentsel rejiminin aktörleri arasında çatışma/uzlaşma süreçleri yaşanmıştır. İstanbul özelinde kentleşme gündeminin oteliş merkezi yatırımları çerçevesinde yüksek katlı yapılaşma (gökdelen) tartışmaları biçiminde gerçekleştiği 1990'ların başlarında, kimi müdahalelerde kat yükseklikleri konusunda uzlaşmaya varılarak müdahale süreçleri devam ettirilmiş, kimilerinde fazla katların yıkımı sağlanarak uygulama süreçleri durdurulmuştur. 1990'ların orta sınıf ilerici kentsel rejimi döneminde İstanbul'daki tartışmalı kentsel müdahale sayısının diğer dönemlere göre düşük olması, söz konusu rejim türünde sermaye sahiplerinin yatırım yapmama seçeneğine sahip olması, ekonomik krizin etkisi ve yaşanan çatışma döneminin göstergesi olarak açıklanabilir. 1990'larda kentsel rejimler açısından yaşanan çatışma/gelişme dönemi, 1980'lerden 2000'lere uzanan bir geçiş dönemi olarak da adlandırılabilir. 2002 genel seçimleri ve 2004 yerel seçimlerinden günümüze AKP merkezi yönetimleri ve AKP yerel yönetimleri süreci yaşanmaktadır. 2000 sonrasında, kentleşme gündeminin yeniden ekonomik büyümenin inşaat yatırımları ile sağlanması olarak belirlendiği görülmektedir. 1990'ların çatışma/gelişme sürecinin ardından 2000'lerin başında, 1980'lerin geliştirme rejiminin devamı niteliği taşıyan bir kentsel rejim oluşumundan söz etmek mümkündür. İstanbul özelinde merkezi yönetimlerin ilgisi ve etkisinden daha önce bahsedilmiştir. Bu bağlamda, İstanbul'da 2000 sonrasında başlatılan tartışmalı kentsel müdahalelerin nitelik ve niceliksel artışı, gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin sayı ve niteliklerindeki artış, kentsel müdahale süreçlerine etki eden yeni kurumsal oluşumlar ve organizasyonlar (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TOKİ ve ÖİB'nin yetkilerinin artırılması, GYO'ların gayrimenkul sektöründeki hakimiyeti, kentsel dönüşüm gündemiyle gerçekleştirilen zirveler, kongreler, Beyoğlu Investment Group vb.) kentsel rejim değişiklikleri bağlamında bu dönemin kurumsallaşma dönemi olarak nitelendirilmesini beraberinde getirmektedir. 1980'lerde askeri darbe sonrasında yaşanan politika değişimiyle birlikte İstanbul'da oluşturulmaya başlanan neoliberal kentsel geliştirme rejimi, 2000 sonrasında

kurumsallaşma aşamasını yaşamaktadır. 1980'lerden itibaren tüm merkezi yönetimler için İstanbul ve bununla birlikte Beyoğlu ayrı bir önem taşımaktadır. Kentleşme politikaları ve buna bağlı kentsel müdahalelerin gerçekleştirilmesinde İstanbul'un tüm yönetimler için birincil uygulama alanı olduğu görülmektedir.

Tez çalışmasında; neoliberal süreçte İstanbul'da kentleşme dinamikleri, kamu yararı çerçevesinden ele alınmış ve kentsel rejim kuramsal yaklaşımından yararlanılarak analiz edilmiştir. Yukarıda kentsel rejim kuramı bağlamında, 1980'lerden itibaren İstanbul kentsel rejimlerinde yaşanan değişimler genel hatlarıyla ortaya konmuştur. Çalışma kapsamında daha detaylı sonuçlara ulaşabilmek adına, İstanbul'da kentsel yönetimler (rejimler) açısından yaşanan değişim dönemleri itibarıyla Beyoğlu kentsel koruma alanından seçilen örnekler üzerinden ayrıntılı olarak incelenmiştir. "İstanbul'da kentsel rejim(ler) 1980'lerden itibaren nasıl değişim göstermektedir?" çalışmanın temel araştırma sorusudur. Çalışmanın analitik kısmında, Stone (2005)'un kentsel rejim analizine ilişkin bir çerçeve ortaya koymak adına belirlediği, yerel yönetim modelinin dört bileşeni (gündem, koalisyon, kaynaklar, işbirliği şeması) kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın temel sorusu, söz konusu dört bileşen kapsamında genişletilmiştir. İstanbul'da kentsel rejim değişikliklerinin analizinde, Beyoğlu kentsel koruma alanında yer alan ve kamu yararı açısından tartışmalı olan Park Otel (1983-2013), Cercle d'Orient (1991-2016), Tarlabası Kentsel Yenileme (2006-...), Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası (2011-...) kentsel müdahalelerinden yararlanılmıştır.

"1980-2016 yılları arasında kentsel rejim(ler)in GÜNDEMinde yaşanan değişimler nelerdir?" sorusuna ilişkin elde edilen sonuçlara aşağıda yer verilmektedir. Bu soruya cevap aranırken "gündem ne?, gündem nasıl gelişti?" sorularına verilen cevaplardan elde edilen sonuçlar derlenmiştir. 1980'lerde ekonomi politikalarının temelinde inşaat ve özellikle konut sektörünün geliştirilmesi yer almaktadır. Yabancı sermayeyle bütünleşme hedefi doğrultusunda, büyük yatırımların arttırılması, yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi amacıyla uluslararası iş çevreleri için gökdelen-işmerkezi-otel yatırımlarının teşviki ve dünyaya açılmanın Beyoğlu'dan başlaması kentleşme gündemini oluşturmaktadır. Beyoğlu ve İstanbul genelinde, özellikle yabancı yatırımcılarla işbirliği modelleriyle, otel-iş merkezi niteliğindeki gökdelen uygulamaları gündemdedir. 1991 genel seçimleriyle birlikte ülkede, on yıl devam eden bir koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır. 1990'lar geçmiş

yönetimlerin inşaat temelli büyüme gündeminin eleştirilere sebep olduğu ve büyümenin ileri teknoloji sanayi üretimi ile sağlanmasının benimsendiği, ülke genelinde bölgeler arası eşitsizliğin azaltılmasına ilişkin politikaların üretildiği yıllardır. Bunun yanında, ciddi kamuoyu tepkisine sebep olan ve özellikle yoğunluk artışı, altyapıya getireceği yük ve trafik yükü, çevreye vereceği zarar vb. gibi konularda eleştirilen geçmiş yönetimlerin kentleşme müdahaleleri, siyasi iradenin değişimiyle birlikte incelemeye alınmış ve dönemin merkezi ve yerel yönetim birimlerince yeniden değerlendirilmiştir. Ekonomik büyüme hedeflerinin inşaat yatırımlarından sanayi yatırımlarına yönlendirildiği bu dönemde kentleşme gündeminde, geçmiş dönemde başlatılan müdahalelerin incelenmesi ve yeniden değerlendirilmesi, alışveriş merkezi yatırımlarının teşviki ve tarihi yapıların değişimin tetikleyicisi olma niteliğinin benimsenmesi yer almaktadır. Küresel ekonomik krizlerin damgasını vurduğu 1990'ların, ekonomik anlamda sıkıntılı ve yönetim anlamında karmaşık yapısının ardından 2002 genel seçimleriyle birlikte yeni bir döneme girilmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi bu dönem, politika değişiminin kurumsallaşmasının başlangıcıdır. 1990'ların çatışma ortamının ardından yönetime gelen AKP merkezi hükümeti ve beraberinde yerel yönetimlerin gündeminde, ülkenin bölgesel ekonomik güç ve finans merkezi olması, 1980'lerde olduğu gibi inşaat sektörünün canlandırılmasıyla ekonomik büyümenin sağlanması, özelleştirmenin arttırılması, turizm yatırımlarına ağırlık verilmesi yer almaktadır. Kentleşme politikalarına ayrı bir önem verilmekte, yaşanabilir şehirler oluşturulması gündemi ortaya konmaktadır. 1999 yılında yaşanan ve İstanbul'u da büyük oranda etkileyen deprem gerçeği ile birlikte, doğal afetlere hazırlık için güvenli yaşam mekanları yaratılması, özellikle gelecekte beklenen İstanbul depremine hazırlık çalışmalarının hızlandırılması kentleşme gündemini oluşturmaktadır. Her ne kadar 2002 yılından günümüze, merkezi ve yerel yönetimlerde (İstanbul ve Beyoğlu) AKP iktidarı olsa da, 2010 yılı sonrasında kentleşme gündeminin merkezi hükümet politikalarında daha fazla yer bulduğu görülmektedir. Ulusal yönetimlere yatay politika önerilerinde bulunmak genel amacıyla hazırlanan OECD'nin İstanbul Metropolitan Alan İncelemesi Raporu (OECD Territorial Reviews İstanbul, Turkey)'nda da İstanbul'un küresel kent olarak konumlandırılmasında rekabet düzeyi yüksek finans, kültür-turizm ve lojistik gibi hizmet sektörlerinin önemli bir potansiyele sahip olduğu belirtilmektedir (OECD, 2008). Söz konusu uluslararası öneriler ve merkezi hükümet politikaları çerçevesinde bu dönemde, ülkenin bölgesel

ekonomik güç olması gündemi devam etmekte ve İstanbul'un önce bölgesel sonra küresel finans merkezi yapılmasına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir. 2010 sonrasında bir meta olarak kent mekanına verilen önem artmakta, tüm Türkiye'yi kapsayan kentsel dönüşüm gündemi ekonomi politikalarının temelinde yer almaktadır. Şehirlerin yeniden inşası, marka şehirler yaratılması, şehir hastanelerinin inşası, depreme hazırlık için kentsel dönüşüme hız verilmesi önemli gündem maddeleridir. Bu dönemin kentleşme gündemine ilişkin bir diğer önemli husus, İstanbul'da gerçekleştirilecek kentsel müdahalelerde merkezi yönetimin artan yetkileridir. Merkezi yönetimin kentleşme gündeminde İstanbul'a özel önem verilmekte, Kanal İstanbul, biri Avrupa biri Anadolu yakasında olmak üzere iki 'yeni şehir' kurulması, 3. Havaalanı, 3. Boğaz Köprüsü, Topçu Kışlası'nın yeniden inşası ve Taksim trafiğinin yer altına alınması gibi müdahaleler hükümet programında yer almaktadır.

Kentsel rejim analizinde kullanılan yerel yönetim modelinin bir diğer bileşeni, belirli bir gündemi gerçekleştirmek için bir araya gelen koalisyon üyeleridir. "1980-2016 yılları arasında kentsel rejim(ler)in KOALİSYONLARında yaşanan değişimler nelerdir?" sorusuna yönelik elde edilen sonuçlara aşağıda yer verilmektedir. Bu sonuçlar, "gündemin gerçekleştirilmesine kimler katkı sağlıyor?, koalisyon nasıl oluştu?" sorularının cevaplarından oluşmaktadır. Yerel yönetim modelinin koalisyon bileşeninin yapısında, resmi üyelerin yanısıra sivil üyelerin varlığı büyük önem taşımaktadır. 1980'lerde İstanbul ve Beyoğlu için kentleşme gündeminin merkezinde, iş merkezi-otel-gökdelen yatırımları yer almaktadır. Bu gündemin gerçekleştirilmesinde, merkezi yönetim üyeleri ve özel sektör üyeleri arasındaki işbirliğinin sorunsuz biçimde sağlanması gerekmektedir. Bu dönemde, gündemin gerçekleştirilmesinde sivil üyeler arasında özellikle yabancı yatırımcıların varlığının etkisi fazladır. Söz konusu dönemde İstanbul'da, Park Otel kentsel müdahalesi dışında pek çok otel-gökdelen yatırımı yapılmıştır. Swiss Otel, Conrad Otel, Süzer Plaza, Hyatt Regency gibi otel-iş merkezi yatırımları yabancı ortaklarla işbirliği içinde gerçekleştirilen müdahalelerdir. Park Otel ise yerli yatırımcı girişimiyle başlatılan ve başta merkezi yönetim olmak üzere dönemin İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan tarafından desteklenen bir uygulamadır. Kentsel rejim kuramına göre, kentsel rejimlerin yapısı ve devamlılığı seçimler ve koalisyon üyelerinin değişiminden etkilenmeyebilir. Ancak Park Otel müdahalesinde, 1989 yerel

seçimleri ve beraberinde 1991 genel seçimleri sonucunda siyasi aktörlerin değişimiyle birlikte sürecin yön değiştirdiği gözlenmektedir. Bu durum, 1991 genel seçimleri öncesinde gündeme gelen Cercle d’Orient müdahalesi sürecinde de görülmektedir. İnşaat yatırımları yerine ileri teknolojikli sanayi yatırımlarına öncelik verilen 1990’larda, merkezi ve yerel yönetim aktörlerinin değişimiyle birlikte, geçmiş dönemde başlatılan pek çok müdahale incelenmeye alınmıştır. Siyasi aktörler ve sivil koalisyon üyeleri arasında anlaşma sağlanamayan, aralarında Park Otel’in de bulunduğu bazı uygulamalar kesintiye uğramıştır. 1990’larda her ne kadar tarihi yapılar değişimin tetikleyicisi olarak görülse de, Cercle d’Orient tarihi yapı kompleksinin yerine otel, iş, eğlence ve sanat merkezinin yapılması öngörülen müdahale, başta Kültür Bakanlığı olmak üzere merkezi yönetim üyelerince desteklenmemiştir. 1995-1999 döneminde merkezi yönetimde, kalıcı ve uzun süreli bir hükümet kurulamamış, Cercle d’Orient müdahalesine ilişkin süreç ilgili koruma kurulu, Beyoğlu Belediyesi ve inşaat şirketi arasındaki ilişkilerle sürdürülmüştür. 2002 yılının ardından merkezi ve yerel yönetimde yer alan AKP iktidarları döneminde, Park Otel ve Cercle d’Orient kentsel müdahaleleri yeniden gündeme gelmiştir. Park Otel’in içinde bulunduğu arazi el değiştirmiş, sivil koalisyon üyelerinin değişmesi ve merkezi yönetim desteğiyle (Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın yeni planları onaylaması) süreç yeniden başlatılmıştır. 2000’li yıllarla birlikte kentleşme gündemine giren yaşanabilir şehirler/mekanlar oluşturulması gündemi çerçevesinde başlatılan Tarlabası Kentsel Yenileme müdahalesinde, daha önceki dönemlerde yürütölen müdahale süreçlerinde yer almayan ‘uzlaşma yöneticisi’, koalisyon üyeleri arasında yer almaktadır. 1980’ler ve 1990’larda başlatılan Park Otel ve Cercle d’Orient müdahaleleri, koalisyonların sivil üyelerinin girişimleri ve ısrarlı takipleri ile sürdürölürken, 2000’ler ve 2010 sonrasında gündeme gelen Tarlabası Kentsel Yenileme ve Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası müdahaleleri resmi koalisyon üyelerinin talepleri, girişimleri ve takipleri ile sürdürölmektedir. Bu durum, koalisyonların nasıl oluştuğuna/oluşturulduğuna ilişkin işleyişin farklılaştığını göstermesi ve kentsel rejimlerin koalisyonlarında yaşanan değişimler açısından dikkat çekicidir.

Çalışmada kentsel rejim analizi kapsamında, “1980-2016 yılları arasında kentsel rejim(ler)in KAYNAKLARında yaşanan değişimler nelerdir?” sorusuna yanıt aranmıştır. Bu sorunun cevaplanmasında, “gündemi uygulamak için kaynaklar

neler?, kaynaklar nasıl geliştirildi?” soruları yardımcı olmuştur, bu çerçevede elde edilen sonuçlara aşağıda yer verilmektedir. Kentsel rejimlerin kaynakları genel olarak arazi, politik destek, yasalar, maddi kaynaklar ve uzmanlıktır. 1980’lerde Park Otel kentsel müdahalesinin başlatılmasında; arazi, maddi kaynaklar ve uzmanlık koalisyonun sivil üyelerince karşılanmıştır. 1990’lara kadar merkezi ve yerel yönetimler müdahaleye politik destek sağlamıştır. Turizmi Teşvik Kanunu’nun kabulü ve tarihi Park Otel’in bulunduğu alanın turizm merkezi ilan edilmesiyle uygulama süreci başlamıştır. Söz konusu dönemde, özellikle kent merkezinde (Beyoğlu, Beşiktaş, Şişli) yürütülen çok sayıda otel-iş merkezi-gökdelen müdahalesi Turizmi Teşvik Kanunu kapsamında gerçekleştirilmiştir. Park Otel müdahalesine ilişkin kaynaklarda dikkat çekici olan, dönemin İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan’ın, mevcut planlardan farklı olarak alana ticaret fonksiyonunun getirilmesini, kamuya ait Ağaçırağı Sokağı ve Reis Çıkmazı’nın plan sınırları içine alınmasını ve ayrıcalıklı imar koşullarını içeren plan değişikliğini Büyükşehir Belediye Meclisi’ne sunmadan imzalamasıdır. Bu durum müdahalenin gerçekleşmesi için, koalisyonun resmi üyelerince yasal sınırlar dışına çıkılarak kaynak geliştirildiğini göstermektedir. Bunların yanında, koalisyonun resmi üyelerince müdahaleye ilişkin karar/proje/plan/ruhsatların onaylanması, belediyenin kamulaştırma yetkilerinin kullanılması müdahalenin yasal kaynakları arasında yer almaktadır. 1990’larda başlatılan Cercle d’Orient müdahalesinde, arazi Emekli Sandığı ile inşaat şirketi arasında imzalanan yap-işlet-devret sözleşmesi ile sağlanmıştır. Emekli Sandığı sözleşmeyi, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 14. Maddesi gereği kiralama izin yetkisine sahip olan Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nden konuya ilişkin izin almadan imzalamıştır. Merkezi ve yerel yönetimlerden yeterli politik destek bulamaması ve parsellerin tevhidini öngören projenin 2863 sayılı Kanun’a aykırı olması dolayısıyla, gerekli kaynakların sağlanamadığı müdahale 1990’larda gerçekleştirilememiştir. Beyoğlu Belediye Başkanı Ahmet Misbah Demircan’ın girişimleriyle hazırlanan, tarihi sit alanlarında yeniden inşa ve restorasyon yoluyla konut, ticaret, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulmasına izin veren 5366 sayılı Kanun’un 2005 yılında kabul edilmesi, Cercle d’Orient ve Tarlabası Kentsel Yenileme müdahaleleri için sağlanan yasal kaynakların en önemlisidir. Geçmiş dönemlerde 2863 sayılı Kanun’un koruması altında olan sit alanları, 2005 yılından sonra yenileme alanı ilan edilerek kentsel müdahalelere konu edilmeye başlanmıştır. 1980, 1990’lar ile 2000 sonrası

dönemde kullanılan kaynaklar açısından izlenen en önemli değişim, söz konusu yasal düzenlemedir. 2002 yılından günümüze AKP'nin, TBMM'de kanun düzenlemelerinin kabulü için yeterli sandalye sayısına sahip olması, kentsel müdahalelerin gerçekleştirilmesi süreçlerinde kullanılan en etkili kaynaklar arasında yer almaktadır. 2000'li yıllarla birlikte yeniden gündeme gelen Cercle d'Orient müdahalesi ve yeni başlatılan Tarlabası Kentsel Yenileme müdahalesi süreçlerinde, bilirkişi raporları ve üniversitelere hazırlatılan teknik raporlar da müdahalelerin gerçekleştirilmesine katkısı olan kaynaklar arasındadır. Söz konusu raporların dava süreçlerinde koalisyon üyeleri lehine karar alınmasında etkili olduğu görülmektedir. 5366 sayılı Kanun'un kabulünün ardından belediyelere verilen acele kamulaştırma yetkisi, 2000'li yılların ortalarından itibaren müdahale süreçlerinde sıklıkla kullanılan kaynaklar arasındadır. Bunların yanında, geçmiş dönemlerde kullanılan kaynaklardan farklı olarak, Tarlabası Kentsel Yenileme müdahalesi sürecinde geliştirilen ve dönüşüm uygulamaları süreçlerinde sıklıkla kullanılan bir diğer kaynak, yenileme ve dönüşüm alanlarındaki mal sahiplerinin 2/3'ü ile anlaşma sağlanması yönündeki yasal gerekliliğin yerine getirilmesi için uzlaşma yönetimi tekniğinin kullanılmasıdır. Kentsel müdahale süreçlerinde tahliyelerin gerçekleştirilmesi ve protesto gösterilerinin bastırılması amacıyla polis ve zabıta aracılığıyla zor kullanılması, 2000'li yıllarla birlikte sıklıkla başvuru alan bir yöntem haline almıştır.

Yerel yönetim bileşenlerinin sonuncusu, belirli bir gündemi gerçekleştirmek için bir araya gelen koalisyon üyelerinin katkılarının sıralandığı işbirliği şemasıdır. “1980-2016 yılları arasında kentsel rejim(ler)in İŞBİRLİĞİ ŞEMALARINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER NELERDİR?” sorusuna ilişkin elde edilen sonuçlara aşağıda yer verilmektedir. Bu sonuçlara, “koalisyon nasıl bir araya geliyor?, koalisyon üyelerinin katkıları neler?” sorularının cevaplanması ile ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen kentsel müdahalelerin gerçekleştirilmesi süreçlerinde, koalisyon üyelerinin nasıl bir araya geldikleri sorusu cevaplaması güç bir soru olmuştur. Özel sektör üyelerinin girişimleriyle başlatılan Park Otel ve Cercle d'Orient müdahalelerinde, söz konusu üyelerin resmi üyelerle (merkezi yönetim, yerel yönetim temsilcileri vb.) ekonomik ve siyasi ilişki içinde olmaları nasıl bir araya geldikleri sorusuna bir ölçüde yanıt olmaktadır. Tarlabası Kentsel Yenileme ve Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası müdahalelerinin ise merkezi

yönetim tarafından başlatıldığı bilinmektedir. Bu doğrultuda, koalisyonun sivil üyeleri olan inşaat şirketlerinin, söz konusu müdahale süreçlerine kamu otoritelerince açılan ihaleleri kazanarak dahil oldukları söylenebilir. İncelenen müdahale örneklerini kapsamasa da, 2010 yılı sonrasında geliştirilen kentsel dönüşüm gündeminin gerçekleştirilmesi süreçlerinde yer alan koalisyon üyeleri, Her Yönüyle Kentsel Dönüşüm Zirvesi ve Her Yönüyle Kentsel Dönüşüm Kongresi etkinlikleriyle her yıl bir araya gelmektedir. İlki 2012 yılında İstanbul’da yapılan zirve, devam eden yıllarda Türkiye’nin farklı kentlerinde gerçekleştirilmeye devam etmektedir. İlki 2014 yılında İstanbul’da düzenlenen ve bu yıl 4.sü yapılan kongre ise her yıl İstanbul’da gerçekleştirilmektedir. Söz konusu organizasyonlar, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın katkıları ile düzenlenmekte ve kentleşme gündemlerinin gerçekleştirilmesi süreçlerinde koalisyon üyelerinin bir araya geldiği önemli buluşmalara sahne olmaktadır. Kamu-özel işbirliği modeli ile gerçekleştirilen müdahalelerin giderek arttığı günümüzde, Beyoğlu Belediyesi’nin öncülük ettiği ve 32 özel sektör temsilcisinin katılımıyla kurulan Beyoğlu Investment Group (BIG) da, koalisyon üyeleri için bir buluşma platformudur. Bu gibi toplantılar ve oluşumlar 2000’li yılların geçmiş dönemlerden farkını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, 1990’lardan itibaren gayrimenkul sektörü ile finans sektörünün işbirliği çabaları, etkisini büyük oranda 2000’li yıllardan sonra göstermeye başlamış, sağlanan fonlar ve kredi imkanlarıyla yerli yatırımcıların büyük ölçekli müdahale süreçlerinde yer almaları sağlanmıştır. Koalisyon üyelerinin katkıları açısından yaşanan değişimler değerlendirildiğinde, daha önce aktarıldığı gibi, AKP’nin 2002 yılından itibaren yasal düzenleme yapmak için yeterli sandalye sayısına sahip olması, gündemlerin gerçekleştirilmelerinde resmi koalisyon üyelerince sağlanan en önemli katkıdır. Bakanlar Kurulu tarafından belediyelere verilen acele kamulaştırma yetkisi, bilirkişi raporlarında “üstün kamu yararı” vurgusuna yer verilmesi, yenileme ve dönüşüm uygulamalarında uzlaşma yönetimine başvurulması, koruma kurulu kararlarını geçersiz kılan Yüksek Planlama Kurulu kararları, kentsel müdahalelere ilişkin politik desteğin seçmenler düzeyinde de karşılık bulmasına ilişkin söylemler; geçmiş dönemlerde gerçekleştirilmesi mümkün olmayan müdahalelerin yeniden gündeme gelmesinin ve 2000’li yıllardan sonra müdahale süreçlerinin hız kazanmasının önünü açmaktadır.

Beyoğlu kentsel koruma alanından seçilen örnekler üzerinden yerel yönetim modelinin bileşenleri kapsamında yapılan kentsel rejim analizi göstermektedir ki, İstanbul'da kentsel müdahalelerin gerçekleştirilme süreçlerinde yer alan kentsel yönetim koalisyonları merkezi yönetimlerin etkisiyle hareket etmektedir. 1980'lerde ve 1990'larda merkezi yönetimlerle ilişkiler, söz konusu dönemlerde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanları olan Bedrettin Dalan ve Nurettin Sözen aracılığıyla yürütülmektedir. Bu dönemlerde başlatılan kentsel müdahale süreçleri başında yer alan haberler çerçevesinde incelendiğinde, müdahalelere ilişkin sorumluluğun İBB başkanlarında olduğu görülmektedir. 2000 sonrasında başlatılan müdahale süreçlerinde ise 1994-1998 yılları arasında İBB Başkanlığı görevini yürüten, 2000 sonrasında ise önce Başbakan ardından Cumhurbaşkanı olarak görevine devam eden Recep Tayyip Erdoğan resmi koalisyon üyelerinin başında yer almaktadır. Bu durum, İstanbul kentsel rejimlerinde 2000 sonrasında yaşanan merkezileşme ve kurumsallaşma sürecinin açıklanmasında önemli görülmektedir.

Tez çalışmasının iki bileşeni “kamu yararı” ve “kentsel rejim analizi”dir. Yukarıda araştırma kapsamında kentsel rejim analizine ilişkin elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Araştırmada kamu yararı bileşenine ilişkin, “İstanbul'daki kentsel müdahaleler üzerinden kamu yararı ihlallerinde 1980-2016 yılları arasında yaşanan değişimler nelerdir?”, “Kamu yararı ihlalleri üzerinden kamu yararının içeriği tanımlanabilir mi?” sorularına da cevap aranmıştır. Bu sorulara ilişkin elde edilen sonuçlara aşağıda yer verilmektedir.

Araştırma kapsamında 1980-2016 yılları arasında İstanbul'da başlatılan kentsel müdahaleler kamu yararı tartışmaları çerçevesinde incelenmiştir. İncelenen müdahalelerin gerçekleştirilme süreçlerinde yer alan koalisyon üyelerince; yaratacağı istihdam olanakları, ekonomik büyümeye katkı sağlamaları, yaşam kalitesini arttırmaları, deprem riskinin önlenmesine katkıları, güvenli, temiz, sağlıklı ortamlar yaratacakları gibi söylemlerle savunulduğu görülmektedir. Bu söylemler, yönetim koalisyonlarınca müdahalelerin sağlayacağı kamu yararı olarak değerlendirilmektedir. Müdahalelerin gerekçeleri olan bu durumlar kamu yararına aykırılık teşkil etmeyen, üzerinde çatışma ve fikir ayrılığı olmayan, kamuoyu tarafından oybirliği ile paylaşılan konulardır. Bunun yanında, her biri kamu yararı tartışmalarına sebep olan müdahalelere ilişkin dava metinleri, bilirkişi raporları, gazete haberleri incelendiğinde ve derinlemesine görüşmelerde elde edilen görüşler

değerlendirildiğinde, müdahale süreçlerinde yaşanan kamu yararı ihlalleri ortaya çıkmaktadır. Toplumsal/kentsel muhalefet tarafından ortaya konan, kamu yararının ihlal edildiği durumlar müdahaleler açısından birbirinden farklılık göstermektedir. Müdahaleler kapsamında, muhalefet aktörlerince ifade edilen kamu yararına aykırılık durumları bütün olarak değerlendirildiğinde, aşağıda açıklanan dört madde altında toplanabileceği görülmektedir.

- Ayrıcalıklı imar hakları: Özel yasalara dayanan belirli bir alan tanımlanarak ya da parsel ölçeğinde mevzii planlar veya plan değişiklikleri yolu ile mevcut plan kararları dışına çıkılarak gerçekleştirilen bütünsel planlamaya ve planlamanın eşitlik ilkesine aykırı müdahaleler.
- Kamu arazileri/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi: Halkın kullanımına açık kıyı alanları ya da kamusal kullanım alanlarının halkın eşit ve özgür kullanımına kapatılarak özel sektör yatırımlarına açıldığı müdahaleler.
- Mülkiyet haklarının güvencesizleştirilmesi/el değiştirmesi: Anayasa ile güvence altında olan özel mülkiyet hakkının kamu yararı gerekçesi ile (acele) kamulaştırıldığı ve uygulamaları yürüten şirketler lehine yeniden özelleştirildiği, barınma ve konut hakkını ihlal eden müdahaleler.
- Doğal/tarihi/kültürel alanların/varlıkların tahrip edilmesi: Kentin doğal alanlarının, tarihi dokusunun ve kültürel kimliğinin yok edildiği, bu alanlarda geri dönülemez zararlara yol açan müdahaleler.

Ayrıcalıklı imar hakları 1980'lerden itibaren altyapı yatırımları dışındaki hemen hemen tüm müdahalelerde görülürken, mülkiyet haklarının güvencesizleştirilmesi/el değiştirmesi özellikle 2000'li yıllardan sonra gündeme gelen yenileme ve dönüşüm müdahalelerinde görülmektedir. Kamu arazileri/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi yönündeki kamu yararı ihlalleri, 1980'lerdeki müdahalelerde yapı-ışlet-devret sözleşmeleri kapsamında hazine arazilerinin 'kiralınması' şeklinde gerçekleşirken, 2000'li yıllarla birlikte özelleştirme süreçlerinin hız kazanması, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve TOKİ'ye verilen yetkilerin arttırılması sonucunda hasılat paylaşımı vb. modellerle kamu arazilerinin özel sektöre satılması biçiminde görülmektedir. Doğal/tarihi/kültürel alanların/varlıkların tahribi tüm dönemlerde görülen bir kamu yararı ihlalidir. Bu çerçevede, ayrıcalıklı imar hakları, kamu

arazileri/kamusal kullanım alanlarının özelleştirilmesi, doğal/tarihi/kültürel alanların/varlıkların tahrip edilmesine ilişkin kamu yararı ihlalleri araştırmada ele alınan tüm dönemlerde görülmekteyken; mülkiyet haklarının güvencesizleştirilmesi/el değiştirmesi yönündeki kamu yararı ihlali belediyelere verilen acele kamulaştırma yetkisinin yoğun olarak kullanıldığı 2000 yılı sonrasında gerçekleştirilen dönüşüm ve yenileme uygulamaları ile birlikte görülmeye başlanmıştır.

Araştırma kapsamında, “Kamu yararı ihlalleri üzerinden kamu yararının içeriği tanımlanabilir mi?” sorusuna verilen cevap ise şöyledir: Yukarıda kamu yararına aykırılık durumlarını belirten ve kamu yararının ne olmadığını tanımlamaya çalışan dört madde, araştırma kapsamında yaklaşık 35 müdahalenin incelenmesi sonucunda ortaya konmuştur. Bu maddeler kamu yararının ‘kırmızı çizgileri’ olarak görülebilir. İncelenen örneklerin arttırılmasıyla kamu yararının ne olmadığını daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesi ve yeni maddeler eklenmesi mümkündür. Bunun yanında, mevcut olumsuz müdahaleler üzerinden kamu yararının içeriğini belirleme yaklaşımının tepkisel bir nitelik taşıdığı göz önünde tutulmalıdır. Bu yaklaşım kentsel sorunlar kapsamında halkın farkındalık düzeyinin arttırılması ve kendi değerlerini koruyacak bir bilinç düzeyine ulaşması yolunda bir adım olabilir. Bireysel çıkarların ötesinde müşterek bir değerler bütünüün oluşturulması açısından başlangıç niteliği taşıyabilir.

Tez çalışması bütün olarak değerlendirildiğinde, araştırmanın çıkış noktasını oluşturan 1980’den sonra neoliberal politikaların etkisiyle kamu planlama alanının itibarsızlaştırıldığı, kamu yararına aykırı müdahalelerle planlamanın işlevsizleştirildiği yönündeki görüşlerin haklılığı görülmektedir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, ‘kamu yararını esas alan bir kamusal eylem olan planlama’ alanına ilişkin düzenleme ve uygulamalarda, 1980’den itibaren her dönemde kamunun/halkın kaybettiği görülmekte, bu durum planlamanın içinde bulunduğu kriz durumuna işaret etmektedir. Planlama krizinin aşılması ve planlamanın özüne dönmesi için; planlamaya ilişkin konularda meclis ve seçimler üzerinden yürütülen demokratik süreçlerin yanında bürokratik mekanizmalara işlerlik kazandırılması gerekmektedir. Kamu yararı ihlallerine ilişkin sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ile işbirliği içinde hareket eden kamuoyunun kentlerimizin ve planlamanın geleceği açısından yaratacağı fark dikkate alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- ‘Büyük Sürmeli Hotelı doğal görünümünü bozar’.** (1990, 10 Ağustos). *Cumhuriyet Gazetesi*, s.8.
- 2. Köprü Arnavutköy ile Kandilli Arasında Yapılacak.** (1977, 21 Eylül). *Milliyet Gazetesi*, Erişim adresi: <http://emlakkulisi.com/1977-yilinda-2-bogaz-koprusu-arnavutkoy-ile-kandilli-arasinda-yapilacakmis/333872>
- 2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu.** (1982). *T.C. Resmi Gazete*, 17635, 16 Mart 1982.
- 28 katlı otel.** (1986, 15 Ekim). *Milliyet Gazetesi*, s.15.
- 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu.** (1984). *T.C. Resmi Gazete*, 18344, 17 Mart 1984.
- 3194 sayılı İmar Kanunu.** (1985). *T.C. Resmi Gazete*, 18749, 9 Mayıs 1985.
- 3621 Sayılı Kıyı Kanunu.** (1990). *T.C. Resmi Gazete*, 20495, 17 Nisan 1990.
- 4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun.** (1994). *T.C. Resmi Gazete*, 22124, 27 Kasım 1994.
- 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun.** (2005). *T.C. Resmi Gazete*, 25866, 5 Temmuz 2005.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu.** (2005). *T.C. Resmi Gazete*, 25874, 13 Temmuz 2005.
- 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun.** (2012). *T.C. Resmi Gazete*, 28309, 31 Mayıs 2012.
- 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.** (2011). *T.C. Resmi Gazete*, 27984 Mük., 4 Temmuz 2011.
- 72 katlı bina Danıştay’da.** (1990, 17 Mart). *Cumhuriyet Gazetesi*, s.9.
- 84/8196 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.** (1984). *T.C. Resmi Gazete*, 18475, 31 Temmuz 1984.
- Adalet ve Kalkınma Partisi,** (2002). 58. Hükümet Programı, Alındığı tarih: 06.04.2016,
adres:<https://www.akparti.org.tr/upload/documents/58inci-hukumet-programi.pdf>
- Adalet ve Kalkınma Partisi,** (2003). 59. Hükümet Programı. Alındığı tarih: 06.04.2016,
adres:<https://www.akparti.org.tr/upload/documents/59uncu-hukumet-programi.pdf>

- Adalet ve Kalkınma Partisi**, (2007). 60. Hükümet Programı. Alındığı tarih: 06.04.2016,
adres:<https://www.akparti.org.tr/upload/documents/60inci-hukumet-programi.pdf>
- Adalet ve Kalkınma Partisi**, (2011). 61. Hükümet Programı. Alındığı tarih: 06.04.2016,
adres:<https://www.akparti.org.tr/upload/documents/61inci-hukumet-programi.pdf>
- Adalet ve Kalkınma Partisi**, (2015). 64. Hükümet Programı. Alındığı tarih: 06.04.2016,
adres: https://www.akparti.org.tr/upload/documents/64.hukumet_programi.pdf
- Akgül, E.** (2016, 27 Ekim). Türkiye’de Medya Kimin Elinde?, *bianet Bağımsız İletişim Ağı*, adres: <http://bianet.org/bianet/ ifade-ozgurlugu/180051-turkiye-de-medya-kimin-elinde>
- Akpınar, İ.** (2014). Remapping İstanbul: Taksim after Gezi. (içinde) G. Erkut & M. R. Shirazi (Ed.), *Dimensions of Urban Re-development: The Case of Beyoğlu, İstanbul*, (s.31-38), Berlin: Endformat GmbH.
- Aksoy, A.** (2008). Tarlabası Yenileme Projesi: Küresel İstanbul’un Yeni Kent Siyaseti, *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi’nde yapılan konuşma metni*, Alındığı tarih: 30.04.2015, adres: www.obarsiv.com/pdf/tarlabasisonkonusma.pdf
- Aksoy, A.** (2014). İstanbul’un Neoliberalizmle İmtihanı. (içinde) A. Bartu Candan & C. Özbay (Der.), *Yeni İstanbul Çalışmaları-Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar*, (s. 26-46), İstanbul: Metis Yayınları.
- Alexander, E. R.** (2002). The Public Interest in Planning: From Legitimation to Substantive Plan Evaluation, *Planning Theory, Vol. 1(3)*, 226-249.
- Alkan, A.** (2015). Türkiye’nin Yeni Metropolitan Rejimi: Otoriteryen Kentleşmenin “Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma” Formu. *Ayrıntı Dergi*. Alındığı tarih: 28.08.2016, adres: <http://ayrintidergi.com.tr/turkiyenin-yeni-metropolitan-rejimi-otoriteryen-kentlesmenin-yerel-yonetimlerde-yeniden-yapilanma-formu/>
- Allmendinger, P. & Haughton, G.** (2010). Spatial planning, devolution, and new planning spaces, *Environment and Planning C: Government and Policy, Vol. 28*, 803-818.
- Allmendinger, P. & Haughton, G.** (2012). Post-political spatial planning in England: a crisis of consensus?, *Transactions of the Institute of British Geographers, No:37*, 89-103.
- Altıntaş, Ö.** (1987, 30 Mart). İstanbul, ‘Otel kent’ oluyor!. *Hürriyet Gazetesi*, s.4.
- Altun, M.** (2006). Yaşlanmadan Büyümek, Tekfen 50 Yaşında, İstanbul: Tarih Vakfı Kurumsal Yayınlar ve Tarih Araştırmaları.
- Anavatan Partisi**, (1983). Anavatan Partisi Programı, 6 Kasım 1983 Seçim Beyannameesi, Hükümet Programı, Tisa Matbaası, Ankara. Alındığı tarih: 03.03.2014, adres: <https://goo.gl/I9Rm83>
- Anılarda yaşayan “Park Otel” 1986’da yeniden açılıyor.** (1983, 28 Temmuz). *Cumhuriyet Gazetesi*, s.8.

- Ankara Barosu**, (2009). Kent ve Çevre Davalarında Kamu Yararı Kavramı ve Uygulanmayan Mahkeme Kararları. Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Ankara, İstanbul'u satamayacak.** (1991, 13 Ağustos). *Cumhuriyet Gazetesi*, s.3.
- Arpad, B.** (1989, 19 Aralık). Gecekonudan Gökdelene İstanbul. *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 2,16.
- Aslan, Ş.** (2011). Birleştiren ve Ayrıştıran İşlevleriyle İstanbul'da Boğaz Köprülerinin Toplumsal Dili, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:44, 107-123.
- Azrak, Ü.** (2002). Kamu Yararı Kavramı ve Planlama, Ulusal Fiziki Planlama Semineri, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, s.57-62, 18-19 Ocak.
- Bademli, R.** (2007). Kentsel Planlama İşliğı Notları, (içinde) M. Ersoy (Der.), *Kentsel Planlama Kuramları*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Balamir, M.** (2007). Küresel Gelişmeler, Neoliberal Politikalar, Risk Toplumu ve Planlama Alanı, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 31. Kolokyumu, Planlama Meslek Alanı Geçmişten Geleceğe, Ankara,7-9 Kasım.
- Başbakan'dan önemli mesajlar.** (2011, 26 Ekim). *Hürriyet Gazetesi*, Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/basbakandan-onemli-mesajlar-19089968>
- Baykan, A. & Hatuka, T.** (2010). Politics and culture in making of public space: Taksim Square, 1 May 1977, İstanbul, *Planning Perspectives*, Vol.25, No.1, 49-68.
- Bayramoğlu, S.** (t.y.). Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1994 Yılı Raporu, Alındığı tarih: 04.03.2016, adres: http://eski.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1994.php
- Belediyelere yeni darbe.** (1990, 6 Mart). *Cumhuriyet Gazetesi*, s.18.
- Belina, B.** (2014). Transformations of The Urban: On Recent Articulations of Austerity Politics, Real Estate Markets and Protest Movements in Germany. Berlin and Istanbul Lecture Series, Workshop Theme: Restructuring of Urban Space in the Neoliberal Context, November 23rd, Technische Universitate Berlin-Center for Metropolitan Studies, Berlin.
- Bilsel, C.** (2006). Kentsel Dönüşüm, Çözülen Kentler ve Parçalanın Kamusal Alan, *Mimarlık*, 327, Ocak-Şubat.
- Bora, T.** (1993). İstanbul'un Seçimi, *Birikim*, Sayı:56, 3-11.
- Boratav, K.** (2003). Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boratav, K.** (2005). Geçmiş Dönüşü Savunarak İleriye Gitmek, Türkiye Sosyalist İktisat Kongresi Bildirileri, Nazım Kitaplığı 31, İstanbul, s.31-40.
- Brenner, N. & Theodore, N.** (2002). Cities and the Geographies of "Actually Existing Neoliberalism", *Antipode*, Vol. 34, Issue 3, 349-379.
- Brenner, N.** (2000). The Urban Question as a Scale Question:Reflections on Henri Lefebvre, Urban Theory and the Politics of Scale, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol.24, No.2, 361-378.

- Brenner, N.** (2009). What is critical urban theory?, *City, Vol.13, No.2*, 198-207.
- Brenner, N., Marcuse, P., Mayer, M.** (2012). Cities for People, Not for Profit, (içinde) N. Brenner, P. Marcuse, M. Mayer (Ed.), *Cities for People, Not for Profit-Critical Urban Theory and the Right to the City*, London/New York: Routledge.
- Bu görüntüye alışacak mıyız?.** (1991, 28 Şubat). *Cumhuriyet Gazetesi*, s.13.
- Campbell, H. & Marshall, R.** (2002). Utilitarianism's Bad Breath? A Re-evaluation of the Public Interest Justification for Planning, *Planning Theory, Vol 1(2)*, 163-187.
- Chang, H.** (2009). Merdiveni Tekmelemek: Tarihi Bir Perspektif İçinde “İyi Politikalar” ve “İyi Kurumlar”, (içinde) F. Şenses (Der.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma, Seçme Yazılar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coşkun, B. S.** (2016). Miras Koruma Yoluyla Kentlilik Bilincini Güçlendirmek ve Kaçırılmış Bir Fırsat Olarak Emek Sineması, *Mimarist, sayı:57*, 52-62.
- Çataloğlu, C.** (1987, 30 Aralık). Park Otel'i Sürmeli aldı. *Milliyet Gazetesi*, s.5.
- Çınar, T.** (2007). Yerel Seçimlerde Kent Büyüklüğü ile Oy Vermenin Yönü Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği 1963-1999, *A.Ü.SBF Dergisi, sayı:62/3*, 141-165.
- Dağdelen, İ.** (2004). Liberalizasyon. *Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, Vol.1, No.1*, 1-66.
- Dağlar, A.** (2015, 10 Nisan). Sulukule'de proje iptalini Danıştay da onadı, *Hürriyet Gazetesi*, adres: <http://www.hurriyet.com.tr/sulukulede-proje-iptalini-danistay-da-onadi-28691237>
- Dinçer, İ.** (2010). Türkiye'de 1980 Sonrası Yapısal Dönüşümün Mekansal İzlerine Bir Örnek: Yenileme Alanları. *Mimarlık, 352*. Alındığı tarih: 28.08.2016, adres: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=366&RecID=2323>
- Doğanay, Ü.** (1974). Toplum Yararı ve Kamu Yararı Kavramları. *Mimarlık, Sayı:7*, 5-6.
- Doğru Yol Partisi,** (1991). Seçim Bildirgesi, 21 Ekim Sabahı Yeni Bir Türkiye, Alındığı tarih: 03.03.2014, adres: goo.gl/kpr317
- Domhoff, G., W.** (2014). Who Really Ruled in Dahl's New Haven?, Alındığı tarih: 10.06.2016, adres: http://whorulesamerica.net/local/new_haven.html
- Ekinci, O.** (1990, 9 Nisan). “Turizm Merkezleri” Darbesi. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.2.
- Ekinci, O.** (1994). İstanbul'u Sarsan On Yıl 1983-1993, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Ekinci, O.** (1995). Dünden Bugüne İstanbul Dosyaları, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Enginöz, Y. K.** (2013). Yapı Dergisi 40. Yılına Kutluyor, *Yapı, Sayı: 380*, 152-176.

- Enlil, Z. M.** (2000). Yeniden İşlevlendirme ve Soylulaştırma: Bir Sınıfsal Proje Olarak Eski Kent Merkezlerinin ve Tarihi Konut Dokusunun Yeniden Ele Geçirilmesi, *domus m, Aralık, no.8*, 46-49.
- Enlil, Z. M.** (2011). The Neoliberal Agenda and the Changing Urban Form of Istanbul, *International Planning Studies*, Vol.16, No.1, 5-25.
- Erkut, G.** (2006). Toplumsal Değişme ve Planlama Eğitimi. (içinde) A. Eraydın (Der.), *Değişen Mekan Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003*, (s. 289-306), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Erkut, G. & Sezgin, E.** (2014). Spatial and Strategic Planning in Turkey: Institutional Change and New Challenges. (içinde) M. Reimer, P. Getimis & H. H. Blotevogel (Ed.), *Spatial Planning Systems and Practices in Europe: A Comparative Perspective on Continuity and Changes*, (s.236-254), New York: Routledge.
- Erkut, G. & Shirazi, M. R.** (2014). Introduction. (içinde) G. Erkut & M. R. Shirazi (Ed.), *Dimensions of Urban Re-development: The Case of Beyoğlu, İstanbul*, (s.11-13), Berlin: Endformat GmbH.
- Ersoy, M.** (1995). Özelleştirme ve Planlama, *Planlama Dergisi, sayı: 12*, 48-52, Ocak-Haziran.
- Ersoy, M.** (2007a). Bilirkişilik Kurumu ve Etik Sorunlar, *8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 31. Kolokyumu*, Planlama Meslek Alanı Geçmişten Geleceğe, 7-9 Kasım, Ankara.
- Ersoy, M.** (2007b). Planlama Kuramına Giriş, (içinde) M. Ersoy (Der.), *Kentsel Planlama Kuramları*, (s. 9-34), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ersoy, M.** (2007c). Kapsamlı Planlama Yaklaşımına Karşı Sağdan Bir Eleştiri: Adım Adım (Aşamalı) Planlama, (içinde) M. Ersoy (Der.), *Kentsel Planlama Kuramları*, (s. 171-195), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ersoy, M.** (2011). Yerel'den Ulusal'a Merkezileşerek Aynılan Planlama Anlayışı. Ankara Üniversitesi SBF "21. Yüzyılda Planlamayı Düşünmek" Kurultayı, 13-14 Mayıs, Ankara.
- Ertan, A.** (1991, 19 Aralık). Dalan tapumuz elimizde, "Sözen, Danıştay kararını saptırdı", *Hürriyet Gazetesi*.
- Feldman, M. M. A.** (1997). Spatial Structures of Regulation and Urban Regimes, (içinde) M. Lauria (Ed.), *Reconstructing Urban Regime Theory Regulating Urban Politics in a Global Economy*, USA: Sage Publications.
- Friedmann, J.** (2008). The Uses of Planning Theory A Bibliographic Essay, *Journal of Planning Education and Research*, 28, 247-257.
- Galataport Projesi'ne ilişkin açıklama.** (2017, 3 Mart). *Hürriyet Gazetesi*, adres: <http://www.hurriyet.com.tr/galataport-projesine-iliskin-aciklama-40382965>
- Goldsmith, M.** (1980). Politics, Planning and the City, London: Hutchinson & Co. (Publishers) Ltd.

- Gökdağ, R.** (1991, 1 Aralık). Park Otel hükümet incelemesinde. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.1.
- Gökdağ, R.** (1991, 2 Aralık). ‘Beton dev’ için dörtlü kıskaç. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.4.
- Gökdağ, R.** (1991, 24 Ağustos). Tepemize Park geliyor. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.2.
- Gökdağ, R.** (1991, 3 Aralık). ‘Kat izni tek imza ile verilmedi’. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.14.
- Gökdağ, R.** (1991, 5 Aralık). Ruhsatsız Otel Sokağı Yuttu. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.3.
- Gökdağ, R.** (1993, 19 Ocak). Turizm merkezi ilan yetkisini kaldırmayız. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.3.
- Gökdelenlere kat sınırı.** (1990, 24 Mayıs). *Cumhuriyet Gazetesi*, s.6.
- Göklere tırmanış.** (1993, 5 Şubat). *Milliyet Gazetesi*, s.3.
- Görgülü, Z. & Görgülü, T.** (2010). Türkiye’de Planlama ve Mimarlık Alanının Son 10 Yılı. *Mimarlık*, 352. Alındığı tarih: 31.08.2016, adres: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=366&RecID=2328>
- Gül, M.** (2013). Modern İstanbul’un Doğuşu, Bir Kentin Dönüşümü ve Modernizasyonu, (çev.) Büşra Helvacıoğlu, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Güler, B. A.** (2005). Devlette Reform Yazıları-Dünya’da ve Türkiye’de Ekonomik Liberalizasyondan Siyasi-İdari Liberalizasyona, Ankara: Paragraf Yayınevi.
- Güler, B. A.** (2006). Sosyal Devlet ve Yerelleşme, *Memleket: Siyaset ve Yönetim*, Sayı: 2, 29-42.
- Gülersoy, Ç.** (1994). Beşiktaş: Daha Dün, İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kitaplığı.
- Gürsel, Y.** (1987a). Beyoğlu’nun Yıkımı ve Şehirlerimizin Geleceği, *Mimarlık*, 222, 47-48.
- Gürsel, Y.** (1987b). İstanbul Metropoliten Alanlarındaki İmar Hareketleri, *Mimarlık*, 222, 42-43.
- Gürsoy, A.** (1991, 16 Aralık). İşte katliamın öyküsü. *Hürriyet Gazetesi*, s.4.
- Hamuloğlu, C.** (1991, 13 Mart). Gökdelenler ancak yeri deldi. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.12.
- Harvey, D.** (2006). Neoliberalizm ve Sınıf İktidarının Restorasyonu, Çev: Akın Sarı, *CONATUS Çeviri Dergisi*, Yıl 3, Sayı 6, 73-91. Alındığı tarih: 24.02.2016, adres: <http://www.otonomyayincilik.com/dosyalar/CONATUS%206.pdf>
- Harvey, D.** (2008). The Right to the City, *New Left Review*, 53, 23-40.
- Harvey, D.** (2013). Asi Şehirler-Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru, İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D.** (2015). On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu, İstanbul: Sel Yayıncılık.

- He, S. & Wu, F.** (2009). China's Emerging Neoliberal Urbanism: Perspectives from Urban Redevelopment, *Antipode, Vol. 41, No:2*, 282-304.
- Healey, P.** (2003). Collaborative Planning in Perspective, *Planning Theory, Vol.2(2)*, 101-123.
- İlknur, M.** (2014, 23 Ağustos). 16:9'un çok özel sakinleri, *Cumhuriyet Gazetesi*, adres:
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/109345/16_9_un_cok_oz_el_sakinleri.html
- İnce, E.** (2014, 29 Aralık). 90'ların Hak Mücadeleleri, Kentin Direnişi: Park Otel'in 17 Katı Yıkıldı. Alındığı tarih: 16.12.2016, adres:
<http://bianet.org/bianet/kent/161151-kentin-direnisi-park-otel-in-17-kati-yikildi>
- İTÜ,** (2010). İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, 5 Pafta, 338 Ada, 33 Parselde Yer alan ve İstanbul Yenileme Alanları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 09.10.2009 tarih ve 973 Sayılı Kararı ile Belirlenen Taşınmaz Kültür Varlığı Olan Yapı veya Yapı Elemanlarının Taşıyıcı Sistem, Malzeme ve Koruma Açısından Sorunları ile Koruma Kurulu Onaylı Yenileme Avan Projesi Hakkında Teknik Rapor, Rapor No: Mi-2010-17.
- Jessop, B.** (2002). Liberalism, Neoliberalism and Urban Governance, A State-Theoretical Perspective, *Antipode, Vol. 34, Issue 3*, 452-472.
- Karaca, S. & Kiper, N.** (2011). Kentsel Mekanda Kamu Yararı Arayışı ve Kültürel Planlama, *Toplum ve Demokrasi, Yıl 5, Sayı 11*, Ocak-Haziran, 75-96.
- Kazgan, G.** (2000). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keleş, R.** (1975). Kentleşme ve Kamu Yararı. Ekonomi-Hukuk Kongresi'ne Sunulan Tebliğler, 28-29-30 Kasım 1975, s. 3-40, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları. Keleş, R., 1988. Konut Kesiminde Özelleştirmenin Sorunları, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:43, Sayı:3, s.33-57.
- Keleş, R.** (2000). Kent ve Çevre Değerleri Bağlamında Kamu Yararı Kavramı, (içinde) M. Ersoy ve H. Ç. Keskinok (Der.), *Mekan Planlama ve Yargı Denetimi*, (s. 43-46), Ankara: Yargı Yayınevi.
- Keskinok, H. Ç.** (2006). Kentleşme Siyasaları, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Keyder, Ç.** (2000). Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına, (içinde) Ç. Keyder (Der.), *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında*, (s. 171-191), İstanbul: Metis Yayınları.
- Köroğlu, B. A. & Yılmaz, G.** (2004). Yeni Bir Planlama Anlayışı/Arayışı, *Planlama Dergisi, 1*, ŞPO Yayını, Ankara.
- Kula Say, S.** (2016). Serklidoryan-Emek Bloğu'ndan Grand Pera'ya: Kazanılanlar-Kaybedilenler, *Mimarist, sayı:57*, 30-41.
- Kulaksızoğlu, E.** (1987a). Taşkışla için ne ilk ve ne de son sözler, *Mimarlık, 226*, 43.
- Kulaksızoğlu, E.** (1987b). Taşkışla olayı, *Mimarlık, 222*, 40-41.

- Kuru, B. & Budak, A.C.** (2011). Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Getirdiği Başlıca Yenilikler, *İstanbul Barosu Dergisi, Cilt:85, Sayı:5*, 3-43.
- Lambelet, S.** (2015). Urban regimes and exchanges of policy resources: a necessary reconciliation, 9th ECPR General Conference, 26-29 August, Montreal.
- Lauria, M.** (1997). Introduction Reconstructing Urban Regime Theory, (içinde) M. Lauria (Ed.), *Reconstructing Urban Regime Theory Regulating Urban Politics in a Global Economy*, USA: Sage Publications.
- Madran, E.** (2006). Kıyı Kanunu Değişiyor: "Koruma", "Kamu Yararı", "Meşruiyet" Kavramlarına Yeni Yorumlar, *Mimarlık*, 331.
- Marcuse, P.** (2012). Whose right(s) to what city?, (içinde) N. Brenner, P. Marcuse, M. Mayer (Ed.), *Cities for People, Not for Profit-Critical Urban Theory and the Right to the City*, London/New York: Routledge.
- Mollenkopf, J.** (1989). Who (or What) Runs Cities, and How?, *Sociological Forum, Vol. 4, No.1*, 119-137.
- Moroni, S.** (2004). Towards a Reconstruction of the Public Interest Criterion, *Planning Theory, Vol 3(2)*, 151-171.
- OECD**, (2008). Territorial Reviews İstanbul, Turkey.
- Öğülmüş, A.** (1986, 6 Haziran). Gökdelen market. *Milliyet Gazetesi*, s.8.
- Öktem, B.** (2011). İstanbul'da Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-Mekansal İzdüşümleri, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No.44*, 23-40.
- Özbay, C. & Candan, A. B.** (2014). Yeni İstanbul Çalışmaları: Yersiz, Havasız, Mülksüz Kent, (içinde) A. Bartu Candan & C. Özbay (Der.), *Yeni İstanbul Çalışmaları-Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar*, (s. 11-15), İstanbul: Metis Yayınları.
- Özlu, N.** (2016). Dönüşen Beyoğlu Üzerine Notlar: Cercle d'Orient ve Emek Sineması Örneği, *Mimarist, sayı:57*, 24-29.
- Öztürk, F.** (2013). Türkiye ekonomisinin kırılma noktası: 24 Ocak İstikrar Kararları. Alındığı tarih: 04.03.2016, adres: <http://www.dunyabulteni.net/haber/244303/turkiye-ekonomisinin-kirilma-noktasi-24-ocak-istikrar-kararlari>
- Park Otel Turizm Merkezi 1/1000 Uygulama İmar Planı Revizyonu Açıklama Raporu**, (2006). TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Arşivi, İstanbul.
- Park Otel'i Sürmeli aldı.** (1987, 30 Aralık). *Milliyet Gazetesi*, s.5.
- Peck, J. & Tickell, A.** (2002). Neoliberalizing Space, *Antipode, Vol.34, Issue 3*, 380-404.
- Peck, J.** (2004). Geography and public policy: constructions of neoliberalism, *Progress in Human Geography, 28 (3)*, 392-405.
- Platon (Eflatun)**, (2002). Devlet, (çev.) Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Poggi, G.** (2007). Devlet-Doğası, Gelişimi ve Geleceği, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Purcell, M.** (2006). Urban Democracy and the Local Trap, *Urban Studies, Vol.43, No:11*, 1921-1941.
- Purcell, M.** (2009). Resisting Neoliberalization: Communicative Planning or Counter-Hegemonic Movements?, *Planning Theory, Vol. 8(2)*, 140-165.
- Santralımız kilitlendi.** (1991, 2 Aralık). *Hürriyet Gazetesi*, s.5.
- Sarayın sırtına yaslandı.** (1991, 6 Mart). *Cumhuriyet Gazetesi*, s.9.
- Saydan, G.** (2013). Yine Yeni Yeniden: Seçim Slogan ve Stratejileri, Alındığı tarih: 04.03.2016, adres: http://gulfemsaydan.blogspot.com.tr/2013/03/yine-yeni-yeniden-secim-slogan-ve_25.html
- Smith, N.** (2002). New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy, *Antipode, Vol.34, Issue 3*, 427-450.
- Sosyal Demokrat Halkçı Parti,** (1991a). Seçim Bildirgesi, Yeni Bir Türkiye İçin İlk Hedefler, Alındığı tarih: 03.03.2014, adres: goo.gl/vRPkfv
- Sosyal Demokrat Halkçı Parti,** (1991b). Ekonomide Onarım ve Atılım Programı, Alındığı tarih: 03.03.2014, adres: goo.gl/PGYUoo
- Soyak, A.** (2003). Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4 (2), 167-182.
- Sönmez, F. U.** (2011). Kentin Genetik Şifresinde Kırık Bir Kod/Fragman: İstanbul Seksenler, *Betonart, Kış 2011*, 52-54.
- Söz Sende Programı.** (2016, 20 Ocak). Ahmet Misbah Demircan ile Söyleşi, *Haber Türk*.
- Stone, C. N.** (1993). Urban Regimes and Capacity to Govern: A Political Economy Approach, *Journal of Urban Affairs, Vol.15, No.1*, 1-28.
- Stone, C. N.** (2002). Urban Regimes and Problems of Local Democracy, ECPR Joint Sessions, Workshop 6: Institutional Innovations in Local Democracy, 22-27 March, Turin-Italy.
- Stone, C. N.** (2005). Looking Back to Look Forward: Reflections on Urban Regime Analysis, *Urban Affairs Review, Vol.40, No.3*, 309-341.
- Strom, E.** (1996). In Search of the Growth Coalition: American Urban Theories and the Redevelopment of Berlin, *Urban Affairs Review, Vol.31, Issue 4*, 455-481.
- Suher, H.** (2001). Planlama Açısından İstanbul’un Sorunları, *TMH-Türkiye Mühendislik Haberleri, Kentleşme ve İstanbul, Sayı:413*, 15-18.
- Swyngedouw, E., Moulaert, F., Rodriguez, A.** (2002). Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy, *Antipode, Vol.34, Issue 3*, 542-577.
- Şener, M.** (t.y.). Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1984 Yılı Raporu, Alındığı tarih: 04.03.2016, adres: http://eski.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1984.php

- Şener, M.** (t.y.). Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1989 Yılı Raporu, Alındığı tarih: 04.03.2016, adres: http://eski.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1989.php
- Şengül, H. T.** (2002). Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme, *Planlama Dergisi*, 2-3, 8-30, ŞPO Yayını, Ankara.
- Şengül, H. T.** (2004). İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Kentsel Gelişme ve Yönetim Paradigmalarında Yaşanan Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme, (İçinde) *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt:2, s. 218-231, Ankara.
- Şengül, H. T.** (2007). Planlama Meslek Alanı ve Dönüşümü: Bir Çerçeve Önerisi, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 31. Kolokyumu, Planlama Meslek Alanı Geçmişten Geleceğe, 7-9 Kasım, Ankara.
- Şengül, H. T.** (2009). Kentsel Çelişki ve Siyaset-Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- ŞPO Meslekte Uzmanlık Ayrımı Komisyonu**, (1995). Şehir Planlama Mesleğinin Tanımı, Çalışma ve Yetki Alanları, *Planlama Dergisi*, sayı:13, 50-53, Temmuz-Aralık.
- ŞPO Özelleştirme ve Kamu Arazileri Komisyonu**, (1995). Kent Planlamasında Kamu Arazileri, *Planlama Dergisi*, sayı: 12, 44-47, Ocak-Haziran.
- Taksim'e bir otel daha.** (1991, 24 Mart). *Cumhuriyet Gazetesi*, s.15.
- Tarlabaşı'nı yıkarım.** (1987, 23 Ocak). *Milliyet Gazetesi*, s.13.
- Taşan-Kok, T.** (2011). Introduction: Contradictions of Neoliberal Urban Planning, (içinde) T. Taşan-Kok & G. Baeten (Ed.), *Contradictions of Neoliberal Planning Cities, Policies and Politics*, (s.1-20), London New York: Springer Science and Business Media.
- TBMM Tutanak Dergisi**, (1990, 13 Mart). 88. Birleşim, Dönem 18, Cilt:42, Yasama Yılı:3.
- TC Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu**, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. Alındığı tarih: 20.02.2012, adres: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5825b76070d4a3.87534611
- TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı**, (2009). Mekansal Planlama Sistemi ve Kurumsal Yapılanma Komisyonu Raporu, Kentleşme Şurası, Ankara.
- TC Kalkınma Bakanlığı**, (2015). Uluslar arası Ekonomik Göstergeler 2014. Alındığı tarih: 03.03.2016, adres: <http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/78/International%20Economic%20Indicators%202014.pdf>
- Tekeli, İ.** (2007). Kent Planlama Mesleği Etiğini Nasıl Oluşturuyor?, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 31. Kolokyumu, Planlama Meslek Alanı Geçmişten Geleceğe, 7-9 Kasım, Ankara.

- TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi**, (1991). Park Otel Hakkında Turizm Bakanlığı'na Gönderilen Hukuki Görüş Yazısı, Mimarlar Odası Arşivi.
- TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi**, (1996a). İstanbul Raporları (I)-Şubat 1994-Mart 1996, Mimarlar'a Mektup, 33. Dönem Çalışma Raporu Eki, İstanbul Büyükşehir Şubesi.
- TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi**, (1996b). İstanbul Raporları (II)-Şubat 1994-Mart 1996, Mimarlar'a Mektup, 33. Dönem Çalışma Raporu Eki, İstanbul Büyükşehir Şubesi.
- TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi**, (2000). Tarihi ve Doğal Çevrenin Korunması Davalarında Bilirkişi Raporları, Gökkafe-Park Otel-Taşkışla, İstanbul: Özdil Basımevi.
- TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi**, (2010a). Cercle d'Orient ve Emek Sineması'na ilişkin Kültür ve Turizm Bakanlığı aleyhine, İstanbul 9. İdare Mahkemesi'nde açılan 2010/448 sayılı Dava Dilekçesi.
- TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi**, (2010b). "Cercle d'Orient ve Emek Sineması'na Neden Sahip Çıkılmalı" başlıklı, 12 Nisan 2010 tarihli Basın Açıklaması metni.
- TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi**, (2014). Emek Sineması Timeline, 3 Mart 2014 tarihli Basın Açıklaması eki.
- Turgut, S. & Ceylan, E. Ç.** (2009). Gecekondu Alanlarında Kentsel Dönüşüm Uygulamasına Bir Örnek: Küçükçekmece/Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 18, Sayı 3, s.23-51.
- Turizm alanı için söz bilirkişinin.** (1990, 29 Ağustos). *Cumhuriyet Gazetesi*, s.1.
- UN Habitat**, (2005). Urban Policies and the Right to the City, Discussion Paper for the Seminar: Urban Policies and the Right to the City, Paris, March 18.
- Uzbek, M. H. & Dinçer, İ.** (2009). Kentsel Rejim Kuramının Türkiye'deki Kentleşme Dinamiklerinin Açıklanmasında Uygulanabilirliği Üzerine Kavramsal Bir Tartışma, *Megaron*, Cilt: 4, Sayı: 1, 28-43.
- van Ostaaijen, J. J. C.** (2010). Aversion and accomodation: Political change and urban regime analysis in Dutch local government: Rotterdam 1998-2008, Delft, Eburon Academic Publishers.
- Wainwright, O.** (2014, 17 Eylül). The truth about property developers: how they are exploiting planning authorities and ruining our cities. The Guardian, <https://www.theguardian.com/cities/2014/sep/17/truth-property-developers-builders-exploit-planning-cities>
- Yalçın, M. C. & Çavuşoğlu E.** (2013). Kentsel Dönüşümü ve Kentsel Muhalefeti Kent Hakkı Üzerinden Düşünmek, (içinde) T. Tarhanlı (Der.), *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları*, (s:87-106), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yalçınan, M. C., Çalışkan, Ç. O., Çılgın, K. & Dünder, U. (2014). İstanbul Dönüşüm Coğrafyası. (içinde) A. Bartu Candan & C. Özbay (Der.), *Yeni İstanbul Çalışmaları-Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar*, (s. 47-70), İstanbul: Metis Yayınları.

Yılmaz, C. (1999). Piyasa Ekonomilerinde Ulusal Planlama ve Çeşitli Planlama Yaklaşımları, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 32, Sayı 1, 85-101.

EKLER

EK A: Derinlemesine görüşme soruları.

EK B: Görüşme gerçekleştirilen kişilerin görevleri ve görüşme tarihleri.

EK C: Park Otel süreci.

EK D: Cercle d'Orient süreci.

EK E: Tarlabası Kentsel Yenileme süreci.

EK F: Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası süreci.

EK A: Derinlemesine görüşme soruları.

1. Proje süreçlerinde katkısı olan/işbirliği yapan kurum/kuruluş/kişiler kimlerdir? Roller nelerdir?
2. Projelerin öncü/en yetkili aktörleri kimlerdir? Proje süreçlerinde yer alan;
 - Yerel Yönetimler
 - Geliştirici Şirketler
 - Aracı Kişiler
 - Koruma ve Yenileme Kurulları
 - Mahkeme Heyetleri
 - Bilirkişiler
 - Medya gibi aktörlerin rollerini değerlendirir misiniz?
3. Merkezi yönetimlerin projelere etkisini değerlendirir misiniz?
4. Proje süreçlerinde fiilen yer almasa da yanında olan/destekleyen kurumlar/kişiler kimler?
5. Daha önceki dönemlerde görev yapan yerel yönetimlerin projelere yaklaşımını değerlendirebilir misiniz?
6. Proje süreçleri nasıl başladı? Nasıl haberdar oldunuz?
7. Projelerin amaçları/hedefleri sizce nedir?
8. Projelerden kaç kişi etkilendi/zarar gördü?
9. Projelerin kazananları/kaybedenleri kimlerdir?
10. 1980'lerden itibaren Beyoğlu kent merkezinde yaşanan değişimi/dönüşümü değerlendirir misiniz? Dönemsel bir değerlendirme yapılabilir mi? Dönemler arasında farklılıklar-benzerlikler nelerdir?
11. Tüm projeleri birlikte değerlendirdiğinizde Beyoğlu için ortak gündem/vizyon nedir sizce?
12. Beyoğlu ilçesinin tamamı içerisinde söz konusu projelerin önemini/yerini nasıl değerlendirirsiniz?
13. Projelerin kente katkısı ile ilgili neler söylersiniz?
14. Projeleri “kamu yararı” açısından nasıl değerlendirirsiniz? Projelerin kamu yararına aykırı olduğunu düşünüyorsanız, projelerde hangi açılardan kamu yararı ihlal edilmektedir?
15. Projelerin yasal dayanağını oluşturan Turizmi Teşvik, Özelleştirme, Yenileme ve son dönem uygulamalarda sıklıkla başvurulmuş Dönüşüm Kanunu ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?
16. Projelere karşı olan/muhalefet eden kurumlar/kişiler kimlerdir?
17. Zaman içerisinde siyasi aktörler ve özel sektör işbirliğinin güç kazandığı ve süreçlerin hızlandığını düşünüyor musunuz? Cevap evet ise buna karşılık kentsel muhalefetin durumu nasıl değişmektedir?

18. GemiŖe baktığımızda kurum/kiŖi olarak proje süreçlerinde yanlıŖ yaptım/yaptık dediğiniz konu/konular varsa değerlendirir misiniz?

Dernek temsilcileri için ek sorular:

19. Dernek ne zaman kuruldu? Kurulduğu zaman ve Ŗimdiki ye sayısı kaçtır?

20. Proje sürecinde dernek dıŖında herhangi bir kurum/kuruluŖ ile iŖbirliđi yapıldı mı? Destek alındı mı?

EK B: Görüşme gerçekleştirilen kişilerin görevleri ve görüşme tarihleri.

1. 1989-1991 yılları arasında ŞPO İstanbul Şube Kurucu Başkanı – 28 Ekim 2015
2. 2006-2010 yılları arasında ŞPO İstanbul Şube Yönetim Kurulu Sekreteri, 2010 sonrasında ŞPO İstanbul Şube Yönetim Kurulu Başkanı – 26 Ekim 2015
3. 2012-2014 yılları arasında ŞPO İstanbul Şube Yönetim Kurulu Üyesi, 2014 sonrasında ŞPO İstanbul Şube Yönetim Kurulu II. Başkanı – 9 Aralık 2015
4. Mimarlar Odası Avukatı – 5 Ocak 2016
5. Ayaspaşa Çevre Güzelleştirme ve Yaşatma Derneği Yönetim Kurulu Başkanı ve üyeleri – 21 Aralık 2015
6. Emek Bizim Platformu Üyesi – 22 Aralık 2015
7. Tarlabası Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği Başkanı – 20 Ekim 2015
8. Taksim Gezi Parkı Koruma ve Güzelleştirme Derneği Başkanı – 12 Aralık 2015
9. Park Otel davasında bilirkişi, 2008 – 16 Kasım 2015
10. Beyoğlu Kent Savunması Üyesi – 14 Aralık 2015
11. Ayaspaşa Çevre Güzelleştirme ve Yaşatma Der. ve Galata Der. üyesi – 22 Aralık 2015
12. İstanbul II. Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Eski Başkanı – 14 Aralık 2015
13. Tarlabası Projesi Eski Direktörü (2006-2013) – 13 Kasım 2015
14. Tarlabası Projesi Uzlaşma Yöneticisi (2009) – 4 Kasım 2015
15. İBB Eski Başkanı (1989-1994) – 17 Aralık 2015
16. Beyoğlu Belediyesi'nde Müdür – 17 Aralık 2015
17. İBB Meclisi CHP Grup Başkanı – 21 Aralık 2015
18. İBB Şehir Planlama Müdür Yard. (Beyoğlu ilçesinden sorumlu) – 21 Aralık 2015
19. Akademisyen, Uzman Bilirkişi – 6 Kasım 2014
20. Akademisyen, Uzman Bilirkişi – 9 Kasım 2015
21. Akademisyen, Mimar, Proje Müellifi – 16 Şubat 2016

EK C: Park Otel süreci.

1978’de kapanan Park Otel’in yeniden inşası/açılması ile ilgili çalışmalar, 1982’de Turizmi Teşvik Kanunu’nun yürürlüğe girmesinin ardından devam etmiştir. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK), İstanbul Belediye Başkanlığı’nın 27.05.1983 tarihli yazısına istinaden 21.07.1983 tarihinde, “Beyoğlu 735 ada 21 parselde bulunan Park Otel’in korunarak kısmen yıkılıp yeniden yapılması doğrultusundaki teklifin uygun olduğuna” ve Tur Otel Turizm ve Otelcilik A.Ş.’nin 22.07.1983 tarihli başvurusu üzerine, “... Park Otel binası için yeniden hazırlanarak getirilen avan projesine göre uygulama yapılmasında eski eser açısından sakınca olmadığına” karar vermiştir. Ardından ilgili şirketin başvurusu üzerine Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu Başkanlığı 13.10.1983 tarihinde, “... eski Park Otel’in restore edilmesiyle yapılmak istenen eklere ait değişiklik teklifinin gönderilen proje doğrultusunda uygulanmasında sakınca olmadığına” ilişkin karar almıştır (TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 1991). Bu kapsamda, Beyoğlu Gümüşsuyu’nda yer alan tarihi Park Otel’i içeren 735 ada ve 731 ada Bakanlar Kurulu’nun 13.06.1984 tarihli kararıyla “İstanbul Park Otel Turizm Merkezi” ilan edilmiştir (Resmi Gazete, 31 Temmuz 1984, sayı:18475).

Park Otel Turizm Merkezi için adı geçen şirket tarafından, Beyoğlu İlçe Belediye Meclisi’ne 1/500 ölçekli uygulama imar planı sunulmuş ve 16.03.1987 tarihinde onaylanmıştır. Ardından şirket tarafından planda yapılan değişiklikleri içeren, 17.06.1988 tarihinde Beyoğlu İlçe Belediye Meclisi’nde kabul edilen 1/500 ölçekli uygulama imar planı değişikliği, 20.06.1988 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı’nca onanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı da söz konusu imar planı değişikliğini 20.02.1989 tarihinde onamış ve plan değişikliği ile alana “turizm otel ve ticaret alanı” fonksiyonu getirilmiştir. Uygulama alanı iki parselden oluşmaktadır ve parsellere ilişkin plan kararlarında iki blok için belirlenen yükseklikler 86 m ve 69 m’dir ve bodrum kat sayısı serbest bırakılmıştır. Ayaspaşa Çevre ve Güzelleştirme Derneği, 17.07.1991 tarihinde, 1/500 ölçekli uygulama imar planı değişikliğinin ve bu plana dayanarak Beyoğlu Belediye Başkanlığı’nın verdiği yapı izin belgesinin iptali ve yürütmeyi durdurma talebi ile dava açmıştır.

Alana ilişkin 1/5000 ölçekli Beyoğlu 1. Etap Revizyon Nazım İmar Planı 26.02.1992 tarihinde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. Plan’da “turizm merkezi” fonksiyonu tanımlanmıştır ve plan notlarında;

- KAKS: 6.00’dır. Kapalı otopark, tesisat katı, sığınak, imar yönetmeliğinin gerektirdiği hallerde müstemilat alanları dışındaki kullanım alanları (bodrum kattakiler dahil), inşaat emsaline (KAKS) dahil edilecektir.
- Binaların en üst kotu, bitişiğindeki Alman Konsoloslugu’nun çatı kotunu geçemez,
- Park Otel Turizm Merkezi’nde bu şartlar dahilinde hazırlanacak 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı (UİP), Turizm Bakanlığı ve KTVK. Kurulu’nca uygun görülme şartı ile onandıktan sonra, Büyükşehir Belediye Başkanlığı’nca onaylanacak avan projeye göre uygulama yapılacaktır”

ifadeleri yer almaktadır.

Ayaspaşa Çevre ve Güzelleştirme Derneği’nin açtığı dava sonucunda, Danıştay 6. Dairesi 30.07.1992 tarihli 1992/1728 sayılı kararıyla, Park Otel’in yükselmesine

dayanak teşkil eden planın ve bu plana göre düzenlenen inşaat ruhsatının hukuka uygun olmadığını saptamıştır. Buna bağlı olarak da, planda ve inşaat ruhsatında şehircilik ilkelerine, planlama esaslarına ve kamu yararına açıkça aykırı hareket edilmiş olduğundan, “işlemlerin uygulanması halinde giderilmesi güç zararlar doğabileceği” belirlenerek, yürütmenin durdurulması kararı alınmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı söz konusu yürütmeyi durdurma kararına itiraz etmiştir. Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu ise, 18.09.1992 tarihli kararı ile itirazı oybirliği ile reddetmiştir. Ardından, 20.2.1989 onanlı 1/500 Ölçekli Uygulama İmar Planı Danıştay 6. Dairesi'nin 10.6.1993 gün 1992/1728 esas ve 1993/2262 karar sayılı kararıyla şehircilik ilkeleri, planlama esasları ve kamu yararına aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmiştir. İptal kararının gerekçesinde, taşınmazın üst ölçekli plana aykırı olduğu, parsellere getirilen yüksekliklerin çevredeki yapı yüksekliklerinin çok üzerinde olduğu, bunun olağanüstü bir insan ve yapı topluluğu oluşturacağı, böylece zaten yeterli olmayan sosyal ve teknik altyapının ayrıca kentin silüetinin olumsuz etkileneceği gerekçelerinin esas alındığı ifade edilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca 22.06.1993 tarihinde 1/1000 ölçekli Park Otel Taksim Turizm Merkezleri Uygulama İmar Planı onaylanmıştır. Söz konusu Plan notlarında;

- Taksim Turizm Merkezi Tevsii ile Park Otel Turizm Merkezi, Merkezi İş Alanı (MİA)dır,
- Merkezi İş Alanı'nda; yönetim, ticaret, turizm (otel, motel, pansiyon, günübirlik kullanımlar), kültür, eğlence ve konut kullanımlarına yer verilebilir,
- Teknik gereklilikten kaynaklanan yükseklikler (asansör, merdiven kulesi, tesisat katı vs.) verilen yükseklik (H) dışındadır,
- Park Otel Turizm Merkezi için KAKS: 6.00'dır. Kapalı otopark, tesisat katı, sığınak, imar yönetmeliğinin gerektirdiği hallerde müstemilat alanları dışındaki kullanım alanları (bodrum kattakiler dâhil), inşaat emsaline (KAKS) dahil edilecektir,
- Binaların en üst kotu, bitişiğindeki Alman Konsolosluğu'nun çatı kotunu geçemez ifadeleri yer almaktadır.

Bunun ardından, İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 07.07.1993 tarih ve 4720 sayılı karar ile alanın “kentsel sit alanı” ilan edilmesini kararlaştırmıştır ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu uyarınca bölge ile ilgili olan planlar “hükümsüz” hale gelmiştir. Park Otel inşaatı 1993 yılında durdurulmuştur ve söz konusu karar doğrultusunda Park Otel inşaatının Alman Başkonsolosluğu binası saçak kotunu geçen katlarının İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yıkımı gerçekleştirilmiştir.

Uzun yıllar inşaat halinde kalan yapı, 2005 yılında Sürmeli Holding (Site Turizm Ticaret İnşaat ve Sanayi A.Ş., Turotel Turizm ve Otelcilik A.Ş.) tarafından Boğaziçi Holding A.Ş.'ye satılmıştır. 27.07.2006 tarih ve 488 sayılı koruma kurulu kararı ile 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı uygun görülmüştür. 08.09.2006 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından plan değişiklikleri onaylanmıştır. Planlar 24.04.2007 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından askıya çıkarılmıştır. Anılan planlarda “Turizm ve İş Merkezi” fonksiyonu belirlenmiş ve plan notlarında;

- Turizm İş Merkezinde (TİM): Yönetim, ticaret, turizm (otel, motel, apart otel, günübirlik kullanımlar... vb.), kültür, eğlence ve konut kullanımlarına yer verilebilir,
- Turizm İş Merkezinde (TİM) max. KAKS: 3.00 olacaktır. İskan edilebilir toplam inşaat alanının en az %50'si "turizm tesisi" olarak kullanılacaktır.
- 724 ada, 13 parselde yer alan eski eser Alman Başkonsolosluk binasının saçak kotu aşılmaksızın; 731 ada, 32 parseldeki yapılanmanın arazinin doğal eğimine uygun olarak kademeli olacak şekilde, avan proje dahilinde bölgenin genel sokak ve bina tipolojisine uyumlu, çevre yapılaşma düzeni ve silueti bozmayacak şekilde, her kademedeki kütlenin komşuluğundaki ve çevresindeki yapıların irtifasını aşmayacak şekilde yapılacaktır. Teknik gereklilikten kaynaklanan yükseklikler (merdiven kulesi, asansör, tesisat katı vb.) belirtilen irtifa değeri dışındadır,
- +0.0 kotu altında kalan bodrum katlar emsal hesabına dahil edilmez, ancak bu alanlar, turizm tesislerinde yatak katı olarak kullanılamaz ifadeleri yer almaktadır.

İstanbul 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 31.01.2007 tarih ve 834 sayılı kararıyla Park Otel'e ait avan projeyi uygun bulmuştur. 2007 yılında Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Kültür ve Turizm Bakanlığı ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne, Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi de Kültür ve Turizm Bakanlığı'na 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı değişikliğinin iptali ve yürütmeyi durdurma istemiyle dava açmıştır. Danıştay 6. Dairesi 16.05.2008 tarihinde yürütmenin durdurulması kararı vermiştir. Takip eden süreçte ise, 12.11.2010 gün, 2008/1975 esas ve 2010/10363 karar sayılı karar ile yargılama konusu 1/5000 ölçekli plan değişikliğinde "şehircilik ilkelerine, planlama esaslarına ve kamu yararına uyarlık bulunmadığı sonucuna varılarak" iptaline karar verilmiştir.

Bunun üzerine, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca 12.01.2011 tarihinde Beyoğlu İlçesi, Gümüşsuyu Mahallesi, 735 ada, 25 nolu parsel ile ilişkin (İstanbul Park Otel Turizm Merkezi-tek parsel ile ilişkin) 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı onaylanmıştır. 30.05.2011 tarihinde Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi tarafından, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı değişikliğinin iptali ve yürütmeyi durdurma istemiyle dava açılmıştır. Aynı şekilde Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi tarafından da dava açılmıştır. Bu süreçte, İstanbul 2 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Plan'a onay vermiştir.

Aralık 2010 tarihinde Boğaziçi Holding'ten CVK Grup'a (CVK Mineral Madencilik Nakliyecilik İnşaat Taahhüt ve Sanayi ticaret A.Ş.) devri yapılmış ve Park Otel bir kez daha el değiştirmiştir. Bunun ardından Demirtaş İnşaat tarafından yapım çalışmaları başlatılmıştır. Şehir Plancıları Odası tarafından açılan davada Danıştay 6. Dairesi 20.09.2011 tarihinde yürütmeyi durdurma kararı almış, keşif ve bilirkişi incelemesi sonucunda düzenlenecek bilirkişi raporunun alınmasından sonra nihai bir karar verileceğini belirtmiştir. Bilirkişi incelemesi 21.06.2012 tarihinde gerçekleşmiş, 27.12.2012 tarihinde yürütmenin durdurulması kararı bozulmuştur. Bunun üzerine Şehir Plancıları Odası Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'na itirazda bulunmuş ve itiraz kabul edilerek 27.06.2013 tarihinde Park Otel'e ait planlar hakkında bir kez daha yürütmeyi durdurma kararı alınmıştır. Söz konusu mahkeme kararına rağmen otel, Park Bosphorus Hotel adıyla Ekim 2013 tarihinde açılmış ve hizmete girmiştir.

EK D: Cercle d'Orient süreci.

26.04.1991 tarihinde Süzer Holding AŞ, İstanbul 1 Numaralı Koruma Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na Emekli Sandığı'nın uygun gördüğünü belirttiği üç takım proje sundu. Projenin kapsamında otel, iş, eğlence ve sanat merkezi bulunuyordu. 28.12.1993'te TC Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü ile Kamer İnşaat San. Tic. Ltd. Şti arasında ekinde bir avan proje ile yap-işlet-devret sözleşmesi yapıldı. 24.06.1994'te Cercle d'Orient sakinleri adına avukatları, ilgili kurula resmi bir yazı ile giderek, yapılan sözleşme ve ekindeki avan projeye ilgili endişelerini bildirdi. Bu tarih ve kültür katliamının durdurulması gerektiği dilekçede belirtildi. 06.07.1994 tarihinde Kültür Bakanlığı, basında yer alan haberlere ilişkin ilgili kuruldan bilgi talep etti ve Koruma Kanunu'na aykırı hiçbir girişimde bulunulmaması gerektiğini bildirdi. 08.08.1994 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Beyoğlu Belediyesi'nden basında yer alan haberlere ilişkin bilgi talep etti. 17.01.1995 tarihinde TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Cercle d'Orient Tarihi Yapı Kompleksi ile ilgili detaylı bir rapor hazırladı. 26.01.1995 tarihinde Kültür Bakanlığı Emek Sineması'nın içinde bulunduğu yapı kompleksinin 25 yıllığına kiralandığını ve yapının işmerkezine dönüştürüleceğini "gazeteden duyduklarını" beyan etti ve kuruldan tekrar değerlendirilmesini talep etti. Gereği için Maliye Bakanlığı'na yönlendirme yapıldı. 31.01.1995 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri, projeye ilişkin konuların Koruma Kurulu'nda ivedilikle değerlendirilmesini talep etti. 07.04.1995 tarihinde Kültür Bakanlığı, Mimarlar Odası'nın konu ile ilgili yazdığı raporu, tekrar değerlendirmesi için Koruma Kurulu'na gönderdi. 29.02.1996 tarihinde Koruma Kurulu'nun istediği 1/200 ölçekli vaziyet planı ve bütün binalara ait 1/50 ölçekli rölemler ve Cercle d'Orient binasına ilişkin detaylar incelenmesi için Kamer İnşaat tarafından Kurul'a sunuldu. 08.04.1997'de Kamer İnşaat, Beyoğlu Belediyesi'ne müracaat ederek imar planının hazırlanan projeye göre tadil edilmesini talep etti. 20.05.1998'de Kamer İnşaat'ın projesi kurul tarafından uygun bulundu. Proje müellifinin de uygulamanın her aşamasından sorumlu olmasına karar verildi. 30.11.1998'de Cercle d'Orient kiracılarının Beyoğlu Belediye Başkanlığı ve Kültür Bakanlığı'na onaylanan projenin ve kararın iptali istemi ile açtığı davada, oybirliğiyle yürütmeyi durdurma kararı alındı. 21.11.2001'de Emekli Sandığı ve Kültür Bakanlığı tarafından temyiz edilen davada, Danıştay 6. Dairesi'nin kararı ile söz konusu kurul kararı ve avan projenin reddi kesinleşti. Kamu yararı ve koruma ilkelerine aykırılık bulunarak plan ve projenin iptali onaylandı. Söz konusu karara rağmen Kamer İnşaat çalışmalarına devam etti. 09.06.2006 tarihinde söz konusu parseller İstanbul 2 Numaralı Koruma Kurulu tarafından 1. grup eski eser olarak tescillendi. 20.06.2006 tarihinde Cercle d'Orient Binası ve Emek Sineması'nın içinde bulunduğu yapı adası, Bakanlar Kurulu kararıyla yenileme alanı ilan edildi. 01.04.2009'da Yenileme Kurulu oluşturuldu ve proje bu süreçten sonra bu kurulda görüşüldü. 26.08.2009 tarihinde Kamer İnşaat, Yenileme Avan Projesi'ni Beyoğlu Belediyesi'ne sundu. Proje, Beyoğlu Belediyesi tarafından "Cercle d'Orient yapısı ve Yeşilçam sokağının köşesindeki eski eser yapı, aynen muhafaza edilerek, parseldeki diğer yapılar, yeniden yapılanma kapsamında değerlendirilerek hazırlanan AVM ve Sinema binasına ait teklif avan proje Belediyemizce yenileme alanı kapsamında ve imar mevzuatına uygun görülerek" ifadeleriyle kurula iletildi. 09.10.2009'da Kamer İnşaat tarafından Cercle d'Orient Tarihi Yapı Kompleksi için hazırlanan avan projeler onaylandı. 12.03.2010 tarihinde Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi tarafından yapılan değerlendirmeler sonucu, 17.09.2009 ve 09.10.2009 tarihlerinde alınan kurul kararları ve eki avan

projelerle Emek Sineması'nın yıkımının öngöröldüğü tespitiyle yürütmenin durdurulması davası açıldı. 25.03.2010'da Yenileme Kurulu uygulama projelerini onayladı.12.04.2010'da konu ilgili olarak yazılı ve görsel medyada yapılan açıklamalara rağmen başta Kültür ve Turizm Bakanı ve Beyoğlu Belediyesi Başkanının Emek Sineması ile ilgili olarak "Emek Sineması yıkılmıyor" şeklindeki beyanları üzerine, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin çağrısıyla yoğun katılımı bir basın toplantısı düzenlendi. 16.11.2011'de İstanbul 9. İdare Mahkemesi tarafından bilirkişi raporuna dayanılarak "yürütmenin durdurulması isteminin reddine" karar verildi. 07.12.2012'de, Cercle d'Orient kiracılarının tamamı zabıta ve polis eşliğinde tahliye edildi. 1993 yılında imzalanan yap-işlet-devret sözleşmesine göre, 25 yıllık kiralama süresinin tahliyeler gerçekleştiikten ve tüm yapı Kamer İnşaat'a boş olarak teslim edildikten sonra başlaması öngörölüyordu. Bu doğrultuda, tahliyelerin ardından Ocak 2013'te şirket ile yeni bir sözleşme yapıldı. 13.02.2013 tarihinde Beyoğlu Belediyesi'nce yapı ruhsatı verildi. 20.05.2013'de yapı ruhsatının iptali istemiyle dava açıldı. Mart, Nisan, Mayıs 2013'te Emek Sineması'nın yıkımına karşı geniş katılımı protesto eylemleri ve polis müdahaleleri gerçekleşti. 20.05.2013'te Emek Sineması yıkıldı. 2016 yılında kültür, sanat, eğlence ve ticaret (yeme-içme, alışveriş) fonksiyonlarını içeren Grand Pera hizmete açıldı.

EK E: Tarlabası Kentsel Yenileme süreci.

28.03.2006 tarihli 26122 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 20.02.2006 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Tarlabası’nda yer alan 336, 337, 338, 339, 340, 341, 343, 344, 345, 346, 350, 360, 361, 362, 363, 385, 386, 387, 426, 593 ve 594 numaralı adalar yenileme alanı ilan edildi. Temmuz 2006’da Bakanlar Kurulu; belediyelere 'acele kamulaştırma' yetkisi verdi. 16.03.2007 tarihinde yaklaşık 20.000 m²’lik alana sahip 9 yapı adası (1. Etap) için Beyoğlu Belediyesi’nce yapılan ihaleyi GAP İnşaat kazandı ve 04.04. 2007 tarihinde Beyoğlu Belediyesi ve GAP İnşaat arasında sözleşme imzalandı. Proje alanında, 210’u tescilli sivil mimarlık örneği olan 278 bina bulunmaktadır. 2008 yılında Mimarlar Odası 360, 361, 362, 363, 385, 386, 387, 593, 594 numaralı adaları kapsayan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun, 30.11.2007 tarih 26 no.lu kararı ve eki Avan Projelerin yürütmesinin durdurulması ve iptali istemi ile, anılan idari işlemin dayanağı olan 5366 Sayılı Yasa’nın Anayasa’nın 5, 35, 46 ve 63 üncü maddelerine aykırılığı istemi ile dava açtı. 18.02.2008 tarihinde Tarlabası Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği 150 mülk sahibinin katılımı ile kuruldu. 2009’da Dernek, Mimarlar Odası’nın açtığı davaya müdahil oldu. 11.02.2010 tarihinde yargılama konusu idari işlemde “... tescilli yapıların imar hakları kısıtlanmış yapıların da değerlendirilebildiği ve hukuki kuralların oluştuğunun dosyadaki avan projelerde görüldüğü, yapılan uygulamanın planlama ilke ve tekniklerine uygun olduğu ve yapılan düzenlemede üstün kamu yararı bulunduğu...” yönündeki bilirkişi raporu ve İstanbul 3. İdare Mahkemesi’nin 04.02.2010 gün ve 2008/1606 Esas sayılı “yürütmenin durdurulması isteminin reddine...” ilişkin kararı tebliğ edildi. Bunun üzerine, 18.12.2008 tarihinde Mimarlar Odası “bilirkişi raporuna itiraz, yeni bir heyet atanarak yeni bir bilirkişi raporu alınması ve yürütmenin durdurulması” istemi ve İstanbul 3. İdare Mahkemesi’nin “yürütmenin durdurulması isteminin reddi” kararına itiraz dilekçesi sundu. Beyoğlu Belediyesi ve GAP İnşaat tarafından mülk sahipleri ile uzlaşma süreci Mart 2010’da sonlandırıldı. Mülk sahiplerinin %70’i ile anlaşıldığı, geriye kalan binalar için de kamulaştırma yoluna gidileceği duyuruldu ve uzlaşma sağlanamayan mülk sahiplerine kamulaştırma tebligatları gönderildi. Yaklaşık 300 mülk sahibi kamulaştırmanın iptali için dava açtı. Ağustos 2010’da Dernek, Tarlabası’nda yıkımına başlanacak binaların yıkımının durdurulması için UNESCO’ya başvurdu. 2011’de İstanbul Bölge İdare Mahkemesi Mimarlar Odası tarafından açılan davada “yürütmenin durdurulması isteminin reddine itirazın reddine” karar verdi. İstanbul 3. İdare Mahkemesi de 2011’de davanın reddine karar verdi. Karar Mimarlar Odası tarafından temyiz edildi. Bununla birlikte, Tarlabası Mülk Sahipleri ve Kiracıları Kalkındırma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği’ni kuran 150 mülk sahibi de projenin iptaline yönelik dava açtı ve ayrıca projenin iptali için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AİHM) başvurdu. Dava, AİHM tarafından kabul edildi. Bunun üzerine, Beyoğlu Belediye Başkanı “Mahkemece görüşülecek bir insan hakkı ihlali yok. Hukuk sistemlerinde mülkiyet hakkı, bedeli ödenmek koşuluyla kamu yararına kısıtlanabiliyor” beyanında bulundu. GAP İnşaat Tarlabası Yenileme Projesi’nin, yollar dahil, yaklaşık 23.400 m² olduğunu, projede üretilen 13.333 m² otel dışında, satılabilir 45.202 m² konut, 7.846 m² apart-rezidans alanı ile 30.076 m² çarşı ve ofis alanı oluşturulacağını, bu alanlar dışında, 49.131 m² otopark, depo ve sığınak yapılacağını belirtti. Proje alanı içindeki yapıların yüzde 75’inin tarihi vasfı olan ve tescilli binalardan oluştuğunu, tescilli binaların birçoğunun dış cephesinin muhafaza edilip, son teknolojiye göre askıya alınarak korunacak şekilde arka taraflarının yenileneceğini açıkladı. Ağustos 2011’de Uluslar arası Af Örgütü

Tarlabaşı'nda yaşanan tahliye sürecinin bir insan hakları ihlali olduğunu söyleyerek, Beyoğlu Belediyesi'nin, yürürlükteki zorla tahliyeleri derhal askıya alması ve uluslararası insan hakları standartları uyarınca korumalar sağlanana kadar tahliyelerin durdurulması için uluslar arası eylem çağrısı yaptı. 7 mülk sahibinin davasında belediye kamulaştırma bedelini vaktinde yatıramadığı için davalar düştü ve söz konusu taşınmazların mülkiyeti idareye geçmedi. Tarlabaşı Projesi kısmi olarak durdu. Dernek tarafından projenin iptali için açılan davalar ise Danıştay'da devam ediyor. Yıkım ve inşaat çalışmaları sürdürülüyor.

EK F: Taksim Meydanı Yayalaştırma ve Topçu Kışlası süreci.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Beyoğlu Belediyesi'nin talepleri doğrultusunda Topçu Kışlası, 09.02.2011 tarihinde İstanbul 2 nolu Koruma Bölge Kurulu tarafından 1. Dereceden korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edildi. 16.09.2011'de İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi, "Beyoğlu İlçesi Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi'ne ait 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Plan Tadilatları" başlığı altındaki plan değişikliği teklifini karar altına aldı. 04.01.2012 tarihinde İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu plan değişikliğini onayladı. 15.02.2012'de Mimarlar Odası'nın çağrısı ile Taksim Meydanı ve Gezi Parkı projelerine karşı kamuoyuna açık bir toplantı düzenlendi. Toplantıda alınan kararlar kurulan ve bir dayanışma platformu olan Taksim Dayanışması'nın sekreteryasını, bileşenlerin ortak kararıyla Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi ve Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi yürütmeye başladı. 02.03.2012 tarihinde imza veren kurumların oluşturduğu Taksim Dayanışması ortak deklarasyon metni basına ve kamuoyuna açıklandı. 12.03.2012 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi önünde Taksim Dayanışması çağrısıyla yapılan basın açıklamasının ardından İBB'ye itiraz dilekçeleri verildi. 17.03.2012 tarihinde Tünelden Taksim Meydanı'na yürüyüş ve kitlesel basın açıklaması yapıldı. 29.04.2012 tarihinde Taksim Dayanışması desteği ile düzenlenen piknikli "Ekümenopolis: Ucu Olmayan Şehir" belgeselinin sokak galası Taksim Gezi Parkı'nda gerçekleştirildi. Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi ve Peyzaj Mimarları Odası İstanbul Şubesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 14.02.2012 tarihinde askıya çıkarılan "Beyoğlu İlçesi, Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi'ne ilişkin 17.01.2012 tasdik tarihli 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planı Tadilatı'nın yürütmesinin durdurulması ve iptali istemiyle dava açtı. 28.06.2012 tarihinde proje ile ilgili ön yeterlilik ihalesi yapıldı. 23.08.2012 tarihinde Taksim Dayanışması, Taksim Meydanı Projesi'nin ilk etap projesine katılan 11 şirkete kamuoyuna örnek olarak ihaleden çekilme çağrısı yaptı. 24.08.2012 günü İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından projenin birinci etap ihalesi yapıldı ve ihaleye katılan 9 firma arasından en düşük teklifi 51 milyon 500 bin TL ile Kalyon İnşaat Şirketi verdi. 05.11.2012 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Cumhuriyet Caddesi'nin Tarlabası Bulvarı'ndaki otoparktan Elmadağ Divan Oteli önüne kadar olan 400 metrelik kısmının trafiğe kapatılacağını açıkladı. 05.11.2012-05.12.2012 tarihleri arasında Taksim Dayanışması çağrısı ile bir ay boyunca 18.00-21.00 saatleri arasında Taksim Meydanı'nda nöbet tutuldu. 20.000'i aşkın ıslak imza toplandı, internet ortamında toplanan imzalar da eklenerek 50.000'e yakın imza 18.12.2012 günü Kurula teslim edildi. Kurula imzalar teslim edildikten sonra yaklaşık 7 ay boyunca her Cumartesi devam eden nöbetlerde 120.000 ıslak imzaya ulaşıldı. 11.12.2012 tarihinde Topçu Kışlası'nın restitüsyon (ihya) projesi, yapının özgün mimarisini oluşturan iç mekan kurgusu, süsleme özellikleri ve elemanları, yapının yapım dönemleri, yapılan müdahaleler ve önceki dönemlerine ait izlerle ilgili bilgi ve belgelerin bulunmadığı gerekçesiyle İstanbul 2 nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından reddedildi. 27.02.2013 tarihinde Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ihya projesini onayladı. 28.02.2013 tarihinde ICOMOS Türkiye Milli Komitesi "Taksim'de Eski Topçu Kışlasının Yeniden İnşasına Yönelik Proje ve Gezi Parkı'nın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Değerlendirme" başlıklı bir basın duyurusu yayınladı. 26.04.2013 tarihinde Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 27.02.2013 tarihli ve 139 sayılı kararının iptali için T.C. Kültür ve Turizm

Bakanlığı'na (Koruma Yüksek Kurulu'na izafeten) Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi ve Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi tarafından dava açıldı. 2013/994 esas no'lu dava hakkında İstanbul 4. İdare Mahkemesi tarafından alınan kararda; dava konusu işlemin davacıların bizzat kendi tüzel kişiliklerinin menfaatini iptal etmemesi sebebiyle davanın reddi gerektiği sonucuna varıldı. 27.05.2013 tarihinde Gezi Parkı'nın Asker Ocağı Caddesi'ne bakan duvarının 3 metrelik kısmı, ağaçlarıyla birlikte gece 22.00 civarında yıkıldı. Taksim Dayanışması'nın bileşenlerinin çağrısıyla parka gelen insanlar iş makinelerinin önüne geçerek, daha fazla yıkım yapılmasını engellediler. Ardından 50 kişi parkta çadır kurarak sabaha kadar nöbet tuttu.

Taksim Yayalaştırma ve Topçu Kışlası müdahalesi, başlangıcından itibaren çok çeşitli alanlarda ve şekillerde muhalefetin tepkisine yol açtı ve kamuoyu gündeminde büyük yer tuttu. 27.05.2013 tarihinden itibaren müdahaleye karşı gelişen muhalefet Gezi Olayları olarak nitelenen toplumsal bir harekete dönüştü.

31.05.2013 tarihinde İstanbul 6. İdare Mahkemesi, Taksim Gezi Parkı Koruma ve Güzelleştirme Derneği'nin açtığı Koruma Yüksek Kurulu kararının iptali ve yürütmenin durdurulması davasına yönelik olarak yürütmenin durdurulması hakkında yeni bir karar alınıncaya kadar yürütmenin durdurulması istemini oyçokluğu ile kabul etti. Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi ve Peyzaj Mimarları Odası İstanbul Şubesi'nin 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planı Tadilatı için açtığı yürütmeyi durdurma ve iptal davası sonucu, 06.06.2013 tarihinde İstanbul 1. İdare Mahkemesi planları iptal etmiştir. Söz konusu planların iptal kararına rağmen Taksim Yayalaştırma müdahalesi çalışmalarına devam edilerek, tüneller eylül ayı içerisinde trafiğe açılmıştır. Taksim Meydanı'na beton dökülerek Meydan "yayalaştırılmıştır".

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Seçil ÖZALP
Doğum Tarihi ve Yeri : 1980-Bornova
E-posta : secilozalp@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2002, Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
- **Yükseklisans** : 2006, İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Şehir Planlama Programı

MESLEKİ DENEYİM:

- 2005-2012 yılları arasında İMP (İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi)'de şehir plancısı olarak çalıştı.
- 2006 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 'Sosyo-mekansal Dinamiklerle Değişen Planlama Yaklaşımı Mekansal Stratejik Planlama ve İstanbul Örneği' isimli yüksek lisans tezini tamamladı.

DOKTORA TEZİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR ve SUNUMLAR:

- **Özalp, S., Erkut, G.**, 2016. Kamu Yararı Perspektifinden İstanbul'da Kentsel Müdahaleler, *Planlama Dergisi*, 26 (3), 234-250.
- **Özalp, S.**, 2014. Understanding Public Interest, Growth Coalitions and the Right to the City within the Context of Neoliberal Urbanisation Dynamics of Istanbul, *Berlin and Istanbul Lecture Series, Restructuring of Urban Space in the Neoliberal Context*, October 17-18, İstanbul, Turkey.
- **Özalp, S.**, 2014. Conflicts over Urban Space: the Case of Beyoğlu City Center, *Berlin and Istanbul Lecture Series, Restructuring of Urban Space in the Neoliberal Context*, November 23-24, Berlin, Germany.
- **Özalp, S.**, 2013. Planlama Alanında "Kamu Yararı" Bağlamında Yasal Düzenlemeler ve İstanbul'da Neoliberal Kentleşme Uygulamaları, *8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 37. Kolokyumu*, 6-7-8 Kasım, İzmir, Türkiye.

